

Revistă științifico-practică

Relații Internaționale Plus Nr. 2 (20) 2021

Relații Internaționale Plus

Nr. 2 (20) 2021

ISSN 1857-4440

eISSN 2587-3393

Tipul B

<https://doi.org/10.52327/1857-4440>

Relații Internaționale Plus

Revistă științifico-practică
Nr. 2 (20) 2021

COLEGIUL DE REDACȚIE

Oleg BALAN, rector al Academiei de Administrare Publică, doctor habilitat în drept, profesor universitar
Serghei PALIHOVICI, prorector al Academiei de Administrare Publică, doctor în științe politice, conferențiar universitar

Nistor GROZAVU, prorector al Academiei de Administrare Publică, doctor în științe tehnice, conferențiar universitar

Ion DULSCHI, decan, Departamentul studii superioare de master, Academia de Administrare Publică, doctor în științe politice, conferențiar universitar

Nicolae ȚĂU, doctor habilitat în economie, profesor universitar, Academia de Administrare Publică

Artiom MALGHIN, doctor în științe politice, conferențiar universitar, МГИМО(У), Federația Rusă

Vasilii SACOVICI, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Universitatea Națională Tehnică din Republica Belarus

Vladimir GUTUROV, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, Federația Rusă

Remus PRICOPIE, doctor, profesor universitar, rector al SNSPA, București, România

Ioan HORGA, doctor în științe politice, profesor universitar, Universitatea din Oradea, România

Ion IGNAT, doctor în științe economice, profesor universitar, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România

Vladislav GROSUL, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Institutul Istoriei Rusiei al AȘR, Federația Rusă

Alexandru SÎCI, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea Națională „Iurii Fedkovici” din Cernăuți, Ucraina

Ludmila LIPCOVA, doctor în istorie, Facultatea de Relații Internaționale a Universității Economice din Bratislava, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, Republica Slovacă

Akram HASSON, doctor, politician israelian druz, membru al Knessetului (2012-2019), Statul Israel

Hod LECK, șeful departamentului de securitate (2003-2019), Statul Israel

Alexandru BURIAN, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ICJPS al MECC al Republicii Moldova

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice, profesor cercetător, ICJPS al MECC al Republicii Moldova

Valeriu CUȘNIR, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ICJPS al MECC al Republicii Moldova

Iurii CROTENCO, doctor habilitat în științe economice, profesor universitar, Academia de Administrare Publică

Vitalie CAZACU, doctor în științe economice, conferențiar universitar, Academia de Administrare Publică

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Redactor-șef: **Oleg BALAN**, rector al Academiei de Administrare Publică, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Redactor-șef adjunct: **Serghei PALIHOVICI**, prorector al Academiei de Administrare Publică, doctor în științe politice, conferențiar universitar

Redactori-științifici: **Angela POPOVICI**, șef Catedră științe administrative, Academia de Administrare Publică, doctor în istorie, conferențiar universitar, **Ludmila ROȘCA**, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, Academia de Administrare Publică

Diracția editorială AAP: **Sergiu VLADÎCA**, **Ion AXENTI**, **Ana-Laura PAȘNIC**, **Marina PASTUH**

Publicație a Academiei de Administrare Publică

Înregistrată la Ministerul Justiției al Republicii Moldova în data de 24 noiembrie 2017

DOI număr: [https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\)](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20))

ISSN 1857-4440

eISSN 2587-3393

Category B

<https://doi.org/10.52327/1857-4440>

International Relations Plus

Scientific-practical journal
No. 2 (20) 2021

EDITORIAL BOARD

Oleg BALAN, rector of the Academy of Public Administration, Doctor habilitat in Law, university professor
Serghei PALIHOVICI, vice-rector of the Academy of Public Administration, Doctor of Political Sciences, associate professor

Nistor GROZAVU, vice-rector of the Academy of Public Administration, Doctor of Technical Sciences, associate professor

Ion DULSCHI, dean, Department of Master Degree Studies, Academy of Public Administration, PhD in Political Science, Associate Professor

Nicolae ȚĂU, Doctor habilitat in Economics, university professor, Academy of Public Administration

Artiom MALGHIN, PhD in Political Science, associate professor, MGIMO (U), Russia

Vasilii SACOVICI, Doctor habilitat in Political Sciences, university professor, National Technical University of the Republic of Belarus

Vladimir GUTUROV, Doctor of Philosophy, professor, St. Petersburg State University, Russian Federation

Remus PRICOPIE, doctor, university professor, rector of SNSPA, Bucharest, Romania

Ioan HORGA, Doctor of Political Sciences, university professor, University of Oradea, Romania

Ion IGNAT, PhD in Economics, university professor, „Alexandru Ioan Cuza” University, Iasi, Romania

Vladislav GROSUL, Doctor habilitat in History, university professor, Institute of Russian History of ASR, Russian Federation

Alexandru SÎCI, Doctor habilitat in History, university professor, „Iurii Fedkovici” National University of Chernivtsi, Ukraine

Ludmila LIPCOVA, PhD in History, Faculty of International Relations, Bratislava University of Economics, Doctor of Economics, University Professor, Slovak Republic

Akram HASSON, Doctor, Israeli Druze politician, member of the Knesset (2012-2019), State of Israel

Hod LECK, head of the security department (2003-2019), State of Israel

Alexandru BURIAN, Doctor habilitat in Law, university professor, ICJPS of MECC of the Republic of Moldova

Victor JUC, Doctor habilitat in Political Sciences, research professor, ICJPS of the MECC of the Republic of Moldova

Valeriu CUȘNIR, Doctor habilitat in Law, university professor, ICJPS of the MECC of the Republic of Moldova

Iurii CROTENCO, Doctor habilitat in Economics, university professor, Academy of Public Administration

Vitalie CAZACU, PhD in Economics, associate professor, Academy of Public Administration

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief: Oleg BALAN, rector of the Academy of Public Administration, doctor habilitat law, university professor

Deputy Editor-in-Chief: Serghei PALIHOVICI, vice-rector of the Academy of Public Administration, Doctor of Political Science, Associate Professor

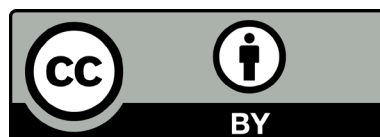
Scientific editors: Angela POPOVICI, Head of Administrative Sciences, Academy of Public Administration, Doctor of History, associate professor, **Ludmila ROSCA**, Doctor Habilitat in Philosophy, associate professor, Academy of Public Administration

AAP editorial Department: Sergiu VLADÎCA, Ion AXENTI, Ana-Laura PAȘNIC, Marina PASTUH

Publication of the Academy of Public Administration

Registered at the Ministry of Justice of the Republic of Moldova on November 24, 2017

DOI number: [https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\)](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20))

SUMAR

DISCURSUL POLITOLOGIC INTERNAȚIONAL

Dasman EL-FANEL , <i>doctorand, Academia de Administrare Publică, Israel,</i> Ludmila ROȘCA , <i>doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,</i> <i>Academia de Administrare Publică</i> CARACTERISTICILE SISTEMULUI EDUCAȚIONAL DIN FINLANDA: IMPACTUL ASUPRA VIEȚII SOCIALE	9
Gabriela CHIRIAC , <i>doctorandă, Academia de Administrare Publică</i> Silvia DULSCHI , <i>doctor în istorie, conferențiar universitar,</i> <i>Academia de Administrare Publică</i> VALENȚE MODERNE ALE DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE	23
Cristina PAUNESCU , <i>doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,</i> <i>masterandă, Academia de Administrare Publică</i> Svetlana CEBOTARI , <i>doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar,</i> <i>Universitatea de Stat din Moldova, Academia de Administrare Publică</i> ASPECTELE-CHEIE ALE RELAȚIILOR MOLDO – ROMÂNE	28
Noha ALVAKILI , <i>doctorand, Academia de Administrare Publică,</i> <i>Colegiul Kaye, Ministerul Educației din Israel,</i> Ludmila ROȘCA , <i>doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,</i> <i>Academia de Administrare Publică</i> MANAGEMENTUL SISTEMULUI NAȚIONAL DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII	36

PROCESELE INTEGRAȚIONISTE ȘI DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ

Василий САКОВИЧ , <i>доктор хабилитат политических наук, профессор,</i> <i>Академия Публичного Управления,</i> Корнелиу РАДУ , <i>докторант, Академии публичного управления</i> ГРАНИЦЫ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС	47
Ludmila GOLOVATAIA , <i>doctor în științe economice, conferențiar universitar,</i> <i>Academia de Administrare Publică</i> BUSINESS DIPLOMACY CA INSTRUMENT PENTRU IMPLEMENTAREA INTERESELOR ECONOMICE EXTERNE ALE REPUBLICII MOLDOVA	66

Симузер АСКЕРОВА , аспирантка, Академия Публичного Управления НЕЛЕГАЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ. УГРОЗЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ	74
Mircea DIAVOR , doctorand, Academia de Studii Economice din Moldova VULNERABILITATEA COMERȚULUI EXTERIOR AL REPUBLICII MOLDOVA ANALIZATĂ PE BAZA MODELULUI GRAVITAȚIONAL	78
Игорь ГУСЕЙНОВ , докторант, Академия экономического образования Молдовы МЕХАНИЗМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В ОРГАНИЗАЦИЯХ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА	85

DREPTUL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL: DIMENSIUNE PRACTICĂ

Teodorina GORIUC , doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova TRANSPUNEREA ACQUIS-ULUI COMUNITAR PRIVIND INFORMAREA ȘI CONSULTAREA ANGAJAȚILOR ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA	90
Alexandru ȚĂRNĂ , doctorand, Universitatea de Stat din Moldova JURISPRUDENȚA CtEDO ÎN MATERIA COLECTĂRII DATELOR CU CARACTER PERSONAL	96
Alesea SCORPAN , doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova DIFERENȚE PROCEDURALE DINTRE CERERI DE ASISTENȚĂ JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ ȘI ASISTENȚA INFORMALĂ INTERNAȚIONALĂ	106
Marian GHERMAN , doctor în drept, conferențiar universitar, <i>Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova,</i> Eugeniu PETERSCHI , doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” <i>a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova</i> INTERPRETĂRI ȘTIINȚIFICE ALE ÎNFRAȚIUNII DE FALSIFICARE A PROBELOR LA NIVEL INTERNAȚIONAL ȘI ÎN CONJUNCTURA DREPTULUI INTERNAȚIONAL	111
Вадим СУХОВ , докторант, Молдавский Государственный Университет МИРОВЫЕ МОДЕЛИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ, ГАРАНТИРУЕМОЙ ГОСУДАРСТВОМ.....	120

RECENZII

Ludmila ROȘCA , doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, <i>Academia de Administrare Publică</i> UN STUDIU ACTUAL PRIVIND COOPERAREA TRANSFRONTALIERĂ	129
--	-----

CONTENTS

INTERNATIONAL POLITOLOGICAL DISCOURSE

Dasman EL-FANEL, *PhD student, Academy of Public Administration, Israel,*

Ludmila ROSCA, *Doctor Habilitat in Philosophy, Associate Professor,*

Academy of Public Administration

CHARACTERISTICS OF THE EDUCATION SYSTEM IN FINLAND:

IMPACT ON SOCIAL LIFE132

Gabriela CHIRIAC, *PhD student, Academy of Public Administration*

Silvia DULSCHI, *PhD in History, Associate Professor,*

Academy of Public Administration

MODERN VALUES OF PARTICIPATORY DEMOCRACY146

Cristina PAUNESCU, *PhD student, State University of Moldova,*

Master, Academy of Public Administration

Svetlana CEBOTARI, *Doctor Habilitat in Political Science, Associate Professor,*

State University of Moldova, Academy of Public Administration

KEY ASPECTS OF MOLDOVAN - ROMANIAN RELATIONS151

ALVAKILI NOHA, *PhD student, Academy of Public Administration,*

Kaye College, Ministry of Education, Israel,

Ludmila ROSCA, *Doctor Habiliat in philosophy, Associate Professor,*

Academy of Public Administration

MANAGEMENT OF THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM

UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION159

INTEGRATION PROCESSES AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Vasilii SAKOVICH, *Doctor Habilitat in Political Sciences, Associate Professor,*

Academy of Public Administration

Corneliu RADU, *PhD student, Academy of Public Administration*

BORDERS IN THE CONTEXT OF HISTORICAL EVOLUTION:

CONCEPTUAL-PHILOSOPHICAL AND PRACTICAL DISCOURSE170

Ludmila GOLOVATAYA, *PhD of Economics, Associate Professor*

Academy of Public Administration

BUSINESS-DIPLOMACY AS A TOOL FOR IMPLEMENTING

FOREIGN ECONOMIC INTERESTS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA187

Simuzer ASKEROVA , <i>PhD student, Academy of Public Administration</i> IRREGULAR MIGRATION IN AZERBAIJAN. THREATS AND CONSEQUENCES	195
Mircea DIAVOR , <i>PhD student, Academy of Economic Studies of Moldova</i> VULNERABILITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S FOREIGN TRADE ANALYSED ON THE BASIS OF THE GRAVITY MODEL	199
Igor HUSEYNOV , <i>PhD student, Academy of Economic Education of Moldova</i> MECHANISMS FOR ATTRACTING HUMAN RESOURCES IN THE ORGANIZATIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA	206

NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW: PRACTICAL DIMENSION

Teodorina GORIUC , <i>PhD student, State University of Moldova</i> TRANSPPOSITION OF THE ACQUIS COMMUNAUTAIRE ON INFORMATION AND CONSULTATION OF EMPLOYEES IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA	211
Alexandru ȚăRNĂ , <i>PhD student, Moldova State University</i> ECtHR JURISPRUDENCE ON THE MATTER COLLECTION OF PERSONAL DATA	217
Alesea SCORPAN , <i>PhD student, Moldova State University</i> PROCEDURAL DIFFERENCES BETWEEN LEGAL AID APPLICATIONS AND INFORMAL INTERNATIONAL ASSISTANCE	227
Marian GHERMAN , <i>PhD in law, Associate Professor, Academy „Ștefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova,</i> Eugeniu PETERSCHI , <i>PhD student, Academy „Ștefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova</i> SCIENTIFIC INTERPRETATIONS OF THE CRIME OF FORGERY OF EVIDENCE AT INTERNATIONAL LEVEL AND IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW	232
Vadim SUKHOV , <i>PhD student, Moldova State University</i> WORLD MODELS OF LEGAL AID PROVISION, STATE-GUARANTEED LEGAL AID.....	241

REVIEW

Ludmila ROSCA , <i>Doctor Habilitat in Philosophy, Associate Professor, Academy of Public Administration</i> A CURRENT STUDY ON CROSS-BORDER COOPERATION	247
--	-----

DISCURSUL POLITOLOGIC INTERNAȚIONAL

CARACTERISTICILE SISTEMULUI EDUCAȚIONAL DIN FINLANDA: IMPACTUL ASUPRA VIEȚII SOCIALE

Dasman EL-FANEL, doctorand, Academia de Administrare Publică, Israel,

Ludmila ROȘCA, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

Rezumat

În acest articol autorii pun în evidență realizările sistemului educațional finlandez, cel mai reușit, la moment, din toate statele lumii. Semnificația practică a cercetării pentru instituțiile responsabile de educație în Republica Moldova și Israel, despre activitatea cărora autorii sunt informați, este majoră, deoarece, în ambele state avem probleme importante cu reformarea sistemului educațional, cu elaborarea și implementarea planurilor noi de învățământ. Autorii reies din teza despre aplicarea în practică a principiului continuității învățării, asimilării complete a informațiilor despre domeniile cercetate. Într-un mod original acest principiu este realizat în Finlanda.

În concluzie, autorii menționează: țara cu un nivel ridicat de dezvoltare economică, cu o economie deschisă incluziunii, se deosebește printr-un nivel de educație, un nivel tehnologic mai înalt. Într-o astfel de țară populația beneficiază de infrastructuri avansate, o diversitate de servicii calitative, viață lungă și natalitate scăzută.

Cuvinte-cheie: educație, sistem educațional, Finlanda, Israel, Republica Moldova.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).01](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).01)

CZU: 371(480)

Introducere. În lumea contemporană, sistemul educational este caracterizat de multiple transformări, pe care din necesitatea de a se dezvolta, de a-și oferi condiții de viață și activitate mai bune societatea trebuie să le însușească, să le valorifice. Obiectivele vizate în studiile efectuate reies din necesitatea consolidării sistemului național de securitate, satisfăcută de un sistem politic dinamic. Dinamica procesului politic în astfel de state, precum Republica Moldova, este asigurată de conlucrarea instituțiilor puterii de stat, de existența și susținerea continuă a dialogului social. Statul democratic, model urmat de instituțiile politice și societatea civilă din Republica Moldova, este funcțional în condițiile educării/formării unui cetățean responsabil, activ, implicat, conștient de tot ce se întâmplă în ambianța lui socială. În educarea, formarea profesională a astfel de cetățeni, prezintă interes sistemul educational din Finlanda, atractiv prin condițiile de învățământ, prin condițiile de muncă ale angajaților.

Metodologia aplicată are la bază abordarea sistemică, structural-funcțională a educației, care permit autorilor să pună în evidență realizările înscrise la fiecare nivel educational și să urmărească dezvoltarea calităților elevilor/studentilor la celelalte niveluri de instruire și educație. Savanții, politicienii, funcționarii publici discută despre spiritul educației din țara lor, despre importanța acestuia pentru dezvoltarea socială sau cât de valoroasă este

grija pentru capitalul uman. În societatea modernă și mai ales în cea contemporană, rolul factorului uman în realizarea programelor de dezvoltare durabilă este esențial. În acest context actualizăm concluzia savanților Adamali A., Cffev J.O. & Safdar Z. despre tipologia statelor lumii [23]. Plasând statele lumii pe o linie continuă, într-o creștere a indicatorilor, Adamali, Cffev & Safdar menționează: la un capăt este caracterizată o țară dezvoltată, în partea opusă – o țară subdezvoltată. Analiza realizată le permite autorilor să constate: țara cu un nivel ridicat de dezvoltare economică se deosebește printr-un nivel de educație, un nivel tehnologic mai înalt. Într-o astfel de țară populația beneficiază de infrastructuri avansate, o diversitate de servicii calitative, viață lungă și natalitate scăzută; țara subdezvoltată are un nivel scăzut de trai, de educație, de tehnologie. Nivelul infrastructurilor și serviciilor este scăzut, natalitatea este ridicată, creșterea populației este rapidă, iar speranța de viață este redusă. Totodată, în majoritatea țărilor, susțin Ball & Junemann [2], nivelul de dezvoltare nu este uniform: în unele zone este mai înalt, în timp ce în altele este mai puțin dezvoltat. Din acest motiv este recomandabilă aplicarea studiului comparat și a studiului de caz.

În acest articol ne propunem să analizăm situația din sistemul educațional din Finlanda. Studiul cuprinde aspectele socio-economice: bugetul cuprinzător al educației, componența acestuia, structura cheltuielilor, politica de investiții/cheltuieli; cheltuieli ca parte a produsului – evoluție de-a lungul anilor – indice economic – PIB; nivelul de angajare al cadrelor didactice; productivitate pe piața muncii și factori de venit către trezoreria statului din exporturi.

Rezultatele investigației. Conform site-ului web economic global macrotrands.net cheltuielile guvernamentale din Finlanda pentru educație (care includ și bugetul curent, plățile salariale și transferurile către instituțiile de învățământ) fac parte din totalul cheltuielilor guvernamentale din toate sectoarele (inclusiv sănătate, transport, mediu, servicii sociale etc.). Shalberg P. susține că bugetul, de obicei, este transferat de factorii autorizați, controlat și distribuit prin raioane, autorități locale sau direct instituției de învățământ [16]. Componența bugetară în Ministerul finlandez al Educației (conform instrucțiunilor de administrare) este împărțită pe clase de vârstă. Există o prezentare clară a nivelurilor bugetare ușor cuantificabile în procente/sume, tabelul bugetului pentru educație finlandez (1) al diviziei guvernamentale.

Tabelul 1. Cheltuielile naționale pentru sistemul de învățământ în funcție de tipul de cheltuieli în Finlanda, 2000-2019.

Tipul de cheltuieli	Anii						
	2010	2012	2014	2016	2018	2019	Diferența 2018-2019 cu %
	E U R mln	E U R mln	E U R mln	E U R mln	E U R mln	E U R mln	
Învățământul preprimar	312	342	352	361	362	372	+2.6%
Educație școlară cuprinzătoare	4,120	4,363	4,538	4,691	4,847	5,081	+4.8%
Învățământ secundar superior general	695	727	738	730	728	753	+3.4%

Învățământul profesional	1,935	2,069	2,035	1,891	1,800	1,819	+1%
Universitatea de Șt-țe Aplicate în învăț-t	896	928	874	916	926	961	+3.7%
Educația și cercetarea universitară	2,162	2,340	2,320	2,284	2,261	2,287	+1.2%
Altă educație	442	478	481	474	473	479	+1.3%
Ajutor financiar p/u studenți	871	837	852	866	510	518	+1.6%
TOTAL	11,434	12,084	12,190	12,213	11,908	12,269	+3%

Sursa: realizată de cercetător [AHO et al; OSF].

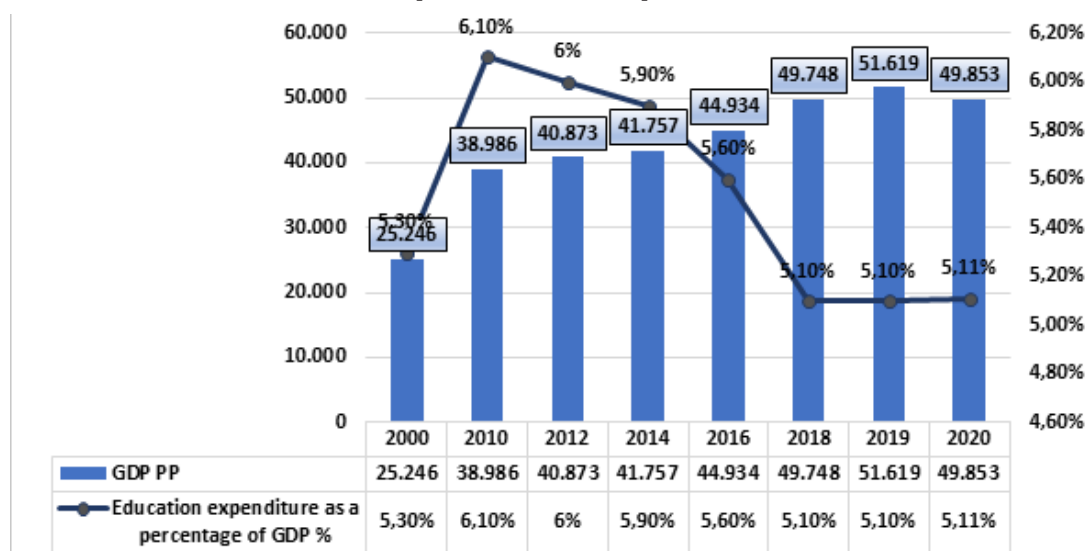
Cercetătorii învață din tabelul (1) că nu există valori semnificative care să arate o dezvoltare constantă a secțiunilor specifice datelor bugetare de-a lungul anilor. Datele arată o creștere a bugetului în valori monetare, dar din anul 2000 nu există nicio adăugare semnificativă la partea bugetară din produsul intern brut. Este interesant de observat că statul excelează în învățământul profesional. Observăm că anul 2018 a fost anul în care guvernul finlandez a decis să reducă neesențial bugetul. Stahle prezintă punctul de vedere al guvernului finlandez și spune că în învățământul primar și preșcolar nu există nicio reducere a bugetului și că putem observa o creștere minoră în fiecare an [21]. Adică, finlandezii nu renunță la educația per școală și îl văd ca un punct de plecare critic în procesul educațional. Takayama subliniază că o astfel de abordare este corectă și pentru învățământul liceal [22, p.427]. Viziunea pragmatică finlandeză, aplicată în politica educațională privind importanța legăturii dintre ocuparea forței de muncă și educație, este exprimată și în secțiunea de sprijin a universităților care predau profesii din economia cunoașterii. Sistemul de învățământ finlandez oferă prioritate educației profesionale, vocaționale. Potrivit savantului Saloviita, aproape jumătate (46% în 2019) dintre tinerii finlandezi au ales un curs de învățare profesională în anii de liceu [20]. Prin urmare, există cea mai mare creștere de 4,8% a bugetului în anii 2018-2019, precum și 3,8% a sprijinului bugetar în instituțiile de învățământ superior care încurajează învățarea domeniilor științifice avansate și a disciplinelor tehnologice.

Finlanda – cheltuieli private pentru educație. Conform datelor OCDE, cheltuielile private ale gospodăriilor pentru serviciile educaționale din Finlanda includ un „pachet” de cheltuieli financiare pentru susținerea nevoilor cursantului. Leijola explică că cheltuielile includ toate vârstele de studii ale studenților, de la grădiniță până la vârsta universitară [8, p.9]. Unele cheltuieli au legătură directă cu studenții, iar altele sunt pentru toate persoanele din gospodărie – studenți și non-studenți. Pentru a calcula cheltuielile studenților pentru serviciile educaționale a fost construită o estimare care rezumă cheltuielile înregistrate direct pentru student cu cheltuielile gospodăriei pentru fiecare student [12]. Finlanda acționează printr-o linie de politică uniformă care vizează aplicarea legii educației obligatorii pentru toți cetățenii. Educația informală este, de asemenea, gratuită și finanțată de autoritățile locale care obțin bugetul guvernamental pentru a o finanța. Prin urmare, familia nu trebuie să-și facă griji cu privire la bugetul familiei și privat, cu excepția cheltuielilor minime, nu va exista

niciun cost. Potrivit site-ului economico - statistic <https://www.ceicdata.com>, cheltuielile private reprezintă 0,4% din cheltuielile cu învățământul global din ultimii 20 de ani (inclusiv învățământul terțiar - studiile în instituțiile de învățământ superior).

Finlanda – cheltuielile naționale pentru educație în comparație cu produsul intern brut. Finlanda este în mare parte o economie de piață liberă, industrializată, cu PIB pe cap de locuitor ca în Regatul Unit, Franța, Germania și Italia. Sectorul său economic principal este lemnul, metalele, inginerie, comunicații, fabrici industriale și electronice [10]. Potrivit lui Lindberg, sistemul de afaceri se bazează în mare parte pe troc. Datorită caracteristicilor sale climatice, exportul reprezintă aproape 2/5 din produsul intern brut. Finlanda excelează în exportul de înaltă tehnologie, telefoane mobile, de exemplu. Cu excepția lemnului și a mineralelor, Finlanda depinde de importurile de materii prime, energie și unele componente pentru produsele manufacturate. Datorită climei sale, dezvoltarea agriculturii este limitată la menținerea ofertei locale de produse de bază. Silvicultura, un important sector de export, oferă populației rurale o profesie secundară [15]. Pentru a compara acest subiect de cercetare, autorii au decis să prezinte datele investițiilor în educație ca parte a produsului intern brut și să examineze o corelație între cele două.

Figura 1. Cheltuielile pentru educație ca procent din PIB % în Finlanda 2000-2019.
Sursa: realizată de cercetător din [OECD- date; OSF].

Analiza corelativului: Cheltuieli pentru educație – Produsul intern brut ne permite să conchidem: (1) Produsul intern brut al Finlandei a crescut de 2 ori, în ultimii 20 de ani (până la criza COVID-19 din 2020). Observăm o creștere anuală constantă. În același timp, o parte din investițiile guvernamentale și sprijinul în educația instituțională (publică și privată) arată o scădere anuală din 2010 [3]. Atorii, în articolul său discută problema bugetului educațional, exprimându-și resentimentele și pronunțându-se împotriva scăderii produselor școlare. De exemplu, Elomaki susține că în anul 2012 Finlanda a intrat într-o recesiune care a continuat până în 2014, după prăbușirea fabricii naționale Nokia, care a contribuit cu aproximativ 4% din produsul intern brut al statului în fiecare an.

Din cauza rezultatelor slabe, premierul a demisionat și a fost înlocuit în iunie 2014. S-a decis

imediat realizarea mai multor reforme, inclusiv creșterea vârstei de pensionare, creșterea taxelor, deschiderea porților Finlandei pentru creșterea imigrației și reducerea minimă a sistemului de bunăstare. În anul 2014, ratingul de credit al Finlandei a trecut de la perfect (AAA) la „aproape perfect” (AA+), în principal din cauza datoriei publice mari. Orizontul economic al statului a fost ridicat de la „negativ” la „stabil”. Aici a venit cel mai bun moment al educației profesionale care a contribuit direct la dezvoltarea industrială locală, iar astăzi Finlanda este una dintre cele mai bogate și mai avansate țări din lume. Standardul său de viață este ridicat, iar capitala - Helsinki este evaluată de ani de zile drept unul dintre cele mai bune orașe pentru trai. Indicele de dezvoltare umană este de 0,926, locul 12 în lume [date OCDE].

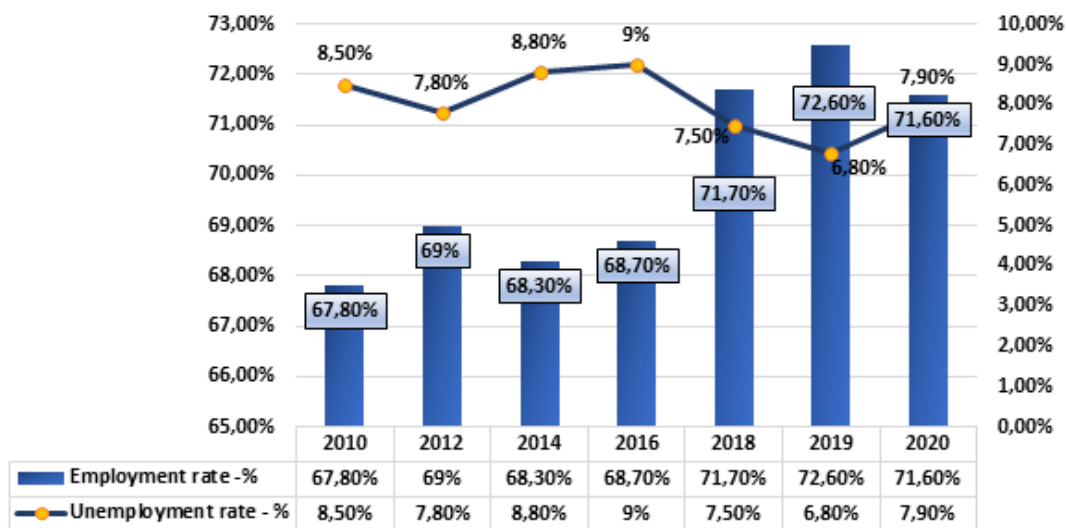
Învățământul profesional și secundar din Finlanda se desfășoară pe o pistă cu două niveluri: (a) educație cuprinzătoare/de bază, care cuprinde toți elevii cu vârsta cuprinsă între 7 și 15 ani, aflată în responsabilitatea Ministerului Educației și Culturii. Responsabilitatea și intervenția statului sunt în materie de reglementare, finanțare și formare; (b) 3 ani studii medii la vârsta de 16-18 ani. Educația este duală în două cursuri. Primul este un curs de liceu teoretic, care orientează studenții spre studii superioare în universități sau studii superioare în institute tehnologice. Al doilea este un curs profesional care integrează studii de calificare teoretică și practică. Potrivit Agenției Naționale pentru Educație a Finlandei (EDUFI) [oph.fi/en], absolvenții acestui curs se pot încadra în instituțiile de învățământ superior: universități sau institute tehnologice, pot merge pe piața muncii și își pot continua formarea și experiența profesională, pot obține clasificarea profesională: diploma în domeniul lor, în timp ce barajul cel mai înalt este certificatul de artist. Există 53 de certificate de calificare profesională la acest curs, care se bazează pe 119 programe de studii de diferite profesii.

Finlanda - procent de angajați. Până în secolul al XX-lea Finlanda a fost una dintre cele mai sărace și mai înapoiate țări din Europa. Deși industria s-a înființat la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea locuitorilor Finlandei erau angajați în agricultură, aceasta a continuat până în timpul celui de-al Doilea Război Mondial [6, p. 245]. După război, industria din Finlanda s-a dezvoltat în mod accelerat. În 20 de ani s-a dezvoltat industria energiei electrice, petrochimice, construcții de mașini și nave. Lewis notează că creșterea rapidă a economiei finlandeze este legată și de faptul că comerțul cu Blocul de Est a fost întrerupt odată cu dezintegrarea Uniunii Sovietice în anul 1991 [9, p. 181-192]. În timpul crizei economice, produsul intern brut a scăzut cu 13% și rata șomajului a crescut de la 3,4% în 1990 la 18,4% în 1994 [5]. Criza a provocat schimbări extreme în economia finlandeză: multe companii au fost privatizate pentru a stabili bugetul național. În același timp, guvernul a început să investească mult în învățământul superior tehnologic și în industria electronică condusă de compania Nokia.

Finlanda a aderat la Uniunea Europeană în anul 1995, fapt care a consolidat stabilitatea ei economică. Schimbările din economie au determinat o scădere semnificativă a procentului șomajului, ajuns în 2008 la un punct scăzut de 6,4%. În anul 2020, rata șomajului a fost de 7,9% - puțin peste media Uniunii Europene. Potrivit raportului OCDE 2019, piața muncii din Finlanda este cea mai puțin flexibilă dintre țările nordice. Finlanda a crescut reglementarea pe piața muncii în anii 1970 pentru a oferi stabilitate producătorilor. Spre deosebire de țările vecine (Danemarca, Suedia), Finlanda a permis sindicatelor profesionale (aproximativ 80% dintre angajații unificați) să blocheze mai multe contracte distribuite. Contractele care stabileau condiții de angajare ca rang de vechime, drepturi de concediu și niveluri salariale au fost recunoscute legal în multe profesii, de obicei, ca parte a unui acord cuprinzător de politică de venit. Lindberg, la fel ca și alți cercetători, susțin: cei care preferă o politică mai

puțin centralizată a pieței muncii văd în aceste acorduri birocratice, inflexibile, cu cotele de impozitare, principalii contributori la șomaj și prețuri distorsionate [10, p.442-445]. Acordurile centralizate pot întrerupe o schimbare structurală, deoarece există mai puține stimulente pentru dobândirea de competențe mai bune. Cu toate acestea, Finlanda se bucură deja de unul dintre cele mai înalte niveluri de calificare din lume datorită sistemului său de educație și formare, potrivit Băncii Mondiale. Figura 2 prezintă procentul de angajați și șomeri în Finlanda în ultimul deceniu 2010-2020.

Figura 2. Rata de ocupare în rândul ratei șomajului în Finlanda 2010 – 2020.

Sursa: realizată de cercetător [OCDE; WB- date].

Analiza datelor statistice permite autorilor să observe: în figura (2) este reflectat procentul de angajați (de la 68,3% în 2014 la 71,6% în 2020) în economia finlandeză. Roikonen explică tendința de creștere a procentului de angajați ca urmare a integrării a sute de mii de imigranți sosiți din țările musulmane în Finlanda și a aderării țării la blocul European [15]. Potrivit agenției pentru educație [Agenția Națională Finlandeză pentru Educație - EDUFI], educația profesională și formarea pentru cariera ocupațională populară în Finlanda atrage o mare varietate de oameni de diferite vârste să studieze [4]. În standardele internaționale, educația și formarea profesională reprezintă o opțiune atractivă în rândul tinerilor locali sau imigranți. Tinerii care au absolvit școala generală și studiază B.A. diplomă, precum și adulții care sunt interesați să-și actualizeze și să-și dezvolte abilitățile de a răspunde cerințelor activității profesionale se înscriu în învățământul secundar profesional pentru a-și îmbunătăți șansele de a se integra pe piața muncii [19].

În prezent, în 2021, 72% dintre toți elevii de liceu din Finlanda (ISCED 3) studiază în instituțiile învățământului profesional, în timp ce datele paralele din țările OCDE sunt de 42%. Datele ridicate din Finlanda sunt explicate de numărul de studenți din învățământul pentru adulți. În multe țări, educația profesională include formarea tinerilor pentru piața muncii și, prin urmare, vârsta studenților este în mod natural scăzută [7]. Kozma, un cunoscut cercetător în domeniul ocupării forței de muncă și al educației, adaugă că calificarea oficială oferită,

care dă dreptul la studii suplimentare în viitor, este factorul care întărește statutul educației și formării profesionale în Finlanda. Deși educația profesională deschide calea nu numai către viața profesională, ci și către studii suplimentare în multe țări, în Finlanda acesta face parte din sistemul guvernamental „credo”. Tehnologia, ca disciplină de învățare, este populară, este prioritară în educația și formarea profesională. Potrivit savanților: Merilainen, Isacson și Olson, tehnologia este cea mai mare disciplină în educația și formarea profesională [11]. În medie, 33% dintre studenții din învățământul secundar profesional din țările OCDE absolvesc domeniul tehnologiei. Cu toate acestea, partea sa este în mod clar mai mică (24%) din media OCDE, iar numărul studenților care studiază pentru certificare în sănătate și bunăstare este aproape identic (22%).

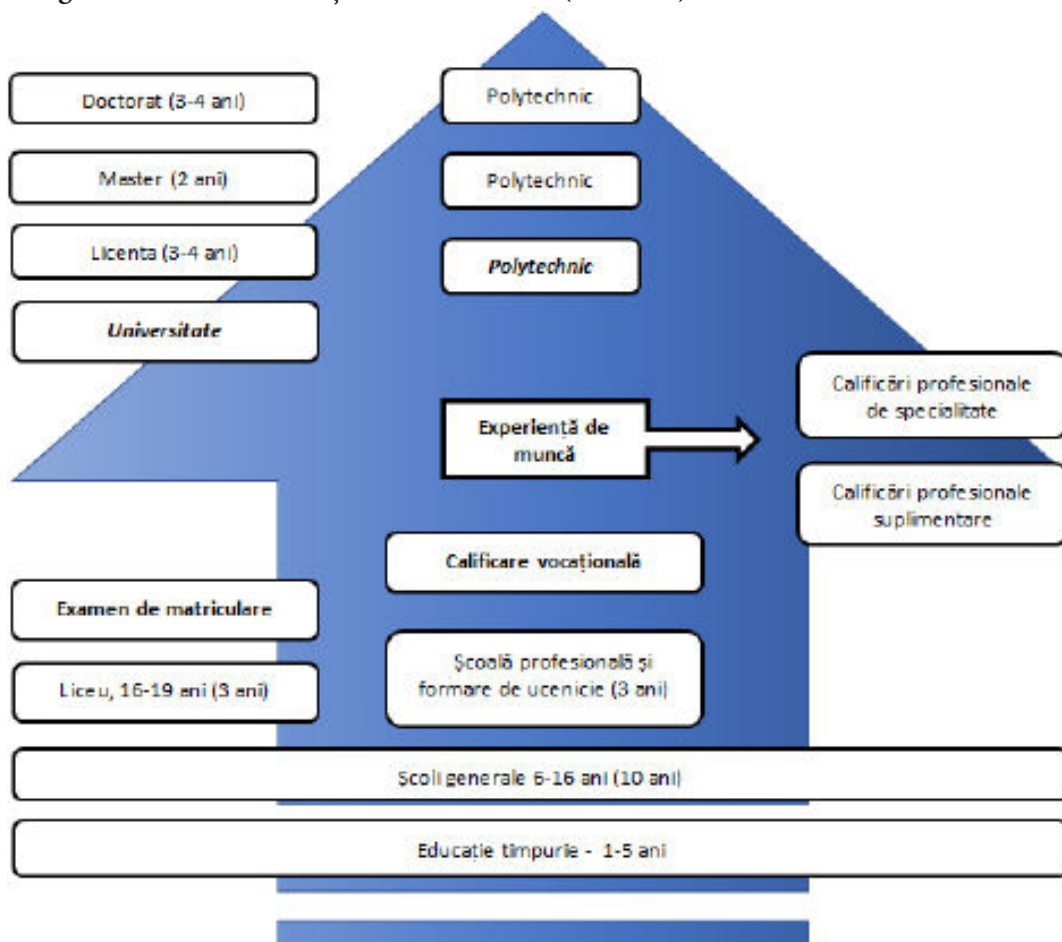
O problemă interesantă este prezentată de O'donnell, savantul care susține că majoritatea studenților din învățământul secundar atât din țările OCDE, cât și din țările Uniunii Europene sunt bărbați [13]. În Finlanda, numărul bărbaților și femeilor din învățământul profesional este aproape același, în timp ce toți studenții sunt incluși în comparație, nu doar grupa de vârstă a celor care au absolvit studii complete.

Consiliul național finlandez pentru educație (FNBE), stabilește cerințele pentru certificarea instituțiilor de învățământ la nivel național, determină accentul și conținutul fiecărei certificări, pregătește programele de bază în parteneriat cu syndicatele patronale, syndicatele, profesorii, studenții și alți experți. Curriculum-urile corespund cadrului național și european de certificare. Furnizorii de educație profesională își stabilesc programele de învățământ pe baza programului național de educație profesională. Direcțiile furnizorilor de servicii aprobă programele locale. Fiecare elev are un plan personal de educație și formare profesională, la finalul căruia dobândește competențe profesionale de bază. Autorii evidențiază eficiența modelului de formare profesională din Finlanda, care întărește în special o paradigmă educațională de învățare pe tot parcursul vieții. Modelul finlandez este structurat piramidal și educă tinerii din localitate cu privire la necesitatea provocării integrării în lumea ocupației, ceea ce duce la o capacitate ridicată de producție (PIB) și contribuie la avantajul sistemului educațional la testele internaționale. Figura 1 prezintă modelul și părțile sale.

Analizând modelul din figura 3 și studiind lucrările relevante ale literaturii de specialitate, autorii susțin, că oferirea tuturor cetățenilor de șanse egale la educație și formare de calitate este un obiectiv pe termen lung al politicii educaționale finlandeze care leagă în mod direct spațiul educațional cu cel economic. Cuvintele-cheie în politica educațională finlandeză sunt calitatea predării care duce la calitatea pregătirii profesionale a angajaților; eficiența proceselor de predare care conduce la eficiența și productivitatea muncii în domeniul ocupational; crearea de capital uman cu abilități ocupaționale; abordarea deschisă față de influențele internaționale. Potrivit acestui program, dreptul de bază la educație și cultură este o lege de stat. Politica educațională-socială-economică-ocupațională este construită pe principiile învățării pe tot parcursul vieții și educației gratuite. Educația este percepută ca un factor decisiv pentru competitivitate și bunăstare economică.

Modelul de educație și formare profesională (VET) este conceput atât pentru tinerii fără abilități de liceu, cât și pentru adulții care sunt deja în muncă. Programul a fost elaborat pentru a susține tranziția continuă și logică între etapele de formare profesională, vocațională pentru nevoile de angajare. Învățământul profesional oferă studenților capacitatea de integrare rapidă și actualizată în ocupația locală, punând accent pe profesiile relevante pe piața muncii. Un principiu suplimentar îl constituie dezvoltarea abilităților continue de-a

Figura 3. Modelul educațional al Finlandei (din 2012).

Sursa: realizat de cercetătorul de la [Consiliul pentru educație creativă].

lungul „vieții de muncă” [1]. Modelul de învățământ profesional finlandez este foarte apreciat: 90% dintre finlandezi cred că oferă o învățare de calitate și 40% se înscriu la studii profesionale după educația de bază. Motivele succesului și evaluării includ predare certificată și calificată, abilități de comunicare, auto-gestionare, management al timpului și abilități de management. De asemenea, sunt subliniate instrumentele care cresc șansele de integrare profesională [14]. Flexibilitatea programului VET este una dintre cele mai mari puteri ale sistemului educațional finlandez. Cursanții învață doar ceea ce nu știu încă; cu cât știu mai multe, cu atât studiile lor sunt mai scurte. Studiile practice de inginer pot începe oricând, conform coordonării preliminare cu potențialii angajatori. Paksuniemi & Kekitalo adaugă că procesul continuu și legătura dintre cursurile de studii și formare, și lumea ocupării forței de muncă pot fi descrise și pot explica procentul relativ scăzut al șomajului în comparație cu țările vecine din Europa. Programul emblematic al guvernului finlandez în contextul educațional-socio-economic a condus Finlanda să fie una dintre cele mai bogate țări din Europa, în ciuda dificultăților obiective pe care le-a întâmpinat din cauza imigrării continue a capitalului uman ridicat și a căderii economice semnificative odată cu căderea companiei NOKIA [14].

Studiul comparat al realizărilor sistemului educacional finlandez în raport cu cel din Israel.

1. Sistemul de învățământ din Finlanda este considerat unul dintre cele mai bune din lume. Nu întâmplător, Finlanda este unul dintre liderii mondiali în testele de educație comparativă și în inovarea tehnologică. Finlanda este, de asemenea, considerată una dintre cele mai bune societăți și economii din lume, alături de alte țări ce aparțin modelului nordic.

În comparație cu alte sisteme de învățământ, sistemul educacional finlandez se deosebește prin: are puține ore de studiu, puține teme pentru acasă, un accent deosebit pe interacțiunea elevilor și profesorilor, încredere în elevi și în toate elementele sistemului, relația pe termen lung a profesorilor cu elevii. Sistemul de învățământ începe de la o vârstă fragedă și este obligatoriu până la sfârșitul învățământului primar, care se încheie la vârsta de 15 ani. La vârsta de 16-18 ani, elevii pot alege să urmeze o școală profesională sau teoretică. Sistemul de învățământ este gratuit de la grădiniță până la universitate.

OCDE desfășoară teste PISA, care măsoară performanța elevilor de 15 ani din 57 de țări. Sunt evaluate în funcție de scorul mediu al studenților la disciplinele de știință, matematică și înțelegere a cititului. În anul 2007, Finlanda s-a clasat pe primul loc (pentru comparație - Israel a ajuns pe locul 39). În 2011, finlandezii s-au clasat pe primul loc la matematică, știință și înțelegere a cititului. Pe de altă parte, studentul israelian se află pe locurile 41, 41 și, respectiv, 36. Finlanda ocupă primul loc, alături de alte 4 țări (Danemarca, Noua Zeelandă, Australia și Cuba) în Indexul Educațional al Națiunilor Unite, publicat în 2009, cu un scor de 0,993. Israelul se află pe locul 37 cu un scor de 0,947, în scădere cu două locuri față de anul 2008.

În ciuda scorurilor mari, sistemul de învățământ finlandez nu se orientează în funcție de succesul la testele internaționale și pune accent pe înțelegerea profundă a materialului, inovația și independența elevilor și profesorilor, încrederea și curiozitatea elevilor, dorința reală a elevilor de a veni la școală, iar profesorii să predea și alte aspecte. Valorile educaționale pun accent pe egalitate, independență și asistență reciprocă și nu neapărat competitivitatea și străduința de a ajunge pe primul loc.

2. Mediu de învățare plăcut: finlandezii sunt asistați de cercetări la zi în educație și de o bază de date extinsă și îmbunătățesc predarea în consecință. De exemplu, studiile arată că la o vârstă fragedă numărul de elevi per profesor și numărul de elevi pe clasă este o cifră importantă, dar la o vârstă mai înaintată acest lucru este mai puțin important. În consecință, clasele preșcolare sunt mici și sunt completate - 15 elevi per profesor. Mărimea sălilor de clasă poate fi, de asemenea, modificată în funcție de nevoile școlii. Finlandezii au văzut scăderea rezultatelor elevilor în școlile rigide și încearcă să actualizeze școlile astfel încât acestea să fie interesante pentru elevi. În consecință, atitudinea profesorilor nu este neapărat formală, se pune accent pe relaxare și un mediu plăcut, mult timp este dedicat jocurilor în aer liber.

3. Mai puțină sarcină de muncă pentru un studiu mai aprofundat: comparând orele elevilor din clasa a patra cu cele ale elevilor israelieni la o școală din Haifa, observăm că elevii din Finlanda studiază aceleași ore pentru disciplinele de bază, 25 de ore pe săptămână, dar elevii din Israel studiază adăugător: Biblia, pământul natal, muzica și multe altele. Ei studiază 32 de ore. Finlandezii predau elevilor mai puține ore și mai puține materii, dar predau aceste materii în cel mai bun mod posibil, învățând într-un mod interesant și stimulant, pentru a oferi o bază bună.

4. Implicarea elevilor: finlandezii pun mare accent pe implicarea elevilor în învățare. La disciplinele de bază precum înțelegerea cititului, scrisul sau matematica care trebuie predate, profesorul predă doar jumătate din timp în predare frontală, iar de cele mai multe ori asistă

individual unui singur elev. Restul studenților continuă să studieze în același timp. Acest lucru este în contrast cu Israelul, unde profesorii sunt preocupați de predarea frontală în 85% din timp. Studiile arată că învățarea activă a elevilor este mai eficientă.

5. Notele superioare oferă elevilor abilități de viață și abilități de învățare. Predarea prin proiecte și experiență, cum ar fi construirea unui robot împreună, iar studenții își dezvoltă abilitățile necesare pentru adaptarea la condițiile de viață, să poată lucra în echipă, abilități sociale. Există, de asemenea, multe lucruri pe care elevii le învață de la alți elevi, acest lucru salvează puterile de predare a școlii, dar îi antrenează și pe elevi în abilități importante de învățare și îi provoacă să fie activi în școală și apoi în comunitate.

6. Una dintre ideile de bază ale sistemului de învățământ finlandez este preocuparea socială deplină pentru copii. Există un consens că copiii care vin la școală din diferite situații socio-economice n-ar trebui să sufere de aceasta și de aceea primesc asigurare de sănătate în cadrul școlarizării, pentru o masă caldă, iar la nașterea unui copil părinții primesc un kit de echipament de bază necesar pentru dezvoltarea acestuia. Pe de o parte, sistemului de învățământ finlandez îi pasă de egalitate în condițiile pe care le primesc copiii în școli diferite.

În același timp este recunoscută teza despre individualitatea fiecărui copil, dar pe de altă parte nu văd elevii ca fiind egali în totalitatea caracteristicilor lor, de aceea le permit să aleagă curriculumul care li se potrivește cel mai bine, le monitorizează studiile și îi ajută, adaptând orele pentru fiecare copil în clasă și pentru nevoile acestuia.

7. Educație specială și tratament personal. Educația pentru grădiniță se concentrează pe asigurarea încrederii în sine și pe dezvoltarea abilităților sociale și nu neapărat pe pregătirea școlară. Sistemul încearcă să identifice problemele și lacunele la elevi și le oferă sprijin deja într-un stadiu incipient al problemei. Predarea cu 2 sau 3 profesori la clase mici este un real sprijin. Nu există stigmatizare socială, deoarece jumătate dintre elevi trec printr-un astfel de program „educație specială”, iar elevii remarcabili sunt, de asemenea, îndrumați către grupuri de întărire. Metodele unice de predare din Finlanda au fost dezvoltate în încercarea de a ajuta studenții să depășească dificultățile sociale sau academice. În clasele mai avansate, accentul nu se pune pe rularea materialului, ci pe înțelegerea de către toată lumea a materialului și acest lucru dă încredere, foarte importantă pentru elevi.

8. Cum să tratezi studenții care au dificultăți la studii nu este o întrebare simplă. Finlanda a ales o abordare foarte interesantă și aproape 50% dintre absolvenții sistemului de învățământ finlandez au urmat o clasă sau o școală pentru elevi cu dificultăți la un anumit moment al studiilor. Sistemul de învățământ finlandez nu vede un elev având dificultăți ca ceva special, dimpotrivă, la un moment dat o mare parte a elevilor pot arăta că n-au înțeles materialul și acumulează un decalaj. Scopul este de a reduce decalajul dintre elevi cât mai repede posibil și de a-l readuce pe drumul cel bun.

9. Responsabilitate și asistență reciprocă în locul competiției. Educația în țările occidentale este construită pe conceptul de competiție. În Finlanda nu există concurență între elevi sau între școli. Nu există nicio măsurătoare a profesorilor și a școlilor. Prima întâlnire cu un concurs este la intrarea în liceu. Principala competitivitate este între student și el însuși. Se pune accent pe ajutarea tuturor și nu pe valorile concurenței.

10. Un sistem educațional bazat pe încredere și independență. Faptul că profesorii din Finlanda sunt printre cei mai excelenți oameni de pe piața muncii a creat o realitate care a făcut posibil să se facă un alt pas important în anii 90. Din cauza crizei economice din țară guvernul a trebuit să reducă bugetul educației, singura modalitate de a convinge profesorii

sindicalizați a fost să le acorde mai multă autonomie, mai puțină supraveghere de la Ministerul Educației și desființarea curriculum-ului central pe care trebuie să-l predea toată lumea.

Această mișcare, combinată cu profesori de foarte înaltă calitate, a creat o realitate în care fiecare școală își încearcă propriile metode de predare. Acest lucru face posibilă identificarea celor mai bune metode de predare și implementarea succeselor în toată țara, adaptându-se în același timp la nevoile studenților specifici din fiecare oraș.

Contrar a ceea ce s-ar putea imagina, metoda a avut ca rezultat faptul că fiecărui profesor i se acordă suficientă libertate pentru a adapta studiile la nevoile elevilor săi, dar profesorul își asumă și întreaga responsabilitate pentru eșecurile sale, apelând la ajutorul altor profesori și adaptându-se atunci când este nevoie. În afară de modelele realizate în clasa a VI-a și a IX-a, sistemul de învățământ nu supraveghează profesorii de sus și nici nu verifică nivelul abilităților elevilor; directorii școlilor și profesorii înșiși sunt cei care se supraveghează reciproc și oferă feedback regulat cu privire la noile idei, tehnologii și metode de predare inovatoare.

În ceea ce privește studenții, sistemul are încredere în ei. Elevii finlandezi, precum japonezii, dobândesc o mare independență încă de la o vârstă fragedă în utilizarea bicicletelor sau a transportului public la sosirea la școală, iar părinții nu urmează temele și proiectele elevilor zi și noapte. În loc să stea pe capul elevilor, ei se concentrează pe explicarea importanței studiilor din viața reală și al impactului acestora asupra viitorului. Nu există nimic mai puternic decât faptul că elevii doresc să învețe și să înțeleagă importanța școlii în viața lor.

De-a lungul studiilor, studenții își alcătuiesc programa, iar în liceu apelează la un curs academic care îi pregătește pentru universitate sau un curs profesional care îi pregătește pentru piața muncii de îndată ce termină școala. Poți combina piste și poți fi și admis la universitate prin pista profesională. Procentul de studenți care aleg cursul profesional este de 42 la sută și nu este considerat de mai puțină calitate decât cursul academic.

11. Încredere și responsabilitate. Sistemul finlandez pune mare accent pe încredere ca instrument de cultivare a responsabilității și de eficientizare a sistemului. Elevii au încredere în profesori, părinții au încredere în copii, profesori și sistemul de învățământ în ansamblu, iar sistemul de învățământ are încredere în profesori și directori. În ceea ce îi privește pe elevi, cea mai mare parte a auto-exersării se face în clasă. Nu există presiune pentru a face temele, iar performanța acestora poate fi amânată cu câteva luni. Ideea pedagogică este să ai încredere în elev, să-l înveți să-și asume responsabilitatea pentru succesul său. Profesorul îi întreabă pe elevi dacă și-au făcut temele, dar nu verifică dacă le-au făcut, ideea este să construim un sistem de încredere între elev și profesor. Nici măcar părinții nu verifică lecțiile pentru că au încredere în sistemul de învățământ.

În școlile primare nu există teste, deoarece cel mai important lucru în școli este încrederea, fiecare trebuie să aibă încredere unul în celălalt. Există și alte metode de evaluare pentru a verifica dacă elevii au înțeles materialul fără teste. Examenele de cunoștințe finlandeze sunt o metodă slabă de evaluare, deoarece elevul învață să treacă examenul, dar nu să cunoască și să înțeleagă. Examinarea înțelegerii de către elev a problemelor se realizează prin implicarea personală a profesorilor și implicarea elevilor în ceea ce se întâmplă în clasă și în participarea în echipe de acțiune.

12. Educație profesională. La vârsta de 16 ani finlandezii merg la liceu. 40% dintre absolvenții școlii primare merg la școli profesionale. Sistemul nu numai că pregătește studenții astfel încât să poată promova examenele universitare, dar le permite și să aleagă să studieze o profesie. Studiul în școlile vocaționale este profesional și echipează angajații cu înalte abilități

de lucru și cunoștințe profesionale. Elevii pot învăța inginerie electrică, de exemplu, și pot exersa asamblarea unei sobe sau instalarea unui sistem electric de acasă. Există un accent larg profesional și uman, astfel încât oricine dorește să fie pompier, de exemplu, ar trebui să „câștige puncte” în studii în alte domenii, cum ar fi educația la grădiniță și asistența medicală. Aceste studii pot fi continuate dacă vrei să studiezi și la universitate. În Finlanda, rata de înmatriculare este de 85%, comparativ cu 45% în Israel.

Unul dintre lucrurile care ajută învățământul profesional larg din Finlanda este lipsa presiunii din partea părinților și a sistemului de a alege disciplinele academice. Acest lucru este ajutat și de impozitarea ridicată și progresivă, de o cultură a valorii care pune accent pe simplitatea voluntară și lipsa simbolurilor de statut. Nu există diferențe semnificative în nivelul de trai al unui medic sau pompier. Și există siguranța locului de muncă pentru toate grupurile sociale. Serviciile publice oferite întregii populații precum transportul public, învățământul public și medicina publică ajută și la alegerea unei profesii în funcție de înclinația și talentul personal și nu după dorința de a câștiga mulți bani.

13. Statutul și atribuțiile profesorilor. Spre deosebire de Israel, unde majoritatea profesorilor provin din treimea inferioară a absolvenților de universități, în Finlanda există o mare competiție pentru predarea disciplinelor, iar profesorii sunt considerați prestigioși. Profesorii provin din decilul superior al absolvenților de universități și majoritatea au o diplomă de master. Se pune accent pe realizările academice ale profesorului, abilitățile de comunicare și dorința de a predă. În Israel, spre comparație, a fost realizat un studiu care a constatat că la un sfert dintre profesori le pare rău că și-au ales așa o profesie. Selecția profesorilor este strictă, iar pregătirea lor profesională este îndelungată și pune accent pe abilitățile de predare. În Finlanda, formarea profesională a profesorilor îmbină experiența practică cu învățarea teoretică. Profesorii se bucură de un salariu corect și de un statut social ridicat.

14. Încrederea în profesori și libertatea de acțiune. Spre deosebire de Israel, Ministerul finlandez al Educației stabilește doar obiectivele, responsabilitatea pentru metodele de predare și calea ce-i revine profesorului. Directorii și profesorii rezolvă problemele de lucru în echipă, fără indicația exactă a Ministerului Educației. Sistemul pedagogic nu dictează metode de predare, ci oferă profesorilor deja în faza de formare diferite metode de predare și îi încurajează să le folosească sau să dezvolte noi metode de predare. Nu există inspectori de la Ministerul Educației, nu este încurajată nicio competiție între profesori sau între școli. Datorită nivelului relativ ridicat de egalitate și securitate economică, părinții au încredere și în sistemul de învățământ, și nu exercită presiuni mari de performanță și competitivitate.

De menționat că investițiile în educație în Finlanda reprezintă 6,5% din PIB, comparativ cu Israelul, care investește 8% din PIB. Pe de altă parte, numărul de copii pe familie este mai mic, finlandezul mediu dă naștere la 1,8 copii pe parcursul vieții, comparativ cu 2,8 copii în Israel. Astfel, în total finlandezii investesc mai mult în educația fiecărui copil. Sistemul finlandez este mai economic - în Finlanda nu există supraveghetori de educație și există mai puțină administrație, mai puține ore de predare și mai puține materii care solicită mai multe investiții în fiecare student.

Concluzii. Prin elaborarea și apoi implementarea pas cu pas a Proiectului Național: Consolidarea sistemului de securitate națională prin cunoaștere și comunicare, 20.80009.0807.28 134-PS, Program de Stat (2020-2023), ne-am propus să promovăm performanța în educație, să contribuim la formarea unui cetățean activ, responsabil, conștient de tot ce se întâmplă în jurul lui.

Asimilarea succeselor sistemului educational din Finlanda, ne convinge că scopul Proiectului Național este realizabil, este orientat strategic. De asemenea, am evidențiat mai multe caracteristici, pe care le recomandăm tuturor celor implicați în gestionarea/reglementarea activității instituțiilor sistemului educational din Republica Moldova. Este extrem de valoroasă, în opinia noastră, înțelegerea materiei. Avem o experiență personală pozitivă, în acest sens, care ne permite să justificăm teza: materia însușită prin înțelegere este o comoară spirituală a individualității, actualizată ori de câte ori este nevoie, este o condiție indispensabilă activității profesionale de succes în orice domeniu de activitate social-utilă.

Bibliografie

1. Anderson, J., & Van Weert, T. . Information and communication technology in education: a curriculum for schools and program of teacher development. Paris: UNESCO129538F, 2002, 9-14 p. <http://direct.ory.um.m.ac.id/Perpustakaan%20Pak%20Onno/english/education/129538e.pdf>
2. Ball, S. J., & Junemann, C. Networks, New Governance and Education. Bristol: University of Bristol and Policy Press, 2012, 4-46 p. ISBN 978-1847429797.
3. Elomaki, A., Ylostalo, A. Gender budgeting in the crossroad of gender policy and public financial management: The Finnish case, Public Money & Management, 2021.
4. Flood, A. Finland ranked world's most literate nation Guardian. 2016. <https://www.theguardian.com/books/2016/mar/11/finland-ranked-worlds-most-literate-nation> (Economic News Paper).
5. Hansen, V. The Year 1000: When Explorers Connected the World and Globalization Began. London: Scribner, 2020, 132, 156-159 p. ISBN-13:978-1501194108.
6. Hogan, A. J., Sellar, S., & Lingard, B. & Lingard, B. Commercializing Comparison: Pearson Puts the TLC in Soft Capitalism. Journal of Education Policy, Vol 31 (3): 2006, 243-258 p. <https://doi.org/10.1080/02680939.2015.1112922>
7. Kozma, R. B. Comparative analysis of policies for ICT in education. J. Voogt, & G. Knezek (Eds.), International handbook of information technology in primary and secondary education. Berlin Heidelberg New York: Springer, 2008.
8. Leijola, L. The education system in Finland: Development and equality. ETLA Discussion Papers, No. 909. The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Helsinki, 2014, 7-19 p. <https://www.econstor.eu/handle/10419/63630>
9. Lewis, R. Finland, cultural lone wolf. Yarmouth, ME: intercultural Press, 2005, 181-192 p. ISBN-13:978-1931930185.
10. Lindberg, M., Nygard, M., Nygvist, F., & Lammi- Taskula, J. Economic strain and parental coping – evidence from Finland. European Journal of Social Work, Vol 24 (3), 2021, 442-455 p.
11. Merilainen, R., Isacson, A., & Olson, S. Secondary Vocational Education in Finland. Workforce Education Forum (WEF), Vol 39 (1), 2019, 43-51 p. ISSN 2378-1904 (Print).
12. Morgan, H. Review of Research: The Education System in Finland: A Success Story Other Countries Can Emulate. Childhood Education, Vol 90 (6), 2014, 453-457 p. <https://doi.org/10.1080/00094056.2014.983013>
13. O'Donnell, N. S. What we can't learn from Finland Schools: Apples, oranges, and

denial. Huffington Post, 2017. http://www.huffingtonpost.com/nicole-stellonodonnell/we-cant-learn-from-finlands-schools_b_9513544.html

14. Raddy, E. A. Five ways Finland gets vocational and technical education right. Education Weekly. Global Learning Blog, education news-paper, 2016. <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-five-ways-finland-gets-vocational-and-technical-education-right/2016/11>

15. Roikonen, P. Income inequality in Finland, 1865–2019. Scandinavian Economic History Review, 2021. <http://doi.org/10.1080/03585522.2021.1901774>.

16. Sahlberg, P.(a) A short history of educational reform in Finland, 2009, 12-31 p. <https://www.disal.it/Resource/Finland-Sahlberg.pdf>

17. Sahlberg, P.(b) Becoming a teacher in Finland: Traditions, reforms and policies. A. Lieberman & L. Darling-Hammond (Eds.), High quality teaching and learning: International perspectives on teacher. New York: Routledge, 2010.

18. Sahlberg, P.(c) Education policies for raising student learning: the Finnish approach. Journal of Education Policy, Vol 22 (2), 2007, 147-171 p. <https://pasisahlberg.com/wp-content/uploads/2013/01/Education-policies-for-raising-learning-JEP.pdf>

19. Sahlberg, P.(d) Finnish Lessons 2.0 What can the world learn from educational change in Finland? (2nd Ed.) New York: Teachers College Press, 2015, 203-212 p. ISBN-13:978-0807755853.

20. Saloviita, T. Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland. Scandinavian Journal of Educational Research, 64:2, 2020, 270-282 p. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1541819>

21. Stahle, P. Five steps for Finland's future. Helsinki: TEKES, 2007, 30-35 p. ISBN: 978-952-457-359-7.

22. Takayama, K. A nation at risk crosses the Pacific: Transnational borrowing of the US crisis discourse in the debate on education reform in Japan. Comparative Education Review, vol 51(4), 2007, 423-446 p. <https://doi.org/10.1086/520864>

23. Trends in national e-strategies: A review of 40 countries In the International Bank for Reconstruction and Development (Eds). Information and communication for development: Global trends and policies, 2006, p. 87-124. Wash.

Prezentat: 24 noiembrie 2021.

E-mail: dasumi28@gmail.com

roscaldmila@mail.ru

VALENȚE MODERNE ALE DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE

Gabriela CHIRIAC, doctorandă, Academia de Administrare Publică,

Silvia DULSCHI, doctor în istorie, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

Rezumat

Un concept care înglobează într-o măsură semnificativă și la multiple niveluri participarea cetățenilor este cel al democrației participative.

Aceasta presupune ca oamenii, comunitățile sau diferite grupuri sociale să fie implicate în procesul decizional și de gestionare a resurselor. Democrația participativă este un proces continuu, cu riscuri, necesitând organizare, colaborare, identificarea unor obiective comune într-un grup.

Cuvinte-cheie: democrație participativă, proces decizional, administrație publică locală.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).02](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).02)

CZU: 321.7

Evoluția și democratizarea societății condiționează un ansamblu de transformări social-economice ale instituțiilor și relațiilor din societate atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ. În acest context, au loc modificări nu doar în conținutul și funcțiile instituțiilor politice, ci și în raporturile acestor instituții cu societatea civilă.

Un interes deosebit îl au în acest sens societățile în tranziție, în care democratizarea se realizează printr-un proces profund de maturizare a sistemului politic și elementelor acestuia, inclusiv prin revigorarea societății civile și printr-o implicare mai largă a cetățenilor în sfera politico-administrativă.

Societățile umane în dezvoltarea lor întotdeauna au avut nevoie și se bazează de fapt pe oameni, pe populație, pe activitatea acestora în diversele domenii ale vieții.

Odată cu accelerarea procesului istoric activismul cetățenesc a devenit tot mai pronunțat. Societățile occidentale, democratice s-au afirmat în mare parte pe temeiul solidarității, cooperării, participării cetățenești, al acțiunilor comune pentru rezolvarea problemelor de interes public, în special la nivel local, acestea stând de fapt la baza a ceea ce numim azi dezvoltare comunitară [2, p. 58].

Democrația asigură cetățenilor dreptul de a participa la procesul de influențare asupra puterii de guvernământ. După cum menționa Robert Dahl în lucrările sale, „participarea eficientă a cetățenilor trebuie să însemne că aceștia au posibilități adecvate și egale de exprimare a preferințelor lor, de a pune întrebări care să nimerească pe agenda politică a autorităților publice și de a formula propriile temeri ori rațiuni pentru care vor susține ori nu competitorii politici” [7, p. 25]. Distribuirea resurselor existente prin intermediul autorităților celor mai apropiate de cetățeni este mai eficientă doar atunci când cetățenii pot lua decizii concludente asupra priorităților existente și a măsurilor ce urmează a fi întreprinse pentru îmbunătățirea vieții lor.

Un alt rezultat al participării cetățenilor este că, prin exercitarea acestei posibilități, crește capacitatea de autoguvernare a cetățenilor și, în mod special, a liderilor locali. Cetățenii activi

din punct de vedere politic sunt mult mai conștienți de funcționarea structurilor politice și a procesului politic, care le permite să judece faptele și vorbele autorităților publice și a deținătorilor de autorități publice, în particular. Prin participarea directă cetățenii învață cum funcționează democrația. Democrația și participarea sunt deseori considerate a fi valorile esențiale ale civilizației moderne, oferind un cadru propice pentru articularea și exprimarea drepturilor omului și în care libertățile individuale și accesul la justiția socială coexistă prin instrumente public acceptate.

Un concept care înglobează într-o măsură semnificativă și la multiple niveluri participarea cetățenilor este cel al democrației participative. Aceasta presupune ca oamenii, comunitățile sau diferite grupuri sociale să fie implicate în procesul decizional și de gestionare a resurselor. Cetățenii sunt actorii protagoniști în dezvoltarea politică, în proiecte sau programe. Democrația participativă este un proces în construcție continuă, implicând un risc continuu, necesitând organizare, colaborare, identificarea unor obiective comune într-un grup. Acest proces nu este ușor având în vedere multitudinea de interese și cauze, unele fiind calificate drept mai juste și mai cuprinzătoare decât altele, iar reprezentarea acestora devine din ce în ce mai dificilă și din ce în ce mai contestabilă.

O evaluare a democrației trebuie să țină cont de existența și funcționarea instituțiilor democratice ale sistemului dar, mai ales, de pluralismul politic și civil, de libertățile individuale și de grup, astfel încât interesele și valorile opuse să fie exprimate și să se afle în competiție printr-un proces continuu de reprezentare dincolo de momentele alegerilor periodice. Această situație complexă poate fi reglată prin mecanismele democrației participative.

Democrația participativă presupune mecanisme prin care luarea deciziilor cu privire la problemele comunității se face prin implicarea cetățenilor. Sugestiile și reclamațiile cetățenilor trebuie luate în considerare de către decidentul politic, indiferent dacă este de acord sau nu cu cele exprimate de aceștia. Democrația participativă include trei paliere: participarea cetățenească la procesul de luare a deciziilor publice, participarea cetățeanului la administrarea banului public și consultarea publică a societății civile. Eficiența democrației participative presupune respectarea simultană și obligatorie a principiilor informării, consultării și al transparenței luării deciziilor.

Conceptul de participare cetățenească are la bază necesitatea consultării cetățenilor și exprimarea de către aceștia a opiniilor în legătură cu deciziile care se adoptă la diferite niveluri și de care ei pot fi afectați în mod direct sau indirect. Importanța participării cetățenești în activitățile și deciziile administrației publice locale decurge din faptul că aceasta conferă calitate guvernării, implicit fiind stimulată atragerea de resurse la nivel local și utilizarea eficientă a acestora, iar pe termen lung impulsionează dezvoltării economice locale [3].

O accepțiune generală a participării o oferă Giovanni Sartori, evidențiind nevoia implicării la un nivel mai mult decât formal: „Corect înțeleasă, participarea este a lua parte personal, într-un mod voit, autoactivat. Participarea nu înseamnă, prin urmare, numai „a fi parte din” (simplul fapt de a fi implicat într-o împrejurare oarecare) și cu atât mai puțin o stare involuntară de „a fi făcut parte din” [9].

Considerând această definiție generală a participării și un inventar de definiții ale participării cetățenilor, putem spune că, prin prisma temei abordate, participarea cetățenilor este o activitate voluntară, neremunerată, având drept scop influențarea directă sau indirectă a reprezentanților aleși la nivel local sau național și a deciziilor acestora, exercitarea presiunii pentru a genera reacție din partea sistemului, precum și articularea și promovarea activităților, intereselor și a deciziilor individuale sau ale grupului la care individul aderă [4].

Prin influențare se înțelege atât influența anterioară adoptării unei legi sau politici publice, cât și contestarea ulterioară și modificarea unei legi sau politici existente care nu mai reprezintă interesele celor afectați.

Pornind de la tipologia lui Russel J. Dalton, considerată cea mai elaborată, vom considera împărțirea participării voluntare a cetățenilor în trei categorii [4]: participare convențională, participare de protest și participare neconvențională.

Prin participare convențională se înțeleg acele forme de implicare considerate conforme cu natura democratică a regimului politic, participarea de protest cuprinde acele forme de participare directă, în condiții definite de public și cu respectarea cadrului legal și instituțional iar participarea neconvențională se manifestă prin acele forme de participare care nu respectă legile, care încalcă drepturile și libertățile celorlalți sau care atentează la stabilitatea sistemului guvernamental. Participarea convențională a cetățenilor la luarea deciziilor într-o democrație cu tradiție este un proces care presupune parcurgerea anumitor etape și cel puțin două niveluri de participare [6].

Primul nivel al participării este informarea, care presupune eforturi atât din partea cetățenilor, cât și din partea administrației locale. Administrația publică locală este datoare să emită informații către cetățeni privind activitatea și planurile sale pentru ca aceștia să poată înțelege direcțiile prioritare ale politicii administrative a aleșilor locali.

Al doilea nivel se referă la consultarea cetățenilor, aceasta fiind acțiunea autorităților pentru identificarea necesităților cetățenilor, pentru evaluarea priorităților unor acțiuni sau colectarea de idei și sugestii privind o anumită problemă.

Participarea cetățenească presupune existența unor premise: administrația locală este deschisă spre implicarea cetățenilor în activitatea complexă de guvernare, informațiile de interes local sunt transferate permanent de la administrație la cetățeni, există modalități eficiente prin care administrația culege informații de la cetățeni și cetățenii informați își onorează obligația de a participa ca parteneri egali în activitățile administrației, deoarece înțeleg problemele. Participarea cetățenească reprezintă combinația acestor premise legate de informație, comunicare și implicare în relația care se stabilește între administrație și cetățeni, iar activitățile administrației sunt dezvoltate și susținute în așa fel încât să corespundă cât mai mult posibil nevoilor și dorințelor cetățenilor. Dincolo de abordarea local/național se constată și la nivel european accentuarea rolului participării cetățenilor în elaborarea reglementărilor și politicilor la nivel european.

Astfel, Comunicarea Comisiei Europene „Reglementarea inteligentă în Uniunea Europeană” [1] din octombrie 2010 propune extinderea perioadei de consultare publică pentru a oferi spațiul necesar manifestării opiniilor cetățenilor și revizuirea politicii Comisiei referitoare la consultare prin utilizarea unor noi instrumente și eficientizarea celor existente.

Ulterior, în februarie 2011, este publicat Regulamentul 211/2011 privind inițiativa cetățenească [8] ce stabilește cadrul legislativ necesar manifestării inițiativelor legislative ale cetățenilor la nivelul Uniunii Europene. Pentru funcționarea eficientă a Uniunii Europene și pentru menținerea legitimității politice a instituțiilor sale este importantă implicarea cetățenilor în mod direct și într-o măsură mai mare în procesul decizional privind politicile publice care îi vor afecta. Mai mult decât prin participarea la vot și alegerea unor reprezentanți politici, cetățenii au oportunitatea de a fi consultați referitor la politicile publice de nivel local, național și comunitar.

Pentru Republica Moldova participarea populației atât la discutarea problemelor existente în localități, luarea deciziilor privind soluționarea lor, cât și la activitățile nemijlocite de

dezvoltare au o importanță deosebită, deoarece nu ne putem integra în lume, participa la procesele de globalizare, fără o efectivă dezvoltare locală. Administrația publică din republica noastră, este antrenată într-un proces amplu de reformare și modernizare. Pe parcursul ultimelor două decenii au fost adoptate și implementate un șir de documente cu caracter esențial pentru dezvoltarea de mai departe a administrației publice. Aceste acte normative au generat anumite modificări și perfecționări ale sistemului de administrare, au stabilit un șir de principii noi în vederea majorării eficienței și apropierii acestuia de nevoile concrete ale cetățenilor.

Administrația publică este inseparabilă de participarea directă a cetățeanului, deoarece funcționează în temeiul banilor publici, proveniți din taxe și impozite, pe garanțiile acordate printr-un vot liber exprimat. Îmbunătățirea calității administrației publice presupune stabilirea și perfecționarea mecanismelor de consultare și de participare a publicului. Participarea cetățenilor trebuie să reprezinte o strategie globală a dezvoltării, axată pe rolul esențial pe care oamenii trebuie să îl joace în toate domeniile vieții publice.

Una dintre prioritățile de activitate a autorităților publice ale Republicii Moldova o constituie integrarea în comunitatea europeană. Realizarea cu succes a acestui vector este imposibilă fără a atinge anumite standarde europene în organizarea și funcționarea instituțiilor politice și sociale, fără aducerea în concordanță a sistemului politic și social cu sistemele respective din alte state europene. Totodată, se impune necesitatea de a implementa și a asigura respectarea în cadrul administrației publice a unor principii general-acceptate precum: transparența decizională, asigurarea accesului la informație a societății civile, asigurarea controlului obștesc asupra activității administrative și crearea mai multor modalități de interacțiune dintre administrația publică și cetățenii statului. Mai mult, experiența acumulată de statele europene în domeniul asigurării unei colaborări dintre autoritățile statale și cetățeni reprezintă o sursă valoroasă pentru Republica Moldova.

Studierea acestei experiențe și colaborarea pe plan internațional poate contribui la o implicare mai activă a populației în activitatea de luare a deciziilor și, respectiv, la o integrare europeană mai rapidă a statului nostru.

Bibliografie

1. COM(2010) 543 final, Reglementarea inteligentă în Uniunea Europeană, Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, Bruxelles, 8.10.2010. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0543:FIN:RO:PDF>
2. Drăghici B. Efectele integrării europene în administrația publică din România. Administrarea publică în statele aflate în tranziție în contextul proceselor de globalizare și integrare. Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 5 aprilie 2005, Chișinău, 2005.
3. Murgescu D., Dumitrică C., Participarea cetățenească – mijloc de implicare a cetățeanului în procesul decizional, în „Sfera Politicii”, nr. 136/2009.
4. Nicolescu C. Participarea cetățenilor în România. Implicarea factorilor economici, Ed. Lumen, Iași, 2006.
5. Ibidem, p. 20-23.
6. Participarea cetățenească. <http://www.ancic.ro/>

7. Pînzaru T. Instrumentele implicării cetățenilor în procesul decizional. Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы. Международная научно-практическая конференция, Кишинев, 28-29 марта 2014 г. Кишинев, 2014.

8. Regulamentul (UE) nr. 211/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 februarie 2011 privind inițiativa cetățenească, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 65/1 din 11.3.2011. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>

9. Sartori G. Teoria democrației reinterpretată, Ed. Polirom, Iași, 1999.

Prezentat: 2 septembrie 2021.

E-mail: silvia_moldovan@mail.ru

ASPECTELE-CHEIE ALE RELAȚIILOR MOLDO – ROMÂNE

Cristina PAUNESCU, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova,
masterandă, Academia de Administrare Publică,

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar
Universitatea de Stat din Moldova, Academia de Administrare Publică

Rezumat

La un interval de aproximativ trei decenii de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Republica Moldova, subiectul cu referire la relațiile moldo-române rămâne a fi unul prezent atât în discursul politicianilor, cât și în cercetările reprezentanților comunității academice. Primul stat care a recunoscut independența Republicii Moldova a fost România.

În contextul analizei relațiilor moldo-române prezentul articol este axat pe cercetarea specificului colaborării Republicii Moldova cu România pe dimensiunea economică. Astfel, sunt reliefate principalele aspecte ale relațiilor politice, comercial-economice și sociale moldo-române din perioada anilor 2009-2021.

Cuvinte-cheie: relații diplomatice, relații comercial-economice, România, Republica Moldova, colaborare, politică externă.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).03](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).03)

CZU: 327(478+498)

Introducere. Relațiile dintre Republica Moldova și România, două state suverane și independente, au un caracter privilegiat, special, decurgând din comunitatea de neam, cultură, limbă și istorie națională. „România abordează pragmatic relația cu Republica Moldova, pornind de la interesul legitim de a vedea Republica Moldova înscrisă comunitatea europeană, capabilă să asigure o zonă de stabilitate și securitate la frontieră estică a României, care este, totodată, granița UE și NATO”. Baza acestei relații este stabilită prin trasarea unor puncte comune care derivă din Declarația privind instituirea unui parteneriat strategic între România și Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova (semnată la București, la 27 aprilie 2010)” [2]. Astfel, România este aliatul Republicii Moldova în realizarea parcursului European. Deși au existat unele subiecte care au provocat tensiuni de ordin identitar-lingvistic și istoric, relațiile moldo-române s-au axat pe o colaborare prodigioasă în mai multe domenii.

Un pas important care a fortificat relațiile bilaterale moldo-române a fost stabilirea Parteneriatului Strategic în anul 2010. Principalul obiectiv al Parteneriatului moldo-român se axa pe fortificarea relațiilor dintre cele două state cu scopul accelerării procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Noua dinamică a relațiilor moldo-române – axată pe dimensiunea politică, economică și culturală – și-a găsit expresia în numeroasele vizite la cel mai înalt nivel, semnarea a mai multor acorduri bilaterale și suportul permanent acordat de către România Republicii Moldova [3].

Relațiile moldo-române în perioada 2009-2021. Astfel, analizând relațiile moldo-

române, este de menționat faptul că principalele direcții de cooperare sunt expuse în cele două documente de bază: Concepția politicii externe a Republicii Moldova din 1995 și Programul „Politica externă și promovarea imaginii reale a României”. Dacă e să examinăm primul document, constatăm că una dintre direcțiile principale ale concepției politicii externe a Republicii Moldova este cooperarea multilaterală cu România” [4]. Supunând analizei cel de-al doilea document, și anume: Programul „Politica externă și promovarea imaginii reale a României”, putem afirma că în Capitolul 11.2.4 „Intensificarea relațiilor bilaterale” se stipulează că “Guvernul României va urmări cu prioritate dezvoltarea cu dinamism și pragmatism a relațiilor speciale și privilegiate ale României cu Republica Moldova, pe baza identității de limbă, cultură și istorie, prin dezvoltarea ariilor de complementaritate economică, susținerea fluxurilor investiționale în Republica Moldova, continuarea sprijinului economic direct, asistență pentru diversificarea resurselor energetice disponibile Republicii Moldova pentru creșterea gradului de independență energetică a țării, sprijinirea admiterii Republicii Moldova la Pactul de Stabilitate în Europa de Sud-Est, susținerea proiectelor europene de cooperare regională și subregională la care Republica Moldova va putea participa [5].

Comparând aceste două documente, putem afirma că „Programul românesc, spre deosebire de „Concepția” Republicii Moldova, la capitolul relațiile moldo-române pare a fi mai amplu, relațiile dintre cele două state fiind expuse mai desfășurat, indicându-se principalele direcții de colaborare. În condițiile când granița celei mai mari alianțe militare pe care a cunoscut-o omenirea – NATO, care are interese geostrategice în istmul Ponto-Baltic și în Caucaz, a ajuns la hotarele Moldovei, odată cu aderarea României la ea și în condițiile când hotarele Uniunii Europene s-au extins până la Prut, se observă o creștere a importanței României și a poziției ei în viitoarea arhitectură de securitate regională. De aceea, considerăm că Concepția, atât în general, cât și în particular, este depășită și e cazul să fie reexaminată prioritățile politicii externe a Moldovei în raport cu România” [6].

Dacă ar fi să caracterizăm relațiile politice dintre România și Republica Moldova, pe parcursul anilor, din 1991 și până în prezent acestea pot fi caracterizate ca fiind ambiguii [7]. Deși, atât pe culoarele politice, cât și în mas-media din ambele state se vorbește despre sprijinul României acordat Republicii Moldova în procesul de integrare în Uniunea Europeană, inclusiv și despre o eventuală unirea a României cu Moldova, nici unul din cele două obiective nu are un final bine definitivat la moment.

Analizând relațiile moldo-române, este de menționat faptul că, în ultimul timp există evoluții mai clare și încurajatoare în direcția apropierii României de Republica Moldova, acestea înregistrându-se în domeniul investițiilor și prezenței României în economia Moldovei. Astfel, în contextual analizei relațiilor comercial-economice dintre Republica Moldova și România este de menționat faptul că la baza acestora se află un cadru juridic bine definitivat care creează premise pentru dezvoltarea și diversificarea relațiilor bilaterale. Astfel, principalele acorduri semnate sunt [8]:

- Acordului între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova cu privire la cooperarea economică, industrială și tehnico-științifică;
- Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind înființarea Comisiei mixte interguvernamentale de colaborare economică și integrare europeană;
- Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind evitarea dublei impuneri;

- Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind promovarea și protejarea reciproca a investițiilor.

România este primul partener comercial al Republicii Moldova, devansând Rusia și Ucraina. Conform datelor Biroului Național de Statistică în anul 2020 principalele țări de destinație a exporturilor de mărfuri au fost: România (28,4% din total exporturi), Germania (9,1%), Federația Rusă (8,7%), Italia (8,6%), Turcia (6,9%), Polonia (4,4%), Republica Cehă (3,2%), Ucraina (2,8%), Belarus (2,7%), Elveția (2,5%), Bulgaria (2,3%), Olanda (2,2%), Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (1,7%), Spania (1,4%), Franța (1,2%), Ungaria (1,1%) [9].

În contextul analizei relațiilor economice moldo-române, este de menționat faptul că, România, din punctul de vedere al numărului de companii în care a făcut investiții (1690) se plasează pe primul loc în topul partenerilor economici care investesc în Republica Moldova și pe locul 5 în topul țărilor care au investit în capitalul social al companiilor din estul Prutului. Astfel, conform datelor oferite de către Ambasada României la Chișinău, capitalul investit de România în Republica Moldova însumează cifra de 42 milioane USD (mai 2018). Actualmente, România este considerat a fi primul partener comercial al Republicii Moldova, având o prezență semnificativă în sectoare cheie ale economiei statului [10].

Analizând specificul relațiilor moldo-române din perioada anilor 2009-2021, este de menționat faptul că relațiile dintre Republica Moldova și România s-au axat asupra a două aspecte majore [11]:

- dimensiunea europeană a cooperării bilaterale, având la bază obiectivul strategic al integrării R. Moldova în UE;

- evidențierea caracterului special al relațiilor moldo-române, fundamentat de identitatea lingvistică, istoria și cultura comună.

Astfel, supunând atenției specificul relațiilor moldo-române din perioadă 2009-2021, este de menționat faptul în relațiile celor două state a predominat latura pragmatică, determinată de obiectivul strategic al Republicii Moldova de a se integra în UE. Ajutorul României acordat Republicii Moldova a contribuit la crearea unui parcurs ireversibil în politica externă a țării, cel orientat spre integrarea Europeană, cât și cel de creare a unei zone de stabilitate și securitate la frontiera sa estică. În acest context, România a venit în întâmpinarea diverselor solicitări din partea Republicii Moldova, oferind asistență concret, sub formă de ajutoare economice, atât nerambursabile, cât și sub forma unor credite în condiții deosebit de avantajoase (pe termen lung, fără dobândă, cu perioadă de garanție).

România acordă Republicii Moldova sprijin și prin intermediul suportului financiar atât rambursabil cât și nerambursabil. Acordul de finanțare nerambursabilă în valoare de 100 milioane euro a fost semnat în 27 aprilie 2010, la Iași. Timp de un deceniu, România a susținut financiar mai multe proiecte care vizează modernizarea a 1000 de instituții școlare, cât și construcția gazoductului Iași-Chișinău. De remarcat este faptul că din 28 martie 2021, acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind ajutorul financiar nerambursabil în valoare de 100 de milioane de euro își încetează valabilitatea. Până în prezent au fost utilizați aproximativ 40 de milioane din banii acordați de către România Republicii Moldova, dintre care 60 de milioane au rămas necheltuite. În același timp, autoritățile de la București își exprimă disponibilitatea pentru încheierea unui nou parteneriat [12].

Investițiile, relațiile comerciale, prezența tot mai vizibilă în finanțarea unor proiecte

sociale, asistența financiară rambursabilă și nerambursabilă - toate acestea reprezintă modalități concrete și vizibile de implicare benefică a României în Republica Moldova. Acest fapt ne denotă și semnarea pe un termen de cinci ani la Chișinău, la data de 7 octombrie, 2015 a Acordului privind asistența financiară rambursabilă între Republica Moldova și România în valoare de 150 mil EURO [13]. Investițiile în economie și finanțările de proiecte prezintă pentru Moldova un suport direct oferit de către România - crearea locurilor de muncă, îmbunătățirea calității vieții a populației, cât și semnarea contractelor comerciale pentru companiile moldovenești.

Spriiunul României urmărește cu prioritate interesele cetățenilor din Republica Moldova și realizarea proiectelor bilaterale strategice, fiind strâns legat de continuarea reformelor esențiale pentru dezvoltarea democratică a Republicii Moldova și avansarea parcursului său european. Astfel, în conformitate cu Declarația comună din aprilie 2010, în scopul implementării politicilor economice relevante, cele două state s-au înțeles să dezvolte cadrul juridic al relațiilor economice bilaterale. Pentru consolidarea instituțională a cooperării economice dintre Moldova și România, statele au convenit asupra extinderii activității comisiilor mixte interguvernamentale, prin intermediul cărora erau coordonate proiectele și programele economice între cele două state. Comisia mixtă pentru colaborare economică reprezintă mecanismul instituționalizat de cooperare bilaterală pe palierul economic, coordonat de către miniștrii economiei din cele două state.

Moldova și România au convenit că vor acționa în vederea interconectării infrastructurilor și integrării lor în cadrul rețelelor de transport și telecomunicații din spațiul european, ținând cont de angajamentele față de Uniunea Europeană. În perspectivă, părțile au stabilit implementarea următoarelor proiecte bilaterale [14]:

- realizarea proiectului de interconectare electroenergetică prin lansarea liniilor electrice Isaccea - Vulcănești și Suceava - Bălți;
- construcția liniei de cale ferată de ecartament european 1435 MM de la stația Ungheni până la stația Chișinău;
- construcția podurilor rutiere peste râul Prut în preajmă localităților Iași-Ungheni și Bumbăta - Leova;
- implementarea roaming-ului internațional la tarife naționale între R. Moldova și România.

Dintre aceste proiecte s-a discutat pe larg subiectul referitor la roaming, nerealizat deocamdată din cauza costurilor înalte (în Republica Moldova sunt de vreo 20 de ori mai mari decât în România). Realizarea interconectării electroenergetice a RM la România este doar la fază de proiect a liniei electrice Isaccea - Vulcănești. Pe restul proiectelor strategice ale relațiilor moldo-române, pe fundalul unor promisiuni optimiste, autoritățile celor două state nu au întreprins acțiuni concrete.

În contextul analizei cooperării moldo-române pe dimensiunea energetică, observăm că Compania Transgaz, deținută de statul român, prin filiala sa din Republica Moldova, „EuroTransgaz”, la 28 martie 2018 a semnat contractul de privatizare a companiei „Vestmoldtransgaz” (scoasă la privatizare de Guvernul Republicii Moldova, la un preț de 180 milioane lei moldovenești, circa 8,8 milioane euro, o condiție fiind investirea a 93 de milioane de euro în următorii doi ani).

Un alt moment care merită atenție în analiza relațiilor moldo-române pe dimensiunea energetică este construcția conductei Ungheni - Chișinău pe teritoriul Moldovei. Proiectul are

menirea să crească nivelul interconectării dintre cele două țări în privința infrastructurii de transport gaze naturale și desigur să reducă dependența RM fata de gazul rusesc. În luna iulie 2020, s-a finalizat construcția gazoductului Ungheni - Chișinău, care este capabilă să acopere cea mai mare parte a consumului de gaze naturale din Moldova și Transnistria și reprezintă astfel o alternativă la gazul importat din Rusia. Cu toate acestea, gazoductul nu a fost utilizat în sezonul de iarnă 2020-2021 deoarece, Moldova a încheiat un contract pentru această perioadă cu „Gazprom” din Federația Rusă [18]. La moment, Moldova este dependentă în proporție de aproape 100% de importurile de energie, capacitățile proprii de producție fiind reduse. O parte din energia necesară este produsă de centrala de la Cuciurgan, aflată însă pe teritoriul Transnistriei și deținută de concernul rus InterRao, restul reprezintă importuri din Ucraina. În decembrie 2017, Republica Moldova a semnat un acord de cooperare cu România pe dimensiunea energetică, care, odată finisat, va reduce semnificativ gradul de dependență energetică de Est și va uni practic țara cu România și Uniunea Europeană [19].

În scopul diminuării dependenței energetice a Republicii Moldova față de Federația Rusă, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), Uniunea Europeană (UE), Banca Europeană de Investiții (BEI) și Banca Mondială au semnat un acord privind acordarea unui pachet de finanțare în sumă de 270 de milioane de euro, în vederea asigurării interconectării permanente între rețelele electrice din Moldova și România. Compania „Moldelectrica” urmează să construiască până în 2022 o nouă line electrică de înaltă tensiune de 400 kV între Vulcănești (sudul Moldovei, lângă granița cu România) și capitala Chișinău. Proiectul presupune construcția unei stații electrice de tip back-to-back cu capacitatea de 600 MW în Vulcănești – necesară pentru a uniformiza diferențele de voltaj între sistemul românesc și cel din Republica Moldova, cât și modernizarea stației de transformare de la Chișinău. Practic, după ce proiectul va fi finalizat, o parte din rețeaua de tensiune înaltă a Moldovei va funcționa la o capacitate de 400 kV, similar ca cea din România și Europa Centrală și Occidentală, Moldova având posibilitatea de alimentare cu energie electrică din rețeaua românească [20].

După modelul „Transgaz”, „Transelectrica” ar putea deveni acționar majoritar al Moldelectrica. Viitorul tranzacțiilor de acest gen însă poate fi afectat de politica statului român; „confiscarea” de către stat a 90% din profiturile obținute de companiile din sectorul public sub formă de dividende periclitează sursa de finanțare a potențialelor proiecte de investiții. În distribuția carburanților pe teritoriul Republicii Moldova întâietatea o dețin două rețele românești de benzinării: „Romp petrol” cu 93 de stații, respectiv „OMV Petrom” – cu 80 stații, dintr-un total de 650 de benzinării (dintre care 500 benzinării de rețea, restul fiind distribuitori independenți) [21].

Totuși, această piață este controlată practic de firme din România; Rompetrol este primul furnizor de carburanți din RM (retail+wholesale), vânzând combustibili și altor distribuitori, Petrom își alimentează benzinăriile proprii, iar stațiile Lukoil sunt alimentate de rafinăria Petrotel din România. În Republica Moldova nu există nici o rafinărie.

Dacă, să trecem în revistă sectorul bancar, observăm că prezența românească pe piața bancară a Republicii Moldova a crescut semnificativ. Conform datelor, băncile controlate de entități din România dețineau împreună circa o treime din totalul activelor bancare din RM: „Victoriabank” (BT+BERD) – 18,3%; „Mobiasbanca” (BRD- Groupe Societe Generale) – 12,7%; „Banca Comercială Română Chișinău” (BCR – Grup Erste) – 1,7%” [22].

În Republica Moldova investiții românești s-au realizat și în industria alimentară, IT și

comerț on-line (piața cu mare potențial în RM, dar amenințată de emigrarea resursei umane), servicii de consultanță, retail, bricolaj, tâmplărie PVC și altele. De asemenea, România a finanțat în Republica Moldova lucrări de reparații ale sediilor unor instituții social-culturale, grădinițe, achiziție de microbuze școlare, activitatea serviciului de urgență SMURD și altele.

Cooperarea în domeniul cultural-educational este una foarte importantă pentru cele două state, România acordând o asistență mare R. Moldova în acest domeniu. În Declarația comună din anul 2010 este prevăzută extinderea relațiilor moldo-române în domeniul culturii, științei și învățământului pe baza standardelor europene. Baza cooperării cu Republica Moldova o constituie Acordul privind colaborarea în domeniile științei, învățământului și culturii între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova, semnat la Chișinău, la 19 mai 1992, în vigoare din 27 decembrie 1993[23].

România alocă anual Republicii Moldova burse de studiu în învățământul preuniversitar, universitar și postuniversitar. Detaliile privind metodologia de școlarizare și depunerea dosarelor sunt publicate anual pe site-ul Ministerului Educației și Cercetării din România.

În anul 2010, Institutul Cultural Român a deschis o filială la Chișinău - Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”.

Protocolul de cooperare între Ministerul Culturii și Identității Naționale din România și Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, semnat în cadrul ședinței comune de Guvern din 22 noiembrie 2018, consolidează cadrul juridic bilateral în domeniu.

Relațiile în domeniul culturii între cele două state au cunoscut o dezvoltare instituțională după anul 2009. La nivel informațional, multe dintre proiectele și programele românești realizate de România în R. Moldova nu au fost relatate în spațiul public la adevărata valoare. În Declarația comună din aprilie 2010, sectorul mass media urma a fi extins în cooperarea între cele două state [24].

Dialogul politic moldo-român este unul eficient la nivel de guverne, bazat pe pragmatism economic, divergențele de ordin ideologic și politic trecând pe plan secundar.

Concluzii. Supunând analizei relațiile moldo-române este de menționat faptul că acestea se dezvoltă pe toate dimensiunile: politice, comercial-economice, și socio-culturală. Astfel, cooperarea comercial-economică a devenit treptat una fundamentală pentru relațiile bilaterale moldo-române, schimbând accentele dialogului instituțional între cele două state. România a devenit partenerul comercial numărul unu al R. Moldova. Componenta cultural-istorică a relațiilor moldo-române în continuare deține rol important, determinând un caracter special prin numeroasele programe și proiecte.

Actualmente, este important ca părțile să dea dovadă de simetrie în acțiuni și solidaritate în menținerea securității regionale și internaționale. Este necesar de a consolida dezvoltarea cooperării în domeniile comercial, economic și cultural, explorând noi direcții și oportunități de cooperare bilaterală.

Pentru asigurarea unui viitor prosper cetățenilor este necesar utilizarea experienței europene al statului vecin, România, prin unificarea eforturilor și implementarea de noi proiecte comune promițătoare în domeniul dezvoltării potențialului economic, strategiilor de transport, infrastructurii și comunicațiilor. Acest lucru va îmbunătăți dezvoltarea economică a statelor, va spori exporturile acestora către piețele internaționale, inclusiv piețele UE, va facilita integrarea lor în coridoarele europene de transport, va satisface necesitățile mediului de afaceri în servicii de transport de înaltă calitate, precum și va crește mobilitatea forței de muncă, va revitaliza activitatea industrială și de afaceri.

Bibliografie

1. Concepția politicii externe a Republicii Moldova (direcții principale de activitate) din 8 februarie 1995. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 368-XVI. martie, nr. 4, 1995.
2. Constituția Republicii Moldova. Direcția de Stat pentru Asigurarea Informațională Moldpress, Chișinău, 1994.
3. Politica externă și promovarea imaginii reale a României. <http://www.mae.ro/index.php?cat=2&id=4988&idlnk=0&unde=doc>
4. Serebrian, O. Politică și Geopolitică, Chișinău, Cartier, 2004, 160 p.
5. Serebrian, O. Un deceniu de relații moldo-române. Democrația, nr. 9, 29 ianuarie, 2002. p. 10.
6. Declarația privind instituirea unui parteneriat strategic între România și Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. <https://mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf>
7. Ciucu A. Relațiile economice dintre România și Republica Moldova: investiții, schimburi comerciale și alte lucruri bine de știut. Centrul român de politici europene. Fundația Soros, România, Policy Memo, 2010, nr. 24.
8. Cebotari S., Căldare Gh., Politica externă a Republicii Moldova, Chișinău 2018, CEP USM, 369 p. ISBN 978-9975-142-08-3. Sintează analitică privind evoluția politicii externe a Republicii Moldova în perioada 2009-2019. APE, 2019. <https://mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf> Sinteza-privind-evolutia-politicii-externe-a-Republicii-Moldova-2009-2019.pdf (ape.md)
9. România și Republica Moldova - de la romantismul podului de flori la pragmatism de ultimă oră. <http://www.evzmd.md/special/302-special/71864-romania-si-republica-moldova-de-la-romantismul-podului-de-flori-la-pragmatism-de-ultima-ora.html>
10. Borș V. Politica externă și relațiile internaționale. Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Chișinău: CEP USM, 2000, 129 p.
11. Cebotari S., Căldare Gh., Politica externă a Republicii Moldova, Chișinău 2018, CEP USM, 369 p. ISBN 978-9975-142-08-3
12. România și Republica Moldova - de la romantismul podului de flori la pragmatism de ultimă oră. <http://www.evzmd.md/special/302-special/71864-romania-si-republica-moldova-de-la-romantismul-podului-de-flori-la-pragmatism-de-ultima-ora.html>
13. Dragos Filipescu „Unionism” pragmatic: relatiile economice dintre Romania si Republica Moldova.? <http://www.contributors.ro/economie/%E2%80%9CUnionism%E2%80%9D-pragmatic-relatiile-economice-dintre-romania-si-republica-moldova/>
14. Biroul Național de Statistică. Comerțul internațional cu mărfuri al Republicii Moldova în ianuarie- noiembrie 2020. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=6884&idc=168>
15. Railean V. „A fost semnat Acordul privind asistența financiară rambursabilă între România și Republica Moldova.” <https://diez.md/2015/10/07/a-fost-semnat-acordul-privind-asistenta-financiara-rambursabila-intre-romania-si-republica-moldova/>
16. Cojocaru, Gh. Politica Externă a Republicii Moldova, Chișinău, Civitas, 2001.
17. Ciucu Ciprian (coord.), Chivrigă Viorel, Toderiță Alexandra, Tornea Ion, Consecințele unei Zone de Liber Schimb Aprofundate și Cuprinzătoare asupra economiei Republicii Moldova, Institutul European din România, București, 2011, 23p. ISBN 978-606-8202-13-6.
18. Transgaz a cumpărat Vestmoldtransgaz? http://www.bursa.ro/transgaz-a-cumparat-vestmoldtransgaz-343731&s=companii_afaceri&articol=343731.html
19. Cojocaru, Gh. Atitudinea României față de declararea independenței Republicii Moldova. Caiete de Istorie, An. I, nr. 1, noiembrie 2001, p. 25-27.

20. Top zece state în care R. Moldova exportă cele mai multe mărfuri. România, pe primul loc. <https://www.caleaeuropeana.ro/top-zece-state-in-care-r-moldova-exporta-cele-mai-multe-marfuri-romania-pe-primul-loc>

21. Cea mai mare fabrică de medicamente din Europa de Est. Investiții românești peste Prut. <https://newsweek.ro/sanatate/cea-mai-mare-fabrica-de-medicamente-din-europa-de-est-investitii-romanesti-pest-prut>

22. Acordul de asistență financiară nerambursabilă în valoare de 100 de milioane de euro, dintre România și R. Moldova, semnat acum zece ani, s-a încheiat. <https://tv8.md/2021/03/28/acordul-de-asistenta-financiara-nerambursabila-in-valoare-de-100-de-milioane-de-euro-dintre-romania-si-r-moldova-semnat-acum-zece-ani-s-a-incheiat/>

23. Comisia Europeană „ENP Country Progress Report 2009 – Republic of Moldova”, Brussels, SEC(2010) 523, 12 mai 2010.

24. Ciucu A. Relațiile economice dintre România și Republica Moldova: investiții, schimburi comerciale și alte lucruri bine de știut. Centrul român de politici europene. Fundația Soros, România, Policy Memo, 2010, nr. 24.

25. Cașu, I. Politica etno-culturală în Moldova Sovietică, (1944-1989). Caiete de Istorie, Fundația Forumului European pentru Istorie și Cultură, An II, nr. 1(5) decembrie 2002, 3. Cojocaru, Gh. Politica Externă a Republicii Moldova, Chișinău, Civitas, 2001.

Prezentat: 30 noiembrie 2021.

E-mail: cristina.paunescu@mail.ru

svetlana.cebotari@mail.ru

MANAGEMENTUL SISTEMULUI NAȚIONAL DE ÎNVĂȚĂMÂNT ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII

Noha ALVAKILI, doctorand, Academia de Administrare Publică,
Colegiul Kaye, Ministerul Educației din Israel,

Ludmila ROȘCA, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

Rezumat

Internaționalizarea educației este o cerință a supraviețuirii și adaptării instituțiilor de învățământ superior la condițiile globalizării. Internaționalizarea programelor educaționale implică atragerea și formarea studenților din afara frontierelor statelor naționale; elaborarea și implementarea programelor de mobilitate academică pentru profesori și studenți; organizarea manifestărilor științifice, academice, la care are loc schimbul de bune practice - caracterizează posibilitățile de formare a studenților și absolvenților instituțiilor de învățământ superior care ar putea lucra în condițiile mobilității profesionale și migrației forței de muncă. Autorii în acest studiu își propun să descrie unele politici educaționale, practicate de țările dezvoltate au sisteme internaționale de învățământ superior, bazate pe modele inovatoare.

Cuvinte-cheie: internaționalizare, globalizare, sistem de învățământ superior, mobilitate academică.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).04](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).04)

CZU: [371+005]:339.9

Introducere. Actualitatea temei, abordată în acest studiu pentru Republica Moldova, este de o semnificație aparte. Reforma sistemului educațional autohton, cuprinde nu doar acreditarea programelor de studii, serviciilor prestate cetățenilor de instituțiile de învățământ superior, dar și organizarea mobilității academice a studenților și cadrelor didactice. Internaționalizarea studiilor universitare se realizează prin diverse forme, modele, care trebuie asimilate, cu atât mai mult că acest proces în statele dezvoltate are o istorie de o jumătate de secol, iar noi suntem la început de cale.

Internaționalizarea educației este un proces complex, care cuprinde: modificarea programelor educaționale, prin atragerea și formarea studenților străini, programe de schimb, eugenie multiculturală și adaptarea programelor de învățământ la cerințele lumii globalizate. Structura internaționalizării caracterizează posibilitățile de formare a studenților și absolvenților instituțiilor de învățământ superior care ar putea lucra în condițiile mobilității profesionale și migrației forței de muncă. Practica arată că cele mai populare forme de internaționalizare a educației sunt: (1) Mobilitatea individuală; (2) Internalizarea planurilor de studii; și 3. Educația transnațională [13].

Tema abordată este actuală prin faptul că răspunde unor necesități ale practicii sociale, pe care sistemul educațional trebuie să le satisfacă. Fiind preocupate de promovarea propriei imagini la nivel regional și global, de realizarea programelor de dezvoltare durabilă, statele dezvoltate acordă susținere financiară tuturor formelor de colaborare în domeniul educației. De

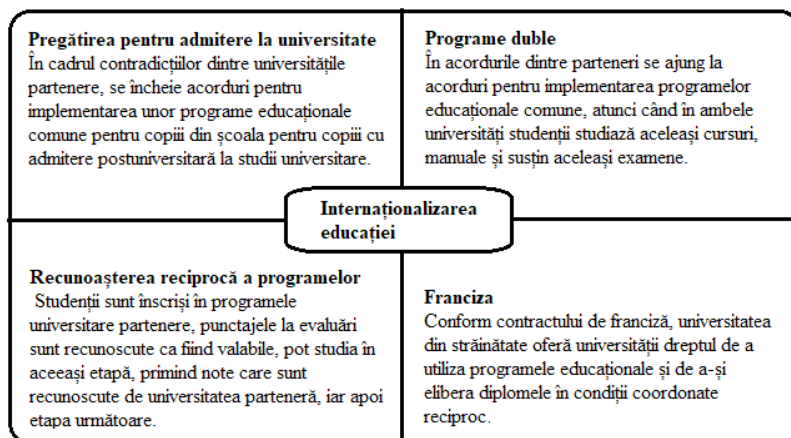
exemplu, Programul Erasmus+ oferă posibilități mari tinerilor să cunoască modelele de predare, de instruire, de asimilare a cunoștințelor, practicate de alte universități din statele europene.

Metodologia investigației fenomenelor sociale complexe are la bază abordarea sistemică și structural-funcțională. Abordarea sistemică ne permite să elucidăm relațiile ce se stabilesc între toate elementele sistemului educațional. În lucrarea: „Antropologia structurală”, Klod Levi-Stros descrie sistemul ca ansamblul elementelor ce interacționează, care sunt legate în așa fel, încât schimbările dintr-un element conduc la schimbări în celelalte elemente și la nivelul obiectului ca integritate [14, p. 103]. Faptul interacțiunii variabilelor sistemului nu trebuie perceput ca o armonie internă a acestuia. Unele interacțiuni ale elementelor sistemului pot fi caracterizate de contradicții, de antagonisme, care stau la baza unor conflicte. În condiții favorabile așa un sistem poate reveni la echilibru, în alte condiții poate trece prin instabilitate sau haos.

Abordarea sistemică reiese din perceperea realității, a diverselor ei aspecte ca sistem, ca un ansamblu de elemente legate structural și funcțional. Anume structura oferă analizei caracter sistemic, deoarece la acest nivel de interacțiune, fiecare schimbare la nivel de element (subsistem) conduce la schimbări la nivel de elemente (alte subsisteme) și la nivel de obiect. Sistemul este caracterizat de programul autoorganizării. Acesta ia în considerare nu doar starea actuală, dar și sterile posibile ale acestuia. Este vorba despre sistemele caracterizate de complexitate. Dezvoltarea și funcționarea sistemului în forma schimbării unui șir de stări este analizată și ca proces. Anume în interacțiunea cu mediul poate fi urmărit comportamentul sistemului, în cazul nostru, al sistemului educațional. Evidențiem diverse manifestări ale sistemului: reactivă, factorul dominant este mediul social; adaptivă, sistemul își restructurează reacțiile la schimbările mediului; activă, sistemul își concentrează eforturile asupra modificărilor mediului social; Funcționarea sistemului nu este întâmplătoare, este definită de caracteristicile interne și caracterul relațiilor dintre elementele acestuia.

Modelele de internaționalizare a educației pot fi dezvoltate în mai multe variante (Fig.1.), pe baza utilizării instrumentelor adaptate la condițiile concrete ale instituției de învățământ, de exemplu programele de sprijinire a mobilității internaționale a cadrelor didactice, cercetătorilor și studenților, precum și asigurarea condițiilor favorabile activității instituțiilor de învățământ partenere, a programelor internaționale și a cadrelor didactice.

Figura 1. Modelul internaționalizării educației.

Sursa: elaborat de autor pe baza [6].

Cea mai cunoscută formă de internaționalizare a învățământului superior este mobilitatea studenților [10], ce desemnează o creștere a numărului de studenți care studiază în străinătate. Desigur, trimiterea studenților la studii în alte țări nu este un fenomen nou, iar anumite regiuni se confruntă cu asta de mult timp. Majoritatea țărilor europene au un aflux constant de studenți din fostele lor colonii. O proporție semnificativă de tineri din țările din America Latină caută o diplomă în universitățile din SUA și Canada. În timpul Războiului Rece, instituțiile de învățământ superior din Uniunea Sovietică și din Europa de Est au atras studenți din state cu o ideologie similară. În ultimii 40 de ani, ritmul de creștere a acestor fluxuri de studenți a depășit ritmul de răspândire a învățământului superior. Potrivit UNESCO, nivelul mobilității internaționale a studenților a crescut în ultimii 25 de ani cu 300% [1]. Potrivit experților, până în 2010 numărul studenților care studiază în străinătate a constituit - 2,8 milioane, iar până în 2025 se va ridica la 4,9 milioane [12].

Mobilitatea studenților este stimulată de diverse programe de stat și regionale. Multe țări încheie acorduri bilaterale și multilaterale în acest domeniu. Cele mai cunoscute programe europene sunt Erasmus+, din 1995 – Programul Socrates. Programul Erasmus, lansat în 1987 pentru a promova crearea unei piețe comune în Europa și schemele de mobilitate asociate, precum Comet, Lingua etc., au urmărit crearea unui model european de învățământ superior. Schimbul de studenți este văzut ca un mijloc puternic de dezvoltare a unei piețe europene comune pentru profesioniști și lucrători calificați. La moment, în cadrul programului Erasmus+ funcționează un proiect special „Erasmus Mundus”, care presupune includerea în procesul de mobilitate al studenților și profesorilor așa-numitelor „terțe”, adică a țărilor candidate spre integrarea în structurile Uniunii Europene.

Pe lângă schemele mai mult sau mai puțin organizate de mobilitate a studenților, există și o mișcare spontană a studenților în afara programelor. Această mobilitate spontană este rezultatul unui interacțiunii unor factori care reies din strategiile de „împingere” și „tragere”. Pe de o parte, universitățile se străduiesc să crească oferta de programe, să le promoveze activ pe piețele externe. Își deschid filiale și campusuri străine în alte țări, încheie acorduri de cooperare cu instituțiile de învățământ locale, folosesc tehnologii de învățământ la distanță etc., adică își împing serviciile și produsele educaționale prin canalul de distribuție până ajung la consumatorul țintă. Pe de altă parte, diferențele naționale de acces la educație, restricțiile cantitative în recrutarea studenților pentru anumite specialități îi fac pe studenții din aceste țări să caute oportunități educaționale în străinătate. Considerațiile lingvistice și culturale atrag studenții către programele educaționale din Marea Britanie, Franța și SUA. Predominanța limbii engleze ca principală limbă în știința modernă și ca a doua limbă cel mai frecvent studiată a fost condiționată de faptul că alături de Statele Unite și Marea Britanie au fost incluse și Canada și Australia în lista țărilor care primesc cel mai mare număr de studenți străini. Cererea de programe educaționale a instituțiilor de învățământ superior din aceste țări care a apărut într-o serie de țări își atrage serviciile educaționale prin canalul de distribuție: agențiile specializate și companiile de consultanță, atât naționale, cât și internaționale, apar ca intermediari și consultanți pentru a răspunde acestei cereri.

Mobilitatea studenților în cadrul programelor internaționale nu este doar un fenomen intercontinental, ci și regional [8]. Procesul de integrare a economiilor regionale stimulează mobilitatea studenților, iar în acest sens acordurile internaționale precum NAFTA, ASEAN sau APEC au jucat un rol important. Programul special creat „Nord plus” – programul de

schimb de studenți între țările din nordul Europei – are la bază principiul atractiv al finanțării: „banii îl urmează pe student”.

Treptat, fluxurile de studenți străini au început să fie percepute de majoritatea țărilor gazdă mai degrabă drept comerț decât ajutor, deoarece în multe cazuri studenții străini plătesc costul integral al formării profesionale. În multe instituții de învățământ care găzduiesc studenți, în special în țările vorbitoare de limbă engleză, veniturile primite din plata integrală a școlarizării de către studenții străini reprezintă un plus semnificativ la bugetele universităților, aflate în scădere anuală. Fără astfel de venituri suplimentare, multe instituții de învățământ superior pur și simplu n-ar putea exista.

Astfel, motivul creșterii numărului de studenți care studiază în străinătate este influențat de procesele economiei de piață, nu de politicile guvernamentale sau programele de acordare a unui ajutor. Piața internațională a serviciilor educaționale devine un sector al economiei în dezvoltare durabilă, ale cărui elemente centrale sunt marketingul internațional al instituțiilor de învățământ și recrutarea țintită a studenților străini. Exemplul Australiei arată că politica de marketing activ a programelor universitare și căutarea directă și recrutarea studenților străini s-a dovedit a fi productivă, cel puțin din punct de vedere economic.

Deși mobilitatea cadrelor didactice nu este atât de mult explorată cât mobilitatea studenților, ea poate fi considerată a doua, cea mai importantă formă de internaționalizare a învățământului superior [5]. În mod tradițional, mobilitatea internațională a facultății se datorează cercetării și activității științifice, dar într-o serie de regiuni și în anumite domenii ale educației, cum ar fi managementul și administrarea afacerilor, există scheme speciale de formare regională și internațională pentru tinerii cercetători și specialiști.

Ca și în cazul mobilității studenților, există diferențe geografice puternice în fluxuri. La un pol, în acest proces, se află țările cu niveluri ridicate de imigrare științifică ca urmare a implicării direcționate a personalului științific pentru extinderea sistemului de învățământ superior (de exemplu, așa cum a fost în Hong Kong), iar, pe de altă parte, se poziționează țările cu un nivel scăzut de internaționalizare a facultății. Acestea din urmă includ, în principal, țări cu un nivel ridicat de omogenitate națională, folosind doar limba maternă în predare, motiv pentru care este dificil să găsești specialiști care vorbesc limbi străine. Statele Unite și Marea Britanie sunt cei mai mari exportatori de resurse științifice de muncă, dar, în același timp, departamentele universităților lor sunt foarte atractive pentru specialiștii străini. Acest lucru poate fi văzut dacă acordăm atenție componenței cadrelor lor științifice de înaltă calificare, inclusiv mulți reprezentanți ai țărilor străine.

Programele de mobilitate a studenților au contribuit la apariția unor programe de mobilitate regională pentru personalul didactic, precum programul Fulbright. Programele de mobilitate a studenților și profesorilor s-au dezvoltat cu scopul de a stimula internaționalizarea curriculei, adică implementarea modificărilor în curricula universităților și facultăților cooperante. Întrucât chiar și într-o Europă unită există o varietate uriașă de sisteme naționale de învățământ superior, dorința de deznaționalizare a curriculei și de a aduce în ele elemente europene comune ar putea fi realizată doar prin proiecte de mobilitate. Programul Erasmus Mundus, anunțat în 2003, vizează înființarea „programelor de master ale Evromes”.

Aceste schimbări au întâmpinat rezistența universităților individuale. Woodrow Wilson, în calitate de președinte al Universității Princeton, a spus că „este mai ușor să muți cimitire decât să schimbi programele de antrenament”. Cel mai puternic stimulent pentru internaționalizarea programelor de formare profesională este influența tot mai mare a asociațiilor profesionale

internaționale. Creșterea rapidă a comerțului internațional cu servicii profesionale a determinat reprezentanții multor profesii să-și organizeze activitățile la nivel internațional. Aceste asociații profesionale au abordat serios aspecte precum asigurarea calității, cerințele standard minime, criteriile de profesionalism, acreditare etc. Arhitecții, psihologii, contabilii și mulți alții încearcă să dezvolte standarde internaționale care ar putea duce la o mai mare coerență a curriculei și a criteriilor de calitate. Adesea, astfel de standarde profesionale sunt implementate de organizații internaționale. De exemplu, Uniunea Europeană are în vedere cerințele minime standard pentru educație, în legătură cu mobilitatea forței de muncă. Acordurile de liber schimb, de exemplu, NAFTA și ASEAN, care conțin prevederi privind recunoașterea reciprocă a procedurilor de licențiere și certificare pentru serviciile profesionale. În acest sens, multe universități își revizuiesc curricula în conformitate cu directivele similare.

Mai multe universități situate în centrele lumii academice nu sunt mulțumite de numărul de studenți care vin la ele pentru formare. Aceștia încearcă să îmbine un set de studenți străini cu extinderea ofertei lor de servicii educaționale pe piețe promițătoare, organizând filiale și filiale străine aflate în subordinea deplină a instituției de învățământ principală. Această tendință arată o schimbare în procesul de internaționalizare de la cerere la ofertă. Dacă țara în care se află filiala recunoaște în mod legal o diplomă străină, atunci studenții pot studia în cadrul programului unei instituții străine de la început până la absolvire. În unele cazuri, aceste ramuri sunt considerate de instituțiile de învățământ locale ca interferență în sistemul național de învățământ superior și în politica națională, deoarece oferă programe dezvoltate într-o limbă străină pe materiale de altă piață și concepute în primul rând pentru studenții înstăriți. Această formă de internaționalizare a curriculei este caracteristică în special țărilor în curs de dezvoltare, dar exemple în acest sens pot fi găsite în Europa.

Multe școli încheie acorduri de cooperare care tratează diverse aspecte ale predării și învățării. Foarte adesea aceste acorduri sunt legate de schimbul de studenți și/sau profesori. În unele cazuri, aceste legături se transformă în consorții și rețele universitare. De regulă, astfel de asociații de instituții de învățământ au drepturi foarte limitate. Sunt considerați mai probabil ca asociații voluntare ale instituțiilor de învățământ superior pentru realizarea unor proiecte educaționale specifice. Dar munca depusă de participanții în consorții și rețele universitare pentru armonizarea cerințelor și standardelor educaționale contribuie, fără îndoială, la ideea internaționalizării învățământului superior.

Structura unui model educațional internaționalizat constă din 4 elemente [2]:

- discipline care pot fi considerate competitive și care respectă cerințele standardelor internaționale sau naționale ale instituțiilor partenere din străinătate;
- disciplinele, care necesită costuri suplimentare de implementare în instituțiile din străinătate;
- discipline, care necesită limba engleză pentru a studia;
- disciplinele și abilitățile, care se realizează de către instituția parteneră și necesită mobilitatea studenților.

Modele de internaționalizare. Warner a propus prezența unui model liberal de internaționalizare a învățământului superior care consolidează aspecte din cele două cadre concurente ale globalizării [13]. Din perspectiva liberală, globalizarea este văzută ca o îmbunătățire a dezvoltării proprii, a relațiilor umane și a cetățeniei. Internaționalizarea universităților este văzută ca fiind vitală în comportamentele în mișcare și diminuarea punctelor de vedere clișee. Adică, contactul cu alții va diminua etnocentrismul și va construi

capacitatea de a funcționa cu mai mult succes într-un sistem multietnic și interdependent de națiuni. Ceea ce rămâne necontestat este incongruența ideologică dintre modelele de transformare neoliberal și social. Poate că ceea ce se cere este un model de internaționalizare a învățământului superior care să fie aprobat prin dezbateri atât despre modelele neoliberale, cât și despre dimensiunea socială a globalizării.

Abordarea de internaționalizare a lui McMaster. Primii apărători ai internaționalizării au subliniat promovarea cooperării și a interdependenței globale într-o eră caracterizată de insecuritățile războiului rece. Acest model s-a concentrat pe dezvoltarea competențelor care să conducă la cetățenia globală și pe fundamentul eforturilor comune universale pentru a susține excelența academică. La moment, continuă să servească drept bază pentru fiecare metodologie a academiei [12]. Alături de acest model, s-a dezvoltat o modalitate orientată spre piața, adaptată la cerințele internaționalizării, înconjurată de o rivalitate ridicată pentru active, impact și recunoaștere. Este important să vedem diferitele niveluri de guvernare care promovează și structurează agenda de internaționalizare post-secundară ca oportunități de piață.

Facultatea McMaster este caracterizată de o normă întregă care reprezintă 64 de națiuni. Cea mai mare reprezentare a națiunilor este următoarea: Canada, SUA, Marea Britanie, China, India. Studenții internaționali reprezintă 7,5% din populația studentască și 87 de țări (2012). Studenții absolvenți internaționali reprezintă 17,2% din corpul studenților absolvenți (2013). Peste 9.800 de absolvenți activi locuiesc în afara Canadei, reprezentând 140 de națiuni (2013) [3]. Statura globală a lui McMaster și căutarea pentru cercetare universală concentrată și granturi pentru proiecte sunt segmente profitabile și cheie ale internaționalizării [3].

Integrarea modelelor prezentate mai sus oferă o perspectivă cu valoare adăugată a tehnicilor de internaționalizare. Distingerea inspirației și a principalelor impulsuri ale partenerilor este esențială și poate fi caracterizată pentru McMaster astfel [3]:

1. Cooperare pentru conviețuirea pașnică și avantajul comun;
2. Cererea internațională pentru aptitudinile Universității în cercetare și educație;
3. „Misiunea civică” a Universității.

Qian [98] distinge câteva abordări ale internaționalizării:

Abordarea activității, care avansează exerciții, de exemplu, module educaționale, schimb studenți/facultăți, asistență tehnică și studenți internaționali. Această abordare este caracteristică perioadei în care a fost descrisă măsurarea globală privind anumite exerciții sau programe. Abordarea activității a fost adecvată cu termenul de învățământ internațional în anii 1970-1980. Pe de altă parte, aruncând o privire asupra dimensiunii internaționale ca progresie a exercițiilor, acestea sunt înclinate să fie considerate programe distincte în ceea ce privește funcționarea lor. Acest lucru determină adesea o abordare destul de divizată și necoordonată pentru a face față internaționalizării, prin care relația, afectul și avantajele dintre și între activități nu sunt analizate [8].

Abordarea competențelor, care subliniază progresul cunoștințelor și atitudinilor în rândul studenților, profesorilor și personalului. Problema fundamentală pentru această abordare este modul în care era și schimbul de cunoștințe creează capacități personalului în instituția de învățământ superior pentru a fi mai competenți la nivel global și a avea abilități interculturale. În acest sens, în această abordare, dezvoltarea de programe și programe internaționalizate nu este un scop în sine, ci mai degrabă un mijloc de construire a unor bune competențe pentru studenți și personalul facultății. Deși există un entuziasm în curs de dezvoltare pentru abordarea competențelor din cauza introducerii în expansiune față de cerințele și preocupările pieței

muncii, există o cerință serioasă pentru identificarea cercetărilor aplicate ulterioare pentru a recunoaște acele competențe care îi ajută pe studenți să fie rezidenți naționali și universali eficienți și pentru a adăuga locuri de muncă din apropiere și globale [7].

Abordarea etos, care subliniază crearea unei culturi sau a unui climat, care valorifică și susține punctele de vedere și inițiativele internaționale/interculturale. Această abordare se referă mai mult la teoriile dezvoltării organizaționale care se concentrează pe formarea unei culturi sau a unui climat în cadrul unei organizații pentru a susține un set specific de principii și obiective. În acest sens, se recunoaște că dimensiunea internațională este principală pentru definirea unei universități sau a unui alt institut de învățământ superior și are încredere că, fără un cadru solid de convingere și o cultură de sprijin, dimensiunea internațională a unei fundații nu va fi niciodată realizată [5].

Abordarea procesuală se concentrează pe integrarea sau infuzia unei dimensiuni internaționale privind predarea, a unei varietăți extinse de exerciții, strategii și tehnici. O preocupare demnă se adresează suportabilității dimensiunii internaționale. În acest fel, accentul este pus pe aspectele de program și pe elementele organizatorice [7].

Potrivit lui Kouzes și Posner [6], un impuls conștient de a coordona și implementa măsurători globale în etosul și rezultatele învățământului postliceal, internaționalizarea necesită mai mult decât selectarea studenților la nivel global, trimiterea a câțiva studenți într-o altă țară sau sortarea periodică a culturii internaționale. Este nevoie ca toți cei incluși în educația studenților să lucreze pentru a asambla un domeniu de învățare care să pregătească studenții pentru o societate globalizată. Pentru a realiza acest obiectiv echipele administrative trebuie să se concentreze pe campusurile lor, ca să le ofere un grad mai mare de vizibilitate la nivel global și să se angajeze într-o schimbare dinamică. Două dintre cele mai esențiale părți ale unui leadership eficient în orice situație sunt ca liderii să „modeze calea” și să creeze o „viziune comună” [6].

Cartea, intitulată: *The Leadership Challenge*, servește drept un atu pentru orice lider, fie că este un președinte al unei organizații studențești sau un director executiv. Distribuită inițial în anul 1987, cartea lui Kouzes și Posner, este structurată în capitole care clarifică și luminează, propune „Cinci practici de leadership exemplar”. Astfel, oferă liderilor o asistență pentru implicarea în aceste bune practici, ținând cont de obiectivul final de a-și consolida abilitățile și capacitățile de conducere [6]. Cea mai imperativă calitate individuală pe care o caută și pe care o apreciază la un lider este credibilitatea personală. Liderii ar trebui să-și apere convingerile, așa că ar fi sfătuiți să aibă convingeri pe care să le susțină. Liderii trebuie să fie siguri cu privire la principiile lor de management. Ar trebui să-și găsească propriile voci. Cu toate acestea, liderii nu-și pot forța valorile asupra altora. Au nevoie să se conecteze cu ceilalți în aspirații comune, începând cu valorile individuale.

Ghidul de inspirație a unei viziuni împărtășite, conform lui Kouzes și Posner [6], are impact atunci când indivizii și-au prezentat cele mai bune experiențe de leadership, au povestit momente în care și-au imaginat un viitor energizant și profund atrăgător pentru asociația lor. De exemplu, autorul Alan și-a imaginat o organizație de oameni cu medii diverse pentru a livra noi proiecte creative; autorul Lindsay a imaginat o altă asociere între angajați și clienții acestora. El sugerează că liderii sunt conduși de imaginea lor clară a probabilității prin viziunea viitorului și înrolarea altora într-o viziune comună.

Strategii de internaționalizare în lume. Termenul „internaționalizare” este asociat cu lucrările lui Altbach & Knight [1] care au stabilit acel termen. Knight înfățișează

internaționalizarea învățământului superior ca o procedură de integrare a dimensiunii internaționale în rațiune, funcții sau pentru învățământul secundar. Această definiție conține mai multe concepte cheie, cum ar fi: ideea internaționalizării fiind mai degrabă un proces dinamic decât o serie de activități care se adaugă la sustenabilitatea măsurării internaționale. În cele din urmă, această definiție face aluzie la elementele esențiale și universale ale unei organizații a instituțiilor de învățământ superior.

Autorul Van der Wende [11] susține că unii savanți susțin că în această definiție nu este indicat niciun alt scop al procesului de internaționalizare, ceea ce ar putea sugera că internaționalizarea este un scop în sine, în timp ce în multe țări stabilirea acesteia este văzută ca o modalitate de a atinge un obiectiv mai larg, de exemplu, îmbunătățirea calității, reconstruirea și modernizarea cadrelor și administrațiilor învățământului superior [11]. Potrivit acestuia, ei încearcă să includă în definiție „orice eforturi sistematice, susținute, menite să facă un învățământ superior receptiv la cerințele și provocările identificate cu globalizarea societăților, economiei și piețelor muncii” [11, P.19]. Se poate spune că o astfel de internaționalizare nu este doar un scop în sine, ci o resursă semnificativă în avansarea învățământului superior către un sistem aliniat la standardele internaționale și apoi, unul care să fie deschis și receptiv la mediul său global [11].

Procesul de internaționalizare a învățământului superior capătă noi trăsături în secolul 21 și suferă schimbări. Astfel de modificări includ:

- Schimbarea motivelor internaționalizării;
- Dezvoltarea pieței internaționale competitive a serviciilor educaționale;
- Procesul de globalizare a economiei influențează învățământul superior;
- Guvernul joacă un rol important în reglementarea învățământului superior;
- Au loc schimbări în profilul și vârsta studenților;
- Toate aceste schimbări au determinat necesitatea unor măsuri internaționale menite să consolideze competitivitatea învățământului superior nu numai în țări individuale, ci și în regiuni întregi.

Cele mai cunoscute organizații naționale recunoscute pe piața internațională a educației sunt:

1. Agenția de Asigurare a Calității - efectuează evaluări regulate ale tuturor universităților engleze și acreditează toate programele internaționale la care participă universitățile engleze, dacă diplomele și gradele lor sunt acordate;

2. Programe acreditate de MBA – Master, acreditat în administrarea afacerilor - evaluează programele de master în administrarea afacerilor din universitățile engleze și străine. Este cel mai prestigios sistem de acreditare din lume pentru programele de MBA.

3. Organizația Olandeză pentru Cooperare în Educația Internațională – a elaborat în 1995 principalele direcții de evaluare a calității programelor internaționale de învățământ superior, denumite „Calitatea Internaționalizării”. Acest document cuprinde o serie de proceduri care permit analiza calității componentelor programelor educaționale (curricula și materialele, procesul de autoevaluare, formarea și certificarea personalului didactic etc.). Documentul este obligatoriu pentru toate universitățile olandeze care au programe de cooperare internațională cu organizații educaționale străine;

4. Alianța Globală a Educației Transnaționale, certifică calitatea programelor educaționale de la nivel transnațional, programele universităților dintr-o țară care sunt oferite pe piața altor țări;

5. Acreditarea pentru standardele de calitate ISO-9000 este efectuată de mai multe organizații, inclusiv Lloyds din Marea Britanie, Tüf-Sert din Germania etc. Din motiv că

Standardele ISO au fost dezvoltate inițial pentru întreprinderile cu sisteme automate de management al documentelor, este foarte dificil pentru o universitate să pregătească toate documentele pentru audit și, cel mai important, să mențină fluxul de lucru necesar. Unele universități care au promovat o astfel de acreditare au abandonat apoi ideea reînnoirii acesteia.

6. Consiliul European pentru Educația în Afaceri din Elveția este o filială a Federației Internaționale de Educație în Afaceri din SUA și oferă, un sistem de acreditare a școlilor de afaceri.

7. Asociația Advance Collegiate Schools of Business (SUA), este angajată în controlul calității și certificarea programelor economice și de afaceri, precum și în contabilitate. Programele de MBA sunt, de asemenea, acreditate. Toate universitățile americane importante sunt membre ale acestei organizații și caută să treacă acreditarea acesteia. În ultimii ani, AACSB s-a străduit să devină o organizație internațională, atrăgând universități și școli de afaceri europene în programele sale de acreditare. AACSB a primit acreditare de la mai multe școli de afaceri de top din Europa. După aceasta, acest sistem de acreditare devine din ce în ce mai popular.

8. Înființată în 1971, Asociația Europeană pentru Dezvoltarea Managementului reunește 400 de membri din 40 de țări. Printre membri acesteia se numără companii mari și firme de consultanță, renumite școli de afaceri europene și centre de recalificare, centre de sprijin pentru afaceri mici, camere de comerț și industrie și asociații patronale. EFMD oferă din anul 1997 un „Sistem european de îmbunătățire a calității”, un sistem internațional de audit strategic și acreditare pentru evaluarea instituțiilor naționale de învățământ. Acreditare similară a fost deținută de peste 25 de universități din Europa și America de Nord. Programul de acreditare este cuprinzător și include structura de management al universității, analiza resurselor universității, a personalului didactic, studenților, cercetări și publicații științifice, relațiile externe ale universității și internaționalizarea programelor educaționale ale acesteia.

Se crede că este imposibil să se realizeze echivalența deplină a programelor, diplomelor academice sau calificărilor în domeniul educației și culturii. Conceptul de recunoaștere permite existența diferitelor instituții de învățământ superior, dar țările au încredere în eficacitatea sistemelor de management al calității.

Acreditarea internațională este interpretată ca recunoașterea de către o organizație internațională autorizată a faptului că o anumită instituție îndeplinește cerințele de calitate ale unei anumite organizații. Recunoașterea este rezultatul unei proceduri aprobate, care include atât autoexaminarea instituției de activitate, cât și auditul universității de către experți independenți. Acreditarea internațională face comparabile calificările diverselor universități, unifică cerințele universitare, face posibil procesul de mobilitate a studenților. În același timp, acreditarea internațională nu duce la o nivelare a caracteristicilor naționale și universitare.

Una dintre cele mai acute probleme ale internaționalizării este recunoașterea perioadei de studii în străinătate și evaluările primite acolo. Diferențele în structura educației între diferitele sisteme de învățământ superior din diferite țări sunt un stimulent pentru mobilitate și cooperare și, în același timp, constituie o barieră naturală care împiedică dezvoltarea ulterioară. Problema este că nu există „transparență” în învățământul superior și reguli clare de reglementare a acestuia, atât la nivel național și instituțional, cât și la nivelul facultăților în sine. Ca urmare, studenții care au studiat în străinătate și se întorc acasă au dificultăți în a obține recunoașterea notelor lor și a timpului de pregătire. Studenții trebuie să susțină din nou examene, pe care le-au promovat deja, studiind în străinătate, petrecându-și timpul și consumându-și nervii. În cadrul programului european Erasmus+/Socrates, a fost dezvoltat un sistem pentru a

rezolva această problemă. Pentru studenții care studiază în străinătate, Sistemul European de Transfer de Credite (ECTS) a devenit un model de traducere și recunoaștere a notelor. ECTS n-are ca scop rezolvarea problemelor de echivalență a cursurilor sau evaluărilor în ceea ce privește conținutul sau calitatea instruirii. Este mai degrabă un model prin care universitățile participante la program acceptă să recunoască automat componentele de învățare convenite anterior și, astfel, să faciliteze recunoașterea estimărilor în diferite țări.

Globalizarea este atât o amenințare, cât și o oportunitate pentru sistemele naționale de învățământ superior. Agravarea concurenței dintre universitățile tradiționale, apariția unei amenințări din partea noilor furnizori de servicii educaționale (companii de formare, companii de telecomunicații care oferă programe la distanță, universități corporative) obligă universitățile să dezvolte noi forme de cooperare internațională. Multe universități încearcă deja să se unească și să creeze organizații regionale și internaționale care efectuează evaluarea calității și acreditarea programelor educaționale și universităților. Fiecare universitate națională se confruntă cu sarcina de a-și face gradele de calificare înțelese și recunoscute nu numai de studenții și angajatorii din țara lor, ci și atractive pentru cetățenii și organizațiile străine, deoarece exportul de educație s-a transformat într-un tip de afacere extrem de profitabil. Acest obiectiv poate fi atins doar prin acțiuni direcționate pentru internaționalizarea învățământului superior, inclusiv mobilitatea studenților și profesorilor, internaționalizarea curriculei și a programelor, crearea de rețele internaționale de universități și acorduri de cooperare, utilizarea sistemelor internaționale de control al calității și acreditare [9].

Concluzii. Internaționalizarea studiilor universitare este o cale de supraviețuire și dezvoltare continuă a instituțiilor de învățământ superior din toate statele contemporane, este o modalitate de a spori competitivitatea absolvenților și diferitor categorii de specialiști pe piața internațională, regională și chiar națională a muncii. Răspunzând cerințelor globalizării, caracteristică importantă a lumii contemporane, internaționalizarea studiilor trebuie aranjată în lista priorităților reformării sistemului educațional din statele lumii, indiferent de nivelul lor de dezvoltare. Această concluzie, indiscutabil, se referă și la situația sistemului educațional autohton. Din acest motiv, aspectele internaționalizării învățământului universitar, abordate, descrise în acest articol vor avea impact direct asupra rezultatelor reformelor, aflate în desfășurare.

Bibliografie

1. Altbach, P. G. Knight, J. The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of studies in international education*, vol. 11, 2007, 290-305 p.
2. Bamberger, A., Morris, P., Yemini, M. Neoliberalism, internationalisation and higher education: connections, contradictions and alternatives. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol 40 (2), 2017, 203-216 p. <https://doi.org/10.1080/01596306.2019.1569879>
3. Baumann, A., Costa, M., Grasselli, M., Kanagaretnam, G., King, J., Mascher, P., Zhai, M. Forward with Integrity. *Internationalisation Task Force Position Paper*, 2012, p. 1-17.
4. Bennett, R., & Kottasz, R. Strategic, competitive, and cooperative approaches to internationalisation in European business schools. *Journal of Marketing Management*, Vol 27 (11-12), 2011, 1087-1116 p. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2011.609131>
5. Huang, I. Y., Raimo, V., & Humfrey, C. Power and control: Managing agents for international student recruitment in higher education. *Studies in Higher Education*, vol. 41(8), 2016, 1333-1354 p.

6. Kouzes, J. M., Posner, B. Z. *The Leadership challenge*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2007.
7. Qian, Z. Internationalization of Higher Education towards a Conceptual Framework. *Policy Futures in Education*, vol. 1, 2003, 248-270 p.
8. Restuccia, D., Urrutia, C. Intergenerational Persistence of Earnings: The Role of Early and College Education. *American Economic Review*, vol. 94, 2004, 1354-1378 p.
9. Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 1956, 65-94 p.
10. Teichler, U. Internationalization of higher education: European experiences. *Asia Pacific Education Review*, vol. 10, 2009, 93-106 p.
11. Van der W. Missing links: The relationship between national policies for internationalization and those for higher education in general. National policies for the internationalization of higher education in Europe. Stockholm: National Agency for Higher Education, 1997.
12. Volansky, A. *Academia in a changing environment: Israel's policy of higher education, 1952–2004*. Tel Aviv: Kibbutz Ha-Me'uchad and the Shmuel Nee-Man Institute, 2005. (Hebrew)
13. Warner, G. Internationalization Models and the Role of the University. *International Education Magazine*, vol. 8, 1992, 21-24 p.
14. Мельвилъ А. Ю. Политология. Учебник. МГИМО (У), М.: ТК Велби, Издат. Проспект, 2007, 618 с. ISBN-10 5-482-01301-4.

Prezentat: 6 decembrie 2021.

E-mail: roscaludmila@mail.ru

PROCESELE INTEGRATIONISTE ȘI DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ

ГРАНИЦЫ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

Василий САКОВИЧ, доктор хабилитат политических наук, профессор,
Академия публичного управления,

Корнелиу РАДУ, докторант, Академия публичного управления

Аннотация

В данной статье исследуются несколько аспектов феномена границы: философский, гносеологический, культурно-исторический, практический. Особенности границы исследуются в историческом цивилизационно-эволюционном ключе. На основании изучения границы в историческом аспекте, авторы сделали вывод о том, что граница, пройдя большой эволюционный путь от границ родоплеменного социума до современного национального государства, играла важнейшую роль в обеспечении безопасного функционирования общества, жизни человека, деятельности государства, развитии мирового сообщества. В настоящее время в условиях процессов глобализации, инновационно-цифровой революции и формирования нового мирового порядка граница испытывает давление со стороны новых вызовов и угроз. Это, в свою очередь, требует от государства выработки современных форм и методов функционирования границ.

Ключевые слова: граница, феномен, история, диалектика, эволюция, вызовы и угрозы, концепция функционирования.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).05](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).05)

CZU: 341.222:94

1. Граница как объект научного исследования. Не одно столетие феномен границы является объектом размышления древних мыслителей и философов, исследования ученых, практических действий государственных деятелей. И это понятно, так как граница с точки зрения философского понимания является «предельным понятием, объясняющим мироустройство» [25, с. 54], с позиции государственного устройства – не только значимым атрибутом государства, но и важной составляющей его безопасного функционирования, а с точки зрения ее ценности для личностных ощущений, таких как чувство принадлежности к тому или иному народу, граница дает чувство собственной защищенности и способствует формированию гражданской идентичности. Граница влияет на формирование условий жизни, отражает происходящие изменения, оказывает влияние на процесс взаимодействия и узнавания нового, по принципу: что лежит по ту сторону границы, за ее пределами. На границах привычные явления ви-

доизменяются: старое смешивается с новым, образуются новые сущности и культуры, новые традиции и обычаи, утверждаются знаковые архетипы, которые сохраняются веками и сказываются в новом контексте современности [13].

Важность границы превосходит чувство обыденного и повседневного, поэтому у отдельных народов, например у римлян она охранялась особым богом, с которым в древние времена идентифицировался сам Юпитер.¹ Более того граница производит «субъект-объектное членение реальности...» [27, с. 3–12], а «нестабильность границы позволяет изменять содержание объективного мира ...» [27, с. 3–13].

В личностном плане проблема границы актуальна для каждого поколения, поскольку затрагивает различные аспекты человеческого бытия – физического, психического, социального, культурного, поэтому рассматривается в контексте различных наук [25, с. 38]. От рождения до смерти каждый человек видит себя окруженным разными ограничительными линиями: границами «своей» земли – кочевья или надела, границами территории – племенной, родовой, общинной или государственной общности, границами мира – известного или воображаемого им. И в наши дни мы ежедневно очерчиваем или, наоборот, пересекаем границы общественных норм, наших собственных внутренних барьеров, проводим грани отношений и восприятия. Образ границ у представителей разных культур и народов выглядит по-разному в зависимости от традиций, личностного или общественного исторического опыта, научного познания, но в жизни всех народов граница занимает важное место в жизни.

Поэтому изучение границ было актуальным во все времена и понятие границы берет свое начало еще с древности со времен Геродота [8, с. 64]. Проблема границ нашла отражение в Ветхом Завете и в Артахаштре² (раздел 19 второго отдела книги), в древнегреческих эпосах.

2. Исторический и философский контекст понимания границы. В античной философии проблема границы находит свое отражение в рассуждениях о мере, пределе, середине, конечном и бесконечном и др., в учениях о динамизме вещей (Анаксимандр, Гераклит), о числах (пифагорейцы) и т.п. Протагор и Горгий в центр философской рефлексии поставили вопросы пограничных состояний человека. Гиппий и Антифонт описали антитетический характер границ. Сократ стремился определить границы человеческого бытия. В философии Платона и Аристотеля граница представлена как середина, предел, соединяющий и разъединяющий противоположности [9].

В средние века понятие «граница» использовалось как для понимания духовных сущностей, так и для понимания мира вещей. В средневековой философии граница исследуется при рассмотрении многих проблем человека: души, смерти, бессмертия (Филон, Тациан, Теофил). Ориген и Фома Аквинский используют понятие «граница» для понимания сути вещей. Августин обращается к данной категории при рассмотрении соотношения добра и зла, а также диалектики «двух градусов». И. Кант, И. Г. Фихте, Ф. В. Й. Шеллинг, Г. В. Ф. Гегель, Л. Фейербах значительно расширяют проблемное поле

¹ У Юпитера было второе прозвище – Limes. Limes – это также назывался каменный столбик, обозначивший межи и считавшийся священным именно потому, что он находился под покровительством богов.

² Артахашта – это наиболее полный свод прикладных знаний о политике, энциклопедия индийского политического искусства. Главное содержание Артахаштры – рассмотрение дхармы царя, внутренней и внешней политики, в центре внимания которой стоит понятие государственной выгоды, пользы (артхи).

границ. И. Кант, исследуя априорные синтетические суждения, диалектические противоположности, наполняет эти понятия новым содержанием. Он определяет границы чистого и практического разума, а также способы выявления этих границ [9].

Понятие границы – одна из важнейших категорий философии религии. «Все многообразие мира возникает только благодаря различным границам, внутри которых действует положительное» (Ф. Шеллинг). Одни мыслители (например, Парменид) считают мир принципиально замкнутым, другие (например, Мелисс) – безграничным. По Ясперсу, в особых (граничных) ситуациях индивид особенно остро ощущает конечность и не подлинность своего существования, ясно осознает жестокость и враждебность внешнего мира [26].

Таким образом, уже в античной философии и в последующем были предприняты важные попытки философского освоения тех многообразных процессов развития и связей, которые с необходимостью присущи всей реальности связанной с границей и пограничным состоянием духовных сущностей и материального бытия, о границе, как начале и конце всякого определенного бытия. Философский взгляд являлся результатом преимущественно обычного наблюдения в рамках стихийной диалектики, впоследствии переросший в сознательную диалектику, которая уже на теоретическом уровне обосновывала природу парадоксальности границы [26]:

- разъединяя вещи, она в то же время объединяет их, становится основой их связи;
- границе как конечности качества присуща также потенциальная бесконечность, поскольку, переходя через нее, данное качество становится иным, превращается в другое;
- будучи одним внешним нечем, каждая качественная определенность в то же время содержит в себе множество внутренних определенностей, граней, является единством многих признаков.

Как видно, в парадоксальности, неопределенности и усматривается диалектичная двойственность границы, которая и есть то, что составляет качественную определенность пограничного бытия. Размышляя о феномене парадоксальности всякой границы и об отождествлении в ней любого «своего» и «иного», бытия и небытия, порядка и хаоса и т. д., классики философии обогатили концептуальную основу для анализа и формирования абсолютной реальности границ. Причем, в философском знании понимание границы трансформируется в контексте изменения представления о государстве, его функциях, организации социального порядка в границах государства, который служит основой стабильности и безопасности общества и государства.

Таким образом, философские, «метафизические» размышления на тему границы имеют давнюю историю. Уже в самом начале формирования философского мировоззрения граница в значении предела меры и стала предметом рефлексии. Со временем граница обретала статус не просто предельного понятия, объясняющего мироустройство, а некой концептуальной идеи, вокруг которой формировались основные положения целого ряда философских и научных школ и направлений... [11], исследования которых были положены в основу учения и науки о реальной границе территориальных образований и национальных государств.

Естественно, представления о границах и окружающем мире формировались не только на уровне философов и мыслителей, их философских размышлений и изысканий, но еще с древних времен граница была важным элементом реальной жизни отдельного человека, племени, рода, малой группы людей и их общностей, в последую-

щем – существования государства (в любом его виде) и цивилизации.

Применительно к родоплеменным социумам в контексте рассмотрения феномена границы следует отметить, что она играла важнейшую роль в их жизни, способствовала стабильному выживанию. В основном это выражалось в обретавших силу договоренностях между племенами и родами о закреплении за конкретными родами конкретных угодьев в их границах. Так, делались пометы границ владений и прав на них у тихоокеанских племен, распределялись желудевые владения у калифорнийских племен, определялся порядок прохождения «чужих» охотников через уголья (их границы) своего племени (фиксированная уплата добычей) [2, с. 34–35] и т. д. У степных кочевников, живших охотой на бизонов, практиковался институт племенной полиции. Она строго следила за соблюдением общинных правил охоты (включая границы) и жестоко карала всякий индивидуальный произвол в этом отношении. Так, у черноногих этой цели служил союз ловцов, у дакотов ту же роль выполняли акичита или акацита (охрана) [37, с. 10–11].

Особое внимание заслуживает исторически-культурный опыт ирокезских племен – создание специальных миротворческих институтов и образование племенного союза. Племена востока США были вынуждены постоянно пользоваться сопредельными или даже удаленными от своих угодий территориями для охоты, что часто приводило к межплеменным столкновениям. Для урегулирования этих спорных территориальных вопросов был создан специальный институт, именовавшийся Костром Совета. Он был призван урегулировать вопросы внутриплеменного значения и по возможности сильнее повлиять на то, чтобы избежать кровопролитного исхода в том числе и урегулирования территориальных споров нарушения границ охотничьих угодий [2, с. 36–37].

Устойчивость родоплеменной организации обеспечивало внутреннее единство социума. Эту проблему североамериканские индейцы решали путем сакрализации родовой земли, которая была очерчена определенными границами. Посредством мифа социум сюжетно «привязывался» к той местности, где он явился на свет. Тем самым он как бы наделялся неоспоримым правом на территории, прилежащие к месту его происхождения. Границы этого мира, этой территории на которой он проживал в определенных границах давали точную самолокализацию индивида в системе бытия, решали проблему его идентичности (что важно и сегодня) и давали индивидууму, находящемуся среди соплеменников чувство защищенности и ощущение силы и здоровья [2, с. 36–39]. В целом все родоплеменные отношения как внутри рода, так и в отношении с другими племенами были направлены на закрепление тесной связи со своей территорией в определенных границах и точным соблюдением в этих границах локальных поведенческих норм.

У тюркских племен границы территории в тот период обозначались камнями – Тамгалы-тас [33, с. 65], при прохождении данной территории специальные люди – Тарханы взымали определенную плату – тамга. Впоследствии Чингисхан и Тамерлан унаследовали у тюрков тангу и тарханство.

Таким образом, идея границы стала входить в определение бытия человека в его традиции и поведенческую культуру на уровне обыденного сознания еще в древние – родоплеменные времена. Причем, уже в древности, как и в современном понимании граница не только разделяет смежные (граничащие) территории – она очерчивает (ограничивает) контур предмета, отмечает его края, пределы [25, с. 49]. Уже в те вре-

мена были заложены те основы, которые позже ученые отмечали, что «граница – это событие, со-мышление, со-понимание, со-творчество. Иными словами, граница оказывается тем открытым пространством («между»), где соединяются разные горизонты смысла. Граница – это начало и конец всякого определенного бытия; межа, отделяющая нечто от иного; место прямого соприкосновения, единения и взаимопроникновения смежно сосуществующих предметов [17, с. 144–147]. Причем, граница не столько разделяет, сколько соединяет разное, формируя особый «мир на границе». Область пограничья – это такое противоречивое образование, в котором соединяется, казалось бы, несоединимое, где «разум и неразумие бесконечно меняются местами, вступают в опасную, обратимую связь» (М. Фуко – французский философ) ...» [29].

Таким образом, современные научные понимания и толкования границы были заложены еще в древности на уровне бытового интуитивного понимания и сознания безопасного существования в родоплеменном социуме и в окружающем мире.

На такой основе понимания границы стали формулироваться исходные понятия пространства, территории, места, внешнего и внутреннего, имманентного и трансцендентного, трансцендентального, прерывного и непрерывного, конечного и бесконечного, подразделяет границы на пространственные, временные, внешние и внутренние, количественные и качественные и т. д. [17]

Представление о границе как о предельной линии, очерчивающей некоторый фрагмент пространства (заложены интуитивно в прошлом), легко (как в прошлом, так и в настоящее время) стали экстраполироваться в любые сферы человеческой жизни, как духовной, так и материальной. Причем, как отмечает российский ученый Д. В. Пивоваров, «по своей природе граница парадоксальна: разъединяя вещи, он в тоже время объединяет их, становится основой их связи ...» [18]. Особенностью границы является появление от термина «граничить» актуализирующих локативных компонентов приграничный и пограничный.

3. О значении границы в исторической ретроспективе эволюции государства. С точки зрения понимания границы как одного из основных свойств государства (пространство, которое обязательно должно быть очерчено тем или иным видом границы) и других элементов государственного организационного устройства в длительной исторической ретроспективе эволюции государства «обозначились пять идеальных типов политики, по-разному сочетающие в себе деление по пространственным и организационным характеристикам..., это город-государство,³ империя, вотчина, абсолютистская монархия и национальное государство» [15, с. 9], с их особенностями функционирования границ. Причем, понятие «граница» в культуре народов воспринималась в основном как средство пространственного дейксиса, структурируя и размечая освоенные человеком физические и метафизические пространства [25, с. 65–66].

В соответствии с данной классификацией типов государства рассмотрим роль, функции, типы устройства и методы функционирования государственных границ в исторической ретроспекции.

Первый тип государства – город-государство – это локальное государство прямого

³Полис (город-государство) – особая форма социально-экономической и политической организации общества, как коллектива свободных граждан (демоса), противостоящего рабам и другим категориям зависимого населения, и также чужеземцам – метекам.

управления, занимающее пространство малой территории, как принято называть – полисом. Так, например, в древней Греции естественные барьеры предопределили возникновение многочисленных, сравнительно небольших по размеру и достаточно изолированных друг от друга городов-государств — полисов, которые представляли собой закрытое микрогосударство, выросшее на основе одной или нескольких соседских общин. Каждый полис имел свои естественные границы, которые в случае начала боевых действий имели стратегическое значение. Полис складывался в границах города, как ядровой территории и примыкающей сельской округи. Как правило, границы города-государства выстраивались на местности, усложнявшую возможность их окружения и захвата, обособливались физическими валами, рвами, мощными каменными или кирпичными стенами – обозначавшими пределы государства и являющимися ревностными хранительницами своей государственной независимости в постоянной борьбе с соседями и другими завоевателями. Концепт «границы» в городах-государствах, олицетворяемый городскими стенами, заключается не только в защите от неприятельского нападения (хотя это и важнейшая ее функция), но и «отгораживающими новое общество от старого феодального, город от полей, горожан от деревни» [16, с. 55]. Вместе с тем, этимологическая связь греческих городов-государств с фортификациями не имела идеологической составляющей, а объяснялась сугубо природными условиями древней Греции. Поэтому, несмотря на огромное влияние греческого полиса на европейское представление о государстве, о его границах он не принес в западное видение государства образ ограда, стены или жестких границ.

Примером городов-государств являются полисы не только в античной Греции, но и в городах коммунах Италии XII–XV вв. в номовых государствах древнего Египта.

Второй тип государства – империи, которые делятся на универсалистские и рагионалистские. Универсалистские империи – это те империи, которые претендуют на центровое положение и единоличное доминирование во всем известном пространстве. Например, Китайская империя. Китайская цивилизация – древнейшая из ныне существующих, сохранившаяся до наших дней. Для китайской культуры разного рода границы всегда были особенно важны – они формировались в условиях почти полной изоляции от других земледельческих цивилизаций; в течение тысячелетий жители Среднего государства были уверены, что они – единственный культурный народ, со всех сторон окруженный варварами. У великого китайского историка Сыма Цяня⁴ можно найти представление о том, что Китай окружен варварской периферией, которую он как цивилизованный мир должен «окультурить» или как минимум отодвинуть, поскольку на севере и северо-западе она представляла в то время прямую угрозу Китаю [24]. Поэтому, в этот период Китай стремился распространить влияние своей культуры на народы Центральной и Восточной Азии и вел борьбу за расширение территории. Кроме того, Китаю пришлось отражать постоянные набеги гуннов на северные границы страны. Постоянная борьба с кочевниками ставила перед Китаем те же задачи, которые решали в своем противостоянии с варварами Древняя Греция и Рим. Это техническое укрепление границ (Великая Китайская стена), создание специальных войск для постоянной защиты созданных рубежей, завоевание новых земель с целью переме-

⁴ Сыма Цянь – создатель «Ши цзи» – грандиозного труда, описывающего историю Китая от мифических родоначальников и до современных Сыма Цяню времен (в сумме составляет не менее двух тысяч лет).

щение границ на более безопасное расстояние, заселение этих земель. В связи с этим, этот этап и следует считать зарождением представления о фронтире как о подвижной границе между варварством и цивилизацией. Ни один народ не оставил нам столь внушительного символа границы, как Великая китайская стена, которой они наглухо отгораживались от варваров (кстати сами китайцы в этом не видели ничего «великого»). Стена связана с китайским обыкновением наглухо укреплять рубежи, особенно северные и северно-западные, против недругов, как это отмечал Сыма Цянь.

Учеными выделены две группы китайских лексем, имеющие и характеризующие их отношение к границе – знаки одной группы трактуют границу как разделительную линию, возможно, даже укрепленную; к другой группе относятся знаки, описывающую границу как нечто отдаленное от центра. Эти две группы характеризуют сложные отношения китайцев с окружающими территориями, в рамках которых они на одном этапе своего развития тратили немалые силы для того, чтобы как можно более надежно отгородиться от враждебных» варваров», а на других – быстрыми темпами расширяли границы, присоединяя к своему государству разного рода лимитрофные районы и буферные зоны, чтобы затем перейти к стадии обороны [7, с. 72–80]. Такое представление китайцев о государстве и их отношение к границе исторически помогло Китаю расширять и удерживать за собой приобретенные территории и в некоторой степени ассимилировать их с центральными областями, так, что новые границы Китая становились столь же священными, как и старые.

В опыте Китая усматривается некоторая аналогия с Россией и российской лексикой, касающейся границ, где также сосуществуют слова, обозначающую границу как линию, с терминами, описывающие пограничные районы со спорным или переходным административным статусом. Слова, относящиеся ко второй группе (граница как нечто отдаленное от центра) возникли в эпоху быстрого расширения границ России, когда в течении едва ли веков восточная и южная граница обладала, по сути, качествами подвижного фронта и потому с трудом могла быть описана как стабильная четко обозначенная линия [14, с. 39–52].

Вместе с тем нельзя не отметить имеющихся различий в понимании границы и связанных с данным термином нюансов. Так, в российской исторической традиции в отличие от американского фронта более характерными являются понятия «рубежа и порубежья, где первое является скорее линией, а второе – зоной» [17]. Рубеж разделяет, разъединяет одно пространство от другого.

Так, в словаре В. И. Даля термин «рубеж» имеет несколько значений: «Рубеж м. зарубка, насека, рубец, знак от тятка или нарезки; а как встарь все грани-межи означались затесями и метками на пнях и деревьях, то и самая грань, развод, межа, граница, предел, общий стык двух земель, областей или владений, рубеж [6, с. 108]. Таким образом, уже у Даля рубеж четко определяется как нечто, разделяющее два объекта, отмежевывающее. Это полностью физическое, но не символическое значение данного понятия.

У С. И. Ожегова, «Рубеж, -а, м. 1. То же, что граница (в 1 знач.) Естественный р. За рубежом (за границей). Уехать за р. (за границу). Зорко охранять рубежи Родины. На рубеже двух эпох (перен.). 2. Участок или полоса местности, удобные или оборудованные для ведения боевых действий. Оборонительный р. На укрепленных рубежах. Выйти на новые рубежи» [12, с. 143, 685].

Сравнивая два словаря, можно отметить, что у Ожегова ярко выражено военное значение, в то время как у Даля акцент сделан непосредственно на размежевании, отделиении, но не путем завоевания. Это показывает, что в длительной истории России были разные отношения к границе, к ее функциям, но всегда она была физическая, разделительная, отмежевывающая, оборонительная.

И это не удивительно, исторически Россия всегда должна была защищать свои рубежи, в первую очередь, от кочевников, которые создавали много проблем Древней Руси. Поэтому Русь вынуждена была сооружать на границе со степью защитные сооружения – земляные валы, крепости, создавать пограничные службы, воинские поселения.

Второй, более распространенный, вид империи – регионалистские империи; в своей политической практике они претендовали на подчинение максимального обширного пространства. Империя, является государством территориальным, занимающим обширное пространство, обособляемое границей. Граница могла быть более или менее обустроенной, открытой или непроницаемой; но для большинства людей, ею объединяемых в население данного имперского государства, она существует скорее символически, чем физически – в виде линии на карте [15, с. 10–11]. Это в основном результат того, что империи собирались в их пределах в большей степени искусственным путем – преимущественно завоеваниями, зачастую в результате трансконтинентальных завоевательных походов (империи Александра Македонского и Чингисхана). В этом случае основная задача была не обустройство границ, а обложение данью народов завоеванных территорий. Так, Александр Македонский уделял больше внимания не вопросам управления своими обширными владениями, обустройством границ, а грезам о новой ошеломляющей славе. На всех своих территориях он устанавливал режим военной оккупации, централизованно осуществлялось только финансовое управление, чиновники занимались только сбором налогов.

Империя может вырастать из города-государства, постепенно обретая адекватную ее сути политическую форму; ярчайший пример – Древний Рим. В 115 году н.э. сухопутные границы Римской Империи составляли более 10 тысяч километров и простиралась от Сахары до Северного моря, от Северной части Ирландии до Ирана. Безусловно и в данном случае говорить об обустройстве границы и ее функционировании в функционально государственном режиме не приходится. Она существовала в воображаемом режиме.

Таким образом, регионалистские империи как государства занимающие обширные пространства, сколоченные из конгломерата покоренных территорий с разными культурами и традициям народов, существовали в виде рыхлого царства (не смотря на их деспотичный характер правления). Основная цель данных империй было не обустройство жизни народов на территориях в определенных границах, а сбор налогов, дани и т. п. С позиции государственного устройства граница не являлась атрибутом империи, как важной составляющей его безопасного функционирования, и не давала ее гражданам чувства принадлежности к тому или иному народу, чувства собственной защищенности. И, безусловно, такие империи были исторически обречены, что и произошло с ними в историческом прошлом.

Третий тип государства – абсолютистская монархия. Идеи абсолютистской монархии развиваются на рубеже Средних веков и Нового времени. Несмотря на справедли-

вую критику данного типа правления, но с точки зрения функционирования границ следует отметить, что в период зарождения и функционирования абсолютных монархий (на разных территориях в разные сроки) происходит территориальная консолидация с формированием территории государств и определения государственных границ, как одного из атрибутов государства. До этого периода границами общества подавались границы не государственные, а географические или административные, которые проецировались на социум. Монархи же стали создавать государственные единицы, формировали нации, устанавливали стабильные государственные границы с оборудованием фортификационных сооружений. Например, становление абсолютизма в XVI в. для Франции имело прогрессивный характер, поскольку королевская власть способствовала завершению территориального объединения Франции, установлению единых государственных границ, формированию единой французской нации, более быстрому развитию промышленности и торговли, рационализации системы административного управления. В России абсолютизм способствовал объединению государства и защиты его от внешних угроз, а деспотичная власть активно работала над укреплением границ, создания военных пограничных поселений против внешней агрессии. В абсолютной централизованной деспотии с эффективной бюрократией (Танский Китай) границы, как мы уже отмечали, функционировали в жестком режиме.

Четвертый тип государства – вотчина. Российский ученый С. А. Панарин в отличие от общепринятого термина вотчина,⁵ ввел данное понятие в политологию в значении одной из форм локальной государственности прямого управления [15, с. 10]. С точки зрения государственного устройства, по мнению ученого, вотчина – «это находящиеся в пожизненном или наследственном владении пространство неразделяемой власти, суда и расправы с административным центром в виде замка, монастыря, кремля, ханской ставки, дома общинного совета и т. п.» [15, с. 10]. По размеру оно может колебаться от рядового епископства в Священной Римской империи, практически сопоставимого по площади с городом государством, до небольшого княжества-удела, простирающегося на десятки или даже сотню-другую километров – как, например, Серпуховское княжество в Северо-Восточной Руси или Ардебильское шейхство «Сефевис» в Прикаспии. До появления современного национального государства власть политического центра не распространялась на все население и все территории, находящиеся в его подчинении, а ограничивалась владениями правителя (князя, короля, монарха). Что касается границ, то их роль, сущность и укрепленность практически были такие как у городов-государств (а иногда физически и менее укрепленные, носящие формальное значение), как правило, проводились в соответствии с естественными элементами и фактически общей территориальной границы не было: существовали рубежи между владениями князей, королей и т. д., которые, были известны местным жителям, но не имеющие государственного значения.

Таким образом, в тот период развития полисов, империй, абсолютных монархий, вотчин границы понимались преимущественно как «военные объекты или стены» [19, с. 204]. Сюда можно отнести строительство «длинной стены» от Афин до порта Пирей,

⁵ Вотчина – это форма древнерусского землевладения, появившаяся в X веке на территории Киевской Руси. Вотчина – это собственность конкретного человека, он мог землю обменять, продать, сдать или поделить, но только с согласия родственников.

насыпка земляных валов римскими легионерами вдоль Дуная для защиты от варваров, постройку Великой китайской стены для защиты от агрессивных кочевников, создание засечной черты – системы крепостей, земляных валов, лесных завалов для защиты Московского государства XVI в. от татар. Причем, все эти границы в отличие от современной, не являлись четкими и определенными границами государств, а устанавливались по праву сильного, а оно, как известно, меняется. Но, в любом случае эти искусственные укрепленные границы показывают картину мира того периода, точки соприкосновения культур, линии разлома, по которым происходило столкновение цивилизаций. Например, Римская и Китайская империи наделяли границу символическим значением барьера, отделяющего мир цивилизации от мира варваров.

Пятый тип государственного устройства – национальное государство. В своем классическом виде национальное государство складывалось в Европе на протяжении XVII – XIX вв. после Вестфальского мира (1648), подведшего итоги Тридцатилетней войны и Реформации и закрепившего в международных договорах международно-правовые положения нового мироустройства в Европе. Как отметил американский политолог и историк Чарльз Тилли «Вестфальский мир (1648) в конце тридцатилетней войны впервые ясно показал, что всей Европе предстоит разделение на четко выделенные суверенные государства, чьи границы определены межгосударственными соглашениями» [4]. Уже со второй половины XVII в. постепенно на передний план международной общеевропейской жизни стали выходить начавшие возникать централизованные национальные государства, которые руководствовались скорее национальными или общегосударственными, нежели династическими интересами того или иного правящего дома. Поэтому границы в Новое время стали играть важнейшую роль в установлении еврозападоцентристского мира. Только после установления общепризнанных границ стало возможно обеспечивать независимость и самостоятельность государственной власти на территории государства, независимость в международном общении, обеспечение целостности и неприкосновенности территории. По мере утверждения суверенитета каждого отдельно взятого государства шел процесс формирования межгосударственной системы. Центральное значение с данной точки зрения имела способность государств контролировать национальные границы, обеспечивать и увеличивать свою военную мощь и в силу этого контролировать положение дел внутри страны и отношения с внешним миром.

В мировом пространстве появились государства, по отношению к которым применимо определение суверенного государства ст. 1 Конвенции Монтевидео [36]: «Государство – субъект международного права, который должен обладать следующими квалифицирующими его характеристиками: постоянным населением, очерченной территорией, правительством и способностью в отношении с другими государствами». Иначе говоря, формирование государственного суверенитета составляло часть процесса взаимного признания государствами друг друга, т.е. каждое государство обязывалось не вмешиваться в юрисдикцию другого государства. Это было возможно только после признания государственных границ. Впервые в мировой истории были обозначены и, что не маловажно, признаны государственные границы государств Западной Европы в рамках международного права, которые соответствовали Вестфальскому мирному договору и не менялись на протяжении целого столетия. На данном этапе вначале происходит огосударствление границ и установления государством военного

контроля над ними, в дальнейшем, государственная граница приобретает, также, роль инструмента экономического, прежде всего, фискального контроля.

Очевидно, что в последующем по мере формирования крупных национальных государств за счет поглощения ими множества мелких политических образований и четкой фиксации государственных границ политическая карта Европы приобретала совершенно иной вид. Лучше всего это проявлялось в лихорадочном захвате колоний ведущими европейскими державами в XIX в. Постепенно к XX в. государственная граница в Европе приобрела многофункциональный характер и стала использоваться для регулирования политических, экономических, социальных, культурных и других контактов. А со второй половины XX в. интеграционные процессы меняют европейское пространство: реализуемая Евросоюзом интеграционная политика сплочения и создание ЕС формирует новую территориальность, которая, в свою очередь, влияет на состояние национальных границ, делая их более прозрачными. Причем, передавая полномочия на субнациональный уровень, в том числе функцию управления внешними границами и делая внутренние границы для государства-члены ЕС прозрачными государства Евросоюза получают взамен значительно большее – встраивание в глобальное экономическое пространство и усиление позиций в мировой экономике, глобальной и региональной политике [32, с. 203]. А продвижение Евросоюзом теории и практики устойчивого развития, расширение политики соседства путем создания им преимуществ в виде безвизового режима и льготного доступа товаров и услуг на европейским рынкам показывает, что ЕС через управление границами и пограничным сотрудничеством расширяет свое политическое пространство и стимулирует экономические, политические и социальные реформы на европейском континенте для создания в регионе стабильной и безопасной среды для всех государств континента.

Таким образом, следует отметить, что формирование представления о границах и ее концептах в эпохи Античности, Возрождения, Нового и Новейшего времени, вплоть до современности происходило в контексте развития социально-политических и геополитических учений и практик, центральным звеном которых выступали учения о государстве, его природе и особенностях территориального функционирования, политическом пространстве с его особенностями расширения и сжатия, образования экстерриториальных границ.

4. Современные формы государств в контексте особенностей функционирования границ. В настоящее время при, казалось бы, единообразии всех государств мира существуют три их разновидности: до-современные, современные, и пост-современные [15, с. 20] со своими особенностями функционирования границ.

К до-современным государствам относятся рыхлые (по своей внутренней сплоченности) или несостоявшиеся государства. Они не способны или частично способны к обеспечению суверенитета и независимости, национальной безопасности, так как правило, отсутствует внутренняя сплоченность и они находятся под внешним управлением, контролем или патронажем. Границы в полной мере не контролируются, особенно, в плане экономической, научно-технической, информационной безопасности, миграционной политики. Усложняет ситуацию на границах и то, что в этих государствах, как правило, существует большая коррупция.

В современных государствах наиболее четко прослеживаются черты государств вестфальского типа: неприкосновенность суверенитета, определенная закрытость от

внешнего мира, сильный или стремящийся к сильному контроль за территорией и обществом. Государство обеспечивает данные условия более жестким режимом функционирования границ, особым вниманием к национальной безопасности.

Безусловно, и в современных государствах, несмотря на стремление к непроницаемости границ на практике могут быть различные комбинации обустройства границы. Так, например, для России европейская граница представляет собой четкую, структурированную и непроницаемую линию, то на востоке граница до сих пор остается зональной, расплывчатой и проницаемой. Такое «разрыхление» границы в первую очередь связано со своеобразным раздвоением российской границы в Центральном-Азиатском регионе. Наряду с укрепленной государственной границей появились весьма условные и проницаемые границы России со странами СНГ [13, с. 15–41].

В пост-современных государствах основные значимые черты вестфальского государства, такие как закрытость, обожествление суверенитета преодолены. Демократия, свободы, уважение прав человека, разделение безопасности между государством и гражданским обществом дают дополнительную возможность для внутренней сплоченности в этих государствах, делают их более сильными, более эффективными, более сплоченными. Устройство и функционирование границ в условиях открытости постсовременных государств (государства ЕС) в основном направлены на создание максимально комфортных условия передвижения для своих граждан, бизнеса, граждан других стран. Внутри региональных объединений для государств-участников создаются благоприятные условия для передвижения через границы людей, товаров, услуг, финансов.

Из сказанного выше следует, что государственная граница в разных типах государств может «выглядеть» по-разному и обладать отличными друг от друга качествами, тем не менее в ходе научной эволюции познания постепенно четко обозначились две лексемы понятия «граница», имеющие два оттенка практического (в отличие от древне-философского) ее значения. Во-первых, это «условная линия, разделяющая смежные области, владения, участка, являющаяся пределом какой-либо территории; черта раздела» [23]. Во-вторых, это «условная линия, разделяющая территории или воды смежных государств, рубеж» [31, с. 268]. Данное научное понимание этих терминов вошло в государственные документы в следующей формулировке: «Государственная граница представляет собой линию (и проходящую по этой линии вертикальную поверхность), определяющую пределы территории государства (суши, вод, недр и воздушного пространства) и соответственно пределы действия государственного суверенитета [5]. В Законе Республики Беларусь государственная граница обозначена как «линия и проходящая по этой линии вертикальная поверхность, определяющие пределы территории Республики Беларусь (суши, вод, недр, воздушного пространства)». Аналогичные трактовки границы имеются и у других государств. Во всех государствах граница в настоящее время выполняет определенные функции: ограничения или исключения въезда нежелательных лиц, исключения контактов между жителями сопредельных государств, задержания преступников, контрабандистов, сбора пошлин с ввозимых или вывозимых товаров, контроля за квотами ввозимых товаров, за движением валюты, полетами, санитарного контроля и т.д.

5. Новые подходы к пониманию границы в контексте современных геополитических процессов. Постепенно, начиная с конца XIX в. с началом развития новой науки «геополитика» стали формироваться научные подходы и концепции к функциониро-

ванию границ. Государственная граница стала определяться как линия, фиксирующая территорию государства. В феномен понятия границы ученые и исследователи стали включать такой синонимный ряд понятий как препятствие, переход, барьер, межа, рубеж, порог, грань, стык, диалог, предел, черта и другие.

В контексте геополитических подходов в русле международных отношений крупнейший теоретик американской политики Николас Джон Спайкмен («отец» политики атлантизма) создал концепцию «сдерживания» границы [35, с. 437], идею «анаконды» – контроля и удушения береговых территорий, принцип «интегрированного контроля над территорией», который должен осуществляться Америкой по всему миру в целях недопущения усиления геополитических конкурентов.

В 70-х гг. XX в. возник политический подход к границе, который в основном применялся в разрешении международных и пограничных конфликтов. Важной категорией геополитики является понятие политическое пространство, которое очерчено границами. Политическое пространство – это один из главных признаков государства. Таковым его делают границы, выступающие фактором его безопасности и пространственных отношений между государствами. Геополитическая проблема границ возникает всегда, когда начинается борьба за контроль, присоединение, освоение политического пространства. Причем, даже между самыми дружественными государствами граница – это всегда политико-стратегическая линия разделения их интересов.

Эту особенность еще в конце XIX в. отметил немецкий ученый Фридрих Ратцель, один из основателей геополитики как науки. [34, с. 97–107]. В частности, он утверждал, что все государства обречены на то, чтобы развиваться через циклы слияний и поглощений, расширений и сужений. Это неумолимый закон политического пространства. Граница есть периферийный орган государства (понятого как организм) и как таковой служит свидетельством его роста, силы и слабости и изменений в этом организме. А его отношение к государству как к живому организму предполагает отказ от концепции «нерушимости границ». Эти принципы «политической географии» Ф. Ратцеля стали отправной точкой для всей дальнейшей геополитической мысли в отношении государства и его границ. Другой немецкий ученый Карл Хаусхофер [30] культивировал у немецкого народа не только чувства геополитические, но и «чувства границ». Он также отмечал, что нельзя рассматривать границы как что-то навсегда данное, они – живые органы, расширяющиеся и сжимающиеся подобно коже и другим защитным органам человеческого тела.

И в современный период политическое пространство – это один из главных признаков государства, а в пространственных отношениях между государствами весьма важную роль играют границы, выступающие фактором их безопасности. Причем, и в современный период ни одна геополитическая школа не предусматривает постоянство границ, а наоборот, утверждается, что если не происходит расширения политического пространства (любыми методами экспансии), то происходит геополитическое сжатие – потеря пространства (физического, географического, экономического, информационного, идеологического). И в настоящее время действует один из важнейших законов геополитики о роли усиления фактора пространства в человеческой истории: чем большую степень контроля над пространством обеспечивает себе та или иная цивилизация, тем динамичнее становится ее развитие и тем большими властными полномочиями и возможностями она обладает.

Поэтому в стабильности существования государства, сохранения его суверенитета важную роль играют национальные границы.

Переходя к главному пункту нашего исследования – функционированию границ в современный период следует отметить, что и в современной геополитике проблема политического пространства и границ, очерчивающих их – одна из главных тем научных исследований и политико-дипломатической практики. Общим мотивационным фоном для исследования проблемы границы в настоящее время, несомненно, является глубокий системный глобальный кризис, который переживает мировое сообщество. Самым существенным для любой из его форм является потребность в осознании, осмыслении нового понимания границ, у которых многое из того, что некогда казалось предельно ясным и понятным, стало проблематичным, подвергается сомнению.

Принципиальное значение получают процессы глобализации, которые приводят к открытости границ в области экономики, финансов и особенно информации, что существенно влияет на внутреннюю сплоченность общества и институтов государственного управления и, соответственно, на обеспечение национальной безопасности. Новые информационные технологии, современные процессы инновационно-цифрового развития, изменение информационно-коммуникативных процессов, повышение интерактивного потенциала электронно-цифровых средств коммуникации и их интеграция в мировом масштабе вызывают появление не связанных с национальными рамками и государственными границами информационных сообществ. Данные сообщества, как показывает современная мировая практика, создают новую транснациональную территориальность, размывают национальные границы и способствуют становлению постнационального мира в межнациональных границах, что влияет на этническую и гражданскую идентичность национальных государств. С другой стороны, отсутствие международного консенсуса по вопросам развития информационно-коммуникационного сотрудничества постепенно приводит к возникновению государственных цифровых границ, которые становятся препятствием потокам различной информации, создают новые барьеры в области межкультурного взаимодействия для диалога культур, открытости общества [22, с. 262]. Кроме того, инновационно-цифровая революция обозначила еще одну тенденцию: формирование границы разделения, обособления узкого круга развитых стран постиндустриального мира – формирование «клуба избранных», при растущей деградации большинства менее развитых стран, которые могут на долгие годы остаться в доиндустриальной эпохе [21, с. 21].

Важнейшим фактором, влияющим на современное развитие и решающим образом – на будущее, является очевидное ослабление государств, «размывание» национально-го суверенитета и его национальных границ по мере усиления процессов глобализации [20, с. 69]. Политическое пространство, на котором осуществляется эффективное правление и существует подотчетность власти в географическом отношении, как правило, больше не совпадает с политической территорией, имеющей обозначенные границы – по некоторым аспектам происходит постепенное отделение национальной границы от национальной территории. Государства в меньшей степени борются за территории, очерченные определенными границами, так как территория уже не является основой для производства общественного богатства, а во все большей степени конкурируют за рыночные доли в мировой экономике в глобальных границах. Следовательно, современные формы политической глобализации ведут к постепенному вытеснению терри-

ториального признака из понятия политической власти. Меняется содержание понятия «государство» и его национальных границ. Исторически государство опиралось на политический режим, функционирующем в конкретных границах, на основе которого формировалась правовая и экономическая система. В условиях глобализации для того чтобы государство могло стать сильным и способным защитить себя и свои национальные интересы в мировом хозяйстве, его институционально-правовая и административная система должна опираться не столько на политический государственный режим в национальных границах, сколько на финансовый [10] функционирующий в глобальных границах. Политические режимы, проводящие политику изоляции своих государств от мировой экономической системы, проигрывают странам, ориентированным на достижение своих экономических и финансовых целей через включение национальных экономик в мировую глобальную экономику и доступ к мировому разделению прибыли [22, с. 147].

Большой проблемой для многих национальных государств является фактическая невозможность обеспечить подлинное тождество двух идентичностей – национальной, локализуемой в официальной границе государства, и этнической, слишком часто своим ареалом с этой границей, не совпадающей [15, с. 19] – представители одного этноса оказываются по разные стороны границы. Данная ситуация и самоопределение новых наций составляет вызов для таких государств в плане возможного оспаривания международной легитимности государства. Большое давление на государства и его границы оказывают вызовы со стороны процессов трансграничной миграции или провоцирование сепаратистских настроений и движений из-за рубежа.

Происходит формирование нового мирового порядка, предположительно с формированием автономных центров многополюсного или полицентричного мира, со своими военными образованиями, арсеналами ядерного оружия, обладающие собственной экономической, информационной системой, отчетливо выраженной культурой. Предполагается, что каждый из центров будет иметь собственные межцивилизационные границы, собственную сферу влияния. Это предполагаемый вариант, близкий к классическому типу баланса сил [28], но уже с межцивилизационными границами.

Но самое главное для выработки концепции функционирования границ в современный период, по нашему мнению, заключается в следующем: в настоящее время «государствам угрожают риски и опасности, а не враги» [3, с. 35] и граница становится «местом» зарождения и актуализации целого круга современных вызовов и проблем: проблемы перехода, смены состояний функционирования границ в условиях глобализации, когда национальное государство стремится вписаться в мировое экономическое и финансовое пространство, что предполагает открытие национальных границ; инновационно-цифровой революции, которая ломает стереотип закрытости границ, особенно для информации; структур формируемого нового мирового порядка с появлением межцивилизационных границ; проблемы пограничного диалога между различными культурами, традициями, в контексте концепции Хантингтона «столкновения цивилизаций»; проблемы смысла, понимания, диалога и многих других вопросов, которые таятся в области «пограничья» различных культур и традиций, национальных особенностей, различных принципов функционирования органов государственной власти и управления и отношения их к границе. Необходимость функционирования границ в новой ситуации «между» и, собственно, приобретают форму вопроса к возникающей

новой проблематизации к самой государственной границе как особой реальности, где в современных условиях возникает иной механизм ее смыслообразования, особенно с появлением и функционированием инновационно-цифровых, политических, этнических и междивизиационных границ.

6. Заключение. Исходя из изложенного выше, можно сделать некоторые выводы:

- во-первых, граница прошла длительный эволюционный путь развития от времен родоплеменного социума до границ современных государств. Границы не однократно «перерисовывались» на карте мира, видоизменялись, проходя эволюционный путь от более плотных, непроницаемых, закрытых до более прозрачных, открытых;

- во-вторых, на функционирование границ и на их смысловое значение оказывали влияние различные факторы (территория, политическое пространство, государства-соседи, государства-союзники, формы государственного правления, цивилизационные особенности, культурно обособленные традиции, влияющие на политическое сознание, научные подходы к «жизненному пространству» государства и циклам его жизнедеятельности, к онтологической истине любого политического пространства – уходить, протягиваться, расширяться, сужаться и др.);

- в-третьих, на протяжении всего периода существования человечества и его сообществ (от родоплеменного до государства на разной стадии его исторического развития) происходила трансформация функций границы, в результате чего характер границ неуклонно смещался – с чисто военных, оборонительных в сторону социально-экономической регуляции, межкультурного диалога и правового обеспечения сотрудничества;

- в-четвертых, возникли и функционируют границы географические (естественные или искусственные), государственные, административные, национальные, этнические, воображаемые или ментальные, символические, культурные границы, формируются инновационно-цифровые, политические, этнические и междивизиационные границы;

- в-пятых, на уровне обыденного сознания представление о границе распространено повсеместно с древних времен. А как продукт научного познания и политического сознания и термин «граница», и его концептуальное осмысление впервые появилось со времени зарождения геополитики как науки, с конца XIX в.

На протяжении тысячелетий граница очерчивала территории и пространства; становилась местом прямого соприкосновения, единения и взаимопроникновения; с древних времен от уровня интуитивного понимания и до современного сознания она дисциплинировала в плане безопасного существования; разделяла и в тоже время соединяла разное, формируя особый «мир на границе», создавала область пограничья, в котором соединяются, казалось бы, несоединимое; ограничивая территории и пространства государств оказывалась тем открытым пространством («между»), где соединялись разные горизонты смысла и, наконец, стала универсальным ключом к самым разным национальным, региональным и международным проблемам.

В современных условиях фундаментальные изменения в мире приводят к появлению современных вызовов транснационального, цивилизационного, культурно-идентификационного, инновационно-цифрового аспектов. Они ставят каждую страну перед необходимостью комплексно и всесторонне оценить международную обстановку, происходящие глобальные и региональные процессы. В связи с этим важной является выработка новой современной концепции функционирования границ, которая учитывала два основных параметра: с одной стороны, граница должна быть максимально

открытой для сотрудничества с международным и региональным сообществом, а с другой – она, по-прежнему, должна обеспечивать безусловную защиту национальных интересов и национальной безопасности.

Очевидно, что ни одно государство спрятаться от перемен не сможет, как и не сможет уйти от ответа на современные вызовы относительно функционирования национального государства в своих национальных границах. Данную дилемму каждое суверенное государство будет решать самостоятельно. И чем быстрее национальное государство решит для себя проблему функционирования границ в современных условиях, тем успешнее и эффективнее оно будет развиваться и сможет дать достойный ответ на новые вызовы и угрозы государству и мировому сообществу.

Библиография

1. Адрианова Т. В. Геополитические теории XX в. Социально-философское исследование, М., 1996, с. 63.
2. Ващенко А. В. Способы обеспечения безопасности в традиционных культурах родового строя (на примере индейцев Северной Америки). Безопасность на Западе, Востоке и в России: представления, концепции, ситуации. Материалы международной конференции. Москва, 15–16 октября 2012 г. Иваново. Изд-во «Ивановский государственный университет», 2013, с. 34–35.
3. Гиденс Э. Указ. соч., с. 35.
4. Государство как политический институт, функции государства и разновидности государственности. https://go.mail.ru/search_images?fm=1&q=границы%20Вестфальского%20государства&frm=web#urlhash=6458937907127363626
5. Граница: понятия и термины. 2002. Отечественные записки 6 (7). <http://www.strana-oz.ru/2002/6/granica-ponyatie-i-terminy>.
6. Даль В. 1882. Толковый словарь живого великорусского языка, т. 4. СПб., М.: Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, с. 108.
7. Дмитриев С. Китай великая стена и другие способы обозначения границы (краткий обзор). Трансграничные вызовы национальному государству, Санкт-Петербург, 2015, с. 72–80.
8. Дюно, Ж.-Ф., Ариньон, Ж.-П. 1982. Понятие «граница» у Прокопия Кесарийского и Константина Багрянородного. Византийский временник, т. 43, с. 64. <http://www.hist.msu.ru/Byzantine/BV%2043%20%281982%29/BV%2043%20%281982%29%2064.pdf>
9. Колесникова И. В. Проблема границы и пограничные особенности человеческого бытия. Диссертация кандидата философских наук. Магнитогорск, 2009. <https://www.dissercat.com/content/problema-granitsy-i-pogranichnye-osobennosti-chelovecheskogo-bytiya>
10. Кочетов Э. Г. Глобалистика, М.: НОРМА, 2002.
11. Куликова Т. В. Философия границы: феноменологический и эпистемологический подходы: автореф. дисс. докт. философских наук. 09.00.01 – Онтология и теория познания, Нижний Новгород, 2011, 334 с. <https://www.dissercat.com/content/filosofiya-granitsy>
12. Ожегов С. И., Шведова, Н. Ю. 1999. Толковый словарь русского языка, М.: Азбуковник, с. 685, 143.
13. Панарин Д. С. Граница и фронт как фактор развития региона и/или страны. История и современность. Выпуск № 1 (25), 2015 г.

14. Панарин Д. С. Мифы и образы сибирского фронта. Культурная и гуманитарная география, 2013, т. 2, № 1, с. 39–52.
15. Панарин С. А. Национальное государство перед вызовом трансграничных воздействий: предисловие. Трансграничные вызовы национальному государству, Санкт-Петербург, 2015, с. 9.
16. Перси Уго. Граница в итальянском языке и культуре. Трансграничные вызовы национальному государству. Санкт-Петербург, 2015, с. 55.
17. Пивоваров Д. В. Граница. Современный философский словарь. 4-е изд., М., 2015, с. 144–147.
18. Пивоваров Д. В. Указ. соч., с. 213.
19. Рибер А. Меняющиеся концепции и конструкции фронта: сравнительно-исторический подход, 2004, с. 204.
20. Сакович В. А. Антиглобализм: причины, сущность, основные формы. Кишинэу, 2004, с. 69.
21. Сакович В. А. Диалектика формирования стратегии национальной безопасности Республики Молдова в современных условиях глобальной и региональной нестабильности: концептуально-методологический аспект. Национальные интересы Молдовы в дискурсе исторических и современных вызовов: к 70-летию профессора В. А. Саковича. Коллективная монография, IRIM, Кишинев, 2019, с. 27.
22. Сакович В. А. Основы глобалистики. Курс лекций, ИРИМ, 2009, с. 262
23. Словарь русского языка в 4 т. Изд. 3-е, стер. т. 1., гл. ред А. П. Евгеньева. Ин-т русского языка АН СССР. М.: Русский язык, 1985, с. 343.
24. Сыма Цянь. 2002. Исторические записки, т. VIII, глава 110, М.: Вост. лит.-ра.
25. Ташлыкова М. Граница: от понятия к слову – или наоборот? Трансграничные вызовы национальному государству Санкт-Петербург, 2015, с. 54.
26. Трансцендентальное и граница. https://studme.org/234873/filosofiya/transtsendentalnoe_granitsa
27. Тхостов А. Ш. Топология субъекта. Опыт феноменологического исследования, Вестник МГУ, сер. 14, Психология, 1994, № 2, с. 3–13, № 3, с. 3–12. <https://www.psychology-online.net/articles/doc-1099.html>
28. Уткин А.И. Геоструктура грядущего века. Свободная мысль, 2000, № 1.
29. Фуко М. Археология знаний. https://royallib.com/book/fuko_mishel/arheologiya_znaniya.html
30. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет, М.: Мысль, 2001, 426 с.
31. Яковлева У. С. Указ. соч., с. 268.
32. Буданова И. А. Европейская стратегия безопасности: подход постнационального актора? Безопасность на Западе, Востоке и в России: представления, концепции, ситуации. Материалы международной конференции. Москва, 15–16 октября 2012 г. Иваново. Изд-во «Ивановский государственный университет», 2013, с. 203.
33. Кисловский Ю. Г. История таможенного дела и таможенной политики России, Москва, РУСИНА-ПРЕСС, 2004, с. 65.
34. Ratzel F. Die Gesetze des raumlichen Wachstums der Staaten. Ein Beitrag zur wissenschaftlichen politischen Geographie. Petermanns Geographische Mitteilungen 1886, Jg. 42, с. 97-107.
35. Spykman N. J. Frontiers, Security and International Organization. Geogr. Rev, 1942, № 32, p. 437.

36. Wikisource. org. https://en.wikisource.org/wiki/Montevideo_Convention

37. Wissler C. Societies of the Plains Indians. Anthropological Papers of the American Museum of Natural History, vol. 11. New York: published by order of the Trustees American Museum of Natural History, 1916, p. 10–11.

Prezentat: 27 august 2021.

E-mail: 113vs@mail.ru

BUSINESS DIPLOMACY CA INSTRUMENT PENTRU IMPLEMENTAREA INTERESELOR ECONOMICE EXTERNE ALE REPUBLICII MOLDOVA

Ludmila GOLOVATAIA, doctor în științe economice, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

Rezumat

Problemele dezvoltării exportului de bunuri și servicii moldovenești, precum și creșterea competitivității internaționale sunt foarte relevante astăzi. Consolidarea poziției Republicii Moldova în economia mondială este o sarcină necesară și inevitabilă. Cu toate acestea, politica externă și factorii economici externi, cum ar fi presiunea corporațiilor multinaționale, creează dificultăți pentru companiile moldovenești de a-și apăra și promova interesele pe piețele externe. Subdezvoltarea sistemului intern de promovare a exporturilor, complexitatea mediului politic și economic internațional și numeroase riscuri actualizează necesitatea de a analiza și a considera conceptul de business-diplomație în cadrul diplomației economice ca un mecanism promițător pentru asigurarea intereselor industriei și companiilor individuale din țări străine. Ca subspecie a diplomației economice, business-diplomația este caracterizată ca o formă mai aplicată de realizare a intereselor economice, inclusiv metode de lobby și comunicare cu statul. Această formă de promovare a intereselor economice la nivel internațional, bazându-se pe structuri diplomatice și misiuni comerciale, poate facilita interacțiunea mai strânsă a companiilor interne atât cu agențiile guvernamentale străine, cât și cu departamentele moldovenești, pentru a realiza interese comerciale în străinătate. Articolul prezintă situația reală din domeniul diplomației economice în Republica Moldova și oferă câteva recomandări pentru îmbunătățirea acesteia.

Cuvinte-cheie: diplomație de afaceri, relații internaționale, economie externă, export.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).06](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).06)

CZU: 339.9+341.76(478)

Introducere. Economia mondială modernă se caracterizează prin schimbări majore în diviziunea internațională a muncii și a lanțurilor de producție. Aceasta actualizează problema alegerii strategice pentru țări: „fie să se implice în procesele economice globale, protejând în același timp interesele comerciale și economice naționale, fie să se condamne la inevitabilele rămăneri în urmă și stagnare” [1, p. 84].

În prezent, Republica Moldova este preocupată de sporirea prezenței sale internaționale în economia globală, creșterea competitivității produselor interne pe piețele mondiale. Cooperarea internațională și exportul reprezintă una dintre direcțiile naționale prioritare. În 2018, Guvernul Republicii Moldova a adoptat un Plan de acțiuni pentru anii 2018-2020 pentru implementarea Strategiei de dezvoltare a IMM-urilor pentru anii 2012-2020. Ministerul Economiei și Infrastructurii a solicitat asistență OCDE în implementarea Planului de acțiuni, în special în contextul măsurilor de integrare a IMM-urilor din Moldova în lanțurile valorice globale. Această asistență a fost oferită în contextul proiectului internațional Eu 4 Business: From Policies to Action implementat de OCDE în țările Parteneriatului Estic cu sprijinul financiar al

Uniunii Europene în cadrul inițiativei de antreprenoriat EU4Business. Proiectul a fost finanțat cu participarea Republicii Slovace. Obiectivul general al lucrării a fost consolidarea și dezvoltarea capacității autorităților și organizațiilor moldovenești necesare pentru implementarea și monitorizarea Strategiei de dezvoltare a IMM-urilor pentru anii 2012-2020 și a Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020. În acest sens, proiectul este axat pe următoarele sarcini: asistarea Guvernului în implementarea măsurilor de politici care vizează internaționalizarea IMM-urilor care activează în industria alimentară prin (1) stimularea dezvoltării legăturilor dintre întreprinderile locale din industria alimentară și comerțanții cu amănuntul (supermarketuri) și (2) extinderea posibilității accesului direct al IMM-urilor pe piețele externe; consolidarea dialogului între sectorul public și cel privat prin organizarea de întâlniri periodice ale Grupului de lucru al experților internaționali, părților interesate locale și OCDE, sub auspiciile Consiliului consultativ pentru dezvoltarea IMM-urilor. Cu toate acestea, factorii nefavorabili din planul economic și politic internațional, cum ar fi riscurile politice, presiunea din partea concurenților străini, fac dificilă desfășurarea de activități pe piețele externe, în ciuda dorinței și disponibilității companiilor interne de a dezvolta afaceri internaționale.

Textul principal. Din cauza politicii de export subdezvoltate a statului, companiile adesea sunt incapabile să pătrundă pe piețele externe. Datorită reorientării strategice tardive către comerțul exterior și priorității pe termen lung a agendei „politice” în politica externă față de cea „economică”, instituțiile moldovenești pentru promovarea exporturilor și asigurarea intereselor economice externe (în primul rând, misiuni comerciale și parțial ambasade) nu pot oferi pe deplin sprijin concret companiilor moldovenești și cer, de fapt, să regândească rolul lor în sistemul exporturilor industriale moldovenești. Specificul comerțului internațional, inclusiv regulile OMC, barierele economice și comerciale la nivel național, lobby-ul politic de către concurenții naționali și STN-urile globale, pe de o parte, încurajează necesitatea cooperării companiilor moldovenești cu organele guvernamentale naționale pentru a asigura participarea corporațiilor la dezvoltarea măsurilor practice de promovare a produselor destinate exportului. Pe de altă parte, necesitatea de a înțelege specificul luării deciziilor guvernamentale în sistemele politice străine și posibilitățile de acces la autoritățile de reglementare internaționale actualizează pentru afacerile interne nevoia de servicii de specialitate, relațiile cu agențiile guvernamentale și sprijinul efectiv din partea misiunilor comerciale și ambasadelor din Republica Moldova.

În acest sens, conceptul de business-diplomație (în continuare-BD) poate combina aceste două necesități și poate fi utilizat ca un instrument de promovare a exporturilor. Această formă de diplomație este o subspecie a diplomației economice, însă nu se concentrează pe aspectele macroeconomice ale dezvoltării și apărării unei poziții naționale în rezolvarea problemelor legate de integrarea economiei țării în economia mondială, ci pe aspectele microeconomice axate pe sprijinirea industriilor individuale și a entităților de afaceri specifice. Într-o economie globalizată, companiile care intră sau operează deja pe piețele externe se confruntă adesea cu riscuri geopolitice, comerciale internaționale și necomerciale [2, p. 303]. Pentru a-și proteja veniturile, companiile trebuie să gestioneze riscurile atât acasă, cât și în străinătate. În același timp, activitățile lor sunt asociate cu presiunea guvernelor și autorităților de reglementare străine, a organizațiilor internaționale și a grupurilor publice care încearcă să forțeze companiile să respecte codurile internaționale, să asigure activități transparente și etice [3]. Interacțiunea cu numeroase părți interesate, de stat și nestatale, necesită îmbunătățirea calitativă a funcțiilor corporative pentru relațiile publice (afaceri publice) și de stat (relații guvernamentale) orientate către un public internațional. De fapt, companiile exportatoare de astăzi ar trebui să poată

acționa într-o manieră multi-vectorială și multi-format, care implică gestionarea proceselor de afaceri interne și externe, capacitatea de a anticipa numeroase riscuri, influență și interacțiune cu statele și ONG-urile, luând în considerare contextul socio-cultural diferit și cerințele de reglementare ale regimurilor individuale ale țărilor [4].

În acest sens, o direcție de perspectivă este dezvoltarea competențelor și abilităților BD de către companii, un domeniu aflat încă în proces de formare și bazat pe combinația dintre practicile de afaceri și comportamentul diplomatic. În prezent, nu există un consens în comunitatea de experți cu privire la definirea acestei categorii. G. Ruel și T. Walters definesc diplomația în afaceri ca abilitatea unei firme de a stabili și menține relații favorabile cu diverse părți interesate, inclusiv guverne naționale și străine, companii partenere, concurenți și părți interesate non-profit, pentru a asigura legitimitatea și semnificația socială a acesteia în oportunitatea de a desfășura activități internaționale [5].

R. Seiner și L. Yui consideră că DB este o activitate de gestionare a interacțiunii dintre o corporație și numeroșii săi parteneri non-profit [6]. Potrivit lui M. London, „DB este un instrument de coordonare a intereselor cu diverse părți interesate pentru a atinge obiectivele organizației” [7, p. 172]. Diplomația în afaceri se bazează pe luarea în considerare a complexității pieței mondiale, înțelegerea regulilor și principiilor țării (formale și informale) de a gestiona afaceri, capacitatea de a adapta (imita) cerințele agențiilor guvernamentale străine, ceea ce permite angajaților din companiile exportatoare (inclusiv reglementarea și managementul operațional) de a comunica cu succes cu reprezentanții guvernelor străine și părților nestatale interesate, economice și non-economice, pentru a obține și a menține o imagine corporativă favorabilă și o reputație în mediul de afaceri străin. În consecință, baza teoretică și metodologică a BD prezintă, la un nivel sau altul, prevederile neoinstituționalismului, bazate pe conceptul de legitimitate și respectarea mediului extern pentru supraviețuirea unei organizații (neoinstituționalismul sociologic); teoria rețelelor politice și de management, care analizează mecanismele de interacțiune formală și informală cu părțile interesate din preajma companiei; conceptul de activitate politică corporativă, care descrie un set de forme și metode de influență ale unei companii asupra organismelor de stat din țara de origine și țările gazdă.

Potrivit lui J. Small, o caracteristică specifică a BD este legătura dintre „interesele comerciale schimbătoare ale companiei și interesele naționale ale țării de origine” [8, p. 379]. În acest sens, Ruel observă că BD se concentrează pe lucrul cu guvernele străine și cu actorii nestatali care oferă acces la piață, precum și pe realizarea unor relații comerciale constructive, menținând în același timp legitimitatea în țară și în străinătate [5]. În același timp, întreprinderile realizează interese economice externe în contextul mai larg al dezvoltării exporturilor țării în ansamblu, implicând implementarea măsurilor de politică de stat pentru creșterea activității economice externe a firmei sau industriei. În consecință, exportatorii se regăsesc încorporați în sistemul de stat de promovare a bunurilor și serviciilor în străinătate, ale căror elemente-cheie sunt misiunile comerciale și ambasadele, deoarece acestea sunt cele „locale” chemate să promoveze produsele naționale.

Spre deosebire de termeni similari, cum ar fi relațiile publice (PR), cetățenia corporativă (cetățenia corporativă) sau relațiile cu statul (GR), diplomația în afaceri se concentrează, în primul rând, pe necesitatea unei cooperări strânse cu agențiile guvernamentale naționale (bazându-se pe structurile economice străine) pentru a promova și proteja interesele companiilor exportatoare; în al doilea rând, luând în considerare riscurile politice și cerințele de reglementare (legislative) cauzate de mediul politic și de stat al acelor țări cu care sau pe teritoriul căro-

ra, compania poate lucra (riscuri de naționalizare, implicit, protecționism, criză socio-politică etc.). Astfel, o trăsătură caracteristică a BD, care o deosebește de termenul cel mai apropiat în esență - diplomația microeconomică (comercială) - este că inițiatorul interacțiunii cu un stat străin este afacerea, ale cărei interese sunt încorporate în agenda comercială și economică a țării de origine și sunt implementate prin structuri economice străine care reprezintă un instrument pentru implementarea intereselor comerciale.

Diplomația comercială, fiind o parte integrantă a BD, se concentrează totuși pe activitatea misiunilor diplomatice și comerciale pentru susținerea intereselor sectorului comercial din țara gazdă. Șefii ambasadelor și misiunilor comerciale și personalul diplomatic contribuie la dezvoltarea legăturilor economice prin implementarea unui set de măsuri pentru promovarea produselor, găsirea partenerilor și vânzarea produselor. În acest model, companiile sunt purtătoare de interese economice, în timp ce „diplomații comerciali” acționează ca „implementatori” ai acestor interese. Funcțiile diplomației microeconomice includ: căutarea de informații despre piață, sprijin organizațional pentru exportatorii novici și menținerea imaginii acestora, crearea de rețele și căutarea de parteneri, rezolvarea conflictelor, sprijinirea delegațiilor din țara lor și facilitarea misiunilor de afaceri, contribuția la promovarea unor acțiuni de ordin strategic, cum ar fi încheierea unor contracte de infrastructură mari cu un stat străin sau acorduri internaționale între guverne. Companiile sunt conștiente de beneficiile diplomației comerciale și se străduiesc să beneficieze de serviciile acesteia. Cercetarea lui A. Rose demonstrează existența unei corelații pozitive între activitatea misiunilor diplomatice și creșterea indicatorilor de export: comerțul bilateral între țări crește cu aproximativ 6-10% pe unitatea de reprezentare suplimentară a comerțului exterior [9].

Diplomația de afaceri, fără a diminua rolul structurilor de politică externă, mută accentul de la aspectul diplomatic la componenta comercială. Companiile, pe lângă păstrarea statutului de „inițiator” al relațiilor economice externe, devin „client” al serviciilor pentru reprezentanțele comerciale. Dezvoltarea competențelor BD în cadrul companiilor conduce la apariția de noi funcții specifice pentru lucrul cu structuri consulare și comerciale (cum ar fi relațiile guvernamentale internaționale), care, la rândul lor, devin o continuare a implementării strategiei corporative pe piețele externe. Într-un astfel de model de relații, companiile își oferă cunoștințele, analizele și informațiile despre produse, în timp ce misiunile străine asigură disponibilitatea unei expertize aprofundate a țării și ajută la dezvoltarea pașilor aplicați pentru implementarea inițiativelor corporative. În cadrul sinergiei, practicile de afaceri, o abordare a proiectului (o companie = un proiect) și un sistem de organizare a proceselor de tip kanban¹ sunt introduse în activitatea structurilor economice străine pentru o integrare eficientă cu strategia exportatorului. Misiunile diplomatice se orientează spre client, dezvoltă un set de indicatori de performanță (KPI), pe baza cărora devine posibilă crearea unor ratinguri de performanță. Acest lucru creează o cerere pentru serviciile misiunilor comerciale din partea afacerilor, companiile încep să își construiască strategiile economice externe, luând în considerare posibilitățile și competențele misiunilor comerciale. Drept urmare, BD conduce la complementaritate între activitățile exportatorilor și structurile economice străine: primii împrumută cunoștințe diplomatice, în timp ce misiunile străine devin mai flexibile în activitatea lor. Merită subliniat faptul că această abordare nu implică reformarea sistemului reprezentanțelor străine situate în departamentul organelor de stat relevante.

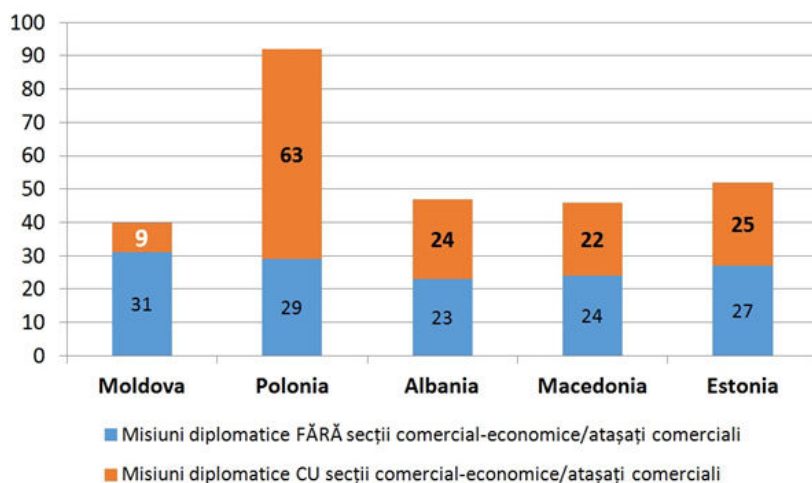
Cu toate acestea, diplomația de afaceri modifică oarecum logica relației „companie – misiune diplomatică”, stimulând rolul acesteia din urmă. Ambasadele și misiunile comerciale

¹ „Kanban” este un sistem de organizare a producției și aprovizionării care permite implementarea principiului „la timp”.

sunt implicate în soluționarea permanentă a problemei de afaceri pe piața externă până când se obține un rezultat (de exemplu, înregistrarea produselor sau câștigarea unei licitații).

Diplomația în afaceri a Republicii Moldova. În Republica Moldova, principalele documente strategice ale programului în domeniul promovării exporturilor au fost Strategia Națională de atragere a investițiilor și promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 și planul de acțiuni pentru implementarea acesteia. Această strategie a avut drept scop crearea unui mediu investițional favorabil pentru atragerea investițiilor în economia Republicii Moldova și asigurarea promovării exporturilor de bunuri și servicii autohtone. Au fost identificate 7 sectoare prioritare pentru punerea în aplicare a politicii relevante, dintre care unul este industria alimentară și sectorul agricol. Aceasta dispune de un potențial mare de atragere a investițiilor, de creare a noi locuri de muncă și de promovare a exporturilor în următorii 4-5 ani. Cu toate acestea, strategia nu prevedea măsuri foarte clare pentru promovarea eficientă a produselor agroalimentare pe piețele externe și orice acțiuni care să țină seama de specificul sectorului agricol. Având un caracter general, documentul nu conține informații despre produsele agricole prioritare din punct de vedere al exportului și direcțiile de export. În general, actualmente promovarea exporturilor agricole este un obiectiv secundar, iar dezvoltarea activităților de producție, cu accent pe produsele agricole cu valoare ridicată, pe îmbunătățirea infrastructurii post-recoltare etc., nu este prioritară. De asemenea, Strategia Națională de dezvoltare a agriculturii și zonelor rurale pentru anii 2014-2020 nu a prevăzut măsuri de promovare a exporturilor, menționând doar necesitatea intensificării cooperării dintre producătorii agricoli și reprezentanții agroindustriei în vederea asigurării accesului produselor agricole moldovenești pe piețele naționale și internaționale.

Mold-street.com a analizat modul în care 41 de misiuni diplomatice ale Republicii Moldova (31 de ambasade, 4 reprezentanțe internaționale și 6 consulate regionale) îndeplinesc una dintre funcțiile-cheie pentru care există și pe care MAEIE le menționează - progresul economic al statului pe care îl reprezintă, inclusiv prin atragerea investițiilor și sprijinirea exporturilor. Promovarea intereselor economice ale statului este realizată de către departamentele comerciale și economice ale ambasadelor. Din 41 de misiuni diplomatice, doar 9 au departamente similare sau atașați comerciali (în Rusia, Ucraina, România, Polonia, Belarus, China, Germania, Franța, Italia), adică mai puțin de o treime din total. Comparativ cu alte state din regiune, unde ponderea departamentului economic este aproape sau depășește 50%, în cazul Republicii Moldova este de doar 28% (Fig. 1).

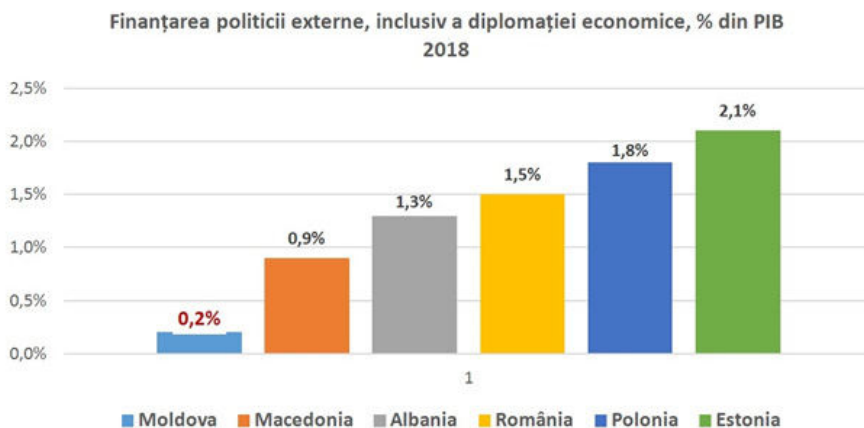

Potrivit Centrului Internațional pentru Diplomatie «Institutul Lowy», indicatorul minim care permite misiunilor diplomatice ale statului să asigure promovarea eficientă a intereselor economice ale țării este de 60%. Țări precum Albania, Macedonia sau Estonia, cu populație comparabilă cu cea din Republica Moldova, se confruntă în multe privințe cu probleme economice similare, iar numărul misiunilor diplomatice pe care le au este comparabil egal cu cele moldovenești. Cu toate acestea, numărul departamentelor comerciale și economice din cadrul ambasadelor Republicii Moldova este, cel puțin, de două ori mai mic decât în țările menționate. Atare situație este cauzată de finanțarea insuficientă și lipsa de personal calificat.

De fapt, problema constă în lipsa de personal instruit și bine pregătit. Majoritatea personalului diplomatic al Republicii Moldova nu are pregătire economică, cu excepția angajaților unor ambasade din mai multe țări CSI, România, Polonia, China și Germania.

În prezent, politica de personal în domeniul diplomației economice este rezolvată în principal prin împrumutarea specialiștilor de la Ministerul Economiei și Infrastructurii, Organizația pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor din Moldova (MIEPO) și alte structuri pentru necesitățile Ministerului Afacerilor Externe. De exemplu, fostul ambasador al Republicii Moldova în China, Denis Jelimalai (2018-2020), este fost director al MIEPO, iar fostul ambasador al Republicii Moldova în Estonia, Inga Ionesi, a condus anterior unul dintre departamentele Ministerului Economiei. Concepute și create ca structuri de promovare a intereselor politice și economice ale statului, astăzi misiunile diplomatice ale Republicii Moldova - din punct de vedere economic - se angajează în principal să cerșească bani de la donatorii internaționali, mai degrabă decât să ofere sprijin real afacerii interne [10].

În prezent, bugetul MAEIE, inclusiv cel destinat misiunilor și reprezentanțelor diplomatice, este destul de rigid în comparație cu fondurile alocate structurilor de politică externă din unele țări din regiune. Astfel, bugetul MAEIE pentru anul 2018 nu a depășit 0,9% din totalul cheltuielilor bugetului de stat, care reprezintă 0,2% din PIB sau 375 milioane de lei.

Sursa: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/country_rank.html

Chiar și în ciuda faptului că, recent, o atenție sporită a fost acordată diplomației interne, cel puțin la nivel declarativ, practic, se întreprinde prea puțin în această direcție. Ambasadele și consulatele Republicii Moldova peste hotare ar trebui să devină un fel de sediu operațional care să informeze prompt producătorii moldoveni despre ce tip de mărfuri sunt așteptate într-o anumită țară. Astfel, antreprenorii locali, care primesc subvenții de la stat, își vor putea orienta afacerea „la țintă”.

Studierea principalilor factori care împiedică dezvoltarea exporturilor țării arată următoarele: 1) condiții nefavorabile pentru creditarea operațiunilor de export; 2) riscuri ridicate de pierderi financiare ale exportatorilor în timpul operațiunilor de export; 3) riscuri ridicate de pierderi financiare. Aceasta din urmă este legată în mare măsură de orientarea produselor industriale moldovenești spre vânzare pe noile piețe emergente. În unele cazuri, acestea sunt piețele statelor cu economii și situație socio-politică instabile, care implică riscuri crescute ale operațiunilor de export. O altă cauză sunt condițiile mai puțin atractive pentru creditarea operațiunilor de export de către băncile moldovenești (de exemplu, rate ridicate ale dobânzii și termene scurte de împrumut) în comparație cu majoritatea exportatorilor străini. Mecanisme pentru rezolvarea unora dintre cele mai problematice aspecte ar putea fi, de exemplu, crearea unui sistem de garanții de stat și politice pe termen lung privind riscurile comerciale în operațiunile de export; extinderea creditării mărfurilor de export pe termen lung; crearea unui mecanism de rambursare din ratele dobânzilor la creditele pentru moldoveni.

Particularitatea abordărilor moderne, inclusiv a cercetării, este că măsurile de sprijin și eficacitatea acestora sunt luate în considerare, în principal, în raport cu aspectul industriei. În plus, este necesar să se facă o referire la dinamica proceselor economice, care în unele cazuri au o anumită imprevizibilitate. Prin urmare, monitorizarea constantă și de înaltă calitate a proceselor existente joacă un rol important. De asemenea, numărul actual de expoziții industriale și misiuni de afaceri nu este suficient pentru a promova activ produsele în străinătate.

Branding-ul produselor realizate în țară este o idee fericită. De exemplu, dacă ne referim, pentru comparație, la brand-urile „Made in USA” sau „Made in China”, acestea sunt un produs ușor de recunoscut și de înțeles pentru consumator, care, datorită tehnologiei publicitare, se bucură de succes. Pe când marca „Made in Moldova”, nu a fost promovată suficient de activ. Implicarea ambasadelor și a misiunilor comerciale în promovarea exporturilor moldovenești este redusă, oficialii guvernamentali și experții fiind ambivalenți cu privire la acest tip de asistență, menționând că există diferențe semnificative în ceea ce privește eficiența misiunilor comerciale din întreaga lume. Drept urmare, în urma campaniei slabe de PR, iar, în unele cazuri, în absența unei atare campanii, agenții economici se văd nevoiți să caute în mod independent căi de ieșire din situație.

Concluzie. Activizarea diplomației de afaceri ne permite să privim diplomația economică tradițională dintr-un punct de vedere mai pragmatic, să oferim instrumente specifice de interacțiune între business-ul industriei și stat, cu o necesitate minimă de reformare a întregului sistem de sprijin al exporturilor. BD oferă o înțelegere mai clară a etapelor necesare în activitatea organismelor guvernamentale pentru ca agenții economici să pătrundă mai lesne pe piața externă. Diplomația de afaceri poate extinde zona de interacțiune dintre afaceri și stat pe plan internațional. Având în vedere lipsa unei experiențe serioase a statului în sprijinirea exporturilor de mărfuri, alicarea BD poate intensifica participarea companiilor la dezvoltarea politicii de export.

Bibliografie

1. Дегтерев Д. А. Дипломат, а также «экономист, коммивояжер, рекламный агент». Международная жизнь, 2009, № 2-3, с. 84-95.

2. Kesteleyn J., Riordan S., Ruël H. Introduction: Business Diplomacy. The Hague Journal of Diplomacy, 2014, № 9 (4), p. 303-309.
3. Saner R., Yiu L. Swiss executives as business diplomats in the new Europe: Evidence from Swiss pharmaceutical and agro-industrial companies. Organizational Dynamics, 2005, № 34 (3), p. 298-312.
4. Wartick S.L., Wood D. J. International Business and Society. Wiley Publ., 1997, 264 p.
5. Ruël H., Wolters T. Business diplomacy in multinational corporations (MNCs). An exploratory study, Istanbul, 2013.
6. Saner R., Yui L. Business diplomacy competences: a requirement for implementing the OECD's guidelines for multinational enterprises. The Hague Journal of Diplomacy, 2014, № 9(4), p. 311-333.
7. London M. Principled leadership and business diplomacy: A practical, values-based direction for management development. Journal of Management Development, 1999, № 18 (2), p. 170-192.
8. Small J. Business diplomacy in practice: advancing interest in crisis situations. The Hague Journal of Diplomacy, 2014, № 9 (4), p. 374-392.
9. Rose A. The Foreign Service and Foreign Trade: Embassies as Export Promotion. <http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/RevBureauc.pdf>
10. Экономическая дипломатия – все еще слабое звено молдавской внешней политики. <https://www.mold-street.com/?go=news&n=7743>
11. Betlem F. Business Diplomacy in international firms. An extensive review and results from a survey. University of Twente, 2012, 81 p.
12. Naray O. Commercial Diplomacy: A conceptual overview. 7th World Conference of TPOs. The Hague, 2008.
13. Riordan S. Business Diplomacy Shaping the firm's geopolitical risk environment. Netherlands Institute of International Relations. <https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Shاون%20Riordan%20-%20Business%20Diplomacy%20-%20October%202014.pdf>

Prezentat: 5 octombrie 2021.

E-mail: golovataya4@gmail.com

НЕЛЕГАЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ. УГРОЗЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Симузер АСКЕРОВА, аспирантка, Академия Публичного Управления

Аннотация

В статье рассматриваются понятие нелегальной миграции, проблемы изучения миграционных процессов. Перечислены наиболее важные причины существования незаконной миграции. Кроме того в статье проанализированы возможные угрозы и последствия данного процесса для республики Азербайджан. Так же в статье проведен обзор законов, регулирующих миграционную политику в Азербайджане.

Ключевые слова: миграция, незаконная миграция, миграционная политика, миграционные процессы.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).07](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).07)

CZU: 314.74(479.24)

Миграция представляет собой явление, давно известно человечеству. Масштабность миграционных процессов в современном обществе обуславливает пристальное внимание к ней представителей многих областей научного знания. Особое внимание приковывает к себе незаконная миграция.

Незаконная международная миграция - сложный социальный феномен. Как и миграция в целом, незаконная миграция обусловлена рядом причин, среди которых исследователи называют экономические, политические, демографические, социальные, экологические, военные и др. Эти причины, как правило воздействуют в сложном сочетании друг с другом. Стоит понимать, что процесс нелегальной миграции был и остается закономерным явлением в мире. Главнейшей причиной существования незаконной миграции это желание мигранта пересечь границу из-за существующего неравенства экономического развития государства. В 90% случаев именно экономическая нестабильность и является причиной миграции человека.

Таким образом, экономические причины нелегальной миграции следующие:

1. Нестабильная экономическая ситуация в стране.
2. Снижение уровня жизни населения, которое сопровождается безработицей, невыплатой (длительной задержкой) заработной платы, лишением социальных льгот, формирует социальную основу детерминации преступлений, связанных с удовлетворением естественных жизненных потребностей населения.
3. Недостаточное финансовое обеспечение государственных органов и учреждений, занимающихся нелегальной миграцией.

Следующей причиной, которую можно выделить это осуществление государствами в той или иной мере ограничительной (рестриктивной) миграционной политики. Миграционное передвижение способно оказывать неоднозначное воздействие на социально-экономическую ситуацию в государстве происхождения, государстве-транзита и государстве-реципиента, и именно поэтому страны прово-

дят разнообразную миграционную политику в отношении мигрантов - от создания режима открытых дверей до использования жестких ограничительных мер.

От того, как будут развиваться миграционные процессы, какой они примут вектор движения, зависит не только политическая стабильность и территориальная целостность страны, но также социальное и экономическое развитие, уровень жизни населения, реализация национальных и геополитических интересов, участие в мировом разделении труда и, в конечном счете, рациональная интеграция стран в мировую экономику.

Есть ряд проблем, которые возникают по причине незаконного передвижения мигрантов в той или иной стране. И эти проблемы существуют не только в Азербайджане, но и в любом государстве, которое привлекательно для трудовых мигрантов.

Незаконное перемещение населения приводит к чрезмерному миграционному давлению на отдельные регионы, обострению социального напряжения, в том числе в связи с вытеснением граждан из некоторых секторов экономики вследствие демпинга заработной платы, росту теневой экономики, криминализации хозяйственных отношений, а также коррупции и не только в сфере распределения квот на привлечение иностранной рабочей силы.

Нелегальное использование иностранной рабочей силы влечет за собой финансовые потери государства в виде выпадающих доходов за использование иностранных работников, неуплаты налогов и платежей в социальные внебюджетные фонды, способствуют вывозу капитала из страны и, соответственно, его изъятию из совокупного внутреннего спроса. Одновременно в значительных объемах формируется теневой оборот.

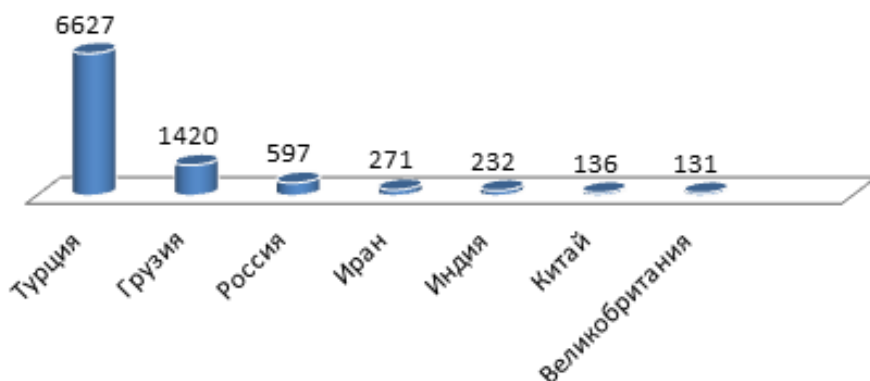
Массовое явление незаконной миграции способствует росту правонарушений среди иммигрантов. Не имея четкого правового статуса, доступа к полноценному медицинскому обслуживанию, стремясь избежать контактов с правоохранительными органами, незаконные мигранты оказываются в положении маргиналов и становятся на путь совершения преступлений или жертвами насилия и вымогательства [7].

Нелегальная миграция в Азербайджане - это действие иностранцев, въезжающих в Азербайджан без разрешения правительства и в нарушение данного закона о гражданстве или пребывающих после истечения срока действия визы, что также является нарушением закона [1].

За девять месяцев 2019 года по месту пребывания в Азербайджане, зарегистрированы 542 тысячи иностранцев и лиц без гражданства. Для сравнения: за аналогичный период 2018 года подобных обращений поступило 635 тысяч. Это показывает снижение числа мигрантов примерно на 15%.

Граждане из 92 стран мира работают в Азербайджане. Только за шесть месяцев этого года, по данным Государственного фонда социальной защиты Азербайджана (ГФСЗ), в Азербайджане число иностранцев, зарегистрированных по системе индивидуального учета по социальному страхованию, выросло на 12,8 процентов и достигло 11409 человек, с начала года по данной системе было зарегистрировано 1297 иностранцев. Однако, по мнению экспертов, количество нелегальных трудовых мигрантов в несколько раз превышает эти числа [6].

Рис 1. Количество иностранных мигрантов в Азербайджане 2019 год (чел.)

Источник: Авторская разработка на основе. <https://www.trend.az/other/analysis/1912888.html>

В систему индивидуального учета включены граждане из 92 стран мира, среди которых большую часть составляют граждане Турции - 6627 человек, Грузии - 1420 человек, России - 597 человек. Также зарегистрированы 378 работников из Ирана, 271 - из Индии, 232 - из Китая, 136 - из Великобритании и Северной Ирландии, 131 - из Узбекистана, 97 - из Пакистана, 91 - из Германии, 90 - с Украины, 80 - из Малайзии, 72 - из Туркменистана, 66 - из Казахстана, 61 - из США и других стран [6].

Первым законом, регулирующим движения мигрантов на территории республики Азербайджан является что закон «Об индивидуальном учете в системе государственного социального страхования». Он был подписан президентом Азербайджана в декабре 2001 года, но сам процесс регистрации по системе индивидуального учета в стране был начат с 1 января 2006 года. Индивидуальный учет - это организация и ведение учета сведений о каждом застрахованном лице для обеспечения в соответствии с законодательством страны пенсионных и других прав социальной защиты.

Регулирование миграционных процессов - особая, специфическая область социальной политики государства, регулируемая посредством комплекса административно - правовых, организационно - экономических, информационных и иных мероприятий [5].

Сегодня в Азербайджане созданы и реализованы государственные миграционные программы, направленные на создание современной миграционной системы в Азербайджане. В республике проведены семинары на тему «трудовая миграция и развитие её влияние основанные на правах человека» и «осуществления миграционной политики в Азербайджане: достижения и перспективы».

Для сохранения миграционной безопасности и регулирования миграционных процессов стране Азербайджан повышает квалификацию сотрудников миграционных органов, реализуя ряд успешных проектов с миграционными властями разных стран, а также с международными организациями и работа в этом направлении продолжается непрерывно.

Например, кабинетом Министров Азербайджана было внесено изменения в правило временного пребывания трудовых мигрантов в стране, таким образом иностранным мигрантом разрешено устраиваться на работу в течении трех месяцев без специально-

го разрешение. Такое решение было принято по причине того, что за последний год в государстве наблюдается большой приток иностранной рабочей силы.

Сегодня Азербайджан не так остро нуждается в трудовых мигрантах, поскольку в стране достаточно собственного трудового ресурса. Однако, с изменениями, которые сейчас происходят в стране произошедшая Карабахская война, возвращенная территория и поствоенный период, говорит о том, что ближайшем будущем нам потребуются трудовые мигранты, начиная от разнорабочих и заканчивая специалистами высокого класса. Поэтому на сегодняшний день Азербайджан борется с имеющимися нелегальными трудовыми мигрантами законным путем, и более жестких мер, которым следуют страны ЕС и США, Азербайджан не использует.

Библиография

1. Миграционный кодекс Азербайджанской Республики.
2. Назаров М. В. «Миграционная безопасность: понятие, сущность и принципы» Вестник Московского университета МВД России, no. 8, 2016, pp. 32-36.
3. Рзаев Мирза Ага-Рза Оглы. «Регулирование Международной трудовой миграции в Азербайджане» Наука, техника и образование, no. 11 (52), 2018, pp. 88-91.
4. Магомедов Магомедзагид Анварович. «Регулирование миграционных процессов на современном этапе» Вопросы структуризации экономики, no. 3, 2014, pp. 52-54. 4. <https://report.az/ru/finansy/vidierzhit-li-ekonomika-azerbaydzhana-massoviy-pritok-migrantov-mneniya/>
5. <http://zhukovsk.mo.sudrf.ru/modules>
6. <https://www.trend.az/other/analysis/1912888.html>
7. <https://nauchkor.ru/uploads/documents/5a4031b37966e104c6a3e7f6.pdf>- Рядикова Я. «НЕЛЕГАЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ: ПРИЧИНЫ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПОСЛЕДСТВИЯ», 2016.

Представлено: 4 октября 2021.

E-mail: simi.93@mail.ru

VULNERABILITATEA COMERȚULUI EXTERIOR AL REPUBLICII MOLDOVA ANALIZATĂ PE BAZA MODELULUI GRAVITAȚIONAL

Mircea DIAVOR, doctorand, Academia de Studii Economice din Moldova

Rezumat

În articol este cercetată vulnerabilitatea comerțului exterior al Republicii Moldova, pe baza elaborării și analizei unui model gravitațional, pentru a determina și a cuantifica factorii ce afectează comerțul exterior. Distanța și mărimea economică a partenerilor comerciali stau la baza modelului gravitațional, și modelul creat de autor confirmă aceste ipoteze. Alt factor analizat pe baza modelului elaborat, utilizând diferența PIB per capita dintre Republica Moldova și partenerii comerciali ca variabilă independentă, confirmă relevanța modelului lui Ricardo. Analiza demonstrează că acordurile de liber schimb au un efect pozitiv asupra comerțului exterior, de asemenea efectul „Brussels” are un impact pozitiv și semnificativ asupra acestuia. În cercetare este analizat modelul gravitațional pentru Republica Moldova cu 20 de parteneri comerciali prin metoda econometrică panel dată regresie.

Cuvinte-cheie: comerț exterior, model gravitațional, panel dată, efect Brussels, acorduri de liber schimb.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).08](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).08)

CZU: 339.5.01(478)

Introducere. Se cunoaște din conținutul lucrării fundamentale a lui Jan Tinbergen „Modelarea economiei mondiale: sugestii pentru o politică economică internațională” (1962) că mărimea comerțului bilateral poate fi calculată conform modelului gravitațional, denumirea căruia provine dintr-o analogie cu legea gravitației lui Newton: la fel cum atracția gravitațională dintre două corpuri este proporțională cu produsul maselor lor și scade odată cu distanța, comerțul dintre două țări crește proporțional cu mărimea economică a partenerilor comerciali și invers proporțional cu distanța dintre ei [16].

Modelul gravitațional este unul din puținele modele economice care sunt vizibile în practică în lumea reală. De exemplu, anul 2009 este ultimul când Marea Britanie a exportat mai mult către Irlanda decât către Brazilia, Rusia, India, China și Africa de Sud (BRICS). În prezent exportul Marii Britanii spre țările UE este comparabil ca valoare cu exportul SUA cu aceeași destinație, chiar dacă PIB-ul SUA (20.936 trilioane dolari) este circa de 8 ori mai mare decât PIB-ul Marii Britanii (2.707 trilioane dolari) conform datelor World Bank. Acest fapt se explica prin apropierea geografică a Marii Britanii și UE [18].

Analiza literaturii. Modelul gravitațional al comerțului bilateral este un instrument de succes pentru estimarea fluxurilor comerciale. Un număr mare de studii a fost efectuat pentru a estima modelul gravitațional, în continuare vom trece în revistă unele din cele mai importante cercetări din domeniul dat.

Prima încercare majoră de a oferi o bază teoretică pentru modelele gravitaționale a fost

elaborată de Anderson (1979). Lucrarea a oferit o bază teoretică pentru modelul gravitațional prin diferențierea bunurilor în funcție de țara de origine. Totodată consumatorii au preferințe precise asupra tuturor produselor diferențiate, ceea ce presupune elasticitatea constantă a substituției acestora. Costurile comerciale cresc odată cu elasticitatea substituției bunurilor exportate de aceste țări specifice ale țărilor [1].

Un studiu realizat de Bergstrand (1989) a elaborat un model gravitațional bazat pe concurența monopolistă, în care țări identice comercializează bunuri diferențiate, deoarece consumatorii au o preferință pentru varietate. Acest studiu a fost bazat pe concurență monopolistă dezvoltată de Paul Krugman [5].

Deardorff (1998) a elaborat modelul gravitațional reieșind din modelul Heckscher-Ohlin. Autorul a demonstrat că volumul exporturilor bilaterale este influențat nu numai de distanța absolută dintre cele două economii, ci și de poziția lor geografică față de toate celelalte țări. Analiza este de asemenea aplicabilă „oricărui model comercial perfect competitiv cu produse omogene, inclusiv un model Ricardian, un model cu factori specifici, un model cu diferențe arbitrare în tehnologie și așa mai departe.” [8].

Eaton și Kortum (2002) au elaborat un model gravitațional pe baza teoriei Ricardiene care incorporează un rol pentru barierele geografice. Autorii au concluzionat că avantajul comparativ poate aduce câștiguri din comerț, dar în ce măsură sunt realizate aceste câștiguri depinde de rezistența impusă de barierele geografice. Conform Modelului Ricardian „țările vor exporta bunuri care pot fi produse relativ eficient și vor importa bunuri pe care le produc relativ ineficient. Cu alte cuvinte, modelul de producție al unei țări este determinat de avantajul comparativ” [10, 13].

Anderson și van Wincoop (2003) au demonstrat că creșterea barierelor comerciale duce la majorarea costurilor în comerț și au introdus termenul „rezistență multilaterală”, care reprezintă o aproximare a costurilor comerciale bilaterale relative medii între un stat și toți partenerii săi comerciali. Acest termen este utilizat în modele gravitaționale ca constatare a existenței barierelor în calea comerțului. Includerea unei variabile pentru a ține cont de rezistența multilaterală este esențială pentru modelul gravitațional și este recomandată utilizarea efectelor fixe în specificarea modelului [2].

Pârțachi și Gonța (2010), analizând modelul gravitațional în comerț, au concluzionat că „Dezvoltarea teoretică a modelului de gravitație a preocupat economiștii încă din anii '60, dar nici până azi nu poate fi vorba despre o convergență a opiniilor.” [14].

Anghelache, Anghelache, Anghel, Dumbravă și Sima (2019) au totalizat metode de calculare a variabilelor pentru crearea modelului econometric gravitațional [3].

Ținând cont de rezultatele cercetărilor menționate mai sus, în modelul nostru vom testa și aprecia efectele acordurilor de liber schimb (ALS) dintre Republica Moldova și partenerii săi comerciali, pe de o parte, și „efectul Brussels”, de altă parte.

Datorită dimensiunii și importanței pieței, standardelor relativ stricte și capacității de reglementare a Uniunii Europene, întreprinderile care tranzacționează la nivel mondial pot concluziona că menținerea unor standarde mai scăzute pe piețele din afară UE nu este fezabilă din punct de vedere economic, legal sau tehnic. Întreprinderile din afară UE care vând la nivel internațional, ar putea obține avantaje din adoptarea standardelor stabilite de UE: „Efectul Brussels”. Acesta este un proces de reglementare unilateral globalizat creat de Uniunea Europeană care, de facto, își externalizează regulile prin procese de reglementare a pieței interne, în afara granițelor sale. Profesorul Anu Bradford din Columbia a inventat

termenul „efectul Brussels” în 2012 și l-a numit după un impact comparabil cu „efectul California”, care poate fi observat în Statele Unite [7].

Republica Moldova a semnat, în 2012, Acordul privind Zona de Comerț Liber din cadrul CSI, în 2014 a fost semnat acordul privind Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (Deep and Comprehensive Free Trade Area, DCFTA) între Republica Moldova și Uniunea Europeană. În anul 2016 a fost semnat Acordul de Comerț Liber între Republica Moldova și Republica Turcia [15].

Modelul gravitațional pe care îl vom elabora include în sine factori precum distanța dintre Republica Moldova și partenerii comerciali, importanța partenerilor comerciali în dezvoltarea comerțului exterior și vulnerabilitatea cauzată de aceste variabile. Acest model permite, totodată, stabilirea unor modalități de diminuare a vulnerabilității țării în comerțul exterior.

Datele și metodologia. În acest studiu vom utiliza regresia panel data care are avantajul atenuării discrepanțelor generate de eterogenitatea între țări. Modelul va fi creat în Eviews versiunea 10, datele sunt luate din IMF Direction of Trade Statistics și baza de date World Bank, distanța dintre capitale din Google Maps. Variabila dependentă va fi comerțul total al Republicii Moldova cu 20 de state: România, Germania, Rusia, Italia, Turcia., Polonia, Elveția, Belarus, Ucraina, Cehia, Bulgaria, Austria, Franța, Marea Britanie, SUA, Spania, Olanda, China, Grecia și Ungaria. Variabile independente vor fi:

- Rem - această variabilă a fost selectată pentru a analiza termeni de rezistență multilaterali, se calculează ca distanța dintre capitala Republicii Moldova și capitala partenerului comercial divizat de PIB-ul partenerului comercial raportat la PIB-ul global [19];

- d_PIB – această variabilă este de obicei inclusă în modelele gravitaționale. Fundamentele teoretice pentru includerea și interpretarea acesteia sunt discutabile. Când ea este negativă se asociază cu efectul Linder. Conform ipotezei lui Linder, comerțul bilateral va fi mai mare atunci când PIB-urile pe cap de locuitor ale țărilor comerciale sunt mai similare. Metoda aceasta a fost propusă de către Bohman și Nilsson (2006). Când variabila dată este apreciază pozitiv, diferențele dintre Republica Moldova și partenerul comercial fie în tehnologii, fie în dotări relative precum salariul forței de muncă, ceea a fost demonstrat Tsang și Yip (2007). Conform lui de Groot, Linders și Rietveld (2005), atunci când această variabilă este pozitivă, ar putea reflecta că „țările bogate fac comerț mai mult cu țările sărace, din cauza diferențelor de cost comparative”. Atunci când această variabilă este calculată ca diferența dintre PIB per capita dintre 2 state (metoda utilizată în acest model) ar explica comerțul prin faptul ca țările au avantaje comparative sau preferințe pentru anumite bunuri. Astfel, variabila d_PIB poate fi asociată cu avantajul comparativ (teoria lui Ricardo) sau cu factorul înzestrării (teoria Heckscher-Ohlin). Din moment ce teoria Heckscher-Ohlin poate fi testată separat, calculând variabile pentru diferențele în înzestrările de factori Anghelache et al. (2019), în acest model vom considera că, dacă variabila este pozitivă, aceasta reflectă că comerțul dintre Republica Moldova și partenerii săi are la bază avantajul comparativ. Se calculează ca diferența dintre PIB per capita în Republica Moldova și în țara parteneră în comerțul exterior [3, 6, 9, 17];

- Scale – captează mărimea pieței sau numărul consumatorilor. Se calculează ca produsul dintre populația Republicii Moldova și populația țării partener;

- variabila dummy RM_ALS – care are valoare unu pentru partenerii comerciali cu care Republica Moldova a încheiat acorduri de liber schimb (ALS), începând cu anul în care au fost semnate, și valoare 0 în cazul când nu există acorduri de liber schimb;

- variabila dummy efectul_Brussels - care are valoare unu pentru membrii Uniunii

Europene (UE), începând cu anul în care au devenit membri UE pentru a aprecia „efectul Brussels”, și valoarea zero când nu fac parte din UE.

Rezultate și constatări. Vom rula regresia panel data cu efecte fixe și setarea Cross-section SUR. Setarea Cross-section SUR permite corelația contemporană între efecte fixe cross-section. De asemenea, din cauza unor lipse de date statistice și pentru a nu fi influențați de efectul pandemic, vom lua eșantionul între anii 1996 și 2019. Rezultatul modelului este prezentat în figura 1.1.

Figura 1.1. Rezultatul modelului econometric gravitațional.

Dependent Variable: LCOMERT_TOTAL

Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)

Date: 10/21/21 Time: 15:45

Sample: 1996 2019

Periods included: 24

Cross-sections included: 20

Total panel (balanced) observations: 480

Linear estimation after one-step weighting matrix

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-156.2904	4.109676	-38.02986	0.0000
LREM	0.885180	0.031164	28.40425	0.0000
LD_PIB	1.413229	0.021595	65.44260	0.0000
LSCALE	9.761189	0.288881	33.78962	0.0000
RM_ALS	0.397728	0.020488	19.41243	0.0000
EFFECTUL_BRUSSELS	0.528340	0.017530	30.13917	0.0000

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)

Weighted Statistics

R-squared	0.986300	Mean dependent var	17.98256
Adjusted R-squared	0.985578	S.D. dependent var	36.84939
S.E. of regression	1.023492	Sum squared resid	476.6292
F-statistic	1364.887	Durbin-Watson stat	1.919528
Prob(F-statistic)	0.000000		

Sursa: elaborat de autor în Eviews.

Variabila lrem este pentru controlul termenilor de rezistență multilaterală și în conformitate cu bibliografia examinată, estimările variabilei sunt pozitive și semnificative. Cu cât o pereche de țări este mai îndepărtată de ceilalți parteneri comerciali, cu atât vor încheia mai multe

tranzacții între ele. Se demonstrează că distanța și, prin urmare, costurile comerciale au un impact destul de sever asupra valorilor exporturilor și importurilor de bunuri. Acest fapt confirmă că distanță contează pentru comerțul exterior al Republicii Moldova și reprezintă un factor care nu poate fi modificat, adică este o sursă de dependență și vulnerabilitate care nu poate fi depășită. La fel se demonstrează importanța costurilor comerciale relative în determinarea fluxurilor comerciale.

A doua variabilă independentă este ld_pib și, din moment ce este pozitivă, noi o asociem cu teoria avantajelor comparative a lui Ricardo. T-statistic foarte mare confirmă că comerțul Republicii Moldova este puternic influențat de avantajul comparativ, exportând bunuri care pot fi produse mai ieftin și importând bunuri care nu pot fi produse. Pentru un stat în curs de dezvoltare ca Republica Moldova, teoria lui Ricardo rămâne valabilă. Conform modelului Ricardian, Republica Moldova ar trebui să se concentreze asupra producerii și exportului acelor bunuri la care deține un avantaj comparativ relativ, în așa fel diminuându-și vulnerabilitatea comerțului.

Variabila lsc este pozitivă și are cel mai mare coeficient, dovadă clară că numărul consumatorilor și mărimea pieței au cel mai mare impact asupra relațiilor comerciale. Modificarea acestei variabile nu depinde de acțiunile întreprinse de Republica Moldova și reprezintă vulnerabilitatea Republicii Moldova față de partenerii comerciali. Aceasta poate fi greu modificată prin diversificarea partenerilor de comerț exterior, ținând cont de efectul variabilei $lrem$.

Variabila RM_ALS este pozitivă și semnificativă. Chiar dacă acordurile de liber schimb pe care Republica Moldova le-a semnat sunt recente, acestea au avut un impact pozitiv asupra dezvoltării comerțului. Acordurile comerciale libere sunt o modalitate de diminuare a vulnerabilității comerțului exterior, prin crearea unor relații previzibile de lungă durată, cu reguli clare și executorii pentru toți semnatarii acordului.

Variabila $efectul_Brussels$ este de asemenea pozitivă și semnificativă, confirmând că „efectul Brussels” afectează comerțul Republicii Moldova. Cu toate că la nivel mondial puterea acestui efect ar putea să scadă, din moment ce în viitor economia UE va avea o cotă-parte mai mică din economia mondială, la nivel regional puterea acestui efect va crește. Considerăm că Republica Moldova va fi în viitor și mai puternic influențată de acest efect, dar el nu trebuie abordat ca o vulnerabilitate, ci din contra. Din moment ce alte state sunt la fel influențate de „efectul Brussels”, adoptarea normelor și regulamentelor UE poate facilita și majora exporturile Republicii Moldova către partenerii comerciali existenți, precum spre noi piețe de desfacere, care de asemenea au adoptat normele și regulile UE, astfel diminuând vulnerabilitatea comerțului exterior al Republicii Moldova.

Concluzii. În baza modelului putem constata:

- modelul gravitațional prezice foarte bine relațiile comerciale ale Republicii Moldova și ne ajută să identificăm sursele de vulnerabilitate ale comerțului exterior al Republicii Moldova;
- variabila $lrem$ confirmă că distanța are un efect negativ asupra comerțului Republicii Moldova și prezintă o sursă a vulnerabilității ce nu poate fi depășită;
- variabila ld_pib confirmă teoria avantajului comparativ a lui Ricardo și că Republica Moldova ar putea să-și diminueze vulnerabilitatea, concentrându-se pe producerea și exportarea produselor în domeniile unde are un avantaj comparativ;
- variabila RM_ALS confirmă efectul pozitiv al acordurilor de comerț libere pentru Republica Moldova și sugerează o direcție de diminuare a vulnerabilității;

- variabila „efectul Brussels” confirmă că comerțul total al Republicii Moldova este influențat de „efectul Brussels”. Adoptarea normelor și regulamentelor UE poate facilita și majora exporturile Republicii Moldova către piețele de desfacere existente, precum și către noi piețe, care de asemenea sunt influențate de „efectul Brussels”, astfel Republica Moldova își poate diminua vulnerabilitatea comerțului extern;

- exportatorii din Republica Moldova urmează să se concentreze pe dezvoltarea relațiilor comerciale cu țările situate la distanță relativ mică, cu care Republica Moldova are deja semnate acorduri de comerț liber;

Așadar, unele vulnerabilități ale comerțului exterior al Republicii Moldova nu pot fi depășite, ci doar diminuate.

Ca direcție pentru viitoarele cercetări, modelul ar putea fi testat cu un număr mai mare de variabile, precum hotarele, rata de schimb valutar, limba comună, teoria HO etc.

Bibliografie

1. Anderson, J.E. (1979). A Theoretical Foundation for the Gravity Equation. *American Economic Review*, 69, p. 106-116.
2. Anderson, J.E., și van Wincoop, E. (2003). Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle. *American Economic Review*, 93, p. 170-192.
3. Anghelache, C., Anghelache, G. V., Anghel, M. G., Dumbravă, G. Ș., și Sima, O. A. M. (2019). Modelul gravitațional folosit în analizele economice. *Revista Română de Statistică - Supliment nr. 5/2019*, p3-20.
4. Baier, S., Standaert, S. (2020). *Gravity Models and Empirical Trade*. Oxford: Oxford University Press. Oxford: Oxford University Press, 2020, 48p. ISBN: 9780190625979.
5. Bergstrand, J. H. (1989). The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition and The Factor-Proportions Theory in International Trade. MIT Press, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 71, No. 1, p. 143-153.
6. Bohman, H., și Nilsson, D. (2006). Introducing income distribution to the Linder hypothesis. *The European Trade Study Group*, p 17.
7. Bradford, A. (2020). *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. Oxford University Press, p. 424.
8. Deardorff, A. V. (1998). Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?. In Frankel, J. A. (ed.). *The Regionalization of the World Economy*. University of Chicago for NBER: Chicago, p 7-22.
9. de Groot, H. L. F., Linders, G-J. M., și Rietveld, P. (2005). Institutions, governance and international trade: opening the black box of OECD and GDP per capita effects in gravity equations. *IATSS Research*, Vol 29, Issue 2, 2005, p. 22-29.
10. Eaton, J., și Kortum, S. (2002). *Technology, Geography, and Trade*. Cleveland: The Econometric Society, p. 1741-1779.
11. Google Maps folosit pentru a măsura distanța dintre capitale. <https://www.google.com/maps>
12. IMF Direction of Trade Statistics database. <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>
13. Krugman, P., Obstfeld, M., și Melitz, M. J. (2018), *International Trade: Theory and Policy*. Pearson, p. 803.

14. Pârțachi, I., și Gonța, E. (2010). Modelul de Gravitație: Cîteva Repere Teoretice. *Economica* nr.2 (72), p. 126-135.
15. Rules of origin facilitator. <https://findrulesoforigin.org>
16. Tinbergen, J. (1962). *Shaping the world economy: suggestions for an international economic policy*. New York: Twentieth century fund, p. 330.
17. Tsang, E. W. K., și Yip, P. S. L. (2007). Economic Distance and Survival of Foreign Direct Investments; *Academy of Management Journal*, 50(5), p. 1156–1168.
18. World Bank database. <https://databank.worldbank.org/>
19. World Trade Organization, Trade Policy Analysis. <https://vi.unctad.org/>

Prezentat: 28 octombrie 2021.

E-mail: mirceadiavor@gmail.com

МЕХАНИЗМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В ОРГАНИЗАЦИЯХ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Игорь ГУСЕЙНОВ, докторант, Академия экономического образования Молдовы

Аннотация

В статье рассматриваются основные вызовы по привлечению человеческих ресурсов для достижения целей в организациях Республики Молдова. Предоставлены результаты исследования, а также предложения по совершенствованию механизмов привлечения человеческих ресурсов.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, привлечение, аутсорсинг, дистанционная работа.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).09](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).09)

CZU: 331.5:331.101.262(478)

Введение. Человеческие ресурсы являются ключевым стратегическим фактором успешного развития организации и социально-экономического развития государства. Человеческие ресурсы представляют собой элементы очень сложной системы, заставляющие приводить в действие все процессы жизнедеятельности общества. За последние более чем 25 лет демографическая ситуация в Республике Молдова характеризуется снижением активной части населения.

Отток населения порождает проблему дефицита человеческих ресурсов, которая приняла отрицательную линию тренда. Привлечение как квалифицированного, так и неквалифицированного персонала является актуальным вызовом для менеджеров общественных организаций. Изменения, происходящие на макроуровне, отражаются на внутриорганизационном подходе управления. Перед руководителями стоит непростая задача в поиске новых и эффективных механизмов, способствующих в решении кадровой проблемы, применяя системный и многоуровневый подход в управлении с учётом внешних и внутренних факторов.

При написании статьи были использованы научные работы ученых и исследователей в области менеджмента, экономики и социологии, которые особое внимание уделили важности стратегического менеджмента человеческих ресурсов.

Система привлечения человеческих ресурсов в контексте стратегического менеджмента человеческих ресурсов на современном этапе в Республике Молдова была изучена, используя различные методы исследования, включая: эмпирический, аналитический, сравнительный метод и анкетирование. В рамках исследования было проведено анкетирование и интервьюирование среди менеджеров и работников, трудоустроенных на 16 предприятиях, осуществляющих свою деятельность на территории АТО Гагаузия (репрезентативная выборка составила 138 человек).

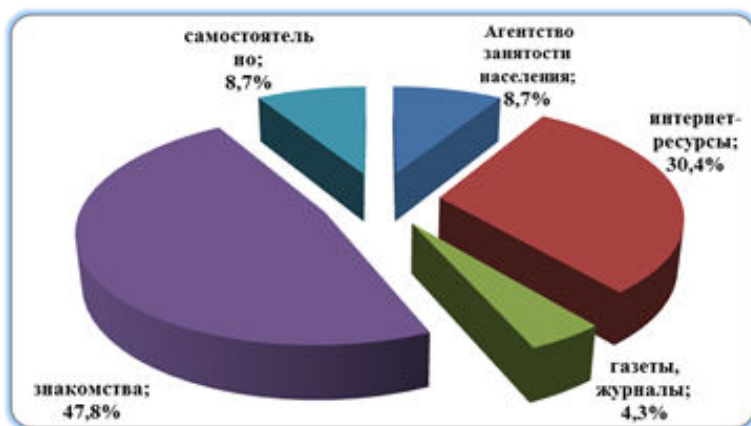
Практические аспекты и результаты исследования. Классические подходы и методы управления человеческими ресурсами теряют свою актуальность и имеют определённые трудности в их применении в условиях высокой миграции и дефицита рабочей силы. Данные факторы являются определяющими в формировании релевантной модели стратегического управления человеческими ресурсами для нашего государства.

Система привлечения человеческих ресурсов является первостепенным и определяющим этапом прихода новых сотрудников в организацию для выполнения определённых задач.

Дефицит рабочей силы на рынке труда приводит к изменению качественных характеристик человеческих ресурсов, что усложняет привлечение высококвалифицированных, компетентных работников. Из общего количества опрошенных менеджеров, 62,5% респондентов сообщили, что сталкиваются с трудностями при найме на работу квалифицированных специалистов. Данное обстоятельство приводит к повышению финансовых и временных затрат на привлечение и оплату труда персонала, к снижению производительности труда, а также к снижению общих финансовых результатов организации.

Социальная связь является достаточно эффективным инструментом в процессе поиска работы и трудоустройства. Согласно опросу относительно каналов трудоустройства 47,8% респондентов предпочитают осуществлять поиск работы через знакомых (рис.1). Особенность трудоустройства по знакомству характерна для небольших организаций и населенных пунктов Республики Молдова, в частности осуществляющих свою деятельность в сельской местности.

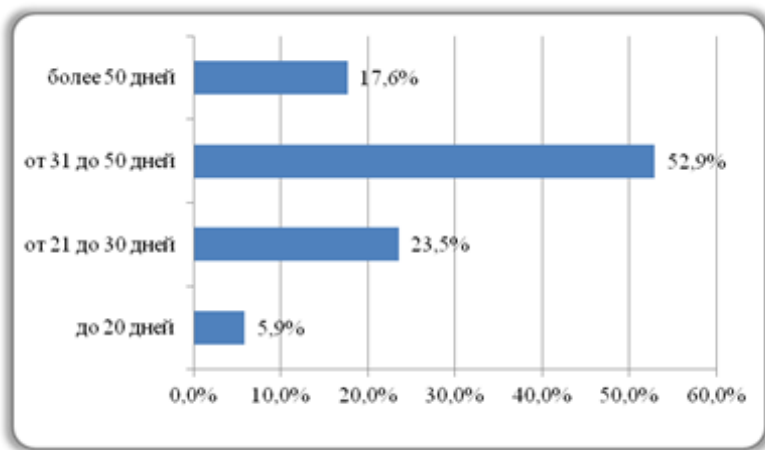
Рис. 1. Распределение ответов на вопрос: «Каким способом Вы предпочитаете осуществлять поиск работы?»

Современному менеджменту организаций необходимо совершенствовать механизмы подбора и найма персонала на работу.

Отличительной особенностью подхода в привлечении человеческих ресурсов на местном уровне от работодателей развитых западных стран заключается в том, что в подавляющем большинстве местные работодатели не заинтересованы инвестировать в развитие работника, а предпочитают получить компетентного профессионального работника на стадии подбора.

Общепринято считать, что нормальная средняя продолжительность на закрытие вакансии колеблется между 20 и 30 днями. Однако данный показатель находится в прямой зависимости от дефицита рабочей силы в регионе и стране. Об этом свидетельствуют и результаты опроса, согласно которым 52,9% высказались, что среднее время для закрытия вакансии составляет от 31 до 50 дней и 17,6% - более 50 дней (рис.2). Средний понесённый упущенный доход составляет от 150,0 до 500,0 леев на одну вакансию за один день.

Рис. 2. Среднее время, необходимое для закрытия вакансии, согласно опросам.

Важно учитывать качество закрытой вакансии, а не скорость её заполнения. Более высокая квалификация требует больше времени для подбора персонала.

Для решения проблемы отсутствия человеческих ресурсов, необходимых для достижения поставленных целей, имеется необходимость в применении новых подходов и методов. Опираясь на результаты исследования, в деятельности управления организацией, в том числе и в учреждениях публичного сектора, предлагается использовать инновационные инструменты, такие как аутсорсинг и дистанционная работа.

Аутсорсинг в буквальном переводе с английского языка означает «использование внешних источников экспертизы или внешних ресурсов». Обоснованное и умелое использование внешних профессиональных ресурсов и экспертизы является важным инструментом повышения конкурентоспособности предприятий и организаций в глобальной экономике в условиях жесточайшей борьбы за снижение издержек и повышение эффективности производства [4, с.18].

Аутсорсинг в деятельности организаций, в том числе и публичного управления, является способом оптимизации деятельности субъектов при которой часть основных либо вспомогательных функций и процессов передаются на исполнение сторонним организациям, включая общественные организации, на основании договора [5].

Механизм аутсорсинга активно применяется в зарубежных странах: Великобритания, Германия, Швеция, Словакия, Румыния, Польша, Российская Федерация, США, страны восточной Азии и др.

Предпосылками применения аутсорсинга в организациях являются:

- дефицит человеческих ресурсов;
- необходимость снижения расходов;
- повышение эффективности бизнес процессов;
- стремление к большей гибкости в решении вопросов, реализации поставленных задач;
- ориентация на использование квалифицированных специалистов, имеющих профессиональные навыки и соответствующие компетенции в определенных сферах деятельности;
- внедрение новых управленческих технологий.

Также, одним из решений для смягчения проблемы дефицита рабочей силы может

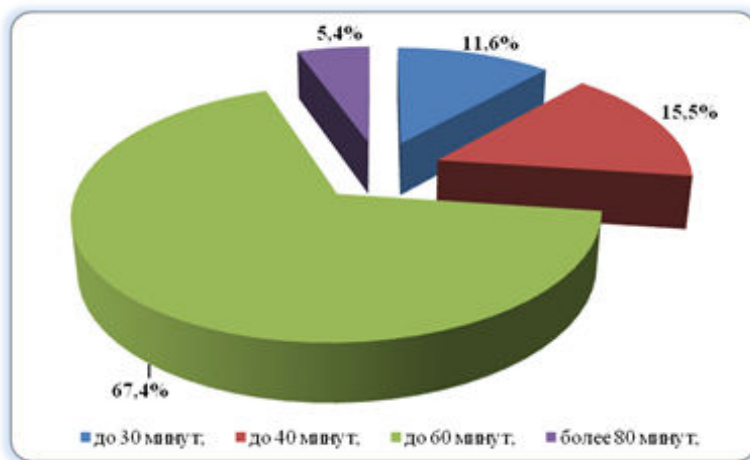
являться использование метода дистанционной занятости работников. Трудовой Кодекс Республик Молдова дает следующее определение данному методу: «Дистанционная работа представляет собой форму организации работы в трудовой сфере, посредством которой работник выполняет присущие его занятию, должности или профессии функции вне рабочего места, организованного работодателем, в том числе с использованием средств информационно-коммуникационных технологий» [1].

Использование дистанционной формы занятости работников стало наиболее актуальным в условиях пандемии, вызванной коронавирусной инфекцией. На организацию удалённого формата работы не влияет показатель «оседлости». Таким образом, работника можно привлечь и из других населенных пунктов, а, возможно, и государств. Граница привлечения и выполнения работы становится расширенной. Особенность дистанционного формата работы заключается в стирании территориальных границ в привлечении рабочей силы и осуществлении трудовой деятельности. Используемый формат организациями вписывается в настоящие условия глобализации, становясь более гибким и оперативным.

Дистанционный формат работы позволит работодателю привлечь человеческие ресурсы с более качественными характеристиками, в которых нуждается организация, сэкономить на организации рабочего места, что в итоге положительно отразится на финансовых результатах. В свою очередь, работник становится более гибким при трудоустройстве, экономит время на дорогу к месту работы и обратно, в меру автономным в организации рабочего места и распределении времени на выполнение поставленных задач.

Согласно опросам среднее время, потраченное на дорогу к месту работы и обратно, составляет около 60 минут (рис.3).

Рис.3. Среднее время, потраченное на дорогу к месту работы и обратно.

Очевидно, что удалённый формат не подходит для выполнения всей работы и для всех специалистов. Проведённый аудит в части организации рабочего места, условия труда и процесса выполнения установленных задач работником, поможет выявить целесообразность во введении предложенного формата.

Выводы. В условиях кризисной демографической обстановки в стране менеджеры организаций сталкиваются с острой нехваткой человеческих ресурсов.

Учитывая неопределимую важность человеческих ресурсов необходимых для достижения поставленных целей организаций, современные условия негативно сказываются на деятельности организаций и социально-экономическом развитии государства.

Для преодоления дефицита человеческих ресурсов, имеется необходимость в совершенствовании подходов и механизмов их привлечения. Одними из инструментов, позволяющих ликвидировать кадровый дефицит, являются аутсорсинг и дистанционная работа. Применение новых инструментов и механизмов позволит оптимизировать внутриорганизационные процессы и функции деятельности организаций.

Использование многоуровневого подхода и инструментов в привлечении человеческих ресурсов позволяет создать эффективный механизм в управлении.

Библиография

1. Трудовой Кодекс Республики Молдова № 154 от 28.03.2003 года. Мониторул Oficial, 2003, № 159-162, ст. № 648.
2. Гусейнов И. С. Формирование человеческих ресурсов Республики Молдова в контексте Европейской интеграции. Сборник научных работ Международной Научной Конференции "Competitivitate și Inovare în economia cunoașterii", Кишинёв, 2019, e-ISBN 978-9975-75-968-7.
3. Кочетков В. В. Психология межкультурных различийб М.: Пер СЭ, 2001, ISBN 5-9292-0032-7.
4. Македонский С., Ефросини Ю., Шустерова Л., Брусенцев М. Аутсорсинг в стратегии современного бизнеса. Лучшие практики успешной работы с поставщиками услуг. СПб, ISBN 978-5-4461-1368-2.
5. <https://www.halktoplushu.md/index.php/zakonodatelstvo-ato/proekty-zakonov/3220-o-mekhanizme-autsorsinga-v-deyatelnosti-organov-publichnogo-upravleniya-i-publichnykh-uchrezhdenij-ato-gagauziya>

Представлено: 15 ноября 2021.

E-mail: guseinov.igor@gmail.com

DREPTUL NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL: DIMENSIUNEA PRACTICĂ

TRANSPUNEREA ACQUIS-ULUI COMUNITAR PRIVIND INFORMAREA ȘI CONSULTAREA ANGAJAȚILOR ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

Teodorina GORIUC, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat

Informarea și consultarea angajaților, fie cu privire la situație generală a colectivității din cadrul unității de lucru, fie asupra cerințelor și circumstanțelor particulare de executare a muncii de către individ constituie o garanție indispensabilă a realizării corespunzătoare a dreptului la muncă. Modificările normative operate în cursul ultimilor ani, urmarea semnării Acordului de Asociere și stabilirea priorităților de armonizare la aquis-ul comunitar, servesc indispensabil la crearea unui climat formal și procedural suficient pentru exercitarea corespunzătoare a dreptului fundamental la muncă și asociere în interese de muncă, micșorând considerabil lacunele normative capabile să limiteze exercitarea acestora.

Cuvinte-cheie: relații de muncă, salariat, informare, consultare, dialog social, raport de muncă.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).10](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).10)

CZU: 349.22(478):061.1EU

Bazat pe valori de bază comune pentru a sprijini o agendă centrată pe oameni, proiectul european a pus la bază valorile cheie ale democrației, transparenței și bunăstării, împreună cu piețele deschise și concurența, sprijinite de solidaritate și convergență, protejând drepturile oamenilor și facilitând libera circulație, inclusiv a persoanelor, bunurilor și serviciilor din întreaga țară, care sunt toate valori partajate. [11] Angajamentul fundamental al statelor membre ale Uniunii este promovarea și asigurarea realizării drepturilor omului, democrației și a statului de drept, tinzând spre o unitate mai mare între membrii săi în scopul protejării idealurilor și principiilor lor și facilitarea progresului lor economic și social [5, p. 36].

În acest sens, politicile Uniunii Europene, aprobate în cursul ultimului deceniu promovează activ transparența și siguranța relațiilor de muncă și necesitatea instituirii unor garanții normative corespunzătoare pentru a asigura accesul neîngrădit a angajaților la orice informații ce vizează relațiile de muncă individuale cât și colective existente în cadrul organizației. Din perspectiva cadrului regulator european, informarea și consultarea angajaților poate fi abordată sub două forme:

- informarea lucrătorilor, priviți colectiv, asupra aspectelor de interes major pentru angajator (întreprindere sau unitate) și angajați. Respectiva formă, de regulă este realizată în cadrul raporturilor parteneriatului social bipartit instituit între angajator și organizațiile sindicale primare fie reprezentanții desemnați ai angajaților;

- informarea lucrătorului, privit individual, asupra particularităților relației de muncă pe care acesta o are cu angajatorul.

Dacă e să analizăm rigurile reglementărilor europene aferente informării și consultării angajaților, ca parte componentă a dialogului social existent în cadrul unității, vom ține să menționăm prevederile Directiva 2002/14/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 martie 2002 de stabilire a unui cadru general de informare și consultare a lucrătorilor din Comunitatea Europeană, joacă un rol cheie în promovarea dialogului social.

Acesta stabilește principii minime, definiții și aranjamente pentru informarea și consultarea angajaților la nivel de întreprindere din fiecare țară. Având în vedere gama de practici de relații industriale din statele membre, acestea beneficiază de o flexibilitate substanțială în aplicarea conceptelor cheie ale directivei (reprezentanții angajaților, angajatorul, angajații etc.) și în punerea în aplicare a modalităților de informare și consultare. Conducerea și forța de muncă joacă un rol cheie în luarea deciziilor asupra acestor aranjamente [13].

În spiritul expus al Directivei UE susmenționate, este necesar să se consolideze dialogul social și să se promoveze încrederea reciprocă în cadrul întreprinderilor pentru a favoriza anticiparea riscului, pentru a face mai flexibilă organizarea muncii și pentru a facilita accesul lucrătorilor la formare în cadrul întreprinderii, menținând în același timp securitatea, pentru a-i conștientiza pe salariați cu privire la nevoile de adaptare, pentru a mări disponibilitatea salariaților de a iniția măsuri și acțiuni care le măresc capacitatea de reinserție profesională, de a promova implicarea salariaților în funcționarea și viitorul întreprinderii și pentru a-i mări competitivitatea [4].

Dialogul social este atât un mijloc de atingere a obiectivelor sociale și economice, cât și un obiectiv în sine, deoarece oferă oamenilor vocea și miza în societățile și locurile lor de muncă. Poate fi bipartită, între lucrători și angajatori sau tripartită, inclusiv guvern. Dialogul social poate îmbunătăți conceperea măsurilor de politică; poate contribui la implementarea lor eficientă și poate îmbunătăți calitatea rezultatelor [9, p. 12]. Impactul pozitiv al parteneriatului social poate fi demonstrat și prin aceea că, începând cu momentul elaborării politicilor economice și sociale, mecanismul parteneriatului social este de a contribui la formularea unor asemenea politici, în așa mod încât să promoveze nu numai creșterea economică, ci și să asigure concomitent justiția socială, într-o societate democratică ambele obiective fiind într-o strânsă interdependență [1, p. 33].

Astfel, potrivit Directivei UE 2002/14, informarea și consultarea angajaților sau reprezentanților acestora sunt necesare cu privire la:

- dezvoltarea recentă și probabilă a activităților și situației economice a întreprinderii sau a unității;
- situația, structura și evoluția probabilă a ocupării forței de muncă în cadrul întreprinderii sau al unității și orice măsuri anticipative avute în vedere, în special în cazul în care există o amenințare la adresa ocupării forței de muncă;
- decizii susceptibile de a conduce la schimbări substanțiale în organizarea muncii sau în relațiile contractuale [4].

Pentru a evita sarcinile nejustificate asupra întreprinderilor mici și mijlocii, directiva se aplică numai întreprinderilor care angajează cel puțin 50 de angajați sau unităților care angajează cel puțin 20 de angajați, în funcție de alegerea făcută de statul membru.

Informarea și consultarea în timp util sunt esențiale pentru a face față provocării globalizării prin dezvoltarea de noi forme de organizare a muncii [13].

Implicarea salariaților (atribuiți la categoria personalului nonmanagerial) în procesul

decizional prin folosirea unor sisteme participative de organizare și conducere ar reprezenta o principală modalitate de creștere a democrației industrial. Potrivit Institutului Britanic de Management, principalele avantaje ale unei participări sporite a salariaților în procesul decizional sunt: a) încurajează identificarea acestora cu succesul organizației prin crearea unor relații îmbunătățite de muncă; b) răspunde aspirațiilor angajaților de a-și putea formula opiniile cu privire la evenimentele care le afectează activitatea, contribuind, totodată, la creșterea satisfacției în muncă [2, p. 39].

Ratificând, în 2014, Acordul de asociere cu Uniunea Europeană, Republica Moldova și-a asumat responsabilitatea pentru crearea și menținerea unui cadru normativ ajustat și aquis-ul comunicat, ceea ce presupune inclusiv obligația transpunerii în legislația și practica națională a directivelor europene în domeniul raporturilor de muncă. În scopul asigurării racordării cadrului normativ la acele rigori comunitare expuse anterior, cât și pentru a implementa Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova–Uniunea Europeană în perioada 2017–2019 [6], Parlamentul Republicii Moldova, în anul 2017 a adoptat Legea nr. 155 din 20-07-2017 pentru modificarea și completarea Codului muncii al Republicii Moldova, care printre alte prevederi introduce și noi cerințe și mecanisme obligatorii de informare și consultare a angajaților din unitate.

Astfel, potrivit noilor prevederi, în vederea asigurării dreptului salariaților la administrarea unității, angajatorul este obligat să-i informeze și să-i consulte referitor la subiectele relevante în raport cu activitatea lor în cadrul unității, inclusiv asupra:

- a) evoluția recentă și evoluția probabilă a activităților și situației economice a unității;
- b) situația, structura și evoluția probabilă a ocupării forței de muncă în cadrul unității, precum și eventualele măsuri de anticipare preconizate, în special atunci când există o amenințare la adresa locurilor de muncă;
- c) deciziile care pot genera modificări importante în organizarea muncii sau în relațiile contractuale, inclusiv cele legate de reducerea în masă a locurilor de muncă sau schimbarea proprietarului unității;
- d) situația privind securitatea și sănătatea în muncă la unitate, precum și orice măsuri de natură să afecteze asigurarea acestora, inclusiv planificarea și introducerea de noi tehnologii, alegerea echipamentului de lucru și de protecție, instruirea salariaților în materie de securitate și sănătate în muncă etc [8].

Informarea se face prin transmiterea, în forma scrisă, către reprezentanții salariaților a datelor relevante, complete și veridice privind subiectele enumerate, în timp util, care le-ar permite reprezentanților salariaților să pregătească, în caz de necesitate, consultarea.

În cazul în care sunt preconizate anumite măsuri cu privire la salariați, informarea se va efectua cu cel puțin 30 de zile calendaristice înainte de punerea în aplicare a măsurilor de rigoare. În caz de lichidare a unității sau reducere a numărului ori a statelor de personal, salariații vor fi informați despre acest lucru cu cel puțin 30 de zile calendaristice înainte de declanșarea procedurilor prevăzute de legislație.

Dacă în cadrul unității nu există nici sindicat, nici reprezentanți aleși, informația menționată se aduce la cunoștința salariaților printr-un anunț public plasat pe un panou informativ cu acces general la sediul unității (inclusiv la fiecare din filialele sau reprezentanțele acesteia), precum și, după caz, prin intermediul paginii web sau al mesajelor electronice [8].

Consultarea angajaților, presupune schimbul de păreri și stabilirea unui dialog între reprezentanții lucrătorilor și angajator [4], și are loc:

a) în cadrul unor întâlniri cu reprezentanți ai angajatorului de nivel relevant în raport cu subiectul discutat;

b) în baza informațiilor transmise conform alin. (3) art. 48 Codul Muncii și a avizului pe care reprezentanții salariaților sânt în drept să-l formuleze în acest context;

c) în vederea obținerii unui consens privind subiectele menționate la alin. (2) lit. b)–d) care țin de competențele angajatorului.

În procesul consultării, reprezentanții salariaților au dreptul să se întâlnească cu angajatorul și să obțină un răspuns motivat la orice aviz pe care îl pot formula. În cazul în care sânt preconizate anumite măsuri cu privire la salariați, consultarea se va face astfel încât să ofere reprezentanților salariaților posibilitatea de a negocia și a ajunge la un consens cu angajatorul înainte ca măsurile preconizate să fie puse în aplicare.

Reprezentanții salariaților, precum și orice expert care îi asistă nu vor divulga salariaților sau terților informații care, în interesul legitim al unității, le-au fost furnizate cu titlu confidențial, în urma semnării unui angajament în formă scrisă. Această restricție se aplică oriunde s-ar afla respectivii reprezentanți sau terți, chiar după expirarea mandatului lor. La rândul lor, salariații nu vor divulga informațiile confidențiale primite în același mod de la angajator. Nerespectarea confidențialității atrage obligația reparării de către persoanele vinovate a prejudiciului cauzat.

Totodată, angajatorul nu este obligat să comunice informații sau să întreprindă consultări dacă asemenea acțiuni pot avea ca efect divulgarea unui secret de stat sau a unui secret comercial [8].

În societatea modernă soluționarea problemelor sociale importante și îmbunătățirea climatului social în ansamblu necesită eforturi combinate ale statului, mediului de afaceri și cetățenilor, ceea ce înseamnă dezvoltarea parteneriatului social. Deși în Republica Moldova parteneriatul social se află la etapa incipientă de dezvoltare, acest proces a implicat deja o varietate mare de actori, se realizează diverse forme de parteneriat, există un cadru minim juridic [12, p. 72], care este în proces activ de armonizarea la normele minime stabilite de aquis-ul comunitar. Toate aceste procese de modificare și suplimentare a cadrului normativ național vor contribui inevitabil la promovarea și fortificarea participării colective în administrarea unității și crearea unui mediu propice eficienței la locul de muncă.

Întrucât este necesar să se stabilească la nivel comunitar obligația generală ca fiecărui lucrător salariat să i se pună la dispoziție un document care să conțină informații referitoare la elementele esențiale ale contractului sau raportului său de muncă, aquis-ul comunitar, prin Directiva Consiliului nr. 91/533 din 14 octombrie 1991, a reglementat obligației de informare a lucrătorului cu privire la asupra condițiilor aplicabile contractului sau raportului de muncă [3].

Directiva susmenționată, stipulează că angajatorul are obligația de a aduce la cunoștința lucrătorului salariat, elementele esențiale ale contractului sau raportului de muncă, care se referă cel puțin la următoarele elemente:

a) identitatea părților;

b) locul de muncă; dacă locul de muncă nu este fix sau dacă nu există un loc de muncă de bază, se va menționa că lucrătorul are diferite locuri de muncă și sediul înregistrat al întreprinderii sau, dacă este cazul, domiciliul angajatorului;

c) titlul, gradul, natura sau categoria activității pentru care este angajat lucrătorul sau o scurtă caracterizare sau descriere a activității;

d) data de la care contractul sau raportul de muncă produce efecte;

e) în cazul unui contract sau al unui raport de muncă pe durată determinată, durata estimată a acestora;

f) durata concediului cu plată la care are dreptul lucrătorul sau procedura de acordare și stabilire a acestuia, dacă durata acestuia nu poate fi comunicată în momentul în care se face informarea;

g) durata perioadei de preaviz care trebuie respectată de către angajator și lucrător, în cazul încetării contractului sau a raportului de muncă sau metoda de stabilire a unei astfel de perioade de preaviz, dacă aceasta nu poate fi indicată atunci când sunt furnizate informațiile;

h) suma inițială de bază, celelalte elemente componente și frecvența plății remunerației pe care lucrătorul are dreptul să o primească;

i) durata unei zile sau săptămâni normale de lucru a lucrătorului;

j) unde este cazul: convențiile colective sau acordurile colective care reglementează condițiile de muncă ale salariatului; sau în cazul unor convenții colective încheiate în afara întreprinderii de către organisme sau instituții paritare speciale, denumirea organismului competent sau al instituției paritare competente în cadrul cărora au fost încheiate contractele. [3]

În scopul ralierei la bunele practice europene, prevederile susmenționate au fost transpuse în Codul Muncii, prin modificările operate prin legea nr. 52 din 01.04.2016. [7] În acest context ținem să menționăm că în Codul muncii sunt deja prevăzute atât dreptul salariatului la informare asupra condițiilor de angajare [10], însă prevederile existente nu sunt pe deplin conforme directivelor UE, aplicabile, urmând a fi ajustate și completate corespunzător.

Astfel, art. 48 a suportat de asemenea unele modificări în ce privește terminologia utilizată. În cuprinsul acestuia, sintagma „clauzele contractului individual de muncă” au fost substituită cu sintagma „condițiile de activitate”, pentru a face norma aplicabilă în sfera serviciului public [10].

Adeziunea la valorile europene și angajamentul de parcurgere a căii integrării europene de către republica Moldova a servit drept factor determinant în armonizarea legislației muncii naționale la cerințele minime comunitare stabilite prin cadrul regulator al Uniunii Europene aplicabil. Modificările normative operate în cursul ultimilor ani, urmare a semnării Acordului de Asociere și stabilirea priorităților de armonizare la aquis-ul comunitar, servesc indispensabil la crearea unui climat formal și procedural suficient pentru exercitarea corespunzătoare a dreptului fundamental la muncă și asociere în interese de muncă, micșorând considerabil lacunele normative capabile să limiteze exercitarea acestora.

Totalizând, evidențiem că informarea și consultarea angajaților, fie cu privire la situație generală a colectivității din cadrul unității de lucru, fie asupra cerințelor și circumstanțelor particulare de executare a muncii de către individ constituie o garanție indispensabilă a realizării corespunzătoare a dreptului la muncă. Atât aquis-ul comunitar, cât și legislația națională a Republicii Moldova oferă un rol aparte acestei categorii de drepturi ale angajaților, promovând reglementarea riguroasă și uniformă a procedurilor aplicabile respectivei categorii de drepturi.

Bibliografie

1. Boișteanu E., Unele reflecții juridice privind elucidarea conceptului de „forme ale parteneriatului social” în legislația muncii a Republicii Moldova. Revista Națională de Drept. 2015, nr. 2(172), pp. 33-36. ISSN 1811-0770.

2. Boișteanu E., Considerații generale privind dreptul salariaților la administrarea unității prin prisma legislației muncii și a managementului organizației. *Revista Națională de Drept*. 2015, nr. 3(173), pp. 38-40. ISSN 1811-0770.
3. Directiva Consiliului nr. 91/533/CEE din 14 octombrie 1991 privind obligația angajatorului de a informa lucrătorii asupra condițiilor aplicabile contractului sau raportului de muncă. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:31991L0533&from=RO> (accesat la 11.11.2020)
4. Directiva 2002/14/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 martie 2002 de stabilire a unui cadru general de informare și consultare a lucrătorilor din Comunitatea Europeană. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02002L0014-20151009&from=RO> (accesat la 11.11.2020).
5. Fuerea A., *Drept comunitar al afacerilor*, București, 2006, p. 36.
6. Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30-12-2016 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova–Uniunea Europeană în perioada 2017–2019. *Monitorul Oficial* nr. 103-108, art. 271.
7. Legea nr. 52 din 01-04-2016 pentru modificarea și completarea Codului muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003. *Monitorul Oficial* nr. 106-113, art. 209.
8. Legea nr. 155 din 20-07-2017 pentru modificarea și completarea Codului muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003. *Monitorul Oficial* nr. 316-321, art. 548.
9. National tripartite social dialogue: an ILO guide for improved governance. International Labour Office, Social Dialogue and Tripartism Unit, Governance and Tripartism Department. - Geneva: ILO, 2013 ISBN: 978-92-2-127996-9, p. 12. http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_231193.pdf (accesat la 11.11.2020).
10. Nota informativă la proiectul Legii de modificare și completare a Codului muncii (Legea nr. 52 din 01.04.2016 pentru modificarea și completarea Codului muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003). <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3041/language/ro-RO/Default.aspx> (accesat la 11.11.2020).
11. The European Union: a people-centered agenda, May, 2019. <http://www.oecd.org/eu/The-European-Union-a-people-centred-agenda.pdf> (accesat la 10.11.2020).
12. Vinogradova, Natalia. Formele parteneriatului social în cadrul dialogului social în Republica Moldova. In: *Analele Institutului Național de Cercetări Economice*. 2013, nr. 1, pp. 72-74. ISSN 1857-3630, p. 72.
13. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=707&intPageId=210&langId=en> (accesat la 10.11.2020).

Prezentat: 15 noiembrie 2021.

E-mail: teo.goriuc@gmail.com

JURISPRUDENȚA CtEDO ÎN MATERIA COLECTĂRII DATELOR CU CARACTER PERSONAL

Alexandru ȚĂRNĂ, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat

Protecția și păstrarea datelor cu caracter personal țin în mod clar de dreptul la respectarea vieții private, astfel cum este garantat de art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Această din urmă dispoziție protejează o întreagă serie de drepturi, și anume dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a corespondenței. Principiul este acela că art. 8 protejează informațiile cu caracter personal în privința cărora un individ poate spera în mod legitim că nu sunt publicate sau utilizate fără consimțământul său.

Studiul își propune o incursiune în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, obiectivul principal fiind identificarea hotărârilor care au un impact fundamental asupra doctrinei și practicei în materia colectării datelor cu caracter personal.

Suntem conștienți de faptul că multiple reglementări în domeniul colectării datelor cu caracter personal pot fi spicuite și din practica Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE). Totuși, având impactul direct al hotărârilor CtEDO asupra Republicii Moldova, am găsit de cuviință să ne rezumă doar la acest aspect. Cu toate acestea, în studiile ulterioare vom aborda problematica protecției datelor cu caracter personal și pe dimensiunea Curții de Justiție a Uniunii Europene.

Ideea de bază, desprinsă din studiul respectiv ține de faptul că autoritățile din Republica Moldova urmează să-și ajusteze legislația și practicile la standardele enunțate de CtEDO și astfel să evite eventuale condamnări din partea Curții Europene.

Cuvinte-cheie: date cu caracter personal; Convenția Europeană a Drepturilor Omului; Curtea Europeană a Drepturilor Omului; art.8 din Convenție; colectarea datelor.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).11](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).11)

CZU: 341.231.14:342.72

Protecția și păstrarea datelor cu caracter personal țin în mod clar de dreptul la respectarea vieții private, astfel cum este garantat de art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Această din urmă dispoziție protejează o întreagă serie de drepturi, și anume dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a corespondenței.

Principiul este acela că art. 8 protejează informațiile cu caracter personal în privința cărora un individ poate spera în mod legitim că nu sunt publicate sau utilizate fără consimțământul său.

Din conținutul art.8 CEDO reiese că „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale [26].”

Totodată, nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora [26, art.8 alin.2].

Deși art. 8 are, în principal, ca obiect protecția individului împotriva ingerințelor arbitrare

din partea autorităților publice, i se pot adăuga obligații pozitive inerente unei respectări efective a vieții private sau de familie.

Aceste obligații pot implica adoptarea de către stat a unor măsuri destinate să asigure respectarea vieții private chiar și în sfera relațiilor dintre indivizi, de exemplu un utilizator de internet și persoanele care oferă acces la un anumit site Internet. Cu alte cuvinte, statului îi revine obligația pozitivă de a lua măsuri pentru prevenirea efectivă a actelor care aduc o atingere gravă datelor privind o persoană, uneori prin intermediul unor dispoziții penale eficiente.

În ceea ce privește Internetul, răspunderea statului poate fi angajată fără îndoială prin faptul că părți terțe păstrează date ale persoanelor fizice.

Protecția datelor cu caracter personal și-a găsit o largă consfințire în textul jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului. Convențional, din rațiuni pur științifice, am putea clasifica jurisprudența CtEDO, în materia protecției datelor cu caracter personal, în 3 mari domenii. Avem în vedere:

1. Deciziile CtEDO cu referire la colectarea datelor cu caracter personal.
2. Deciziile CtEDO cu referire la stocarea și utilizarea datelor cu caracter personal.
3. Deciziile CtEDO cu referire la ștergerea sau distrugerea datelor cu caracter personal.

În studiul de față ne propunem să analizăm practica judiciară în exclusivitate pe dimensiunea colectării datelor cu caracter personal. Alte aspecte precum stocarea, utilizarea, ștergerea și distrugerea datelor cu caracter personal vor fi abordate în cercetările științifice ce urmează.

În ce privește deciziile CtEDO cu referire la colectarea datelor cu caracter personal, din start trebuie să menționăm că procesul de colectare a datelor cu caracter personal a cunoscut o dezvoltare imensă în ultimul timp. Diversitatea datelor colectate impresionează: informații privind ADN-ul și amprente digitale; date G.P.S.; date medicale; interceptarea comunicațiilor, a convorbirilor telefonice și supravegherea secretă; monitorizarea utilizării calculatorului de către angajați; eșantioane de voce; supraveghere video.

După cum este și firesc, deciziile CtEDO au vizat multitudinea din aceste aspecte.

Cu referire la informații privind ADN-ul și amprente digitale, CtEDO a venit cu clarificări, după cum urmează: „Simpla înregistrare a datelor referitoare la viața privată a unui individ constituie o ingerință în sensul art. 8 [din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care garantează dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a corespondenței]... În acest sens, este lesne de a fi menționat că, art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului prevede expres: „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale”. Utilizarea ulterioară a informațiilor stocate nu are niciun impact asupra acestei constatări [...]. Cu toate acestea, pentru a stabili dacă informațiile personale reținute de autorități implică orice [aspect] [...] al vieții private [...], Curtea va ține seama în mod corespunzător de contextul specific în care informațiile în litigiu au fost înregistrate și reținute, natura înregistrărilor, modul în care sunt utilizate și prelucrate respectivele înregistrări și rezultatele care pot fi obținute [...] [20, pct. 67].”

În ce privește datele GPS, CtEDO a specificat că, reclamantul, suspectat de implicare în atacuri cu bombă comise de o mișcare extremistă de stânga, s-a plâns, în special, că supravegherea sa prin GPS și utilizarea datelor astfel obținute în procesul penal împotriva sa i-au încălcat dreptul la respectarea vieții private. Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 8 din Convenție. Supravegherea GPS și prelucrarea și utilizarea datelor astfel obținute au reprezentat într-adevăr o ingerință în dreptul reclamantului la respectarea vieții sale private. Cu toate

acestea, a observat Curtea, a urmărit scopurile legitime de a proteja securitatea națională, siguranța publică și drepturilor victimelor, și de a preveni săvârșirea de fapte penale. A fost, de asemenea, proporțională: supravegherea prin GPS a fost dispusă numai după ce metode de anchetă mai puțin invazive s-au dovedit insuficiente, s-a desfășurat pe o perioadă relativ scurtă (de aproximativ trei luni) și l-a afectat pe reclamant numai atunci când acesta călătorea în autoturismul complicei sale. Reclamantul nu putea așadar afirma că a făcut obiectul unei supravegheri totale și exhaustive. Dat fiind faptul că ancheta privea infracțiuni foarte grave, supravegherea prin GPS a reclamantului a fost astfel necesară într-o societate democratică [23].

O abordare similară o întâlnim și în cauza Mohamed Ben Faiza contra Franței, introdusă la 22 mai 2012. Reclamantul din această cauză se plânge, în special, de o ingerință în viața sa privată ca urmare a instalării unui dispozitiv de urmărire GPS în vehiculul său, cu scopul de a-i monitoriza mișcările în cursul unei anchete privind traficul de droguri. Curtea a comunicat cererea guvernului francez și a adresat întrebări părților, în temeiul art. 8 (dreptul la respectarea vieții private) din Convenție [27].

Problematica colectării datelor medicale și-a găsit consfințire în cauza împotriva Letoniei. Reclamanta a susținut, în special, că colectarea datelor sale medicale cu caracter personal de către o agenție de stat – în acest caz, Inspectoratul pentru Controlul Calității în Domeniul Sănătății și cel al Capacității de Muncă („MADEKKI”) – fără consimțământul său i-a încălcat dreptul la respectarea vieții sale private. În această hotărâre, Curtea a reamintit importanța protecției datelor cu caracter medical pentru ca o persoană să poată beneficia de dreptul la respectarea vieții sale private. A hotărât că a fost încălcat art.8 din Convenție în cazul reclamantei, constatând că legislația aplicabilă nu a indicat cu suficientă claritate întinderea marjei de apreciere conferite autorităților competente și modalitatea de exercitare a acesteia. Curtea a notat, în special, că dreptul leton nu limita în niciun fel întinderea datelor private care puteau fi colectate de MADEKKI, ceea ce a avut drept rezultat colectarea datelor medicale ale reclamantei pentru o perioadă de 7 ani fără deosebire și fără a se face în prealabil o evaluare dacă astfel de date puteau fi eventual decisive, relevante sau importante pentru îndeplinirea oricărui scop pe care l-ar fi urmărit prin cercetarea în cauză [12].

Cu referire la interceptarea comunicațiilor, a convorbirilor telefonice și supravegherea secretă, CtEDO a manifestat un activism prodigios, fiind înregistrate mai multe decizii pertinente. Menționăm cele mai relevante:

Cauza Klass și alții împotriva Germaniei. În această cauză, reclamantii, cinci avocați germani, s-au plâns în special de legislația din Germania care autoriza autoritățile să le monitorizeze corespondența și comunicațiile telefonice fără a obliga autoritățile să-i informeze ulterior despre măsurile luate împotriva lor. Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că era justificat ca legiuitorul german să considere ingerința rezultată din legislația contestată în exercitarea dreptului garantat de art. 8 § 1 ca fiind necesară într-o societate democratică în interesul securității naționale și pentru a preveni dezordinea sau faptele penale (art. 8 § 2). Curtea a observat, în special, că aceste competențe de a supraveghea în secret cetățenii, caracteristice unui stat polițienesc, sunt tolerabile în temeiul Convenției numai în măsura strict necesară pentru protejarea instituțiilor democratice. Constatând însă că, în prezent, societățile democratice sunt amenințate de forme extrem de sofisticate de spionaj și de terorism, ceea ce impune ca statul să fie capabil în mod efectiv, pentru a contracara efectiv astfel de amenințări, să supravegheze în secret elementele subversive care operează în jurisdicția sa, Curtea a considerat că existența unei anumite legislații care acordă competența

de a supraveghea în secret corespondența, comunicările prin poștă și telecomunicațiile este, în condiții excepționale, necesară într-o societate democratică, în interesul securității naționale și/sau pentru a preveni dezordinea sau faptele penale [8].

Cauza Malone împotriva Regatului Unit. Acuzat de o serie de infracțiuni privind tăinuirea de bunuri furate, reclamantul s-a plâns, în special, de interceptarea comunicațiilor sale telefonice și poștale de către sau în numele poliției și de „numărarea” apelurilor sale telefonice (proces care implică utilizarea unui dispozitiv care înregistrează numerele apelate de la un anumit aparat telefonic și ora și durata fiecărui apel). Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 8 din Convenție, atât în ceea ce privește interceptarea comunicațiilor, cât și în ceea ce privește trimiterea evidențelor cu numerele formate către poliție, pentru că nu erau prevăzute de lege [13].

Cauza Kruslin împotriva Franței. Respectiva cauză privea ascultarea convorbirilor telefonice dispusă de judecătorul de instrucție, într-un caz de omor. Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că dreptul francez nu indica cu suficientă claritate întinderea și modul de exercitare a puterii de apreciere a autorităților în acest domeniu. Acest fapt a fost cu atât mai evident la momentul faptelor, astfel încât Curtea a considerat că reclamantul nu a beneficiat de gradul minim de protecție acordat cetățenilor în temeiul statului de drept într-o societate democratică [11].

O atare abordare a Curții a fost menținută constant și pe parcursul altor decizii, ce au urmat. Spre exemplu, cauza Huvig împotriva Franței [6]; cauza Halford împotriva Regatului Unit [5]; Kopp împotriva Elveției [10]. În această ultimă cauză, este vizată punerea sub ascultare a liniilor telefonice ale firmei de avocatură a reclamantului la ordinul Procurorului General Federal. Curtea a hotărât, în speță, că a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că dreptul elvețian nu indica cu suficientă claritate întinderea și modul de exercitare a marjei de apreciere a autorităților în acest domeniu. Prin urmare, Curtea a considerat că reclamantul, în calitatea sa de avocat, nu a beneficiat de gradul minim de protecție impus de statul de drept într-o societate democratică [10].

Cauza Amann împotriva Elveției. Cauza privește apelul telefonic primit de reclamant de la ambasada fostei Uniuni Sovietice – pentru a comanda un aparat depilator căruia acesta îi făcea publicitate – interceptat de ministerul public, care a solicitat serviciului de informații să-i întocmească un dosar reclamantului. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție întrucât apelul telefonic a fost înregistrat, precum și că a fost încălcat același articol întrucât a fost creat și păstrat dosarul, constatând că aceste ingerințe în dreptul reclamantului la respectarea vieții sale private nu erau prevăzute de lege, în măsura în care dreptul elvețian era neclar în ceea ce privește puterea discreționară a autorităților în acest domeniu.

Cauza Taylor-Sabori împotriva Regatului Unit. Această cauză privea interceptarea de către poliție, ca parte a unei operațiuni de supraveghere sub acoperire, a mesajelor transmise către pagerul reclamantului. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție. Observând, în special, că, la momentul faptelor în cauză, nu exista un sistem legal care să reglementeze interceptarea mesajelor pager transmise printr-un sistem de telecomunicații private, a constatat, astfel cum a admis Guvernul Regatului Unit, că ingerința nu era prevăzută de lege [22].

Cauza Wisse împotriva Franței. În această speță, doi reclamânți au fost arestați cu învinuirea de a fi săvârșit jafuri armate și plasați în arest preventiv. În temeiul unui mandat de arestare emis de judecătorul de instrucție, convorbirile telefonice dintre aceștia și rudele lor la vorbitor au fost înregistrate. Cererea reclamanților ca procedurile referitoare la înregistrarea convorbirilor

lor să fie declarate nule a fost respinsă. Aceștia au susținut că înregistrarea conversațiilor de la vorbitor au constituit o ingerință în dreptul lor la respectarea vieții private și de familie. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că dreptul francez nu indica cu suficientă claritate în ce mod și în ce măsură exista posibilitatea unei ingerințe a autorităților în viața privată a deținuților, nici întinderea și modul de exercitare a puterii lor discreționare în domeniul în cauză. În consecință, reclamanții nu au beneficiat de gradul minim de protecție impus de statul de drept într-o societate democratică. Curtea a observat, în special, că înregistrarea sistematică a convorbirilor la vorbitor în alte scopuri decât cele legate de securitatea penitenciarului priva vorbitoarele de unica lor rațiune de a exista, și anume aceea de a permite persoanelor private de libertate să-și păstreze într-un anumit grad viața privată, inclusiv caracterul privat al discuțiilor cu familiile lor [25].

Cauza Kennedy împotriva Regatului Unit. Condamnat pentru omor – într-o cauză controversată din cauza probelor lipsă și contradictorii – și eliberat din penitenciar în 1996, reclamantul, suspectând că poliția îi intercepta comunicațiile după ce a început o mică afacere, a formulat o plângere către Tribunalul pentru Litigii referitoare la Competențele de Investigare [Investigatory Powers Tribunal (IPT)]. În cele din urmă a fost informat, în 2005, că nu a fost efectuată nici o constatare în favoarea sa în privința plângerilor formulate. Aceasta însemna că comunicațiile sale nu au fost interceptate sau că IPT a considerat orice interceptare ca fiind legală. IPT nu a furnizat informații suplimentare. Reclamantul s-a plâns despre presupusa interceptare a de comunicațiilor sale. Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că dreptul Regatului Unit în ceea ce privește interceptarea comunicațiilor interne, coroborat cu clarificările aduse prin publicarea unui cod de deontologie, indica cu o claritate suficientă procedurile de autorizare și prelucrare a mandatelor de interceptare, precum și prelucrarea, comunicarea și distrugerea datelor colectate. În plus, nu exista nici o dovadă a unor deficiențe semnificative în aplicarea și funcționarea regimului de supraveghere. Prin urmare, și având în vedere garanțiile împotriva abuzurilor în proceduri, precum și garanțiile mai generale oferite prin controlul efectuat de Commissioner și examinarea efectuată de IPT, măsurile de supraveghere contestate, în măsura în care ar fi putut să fie aplicate reclamantului, erau justificate în temeiul art.8 § 2 din Convenție [7].

Cauza Dragojevic împotriva Croației. Acest caz privea, în principal, supravegherea secretă a conversațiilor telefonice ale unui suspect de trafic de droguri. Reclamantul a susținut, în special, că judecătorul de instrucție nu a respectat procedura impusă de dreptul croat pentru a evalua în mod efectiv dacă utilizarea supravegherii secrete a fost necesară și justificată în situația sa specială. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție. A constatat, în special, că dreptul croat, astfel cum a fost interpretat de instanțele naționale, nu oferea o claritate rezonabilă în ceea ce privește puterile discreționare ale autorităților de a dispune măsuri de supraveghere și nu oferea în practică – astfel cum s-a întâmplat în cazul reclamantului — suficiente garanții împotriva eventualelor abuzuri [3]. O abordare similară o întâlnim în alte două decizii, de origine croată: cauza Basic împotriva Croației [2] și cauza Matanovic împotriva Croației [14].

Cauza R.E. împotriva Regatului Unit. Reclamantul, care a fost arestat și plasat în detenție în Irlanda de Nord în trei rânduri, în legătură cu uciderea unui polițist, s-a plâns, în special, cu privire la regimul de supraveghere secretă a consultărilor dintre deținuți și avocații acestora și dintre deținuții vulnerabili (persoane cu tulburări psihice) și „adulții corespunzători” (rudă, tutore, sau persoană cu experiență în tratarea persoanelor cu tulburări psihice). Această

cauză a fost examinată din punctul de vedere al principiilor dezvoltate de Curte în domeniul interceptării convorbirilor telefonice dintre avocat și client, care impun garanții stringente. Curtea a constatat că aceste principii trebuie să fie aplicate supravegherii secrete a consultărilor dintre avocat și client într-o secție de poliție. În speță, Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 8 din Convenție în ceea ce privește supravegherea secretă a consultațiilor juridice. A notat, în special, că orientările care prevăd tratarea, păstrarea și distrugerea în condiții de siguranță a probelor materiale obținute prin supraveghere secretă erau puse în aplicare din 22 iunie 2010. Cu toate acestea, la momentul la care reclamantul se afla în detenție, mai 2010, orientările respective nu erau încă în vigoare. Prin urmare, Curtea nu a fost convinsă că prevederile de drept intern în vigoare la momentul faptelor oferiseră garanții suficiente pentru a proteja consultările reclamantului cu avocatul său, obținute prin supraveghere secretă. Curtea a hotărât și că nu a fost încălcat art. 8 în ceea ce privește supravegherea secretă a consultărilor dintre persoanele private de libertate și „adulții corespunzători”, constatând, în special, că acestea nu erau supuse secretului profesional și, prin urmare, o persoană privată de libertate nu putea avea aceleași așteptări de caracter privat ca în cazul unei consultații juridice. În plus, Curtea a fost convinsă că prevederile interne relevante, în măsura în care aveau legătură cu posibila supraveghere a consultărilor dintre deținuți și „adulții corespunzători”, erau însoțite de garanții adecvate împotriva abuzurilor [18].

Cauza Roman Zakharov împotriva Rusiei. Respectiva cauză privește sistemul de interceptare secretă a comunicațiilor de telefonie mobilă în Rusia. Reclamantul, editor-șef al unei edituri, s-a plâns, în special, de faptul că operatorii de rețele de telefonie mobilă din Rusia erau obligați prin lege să instaleze echipamente care să permită agenților de aplicare a legii să desfășoare măsuri operative de investigații și că, fără garanții suficiente în temeiul dreptului rus, acest fapt permitea interceptarea generalizată a comunicațiilor. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că dispozițiile legale ruse care reglementau interceptarea comunicațiilor nu ofereau garanții adecvate și efective împotriva arbitrarului și riscurilor de abuz inerente oricărui sistem de supraveghere secretă, care era extrem de ridicat într-un sistem precum cel din Rusia, în care serviciile secrete și poliția aveau acces direct, prin mijloace tehnice, la toate comunicațiile de telefonie mobilă. În special, Curtea a constatat deficiențe în ceea ce privește cadrul legal în următoarele domenii: circumstanțele în care autoritățile publice din Rusia sunt abilitate să recurgă la măsuri de supraveghere secretă; durata unor astfel de măsuri, în special circumstanțele în care ar trebui să înceteze; procedurile de autorizare a interceptării, precum și stocarea și distrugerea datelor interceptate; controlul interceptărilor. În plus, caracterul efectiv al căilor de atac disponibile pentru a contesta interceptarea comunicațiilor era afectat de faptul că acestea erau disponibile numai persoanelor care puteau să probeze interceptarea și că obținerea unor astfel de probe era imposibilă în lipsa unui sistem de notificare sau a posibilității de a avea acces la informații privind interceptarea [19].

Cauza Szabo și Vissy împotriva Ungariei. Respectiva cauză vizează legislația maghiară referitoare la supravegherea secretă antiteroristă, introdusă în 2011. Reclamanții s-au plâns, în special, că exista posibilitatea de a face obiectul unor măsuri nejustificate și disproportionat intruzive, în cadrul juridic maghiar, de supraveghere secretă în scopuri legate de securitatea națională [și anume „art. 7/E (3) privind supravegherea”]. Reclamanții susțineau, în special, că acest cadru juridic era predispus la abuzuri, în special în lipsa unui control jurisdicțional. În speță Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 8 din Convenție. A admis că era o consecință

firească a formelor actuale ale terorismului ca guvernele să recurgă la tehnologii de vârf, inclusiv la o monitorizare masivă a comunicațiilor, pentru a anticipa incidente iminente. Cu toate acestea, Curtea nu a fost convinsă că legislația în cauză oferea suficiente garanții pentru evitarea abuzurilor. În special, domeniul de aplicare al măsurilor putea include practic orice persoană în Ungaria, date fiind noile tehnologii care permit Guvernului să intercepteze volume mari de date chiar și despre persoane din afara sferei inițiale a operațiunii. Pe de altă parte, dispunerea unor astfel de măsuri s-a luat în întregime de către executiv, fără a exista o evaluare dacă interceptarea comunicațiilor era strict necesară și fără ca măsuri corective efective, nici măcar judiciare, să fie puse în aplicare. Curtea a hotărât în continuare că, în speță, nu a fost încălcat art. 13 (dreptul la un recurs efectiv) din Convenție, coroborat cu art. 8, reiterând faptul că art. 13 nu poate fi interpretat ca impunând o cale de atac împotriva stadiului în care se află dreptul intern [21].

Cauza Mustafa Sezgin Tanrikulu împotriva Turciei. Reclamanta s-a plâns de decizia unei instanțe interne din 2005 care admitea interceptarea comunicațiilor oricărei persoane din Turcia, inclusiv a sa, pentru aproximativ o lună și jumătate. A susținut, în special, că măsurile de interceptare constituiau un abuz al legislației naționale în vigoare la acel moment. De asemenea, a menționat că nu a dispus de un recurs efectiv, întrucât autoritățile naționale au refuzat să efectueze o anchetă cu privire la plângerile sale legate de interceptarea comunicațiilor sale. Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că ordinul de interceptare în speță nu era prevăzut de lege. Curtea a hotărât, de asemenea, că în speță a fost încălcat art. 13 (dreptul la un recurs efectiv) din Convenție [15].

Cu referire la monitorizarea utilizării calculatorului de către angajați, CtEDO a emis două hotărâri de importanță majoră, una împotriva României și alta împotriva Franței. Astfel, în cauza Bărbulescu împotriva României, este vizată decizia unei societăți private de a concedia un angajat – reclamantul – după monitorizarea comunicațiilor sale electronice și a conținutului acestora. Reclamantul a reclamat faptul că decizia angajatorului său se întemeia pe o încălcare a vieții private și că instanțele naționale nu a reușit să protejeze dreptul la respectarea vieții sale private și a corespondenței. Marea Cameră a Curții a hotărât, că a fost încălcat art.8 din Convenție, constatând că autoritățile române nu au protejat în mod corespunzător dreptul reclamantului la respectarea vieții private și a corespondenței. În consecință, acestea nu au păstrat un echilibru just între interesele în cauză. În special, instanțele interne nu au reușit să stabilească dacă reclamantul primise o notificare prealabilă din partea angajatorului privind posibilitatea ca respectivele comunicații ar putea să fie monitorizate; acestea nu au avut în vedere nici faptul că reclamantul nu a fost informat cu privire la natura sau amploarea monitorizării, ori cu privire la gradul de monitorizare asupra vieții sale private și a corespondenței. În plus, instanțele naționale nu au reușit să stabilească, în primul rând, motivele specifice care justifică introducerea unor măsuri de monitorizare; în al doilea rând, dacă angajatorul ar fi putut utiliza mai puține măsuri care presupun intruziune în viața privată a reclamantei și a corespondenței; în al treilea rând, dacă respectivele comunicații ar fi putut fi accesate fără știința reclamantului [1].

În cea de-a doua cauză – Eric Libert împotriva Franței, reclamantul se plânge, în special, de o încălcare a dreptului său la respectarea vieții private care rezultă din faptul că angajatorul său (compania națională de căi ferate franceză, SNCF) a deschis fișiere aflate pe partiția de pe hard-diskul calculatorului său de serviciu denumită „D:/date personale” fără ca el să fie prezent. Acesta a fost ulterior concediat din cauza conținutului fișierelor în cauză.

Curtea a comunicat cererea guvernului francez și a adresat întrebări părților, în temeiul art. 8 (dreptul la respectarea vieții private) din Convenție [4].

Cu referire la eșantioane de voce, CtEDO emite două hotărâri importante.

În primul rând, avem în vedere cauza P. G. și J. H. împotriva Regatului Unit, vizează înregistrarea vocilor reclamantilor într-o secție de poliție, în urma arestării lor sub suspiciunea că ar fi urmat să săvârșească o tâlhărie. Curtea a hotărât că, în speță, a fost încălcat art. 8 din Convenție în ceea ce privește utilizarea dispozitivelor de ascultare secretă în secția de poliție. Notând, în special, că, la momentul faptelor, nu exista niciun sistem oficial care să reglementeze utilizarea de dispozitive de ascultare secretă de către poliție la sediu, Curtea a constatat că ingerința în dreptul reclamantilor la viață privată nu era prevăzută de lege. În această cauză, Curtea a constatat, de asemenea, că a fost încălcat art. 8, ținând seama de utilizarea unui dispozitiv de ascultare secretă într-un apartament și că nu a fost încălcat art. 8 în ceea ce privește obținerea de informații despre utilizarea unui telefon [17].

Iar în al doilea rând, în cauza Vetter împotriva Franței, în urma descoperirii corpului unei persoane care prezenta plăgi prin împușcare, poliția, suspectând că reclamantul a săvârșit omorul, a instalat dispozitive de ascultare într-un apartament pe care acesta îl vizita în mod regulat. Curtea a hotărât că a fost încălcat art. 8 din Convenție, constatând că dreptul francez nu indica cu suficientă claritate întinderea și modul de exercitare a puterii discreționare a autorităților în privința dispozitivelor de ascultare [24].

Cu referire la supraveghere video, CtEDO a vizat două spețe cu origini în Regatul Unit și Germania. Este vorba de speța Peck împotriva Regatului Unit [16] și speța Kopke împotriva Germaniei [9]. În celui de-al doilea caz, reclamanta, casieră la un supermarket, a fost concediată fără preaviz pentru furt, în urma unei operațiuni de supraveghere video secretă efectuată de angajatorul său cu sprijinul unei agenții particulare de detectivi. Aceasta a contestat fără succes concedierea în fața instanțelor pentru soluționarea litigiilor de muncă. Plângerea sa pe motive de constituționalitate a fost, de asemenea, respinsă. Curtea a respins plângerea reclamantei în temeiul art. 8 din Convenție ca inadmisibilă (vădit nefondată). A concluzionat că autoritățile interne au păstrat un echilibru just între dreptul angajatei la respectarea vieții private și interesul angajatorului acesteia de a-și proteja drepturile de proprietate și interesul public, în vederea unei bune administrări a justiției. Curtea a observat, însă, că intereselor concurente implicate li s-ar putea acorda o pondere diferită în viitor, având în vedere măsura în care intruziunile în viața privată au devenit posibile datorită noilor tehnologii, din ce în ce mai sofisticate [9].

În concluzia celor menționate mai sus, venim cu următoarele constatări și recomandări pentru legiuitorii și practicienii dreptului din Republica Moldova.

1. Ideea de bază, desprinsă din studiul respectiv ține de faptul că autoritățile din Republica Moldova urmează să-și ajusteze legislația și practicile la standardele enunțate de CtEDO și astfel să evite eventuale condamnări din partea Curții Europene.

2. Studiul a relevat complexitatea cauzelor gestionate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Problematika protecției datelor cu caracter personal și-a făcut constant loc în practica judiciară, cu precădere în ultimii ani.

3. Accesul la datele cu caracter personal rămâne a fi domeniul cel mai vulnerabil pentru abuzuri din partea autorităților sau terților. Respectiv, se resimte nevoia de a interveni legal și instituțional în sensul unei reglementări mai eficiente a activității date.

4. Din cercetarea realizată am desprins concluzia că o bună parte din încălcările ajunse în fața CtEDO se datorează aplicării defectuoase a legislației naționale de către organele de

drept și în special cele polițienești. Prin urmare, considerăm absolut necesară o reconfigurare a întregii arhitecturi de operare cu datele cu caracter personal de către instituțiile de forță din Republica Moldova.

5. O dată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, trecerea constantă a raporturilor sociale și juridice din sfera offline în cea online și efectiv intrarea Internetului în fiecare casă din Republica Moldova, apare o necesitate stringentă a reconceptualizării doctrinei cu referire la protecția drepturilor omului, extinzându-le în sfera Internetului.

Bibliografie

1. Case of Barbulescu v. Romania. Application nr. 61496/08. Decision from 30.11.2016 – „Grand Chamber hearing concerning the monitoring of an employee's use of the Internet and his resulting dismissal”. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-5563699-7014511%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-5563699-7014511%22]) (accesat la 24.09.2021).
2. Case of Basic v. Croatia. Application nr.22251/13. Decision from 25 October 2016. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-167801%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-167801%22]) (accesat la 26.09.2021).
3. Case of Dragojevic v. Croatia - „Insufficient reasons given by Croatian courts when ordering telephone tapping of drug-trafficking suspect”. Application nr. 68955/11. Decision from 15.01.2015. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-4982444-6110006%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-4982444-6110006%22]) (accesat la 25.09.2021).
4. Case of Eric Libert v. France. Application nr.588/13. Decision from 30 March 2015. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-154050%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-154050%22]) (accesat la 25.09.2021).
5. Case of Halford v. The United Kingdom. Application nr. 20605/92. Decision from 25 June 1997. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58039%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58039%22]) (accesat la 27.09.2021).
6. Case of Huvig v. France. Application nr.11105/84. Decision from 24 April 1990. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57627%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57627%22]) (accesat la 27.09.2021).
7. Case of Kennedy v. The United Kingdom. Application nr.26839/05. Decision from 18.05.2010. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-3133083-3481117%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-3133083-3481117%22]) (accesat la 24.09.2021).
8. Case of Klass and Others v. Germany. Application nr.5029/71. Decision from 6 September 1978. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumber%22:\[%22695387%22\],%22itemid%22:\[%22001-57510%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumber%22:[%22695387%22],%22itemid%22:[%22001-57510%22]) (accesat la 24.09.2021).
9. Case of Kopke v. Germany. Application nr.420/07. Decision from 5 October 2010. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003002-782%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003002-782%22]) (accesat la 21.09.2021).
10. Case of Kopp v. Switzerland. Application nr.13/1997/797/1000. Decision from 25 March 1998. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58144%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58144%22]) (accesat la 27.09.2021).
11. Case of Kruslin v. France. Application nr.11801/85. Decision from 24 April 1990. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57626%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57626%22]) (accesat la 26.09.2021).
12. Case of L.H. v. Latvia nr.52019/07 from 29.04.2014. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22002-9365%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22002-9365%22]) (accesat la 23.09.2021).
13. Case of Malone v. The United Kingdom. Application nr.8691/79. Decision from 2 August 1984. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57533%22]) (accesat la 25.09.2021).

- E-mail:** tarna_alex@mail.ru

DIFERENȚE PROCEDURALE DINTRE CERERI DE ASISTENȚĂ JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ ȘI ASISTENȚĂ INFORMALĂ INTERNAȚIONALĂ

Alesea SCORPAN, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat

Țările din întreaga lume se confruntă cu impedimente legale atunci când se ocupă cu recuperarea bunurilor infracționale - în special țările în curs de dezvoltare care nu au resursele necesare pentru a se confrunta cu abilitățile și creativitatea infractorilor. Amploarea problemei crește și ne demonstrează că este nevoie de o abordare mai eficientă pentru recuperarea fondurilor furate.

Există percepția că „cooperarea internațională” în cadrul unei anchete și cazuri de recuperare a activelor se referă la asistența juridică internațională - procesul formal de solicitare a asistenței de la o jurisdicție străină. Cu toate acestea, în practică, există un pas care ar trebui să fie mai înainte în proces, care este adesea ignorat sau uitat și care este la fel de important, dacă nu chiar mai mult. Aceasta este asistență administrativă reciprocă, adesea descrisă doar ca „asistență informală”.

Aproape toate cazurile de corupție și delapidare au o dimensiune internațională semnificativă, indiferent dacă este vorba de conturi bancare străine și rezidențe în străinătate sau un lanț de tranzacții care circulă prin mai multe jurisdicții. Pentru a începe cooperarea internațională informală, tot ce este necesar este ca un ofițer sau un procuror să ridice telefonul sau să-i trimită prin e-mail omologului său dintr-o altă jurisdicție pentru a solicita asistență în verificarea informațiilor pentru a sprijini o anchetă penală în curs.

Această cooperare informală ajută echipa de anchetă să dezvolte o imagine mai bună și mai completă a cazului. Îi ajută să identifice probele oficiale care ar putea fi necesare din străinătate pentru a aduce cu succes urmărirea penală și, în cele din urmă, pentru a recupera orice bunuri infracționale cu resurse limitate la îndemână.

Cuvinte-cheie: *asistență juridică, recuperare, confiscare, sechestrare, bunuri infracționale, cerere de asistență, cooperare internațională.*

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).12](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).12)

CZU: 341.4:343.272

Introducere. Atâta timp cât fondurile dobândite în mod ilicit pot fi transferate rapid în străinătate - deseori printr-o simplă apăsarea unui buton pe un laptop sau pe un telefon mobil - urmărirea și recuperarea activelor de către organele de aplicare a legii și procurori poate dura luni sau ani. Eforturile de urmărire și recuperare reușite depind adesea de asistența din partea jurisdicțiilor străine, proces care este încetinit și complicat de diferențele dintre tradițiile juridice, legi și proceduri, limbi, fusuri orare și capacități variate. În acest context, cooperarea internațională este esențială pentru recuperarea cu succes a activelor ascunse în străinătate, iar practicienii ar putea beneficia de eforturile de cooperare internațională în fiecare fază a unui caz.

Mulți practicieni recurg imediat la elaborarea unei cereri de asistență juridică internațională

atunci când stabilesc că este necesară cooperarea internațională; cu toate acestea, unele informații importante pot fi obținute mai rapid prin canale informale.

Asistența informală poate duce la o identificare mai rapidă a bunurilor, poate confirma asistența necesară și poate oferi fundamentul adecvat pentru o cerere de asistență juridică internațională.

Ideii principale ale cercetării. Cerere de asistență juridică internațională este un proces formal prin care jurisdicțiile caută și furnizează asistență în colectarea informațiilor și probelor pentru investigații; pune în aplicare măsurile provizorii; și se execută ordinele și hotărârile străine. O cerere MLA este de obicei depusă în scris și trebuie să respecte procedurile, protocoalele și condițiile specificate în acordurile multilaterale sau bilaterale sau legislația internă. În timpul anchetei, aceste cereri se referă în general la probe, măsuri provizorii sau utilizarea anumitor tehnici de investigație (cum ar fi blocarea unui cont bancar, puterea de a obține ordine de percheziție și de sechestr, de a lua declarații oficiale ale martorilor și de a ridica documente). În general, este necesară o cerere de asistență juridică internațională pentru executarea ordinelor de confiscare [1, p.19].

Canalele formale de cooperare internațională în cazuri de corupție și recuperare a activelor sunt de fapt Convențiile internaționale care stau la baza unei cereri de asistență juridică internațională, Convențiile privind corupția și criminalitatea transnațională organizată sunt despre importanța și necesitatea semnatarilor de a coopera și de a-și oferi reciproc „cea mai largă măsură de cooperare și asistență”. Ne putem referi la Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției (UNCAC) [4] și Convenția ONU împotriva criminalității transfrontaliere organizate (UNTOC) [3].

În practică, oficialii se confruntă adesea cu problema dificilă a modului în care statele individuale interpretează convențiile. Diferențele pot fi fundamentale, cum ar fi un drept civil față de un sistem de drept comun, sau doar distincții în interpretarea unor dispoziții specifice. Diferențele în legile unei țări sunt o altă barieră în calea tipului de cooperare prevăzut de convenții. De exemplu, lipsa de „dublă criminalitate” între statul solicitant și cel primitor. În astfel de cazuri, elementele infracțiunii pot oferi o soluție între două părți și aici canalele informale de cooperare pot furniza elementele de bază necesare pentru a facilita discuțiile. De asemenea, nu trebuie să uităm că o jurisdicție poate refuza, de asemenea, o cerere de asistență dacă consideră că ancheta sau acuzațiile aduse acuzatului sunt motivate politic sau încalcă, probabil, drepturile sale fundamentale ale omului.

Asistența informală constă de obicei în orice sprijin oficial oferit în afara contextului cererilor de asistență juridică internațională. Deși „asistența informală” în comparație cu o cerere de asistență juridică internațională, încă mai necesită o autorizare legală fiind oferită de autorități formale.

Spre deosebire de cererile de asistență juridică internațională, informațiile colectate prin asistență informală nu sunt admisibile în instanță. Acestea fiind informații de bază care pot fi utilizate pentru a ajuta la mersul anchetei și care pot duce la întocmirea unei cereri de asistență juridică internațională. Acest proces poate avea loc prin telefon între omologi, prin cooperare administrativă sau prin întâlniri față-în-față cu membrii organelor similare din cealaltă țară. Poate include măsuri de investigație necoercitive, cum ar fi colectarea de informații publice și informații din bazele de date ale organelor de forță, efectuarea supravegherii vizuale sau obținerea de informații de la unitățile de informații financiare; se poate extinde la desfășurarea unor investigații comune sau cererea autorităților dintr-o altă jurisdicție de a deschide un caz.

Ceea ce poate fi solicitat prin asistență informală față de ceea ce trebuie solicitat prin procesul unei cereri de asistență juridică poate diferi în funcție de jurisdicție și, de multe ori, informațiile obținute informal ar trebui să fie confirmate și formalizate printr-o cerere oficială [5, p. 61].

Cele mai frecvente canale de asistență informală includ omologi practicanți (în cazul Republicii Moldova ar fi Agenția de Recuperare a Bunurilor Infraționale), unități de informații financiare (în cazul Republicii Moldova - Serviciul Prevenirea și Combaterea Spălării Banilor) și autorități de aplicare a legii. Contactul cu aceste entități este adesea realizat prin contact personal direct sau prin rețele la care agențiile sunt membre. Este de remarcat faptul că Agenția de Recuperare a Bunurilor Infraționale din Republica Moldova a devenit membru-observator al rețelelor CARIN (Rețeaua Inter Instituțională Camden de Recuperare a Creanțelor) și BAMIN (Rețeaua Balcanică Inter-instituțională de Management al Bunurilor).

Informația obținută pe ambele căi. Deci, de aici putem răspunde la întrebarea - ce tip de informație informală ne pot oferi statele prin intermediul acestor rețele?

1. Asistență în investigații (non coercitivă):

- tranzacții suspecte și rapoarte de activitate;
- înregistrări din bazele de date de stat sau informații din registre (a vehiculelor, companiilor, imobilelor);
- supraveghere vizuală;
- interviuarea martorilor.

2. Altele:

- solicitarea pornirii unei anchete în străinătate dacă crima a fost comisă în jurisdicția lor;
- anchetă comună de investigații;
- măsuri provizorii de urgență [2, p. 127].

Astfel, acumulând informația informală, putem trece la faza întocmirii unei cereri de asistență juridică internațională, având ca bază informația dobândită, și anume:

1. Asistență în investigații (coercitivă) și probe pentru instanță:

- documente certificate;
- mandat de percheziție sau confiscare;
- ordin pentru monitorizarea contului bancar;
- interogarea martorilor.

2. Măsuri provizorii:

- executarea directă a ordinului de reținere sau de sechestru străin;
- executarea indirectă prin reținere internă sau ordin de sechestru intern.

3. Confiscarea:

- executarea directă a ordinului de confiscare străin;
- executarea indirectă prin ordin intern de confiscare [7, p. 4].

Diferența dintre cererea de asistență juridică internațională și informația informală.

Diferența este vizibilă atunci când ne referim la scopul acesteia. Informația informală are ca scop obținerea informațiilor pentru a sprijini investigația și pentru aplicarea măsurilor provizorii de urgență în unele jurisdicții. În cazul unei cereri, avem ca scop obținerea probelor pentru a fi utilizate în proces penal și confiscare sau în scopul executării ordinului de reținere sau a hotărârii de confiscare [8, p. 8].

O altă diferențiere constă în tipul asistenței. Informația informală prevede o asistență cu măsuri de investigație necoercitive; divulgarea pro activă a informațiilor; anchetă comună; începerea unei anchete străine. O cerere prevede măsuri de investigație coercitive (cum ar fi

ordinele de percheziție) și alte forme de asistență judiciară (cum ar fi executarea măsurilor provizorii sau hotărârii de confiscare) [6, p. 10].

Procesul de contact, de asemenea diferă, în cazul informației informale ne referim la un contact direct între forțele de ordine, procurorii sau magistrați direct la omolog, între unitățile de informații financiare, și autoritățile bancare. În linii generale, o cerere presupune contact indirect a autorităților centrale din fiecare jurisdicție cu punctul de contact anumit (forțele de ordine, magistrat, procuror sau judecător); scrisori rogatorii prin ministerul afacerilor externe [7, p. 4].

Cerințele diferă și ele, spre exemplu în cazul informației neformale cerința ar fi contact agenție-agenție; uneori la bază fiind un memorandum de înțelegere și informația trebuie să fie obținută conform legii în vigoare în ambele state. În cazul cererii, ar fi nevoie de dublă încredințare, anchetă penală în curs sau prezentarea unei legături dintre bunurile infracționale și infracțiuni [7, p. 3].

Nu în ultimul rând, diferența dintre avantaje și limitări. Informația informală are ca avantaj obținerea rapidă a informațiilor; nu este necesară formalitatea unei cereri (de exemplu, dublă încredințare), utilă pentru verificarea faptelor și obținerea de informații generale pentru a îmbunătăți o cerere de asistență juridică internațională. Însă, informațiile nu pot fi întotdeauna utilizate ca probe; dificultatea determinării persoanelor; puține resurse alocate solicitărilor prin intermediul rețelelor, uneori din grabă și din cauza suprasolicitărilor fiind necalitative; posibile scurgeri potențiale. În cazul cererilor, principalul avantaj este admisibilitatea în instanță a probelor și permiterea executării ordinelor, iar printre limitări am putea enumera în primul rând timpul consumat; apoi resursele consumate; multe cerințe care sunt adesea dificil de îndeplinit și aceleași potențiale scurgeri.

Concluzie. Atunci când un caz implică mai multe jurisdicții, este important ca practicienii să se concentreze imediat asupra eforturilor de cooperare internațională care trebuie menținute pe durata cazului. Unele autorități așteaptă până când vor fi obținute ordine de confiscare sau condamnări pe intern înainte de a începe procesul de urmărire și securizare a bunurilor infracționale în străinătate - de multe ori cu rezultate frustrante și negative, cum ar fi atunci când întârzierea oferă oficialului corupt ample oportunități de a transfera fonduri către jurisdicții necooperante. Prin urmare, este imperativ să se implice autoritățile din alte jurisdicții de la început, cel puțin prin mijloace informale.

Stabilirea din timp a unui contact pro activ poate ajuta practicienii să înțeleagă sistemul juridic străin și potențialele provocări, obținerea unor oportunități suplimentare și dezvoltarea unei strategii. De asemenea, oferă jurisdicției străine posibilitatea de a se pregăti pentru rolul său în furnizarea unei cooperări calitative.

Formarea unor conexiuni personale cu omologii din străinătate este semnul distinctiv al cazurilor de succes de recuperare a bunurilor infracționale. Un apel telefonic, un e-mail, o videoconferință sau o întâlnire față în față cu omologii străini va contribui mult la accelerarea cazului. De asemenea, ajută omologii să construiască relațiile de încredere, să evalueze strategiile și să învețe despre cerințele pentru depunerea cererilor de asistență juridică internațională astfel, ca să nu fie respinse pe viitor.

Experiența în cazurile de recuperare a bunurilor din ultimii 15 ani a arătat că este mai eficient să ne concentrăm pe similitudini, mai degrabă decât pe diferențe, pentru a uni două jurisdicții și a facilita cooperarea între ele. Dincolo de cadrul legal larg al convențiilor ONU, jurisdicțiile pot alege, de asemenea, să semneze un acord bilateral care stabilește în mod formal condițiile cooperării dintre două țări. Există multe astfel de exemple. Pe lângă faptul că tratatele

acționează ca o foaie de parcurs pentru cooperarea între jurisdicții, aceste tratate bilaterale reprezintă ceva mai fundamental, și anume o recunoaștere a compatibilității, o întâlnire a minților între țări și o declarație de intenție pentru a ajunge la o soluție în beneficiul reciproc al statelor. Acesta demonstrează un interes comun de a combate criminalitatea și de a returna bunurile infracționale în jurisdicțiile respective ale victimelor.

Bibliografie

1. Brun Jean-Pierre, Sotiropoulou Anastasia, Gray Larissa, Scott Clive, Stephenson Kevin, Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners, 2020, 459 p.
2. Brun, J-P., L. Gray, C. Scott and K. Stephenson (2011). Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. 286 p. https://star.worldbank.org/sites/star/files/asset_recovery_handbook_0.pdf
3. Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate din 15.11.2000 Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2006, volumul 35, pag. 333. Adoptată la New York la 15 noiembrie 2000, În vigoare pentru Republica Moldova din 16 octombrie 2005.
4. Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la New York la 31 octombrie 2003 și semnată de RM la 28 septembrie 2004.
5. Dunker Gabriele, Brun Jean Pierre, Gray Larissa Alanna, Panjer Melissa, Power Richard John, Stephenson Kevin Mark, Barriers to Asset Recovery: An Analysis of the Key Barriers and Recommendations for Action, 2011, 200 p.
6. Greenberg, Samuel, Grant and Gray, Stolen Asset Recovery: A Good Practices Guide for NCB Asset Forfeiture, 2009, 284 p. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2615>
7. International Partnerships on Asset Recovery Overview and Global Directory of Networks, Stolen Asset Recovery (StAR) Initiative, 2019, 19 p. <https://star.worldbank.org/sites/default/files/networks-16-reduced-maps.pdf>
8. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and the World Bank, Stolen Asset Recovery (StAR) Initiative: Challenges, Opportunities, and Action Plan (Washington, DC: World Bank 2007), 52 p. https://www.unodc.org/pdf/Star_Report.pdf

Prezentat: 2 august 2021.

E-mail: alesea.ivancova@mail.ru

INTERPRETĂRI ȘTIINȚIFICE ALE INFRAȚIUNII DE FALSIFICARE A PROBELOR LA NIVEL INTERNAȚIONAL ȘI ÎN CONJUNCTURA DREPTULUI INTERNAȚIONAL

Marian GHERMAN, doctor în drept, conferențiar universitar,
Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova,

Eugeniu PETERSCHI, doctorand, Academia „Ștefan cel Mare”
a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova

Rezumat

Dreptul comparat reprezintă o ramură esențială a literaturi de specialitate care are menirea de a realiza o cercetare multiaspectuală a unor genuri de fapte ilicite la nivel internațional. Infrațiunea de falsificarea probelor din perspectiva normativă internațională, ne oferă posibilitatea să analizăm, sistematizăm și abordăm o nouă modalitate tipică sau o normă suplimentară pentru Legea penală a Republicii Moldova. Prin urmare, în prezentul demers științific ne propunem ca deziderat esențial, analiza acțiunilor antisociale de falsificarea probelor la nivel internațional pentru o bună sistematizare și ajustare a legislație naționale.

Cuvinte-cheie: prevenire, fapte ilegale, drept internațional, sancțiune, subiect de drept.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).13](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).13)

CZU: [343.146:343.52]:341

Introducere. Prevenirea și combaterea faptelor ilegale – reprezintă o problemă globală, care poate fi soluționată prin atragerea la răspundere penală a făptuitorilor și aplicarea sancțiunilor penale pentru comiterea acțiunilor ilicite, doar prin conjugarea eforturilor și coordonarea proceduri judecătorești, inclusiv de urmărire penală, doar la nivelul întregii omenirii, comunități mondiale.

Doctrina penală autohtonă denotă multitudinea aspectelor de cercetare științifică a faptelor antisociale la general și a infrațiuni de falsificarea probelor în particular. O analiză și un studiu științific abundent al faptei ilegale de falsificarea probelor, o reprezintă și cercetarea elementelor de drept comparat a infrațiunii vizate.

Un rol important în procesul de prevenire și combatere a faptelor de falsificarea probelor la nivel mondial, le revine în mare parte, organelor de drept a statelor, care aplică acest proces de sancționare în co-raport cu subiectul de drept. Studiarea și analiza variantei tipice a infrațiuni de falsificarea probelor instituită în Codul penal al Republicii Moldova, practic ar fi imposibilă pe deplin, fără a lua în considerație experiența internațională în acest domeniu.

Astfel, ne propunem în continuitatea prezentului demers științific de a atrage o atenție sporită problematicii de incriminare a infrațiunii de falsificarea probelor în legislația penală a diferitor state, pentru cunoaștere, abordare, sistematizare și desigur, pe final de realizare a unor propuneri cuprinzătoare și obiective de lege ferenda în co-raport cu realitatea practicii judiciare a Republicii Moldova.

Gradul de investigare a problemei la momentul actual, scopul cercetării. Necesitatea stringentă de elaborare a prezentului demers științific, apare din intenția autorului de a identifica unele temeuri, împrejurări și condiții novatorii în vederea armonizării, completării și ajustării legislației naționale la noile genuri de acțiuni îndreptate în direcția falsificării dovezilor. La fel, prin studierea legislațiilor internaționale ale unor state precum ar fi Canada, Slovacia, Islanda, ..., etc., autorul are drept scop cu titlul de propunere spre final de a identifica și implementa bunele practici din această materie în legislația Republicii Moldova. Scopul acestui articol științific constă în informarea publicului larg din care fac parte studenții facultăților de drept, juriștii, avocații de orice categorie, notarii, cei ce înfăptuiesc justiția și o aplică în practica judiciară, dar deopotrivă și doctrinarii preocupați de compartimentul „dreptul comparat”, despre prevederile legislative ale infracțiunii vizate pe arena penală internațională.

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul elaborării articolului științific ne-am folosit de mai multe și diverse metode de cercetare științifică care au făcut posibilă investigarea corespunzătoare a subiectului titlului, dintre care putem enumera: metoda analizei, metoda sintezei, metoda deducției, metoda sistemică, metoda istorică, metoda comparativă, precum și metoda empirică.

Baza teoretico-juridică a demersului științific cuprinde o serie de modalități normative referitoare la particularitățile dislocării și incriminării infracțiunii de falsificarea probelor în legislațiile altor state. Totodată, în procesul elaborării acestui studiu, s-a ținut cont și de practica organelor de drept internațional în vederea aplicării în practică a legii penale la capitolul sancționării subiectului infracțiunii de falsificarea probelor, metodologie care este descrisă pentru fiecare stat abordat în parte.

Conținutul de bază. În corespundere cu cadrul legal al Republicii Moldova, în sensul noțiunii infracțiunii de falsificarea probelor se înțelege aplicarea răspunderii penale pentru faptele de falsificarea probelor în procesul civil de către un participant la proces sau de către reprezentantul acestuia, fapt pentru ce se aplică o pedeapsă sub forma amenzii în mărime de la 500 la 800 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani.

Totodată, în cadrul art. 310 alin.(2) Cod penal al Republicii Moldova, se instituie că, falsificarea probelor în procesul penal de către persoana care efectuează urmărirea penală, procuror sau de către apărătorul admis în procesul penal se pedepsește cu amendă în mărime de la 500 la 1.000 unități convenționale sau cu închisoare de până la 3 ani, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani.¹

În extremitatea nordică a continentului american din statul Canada, la fel este instituită răspunderea penală pentru faptele antisociale de falsificarea probelor.

Astfel, legea penală canadiană, în limitele părți IV cu denumirea generică Infracțiuni împotriva administrării dreptului și justiției din cadrul Codului penal al Canadei prevede atragerea la răspundere a răufăcătorilor care intenționează să pericliteze activitatea unui proces judiciar, prin atentarea la relațiile sociale care au minerea de a asigura buna desfășurare a unui proces judiciar.

¹ Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002. Monitorul Oficial nr. 128-129 din 13.09.2002, în vigoare din 12.06.2003. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286230> (accesat la 01.06.2020).

Art. 137 din legea penală precitată cu titlul elocvent Falsificarea probelor, incriminează răspunderea juridică față de persoana care, cu intenția de a induce în eroare, fabrică orice cu intenția de a fi folosit ca dovadă într-o procedură judiciară, existentă sau propusă, cu alte mijloace decât sperjur sau instigare la sperjur,² este vinovat de o infracțiune inculpabilă și susceptibilă de închisoare pentru un termen care nu depășește paisprezece ani.³

La fel este de menționat că, în calitate de probe, potrivit Codului penal al Canadei, într-un proces judiciar sunt admise și datele obținute în urma desfășurării audioconferințelor sau videoconferințelor.

Pentru reiterarea formelor de aplicare a sancțiunilor penale pentru falsificarea probelor ca urmare a desfășurării audioconferințelor sau videoconferințelor, la etapa incipientă apare necesitatea de explicare și relatare a conceptului dat, ce semnifică și cum se desfășoară.

Potrivit art. 714.1 din Codul penal al Canadei, cu denumirea marginală Audioconferință și videoconferință – martor în Canada, se înțelege că, o instanță poate dispune ca un martor din Canada să facă probe prin audioconferință sau videoconferință, în cazul în care instanța este de părere că ar fi adecvat având în vedere toate circumstanțele, inclusiv:

- a) locația și circumstanțele personale ale martorului;
- b) costurile care ar fi suportate dacă martorul și-ar face prezența personal;
- c) natura probelor anticipate ale martorului;
- d) caracterul adecvat al locației de unde martorul va depune dovezi;
- e) dreptul acuzatului la o audiere publică și echitabilă;
- f) natura și gravitatea infracțiunii;

g) orice prejudiciu potențial pentru părți cauzat de faptul că martorul nu ar fi văzut de ele, dacă instanța ar dispune ca probele să fie oferite/prezentate prin audioconferință.

Sesizabil este și faptul că, în corespunderea articolului 714.2 cu titulatura Videoconferință – martor în afara Canadei, curtea judecătorească primește prin videoconferință dovezile date de un martor din afara statului canadian, cu excepția cazului în care una dintre părți satisface instanța că recepția unei astfel de mărturii ar fi contrară principiilor justiției fundamentale, iar în limitele art. 714.3 Audioconferință – martor în afara Canadei, se prezumă că, instanța poate primi probe date de un martor din afara Canadei prin audioconferință, dacă aceasta este de părere că ar fi cazul să se țină seama de toate circumstanțele, inclusiv de cele prevăzute la art. 714.1 literele a)-g).

Prin urmare, cine intenționează sau deja a admis falsificarea probelor obținute în urma desfășurării audioconferințelor sau videoconferințelor, în limitele legii penale canadiene, va fi sancționat cu o pedeapsă de tipul închisorii de până la 14 ani.⁴

Așadar, analizând formele normative a infracțiunii de falsificarea probelor din statele respective, putem deduce că, pe de o parte legislația penală a Republicii Moldova este mult mai explicită la acest capitol, deoarece, legiuitorul a instituit expres două forme tipice-normative

² Prin termenul dat se înțelege „sperjur” ca acțiune de a sperjura sau „sperjurat” ca persoană care a realizat acțiunea de sperjur. Prin sperjur se înțelege încălcarea unei norme legale și/sau a unui jurământ depus și prezentarea unor dovezi false. Totodată prin sintagma sperjur se înțelege și jurământul fals prezentat (făcut) în fața instanței de judecată.

³ Codul penal al Canadei nr. C-46 din 1985, cu ultimele modificări și completări din 18.12.2019. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/> (accesat la 05.06.2020).

⁴ Codul penal al Canadei nr. C-46 din 1985, cu ultimele modificări și completări din 18.12.2019. Poate fi accesat la următoarea adresă web: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/> (accesat la 05.06.2020).

separate a faptei ilicite de falsificarea probelor. În conjunctura acestor prevederi, este de menționat că, legiuitorul moldav a fost explicit și a remarcat separat acțiunea antisocială de falsificarea probelor atât într-un proces civil cât și în cadrul unui proces penal. Pe când, în legea penală a Canadei se atestă o instituire generală la art.137, care înglobează în sine, răspunderea penală pentru falsificarea probelor. Într-o altă ordine de idei, este de notat că, legiuitorul canadian pe lângă varianta normativă generală de la art. 137, a mai prevăzut răspunderea penală a infracțiunii de falsificarea probelor și în alte dispoziții suplimentare, sau mai pot fi numite și alternative, acele dovezi falsificate care sunt obținute în rezultatul desfășurării audioconferințelor sau videoconferințelor.

Urmare a celor examinate, putem conchide că, cel puțin așa se atestă din poziția autorului, varianta normativă a infracțiunii de falsificarea probelor în legislația penală a Republicii Moldova, este redată mai cuprinzător și mai autentic, care poate fi aplicată fără mari impedimente în practica judiciară, în vederea soluționării cazurilor care se referă nemijlocit la acțiunea ilegală de falsificarea probelor într-un proces judiciar.

Adunarea Națională a statului maghiar nu a incriminat expres fapta antisocială cu denumirea de falsificarea probelor în legea penală, însă în capitolul XXVI cu evidențierea Crimele contra sistemului judiciar, a dislocate art. 268 cu titlul Acuză falsă, care într-o măsură legală, sancționează subiectul de drept care admite falsificarea dovezilor în cadrul unui proces judiciar.

Astfel, potrivit art. 268 din Codul penal al Ungariei, este pedepsită cu închisoare până la 3 ani persoana care acuză în mod fals o altă persoană în fața unei autorități cu privire la săvârșirea unei infracțiuni și/sau transmite autorității orice probă falsificată împotriva unei alte persoane referitoare la o infracțiune.⁵

În Titlul V cu denumirea generică Alte forme de interferență cu activitățile autorităților publice din cadrul Codului penal al Slovaciei, este prevăzută expres răspunderea penală la art.344 intitulat Ostrucțiunea justiției, pentru faptele de falsificarea probelor.

Prin urmare, în corespundere cu textul de lege de la art.344 al Republicii Slovacă, orice persoană care în fața instanței de judecată sau în procedurile penale prezintă drept autentice dovezile cărora știe că este falsă sau modificată, inclusiv falsifică, alterează sau împiedică prezentarea probele autentice, se pedepsește cu închisoare de la unu la șase ani.⁶

Totodată, în conformitate cu aliniatul 2 al aceiași norme juridice, poate fi aplică o sancțiune sub forma privațiunii de libertate de la trei la opt ani, dacă subiectul de drept a comis în realitatea obiectivă faptele sus-remarcate și cu intenția de a obține beneficii substanțiale pentru el ori altă persoană sau pentru a provoca daune substanțiale ori alte consecințe deosebit de grave.⁷

Reieșind din cele expuse, este notabil faptul că, legislația penală a Ungariei instituie la art. 268 într-o formă cuprinzătoare varianta tipică a infracțiunii de falsificarea probelor. Pe când, în structura Codului penal al Slovaciei, această infracțiune este specificată într-o formă mai

⁵ Codul penal al Ungariei din 01.07.2013, cu ultimele modificări și completări din 01.02.2020. https://www.legislationline.org/download/id/5619/file/HUngary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf (accesat la 04.06.2020).

⁶ Codul penal al Slovaciei nr.300 din 20.05.2005, cu ultimele modificări și completări din 19.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf (accesat la 05.06.2020).

⁷ Codul penal al Slovaciei nr.300 din 20.05.2005, cu ultimele modificări și completări din 19.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf (accesat la 05.06.2020).

desfășurată. Totodată, în legea penală a Slovaciei se atestă și o variantă normativă agravantă a infracțiunii de fals în probe, și anume falsificarea probelor cu intenția de a obține beneficii substanțiale pentru sine ori pentru o altă persoană sau pentru a provoca daune substanțiale ori alte consecințe deosebit de grave, ceea ce nu este evidențiat în Codul penal al Ungariei, inclusiv acest fapt cu incriminarea variantei agravante nu se regăsește nici în legea penală a Republicii Moldova.

La fel, un alt aspect de mare importanță care urmează a fi supus studiului, în reprezintă factorul sancționator pentru infracțiunea de falsificarea probelor. La acest capitol este de specificat că, legiuitorul maghiar și slovac au fost într-un mod sau altul mai sumari și au prevăzut doar pedeapsa închisorii aplicată subiectului de drept care a săvârșit acțiunea ilegală de falsificarea probelor. Pe când legiuitorul moldav a reiterat un complex variat de sancțiuni ce pot fi aplicate în privința făptuitorului a cărei faptă antisocială se încadrează în limitele art.310 Cod penal al Republicii Moldova.

În condițiile descrise, este de notat că, varianta-detaliată a incriminărilor tipurilor de pedepse aplicabile subiectului de drept pentru falsificarea probelor, în corespundere cu legea penală a Republicii Moldova, este una cuprinzătoare și valoroasă, deoarece oferă posibilitatea organului de aplicare a legii să varieze în limitele și tipurile de aplicare a pedepsei în strictă corespundere cu gradul prejudiciabil cauzat ca urmare a săvârșirii infracțiunii de falsificarea probelor.

În Codul penal al Franței, infracțiunea de falsificarea probelor este dislocată în conținutul juridic a două modalități normative.

Astfel, potrivit art.434-4 din Codul penal francez, prin falsificarea probelor se înțelege modificarea scenei unei infracțiuni prin falsificare sau eliminarea unor indici doveditori care ar avea calitatea de purtători ai informațiilor veridice, inclusiv și înlăturarea sau aducerea într-o formă eronată a datelor probatorii. Pedeapsa aplicabilă pentru o asemenea faptă este una de tipul închisorii cu stabilirea privațiunii de libertate fixe – 3 ani, inclusiv și cu o amendă de 45.000 euro. Totodată o asemenea pedeapsă exclusivă se aplică și persoanei care a distrus, ascuns sau modificat un document ori un purtător material de probă și ulterior l-a prezentat organelor de drept, abilitate de aplicare a legii penale în practica judiciară.⁸

Totodată, la art.434-4 alin.(2) din Codul penal francez este instituită expres modalitatea normativă care sancționează mult mai aspru cu amendă de 75.000 euro și 5 ani de închisoare, persoana care datorită poziției sale oficiale în stat, a admis într-un mod oarecare faptele ilicite de falsificarea probelor.

Art.441-1 din Codul penal al Republicii Franceze prevede în fapt plauzibil o variantă-tipică agravantă a infracțiuni de falsificarea probelor, care constă în fapta de bază enunțată la art.434-4 însă cu cauzarea unor vătămări de orișice categorie. O asemenea acțiune nelegitimă admisă de făptuitor în realitatea obiectivă, se soldează cu aplicarea pedepsei închisorii de 3 ani și amendă de 45.000 euro.⁹

În condițiile descrise, este meritoriu de specificat o analiză discutativă pentru literatura științifică cu referire la modalitatea normativă a infracțiunii de falsificarea probelor dislocată în legea penală a Republicii Moldova și Republica Franceză.

⁸ Codul penal al Franței din 01.03.1994, cu ultimele modificări și completări din 01.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (accesat la 06.06.2020).

⁹ Codul penal al Franței din 01.03.1994, cu ultimele modificări și completări din 01.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (accesat la 06.06.2020).

Astfel, după cum am precitat, legiuitorul moldav a fost echilibrat în procesul elaborării și incriminării infracțiunii de falsificarea probelor în Partea specială a Codului penal, atât la aspectul dispoziției cât și a sancțiunii. Într-o altă ordine juridică se observă că, legiuitorul francez în comparație cu cel moldav, a prevăzut într-o modalitate „riguroasă” elementele componente a normei juridice de falsificare probelor. Prin urmare, s-a constatat că, la art. 434-4, alin. (2) al Codului penal francez, este atrasă la răspundere penală inclusiv și subiectul de drept care deține o funcție oficială în stat, pe când organul legislativ al Republicii Moldova nu a acordat o atenție acestor categorii de persoane, pentru a fii nominalizați expres în varianta normativă în postura subiectului de drept.

Totodată, o modalitate-normativă-tipică novatorie din categoria agravantelor a infracțiunii de falsificarea probelor este dislocată expres la art. 441-1 Cod penal al Republicii Franceze, faptă manifestată prin modificarea scenei unei infracțiuni, prin falsificarea sau eliminarea unor indici doveditori care ar avea calitatea de purtători ai informațiilor veridice, inclusiv și înlăturarea sau aducerea într-o formă eronată a datelor probatorii care a cauzat unele vătămări de orișice categorie persoanelor participante la un proces judiciar, se pedepsește cu 3 ani privațiuni de libertate, cu executarea pedepsei într-un penitenciar de tip închis, și cu aplicarea unei amenzi în sumă de 45.000 euro, modalitate normativă ce nu poate fi identificată în Legea penală a Republicii Moldova.

Într-o altă conjunctură juridică, este de remarcat că, actualul Cod penal francez a fost elaborat în baza dreptului roman și a dreptului francez obișnuit, motiv pentru care, marea majoritate a sancțiunilor sub forma amenzii aplicate făptuitorilor, reprezintă un concept care poate fi numit „extravagant”. Astfel, nici infracțiunea de falsificarea probelor nu este o excepție în acest sens, fapt pentru care, legiuitorul francez a dislocat expres amenda ca formă de pedeapsă aplicabilă în sumă de 45.000 euro (precitate art. 434-4, alin.(1) și art. 441-1) și 75.000 euro, pentru faptele antisociale admise în realitatea obiectivă prenotate la art. 434-4, alin. (2) din Codul penal al Republicii Franceze.

Așadar, analizând cele menționate, apare ca obligativitate științifică de a realiza o propunere de lege ferenda cu privire la modernizarea și/sau completarea art.310 din Codul penal al Republicii Moldova, în bună practică cu legea penală franceză și evident, adaptarea normei juridice moldave la realitatea practicii judiciare a Republicii Moldova, în vederea bunei desfășurări a procesului de aplicarea substanțială a legii penale în corespundere cu fapta ilicită admisă de făptuitor – mecanism științific ce va fi realizat la finele prezentului demers discutativ.

În teritoriul cuprins între Atlanticul de Nord și Oceanul Arctic (Islanda), la fel ca și în celelalte state, faptele ilicite sunt sancționate juridic. Althing islandez, a instituit expres răspunderea penală, contravențională, civilă și disciplinară pentru faptele antisociale comise în realitatea obiectivă. Pentru început este de notat că, Althing este denumirea oficială a Parlamentului islandez, însemnând literar ansamblul tuturor lucrurilor.

Astfel, legiuitorul Althing, a dislocat substanțial în articolul 112 al copitolului XII intitulat normativ Infracțiuni împotriva autorităților din Codul penal al Islandei, răspunderea penală pentru infracțiunea de falsificarea probelor.

Prin urmare, în sensul legal al art. 122 din Codul penal al Islandei, se înțelege că, orice persoană care ajută pe cineva ce este urmărit în legătură cu o infracțiune de a evita arestarea și/sau pedeapsa, ascunzându-l sau ea, ajutându-l să scape sau prezentând dovezi false despre persoană, fapte, evenimente sau chiar locul aflării făptuitorului – va fi sancționat penal.

O asemenea faptă se sancționează cu o pedeapsă de tipul amenzii până la 5 salarii medii pe economie sau cu închisoare până la 1 an.¹⁰

Consecvent cu aceasta, este de specificat că, aceiași sancțiune penală prenotată, va fi aplicată și subiectului de drept care va admite obstrucționarea investigării unei infracțiuni prin distrugerea, modificarea sau înlăturarea elementelor probatorii care ar putea avea calitatea de dovezi autentice în cazul unui proces judiciar. La fel, făptuitorul în această ordine juridică, va fi sancționat și pentru prezentarea informațiilor false în procesul desfășurării urmăririi penale sau în cazul în care ultimul va manipula probele infracțiunii.¹¹

Totodată, este de notat că, la art.112 alin.(3) din Codul penal al Islandei, este instituită expres și o modalitate de eliberare de răspundere penală a subiectului de drept care a falsificat probele într-un proces judiciar. Pentru a fi aplicată o asemenea prevedere, persoana pasibilă de răspunderea penală trebuie să se încadreze juridic în limitele normative a următoarei dispoziții: infracțiunea de falsificarea probelor să fie săvârșită în scopul de a se eschiva făptuitorul personal de la răspunderea penală sau în cazul în care a preîntâmpinat condamnarea unei rude apropiate, până la gradul III.¹²

Notabil este faptul că, în cadrul capitolului XV cu denumirea generică Mărturii false și acuzații false din Codul penal al Islandei, își regăsește dislocarea normativă art.148, care într-o modalitate juridică, la fel sancționează penal subiectul legii care falsifică probele.

Astfel, în corespundere cu art. 148 Cod penal al Islandei, se pedepsește orișice persoană care ascunde probele veridice prin diverse modalități și vice-versa prezintă unele probe falsificate care ar demonstra vinovăția unei persoane terțe în vederea condamnării acestuia din punct de vedere penal. O asemenea faptă se sancționează cu o pedeapsă de tipul închisorii de până la 10 ani.¹³

Simultan cu această gravură penală, capitolul XVII intitulat Falsificarea și alte infracțiuni care implică dovezi vizibile din același act normativ, aprobat de către Althing islandez, instituie expres că, orice persoană care a corupt pe cineva în vederea falsificării probelor și a determinat organele competente să primească o decizie necorespunzătoare realității obiective, va fi sancționat. Pedeapsa pentru o faptă ilicită de genul dat este una de tipul închisorii de până la 2 ani. Totodată, cu o asemenea sancțiune va fi pedepsită și persoana care a distrus și/sau ascuns probele veridice, iar în schimb a corupt pe cineva în vederea falsificării unor probe neautentice.¹⁴

¹⁰ Codul penal al Islandei nr. 19 din 12.02.1940, cu ultimele modificări și completări din 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accesat la 10.07.2020).

¹¹ Codul penal al Islandei nr. 19 din 12.02.1940, cu ultimele modificări și completări din 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accesat la 10.07.2020).

¹² Codul penal al Islandei nr. 19 din 12.02.1940, cu ultimele modificări și completări din 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accesat la 10.07.2020).

¹³ Codul penal al Islandei nr. 19 din 12.02.1940, cu ultimele modificări și completări din 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accesat la 10.07.2020).

¹⁴ Codul penal al Islandei nr. 19 din 12.02.1940, cu ultimele modificări și completări din 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accesat la 10.07.2020).

În condițiile descrise, este de specificat că, Codul penal al Islandei dislochează juridico-normativ în conținutul mai multor norme legale răspunderea penală pentru faptele antisociale admise de făptuitor în realitatea obiectivă, pe când în Legea penală a Republicii Moldova, sancțiunea aplicabilă infracțiunii de falsificarea probelor este instituită într-o singură normă juridică – art. 310 Cod penal al Republicii Moldova.

Reieșind din faptele și aspectele menționate mai sus, se concluzionează că, fiecare stat la care s-a făcut trimitere de referință în prezentul demers științific, incriminează răspunderea penală pentru infracțiunea de falsificarea probelor în mod diferit.

De la stat la stat, se observă dinamica și evoluția faptelor criminogene de falsificarea dovezilor, iar pentru o bună aplicare a Legii penale a Republicii Moldova în practica judiciară de către organele de drept competente, inclusiv sancționarea tuturor formelor de falsificare a probelor admise în realitatea obiectivă, se propune cu titlul generic științific de lege ferenda, completarea Codului penal al Republicii Moldova cu unele modalități normative în ordinea care succed.

Articolul 310². Falsificarea probelor de către demnitarii de stat.

(1) Falsificarea probelor într-un proces penal și/sau civil de către un demnitar de stat se pedepsește cu închisoare de la 10 la 15 ani, privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen cât a fost condamnat la privațiune de libertate și cu posibilitatea retragerii tuturor distincțiilor de stat.

(2) Falsificarea probelor într-un proces penal și/sau civil de către o persoană care nu deține o poziție oficială în stat dar care a acționat la indicația și/sau la ordinul (verbal/scriș) al unui demnitar de stat se pedepsește cu închisoare de la 4 la 6 ani și amendă în mărime de la 1.000 la 3.000 unități convenționale.

Articolul 310³. Vătămarea gravă ori medie ca rezultat al falsificării probelor.

Falsificarea probelor în cadrul unui proces penal și/sau în cadrul unui proces civil de către subiectul infracțiunii care au cauzat o vătămare gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății se pedepsește cu închisoare de la 2 la 3 ani sau amendă în mărime de la 300 la 500 unități convenționale în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 5 ani.

Articolul 310⁴. Inducerea în eroare a organelor de drept ca rezultat al falsificării probelor.

Determinarea, instigarea și/sau acordarea suportului unei persoane terțe în vederea falsificării probelor într-un proces judiciar, care au avut ca consecință obstrucționarea justiției și determinarea organelor competente să primească o decizie necorespunzătoare realității obiective se pedepsește cu amendă în mărime de la 200 la 300 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 2 ani.

Bibliografie

1. Codul penal al Republicii Moldova nr.985 din 18.04.2002 // Monitorul Oficial nr.128-129 din 13.09.2002, în vigoare din 12.06.2003. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286230> (accesat la 01.06.2020).

2. Codul penal al Canadei nr.C-46 din 1985, cu ultimele modificări și completări din 18.12.2019. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/> (accesat la 05.06.2020).

3. Codul penal al Ungariei din 01.07.2013, cu ultimele modificări și completări din 01.02.2020. https://www.legislationline.org/download/id/5619/file/HUngary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf (accesat la 04.06.2020).

4. Codul penal al Slovaciei nr. 300 din 20.05.2005, cu ultimele modificări și completări din 19.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf (accesat la 05.06.2020).

5. Codul penal al Franței din 01.03.1994, cu ultimele modificări și completări din 01.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (accesat la 06.06.2020).

6. Codul penal al Islandei nr. 19 din 12.02.1940, cu ultimele modificări și completări din 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accesat la 10.07.2020).

Prezentat: 1 octombrie 2021.

E-mail: piterschi1979e@gmail.com

МИРОВЫЕ МОДЕЛИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ, ГАРАНТИРУЕМОЙ ГОСУДАРСТВОМ

Вадим СУХОВ, докторант, Молдавский Государственный Университет

Аннотация

Статья посвящена исследованию и сравнению существующих в мире моделей предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, с целью поиска наиболее эффективной из них. Делается вывод о том, что более эффективно использовать ресурсы, предназначенные для предоставления бесплатной юридической помощи и оказывать более качественные услуги позволяет смешанная модель.

Ключевые слова: бесплатная юридическая помощь, гарантируемая государством юридическая помощь, общественный адвокат, назначенный адвокат, контрактная модель.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).14](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).14)

CZU: 343.121.4+347.921.8(100)

Введению Будет ли доступ к юридической помощи, гарантируемой государством, устойчивым и эффективным, зависит не только от качества управления системой этой помощи и ее финансирования, но и от механизмов, с помощью которых предоставляются юридические услуги. Очевидно, что функционирование систем юридической помощи, гарантируемой государством, невозможно без привлечения к работе в них поставщиков юридических услуг, причем таких, которые в состоянии обеспечить предоставление юридической помощи надлежащего качества [19].

Существующие в мире национальные системы юридической помощи, гарантируемой государством, создавались независимо друг от друга, следуя своими специфическими путями исторического развития. Поэтому существует большое разнообразие не только схем управления такими системами, но и вариантов предоставления юридических услуг в рамках этих систем, которые могут зависеть от имеющихся в стране ресурсов и возможностей, а также региональных и национальных традиций. Однако, несмотря на эти различия имеются и определенные общие тенденции, которые можно наблюдать в разных регионах [4].

Призывая государства принять либо усилить меры в соответствии со своими национальными правовыми системами для обеспечения оказания эффективной юридической помощи, Принципы и руководящие положения Организации Объединенных Наций, касающиеся доступа к юридической помощи в системах уголовного правосудия, признают, что системы юстиции разных стран имеют различные характеристики. Системы юридической помощи, гарантируемой государством, развиваются в рамках систем правосудия, существующих в разных государствах, в зависимости от имеющихся ресурсов и потребностей. Поэтому принятие определенной модели предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, зависит от ряда факторов, вклю-

чая количество имеющих юристов и их доступность, спрос на юридические услуги и количество потенциальных бенефициаров бесплатной юридической помощи, а также доступные финансовые ресурсы [8].

Целью настоящего исследования является поиск наиболее эффективной модели предоставления юридической помощи, гарантируемой государством.

В процессе исследования использовались сравнительно-правовой, формально-юридический, формально-логический методы научного исследования, а также метод обобщения.

Модель штатных юристов (staff model). Модель штатных юристов предполагает создание отдельной независимой, полузависимой или зависимой от органа, управляющего системой юридической помощи, гарантируемой государством, государственной службы для предоставления юридических услуг малообеспеченным лицам. По своей сути это государственная юридическая фирма, оказывающая бесплатную юридическую помощь лицам, имеющим на нее право в соответствии с законодательством. Она финансируется государством и содержит штат юристов и другой вспомогательный и технический персонал, работающий на условиях полной занятости и определенной заработной платы, не зависящей от количества проделанной работы.

Примером применения данной модели является Грузия, где в рамках Службы по юридической помощи – независимого государственного органа, управляющего системой юридической помощи, гарантируемой государством, действуют территориальные бюро юридической помощи и консультативные центры, в которых работают общественные адвокаты, консультанты и административный персонал. Здесь предоставляются предусмотренные законом юридические услуги лицам, имеющим право на юридическую помощь, гарантируемую государством [11].

Аналогичная модель существует в Израиле. Здесь в составе Министерства юстиции действует Бюро государственного защитника, в котором на полную ставку работают государственные защитники, являющиеся государственными служащими. Они оказывают гарантируемую государством юридическую помощь по уголовным делам [18].

Модель государственных защитников широко используется во всех латиноамериканских странах. Здесь созданы офисы государственной защиты, чаще всего имеющие функциональную и финансовую автономию, которые посредством общественных защитников обеспечивают предоставление юридической помощи, гарантируемой государством [4].

Контрактная модель (judicare model). Контрактная модель предполагает заключение органом, управляющим системой юридической помощи, гарантируемой государством, контрактов с поставщиками юридических услуг (юридическими фирмами, частнопрактикующими адвокатами, некоммерческими организациями, параюристами), согласно которым эти поставщики принимают на себя обязанность оказывать определенные контрактом юридические услуги определенным бенефициарам в определенной местности либо в определенных государственных органах и судебных инстанциях за определенный гонорар, зависящий от определенных условий (количество и сложность дел, количество и продолжительность процессуальных действий и др.)

Такая модель действует, например, в Украине, где бесплатную вторичную юридическую помощь (защита, осуществление представительства в судах и др. государственных органах, составление документов процессуального характера) предоставляют

частнопрактикующие адвокаты по назначению региональных и местных центров по предоставлению бесплатной вторичной правовой помощи, с которыми эти центры заключают соответствующие контракты после включения их в специальный реестр [12]. Оказанные адвокатами услуги оплачиваются центрами в порядке и согласно методики, установленных Кабинетом Министров Украины [17].

В Англии и Уэльсе, где системой юридической помощи, гарантируемой государством, управляет Комиссия по юридической помощи, бесплатные юридические услуги предоставляются в основном частнопрактикующими адвокатами (уголовная защита и представительство по гражданским делам) и неправительственными организациями (юридические консультации), на основании контрактов, заключенных с ними комиссией [13].

Контрактная модель оказания юридической помощи, гарантируемой государством, применяется также в Голландии [2].

Модель назначенных адвокатов (*ex officio*). Эта модель предполагает оказание гарантируемой государством юридической помощи частнопрактикующими адвокатами по назначению непосредственно судебных инстанций и органов уголовного преследования по собственному выбору без учета каких-либо формальных списков, методов ротации и квалификационных критериев. Оплата за оказанные услуги осуществляется по распоряжению назначившего адвоката органа согласно отработанному времени или оказанным услугам. В некоторых юрисдикциях назначение адвокатов для оказания юридической помощи по требованию судебных инстанций и полиции осуществляется профессиональными объединениями адвокатов. В таких случаях чаще всего используются списки адвокатов, пожелавших участвовать в предоставлении бесплатной юридической помощи.

В Польше [9] и Чехии [6], например, в случае, если лицо не может заключить договор о юридической помощи, защитника ему назначает судебный орган, который по окончании дела распоряжается об оплате адвокату оказанных услуг из государственного бюджета.

В Эстонии решение о предоставлении лицу юридической помощи, гарантируемой государством, принимается судом, прокуратурой либо следственным органом. На основании этого решения Адвокатура назначает частнопрактикующего адвоката, который будет оказывать юридические услуги этому лицу. Оплата оказанных услуг осуществляется также Адвокатурой на основании решения, принятого судом, прокуратурой или следственным органом в зависимости от количества оказанных услуг из средств, выделяемых государственным бюджетом [5].

Плюсы и минусы. Вышеперечисленные модели предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, имеют как положительные, так и отрицательные стороны.

Так, модель предоставления юридической помощи государственными защитниками гарантирует, что персонал, работающий в данных учреждениях, прошел специальную подготовку и имеет надлежащую квалификацию. Назначенный персонал и собственный выделенный бюджет позволяют создать эффективную систему сбора информации и контроля качества оказанных услуг, принимать эффективные и своевременные меры по внесению предложений по усовершенствованию систем юстиции для улучшения доступа к правосудию. Институты государственных защитников часто имеют свой управленческий персонал, который занимается логистическим планированием и коор-

динацией, включая контроль качества оказанных услуг и постоянное обучение навыкам. Государственные защитники обычно работают в команде, что дает возможность создать более высокий дух и регулярный обмен информацией и опытом, организовать наставничество. Офисы государственных защитников могут нанимать в помощь адвокатам детективов, социальных работников, экспертов.

Организация работы в офисе государственного защитника позволяет соблюдать принцип вертикальной защиты. Защитник по мере возможности работает с клиентом с момента поступления дела в канцелярию и до его завершения, включая рассмотрение дела в апелляционном суде. То, что адвокаты не меняются от этапа к этапу, существенно влияет на качество юридической помощи. Зарплата сотрудников офисов общественных защитников, как правило, ниже, чем гонорары их коллег, имеющих частную практику. Но их привлекает стабильная зарплата, отсутствие необходимости тратить силы и время на поиск клиентов, более выгодные условия медицинского и пенсионного страхования, продолжительность оплачиваемого отпуска и другие факторы. Часто в офисах общественных защитников работают молодые адвокаты в целях получения опыта перед тем, как заняться частной практикой. Многие исследователи утверждают, что офис общественного защитника не только предоставляет более качественную помощь, но и обходится дешевле (в расчете на одно дело), чем работа адвокатов по контракту, поскольку общественные защитники могут участвовать в нескольких делах при одном визите в суд, кабинеты могут быть расположены территориально рядом с судом, административные расходы меньше и предсказуемость затрат выше [16 с. 9].

Модель общественных адвокатов в целом подходит для ситуаций, когда преобладают рутинные и предсказуемые дела. Они легче вписываются в рамки бюрократических организаций. Эта модель по затратам обходится государству дешевле контрактной модели, обеспечивает услуги, не ограничивающиеся работой по делам в судах. Согласно исследованию, проведенному в Англии в рамках пилотного проекта Комиссии по юридическим услугам, качество работы штатных юристов оказывалось выше, чем у частнопрактикующих адвокатов [3].

Однако, по мнению специалистов, достоинства данной модели могут легко обернуться и недостатками, когда, например, вследствие недостаточного финансирования, рутинной загруженности и низкого уровня оплаты труда может страдать качество оказываемых общественными адвокатами услуг, что влечет за собой низкий авторитет профессии. А неограниченный контроль внутри коллектива может привести к ограничению независимости адвокатов и лишить их возможности свободно и действительно защищать клиента [4].

Модель государственных защитников не пользуется престижем в профессиональном сообществе, редко привлекает маститых специалистов по судебному представительству, ведь последние предпочитают работать вне государственных, а значит бюрократических организаций. Немаловажна и проблема фактического доступа граждан к юридической помощи штатных юристов: занятость телефонных линий, использование автоответчиков, длительность ожидания приёма и т.д. Кроме того, сложно стимулировать скорость и эффективность работы штатных юристов [3].

Контрактная модель предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, позволяет привлечь для оказания этой помощи лучших поставщиков из числа частнопрактикующих адвокатов, не обременяя государство необходимостью

содержания системы государственной защиты. Основным недостатком такой модели является то, что при недостаточной оплате и перегруженности адвокат может испытывать проблемы с мотивацией и чувством профессионального достоинства, что снова вызовет проблемы с качеством оказываемых услуг [1 с. 36].

Кроме этого, исследователи считают контрактную модель недостаточно эффективной при разрешении дел, характерных для малоимущих слоев населения, чему в немалой степени способствует тот факт, что оказывающие юридические услуги фирмы, как правило, не размещают свои офисы в бедных районах или в сельской местности, жители которой особенно нуждаются в такой помощи [10 с. 147]. Поэтому частнопрактикующие юристы зачастую не имеют опыта работы с проблемами, с которыми обращаются малоимущие. К тому же бюджет контрактной модели трудно планировать и контролировать. Частные юристы могут не выдерживать и быстрого роста нагрузки, поскольку вовлечены также в предоставление услуг на коммерческой основе [20 с. 89-90].

Модель назначенных адвокатов удобна для обеспечения процессуальных прав задержанных и защиты социально-уязвимых лиц. Ее поддерживают судебные инстанции, т.к. она позволяет эффективно обеспечить судебное производство. Но она не эффективна в случае необходимости оказания юридической помощи на досудебной стадии по делам не уголовного характера. А на основе европейского опыта сложилось общее мнение о том, что модель *ex officio* не в состоянии обеспечить эффективное решение всех вопросов в ходе представления интересов клиента [19 с. 167]. Исключения составляют юрисдикции, где назначение адвокатов для оказания юридической помощи, гарантируемой государством, по решениям судебных инстанций и органов уголовного преследования осуществляют профессиональные объединения адвокатов, которые учитывают при этом профессиональную специализацию адвоката и контролируют качество оказанных услуг [7].

Недостатками этой модели являются назначение правоохранительными органами адвокатов без учета их профессиональной подготовки и опыта при отсутствии координирующего органа, ответственного за распределение дел между адвокатами, а также смена защитников на каждой стадии процесса, мешающая осуществлению так называемой “вертикальной защиты”, когда адвокат представляет интересы клиента с момента получения дела до рассмотрения его апелляционной инстанцией. Исследователи, в качестве недостатков модели *ex officio* выделяют также риск привлечения к оказанию бесплатной юридической помощи “удобных” адвокатов при отсутствии координирующих органов либо графиков, устанавливающих строгую очередность привлечения адвокатов по назначению. Еще одним недостатком названной модели, по мнению специалистов, является то, что при существенной разнице в оплате труда адвокатов по назначению и по соглашению защита по назначению воспринимается как обуза, и адвокаты откровенно пренебрегают своими обязанностями, оставляя клиента по существу без защиты [16 с. 97].

Смешанная модель. На практике большинство существующих систем публичных юридических услуг объединяют две или три перечисленных модели. Использование различных механизмов оказания юридической помощи, гарантируемой государством, не только даёт возможность сравнить эффективность различных моделей, но и сделать рентабельный выбор поставщиков юридических услуг в различных ситуациях. Смешанные модели предоставления юридической помощи, гарантируемой государством,

становятся все более популярными как средство максимизации сильных сторон и сведения к минимуму слабых сторон старых традиционных моделей. Смешанные модели предполагают оптимальный уровень гибкости, позволяя правительствам выбрать наилучшие способы оказания юридической помощи в различных частях страны, используя возможности всех имеющихся потенциальных поставщиков юридических услуг [4].

В Израиле, например, бюро государственной защиты заключает контракты с частнопрактикующими адвокатами и привлекает их к оказанию юридической помощи, гарантируемой государством (Хакохен, 2020). Контракты на оказание юридических услуг с частнопрактикующими адвокатами заключают и территориальные бюро юридической помощи в Грузии [11]. А в Англии и Уэльсе помимо частнопрактикующих адвокатов, юридическую помощь, гарантируемую государством, предоставляют несколько специально созданных бюро общественных защитников [2]. Смешанная модель, в которой бесплатная юридическая помощь предоставляется частными адвокатами и адвокатами, работающими в центрах бесплатной юридической помощи и консультаций, успешно используется в Голландии [14].

Смешанные модели предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, помогают избежать монополии на рынке юридических услуг, предоставляют возможность специализации поставщиков этих услуг, позволяют гибко реагировать на изменение обстоятельств и имеют массу других преимуществ. Вместе с тем, смешанным моделям присущ и ряд недостатков. Это сложное администрирование и значительная административная нагрузка. Это возможные конфликты между адвокатским сообществом и службами юридической помощи. Тем не менее, специалисты считают, что использование смешанной модели приносит больше преимуществ, чем содержит трудностей [19 с. 170].

Заключение. Вопрос о том, какая из моделей предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, является предпочтительней, некорректен без учета национальных условий каждой страны, к которым относятся правовая культура, финансовые возможности, количество практикующих юристов, национальный, социальный, возрастной состав населения, его географическая плотность. Рассмотренные выше модели могут быть пригодными в одних условиях, но не пригодными в других. Исследователи систем оказания бесплатной юридической помощи выделяют целый ряд факторов, определяющих применимость той или иной модели или их сочетаний [16 с. 100-107].

При создании модели бесплатной юридической помощи, а также при ее совершенствовании очень полезен опыт стран, в которых эти системы действуют наиболее успешно. Как показывает опыт, ни одна развитая система бесплатной юридической помощи не может основываться на какой-то одной модели [15 с. 109].

Большинство государств, в которых существуют системы юридической помощи, гарантируемой государством, выбрали для себя смешанную модель предоставления бесплатных юридических услуг, предполагающую комплексное использование элементов различных моделей. Это позволит органам, формирующим политику в данной сфере, сопоставлять и оценивать затраты и более эффективно использовать ресурсы, предназначенные для предоставления публичных услуг, обеспечивая при этом их максимальное качество.

Смешанная модель предоставления юридической помощи, гарантируемой государством, успешно действует и в Республике Молдова.

Библиография

1. Burmitskaya E. Word's models of legal aid for criminal cases: What can Russia borrow? <https://www.pilnet.org/wp-content/uploads/2020/04/Legal-Aid-Russia-Book.pdf/> (accesat la 08.08.2021).
2. Mihailov-Moraru V. Anexa X. Metode de acordare a asistenței juridice garantate de stat în alte state. În: V. Mihailov-Moraru, N. Moloșag, M. Lupu, & V. Zaharia, Studiu cu privire la noi metode de acordare a asistenței juridice calificate garantate de stat. http://justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/pilon3/anexa_1_experienta_altor_state.pdf/ (accesat la 08.08.2021).
3. Moorhead R. Quality and Cost: Final Report of the Contracting o Civil Non-Family Advice and Assistance Pilot, London, 2011.
4. Office on Drugs and Crime. Global Study on Legal Aid Global Report. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Global-Study-on-Legal-Aid_Report01.pdf/ (accesat la 10.05.2021).
5. Riigi õigusabi seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12212202004/> (accesat la 12.05.2021).
6. Šandala V. Právo na bezplatnou právní pomoc jako součást práva na spravedlivé řízení dle čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita, 2016.
7. Spangenberg R., Beeman M. (1995). Indigent Defense Systems in the United States. Law and Contemporary Problems, 1995, pp. 31-49. <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4264&context=lcp/> (accesat la 17.05.2021).
8. United Nations Office on Drugs and Crime. Model Law on Legal Aid in Criminal Justice Systems with Commentaries. Vienna: United Nations. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf/ (accesat la 20.12.2021).
9. Боярский Л. Доступ к бесплатной правовой помощи в Польше. Отчет по мониторингу. Варшава: Хельсинский фонд по правам человека, 2003, 188 с.
10. Бугаренко А. И. Теория, правовые аспекты и практика оказани гражданам бесплатной юридической помощи адвокатами. Диссертаци на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2010, 251 с.
11. Закон Грузии о юридической помощи. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/21604?publication=24/> (accesat la 04.01.2021).
12. Закон України про безоплатну правову допомогу № 3460. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text/> (accesat la 11.05.2021).
13. Качественная юридическая помощь. Методология оценки и контроля, Москва: Институт общественных интересов, 2008, 183 с.
14. Концепция по совершенствованию системы гарантируемой государством юридической помощи в Литовской Респулике. https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/03/Kontseptsiya_redaktsiya1.doc/ (accesat la 06.08.2021).
15. Кривоносова О. Ю. Конституционное право на бесплатную юридическую помощь в Российской Федерации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2007, 227 с.
16. Плетень, А. С. (2008). Конституционное право на бесплатную юридическую помощь и механизм его реализации в современной России. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Хабаровск, 2008, 175 с.
17. Постанова Кабінету Міністрів України № 465 від 17 вересня 2014 р. Питання оплати

послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF#Text/> (accesat la 11.05.2021).

18. Хакохен М. (2020). Израильское бюро государственного защитника: уроки прошлого, планы на будущее. В. Л. Резниченко (Ред.), Доступ к правосудию. Проблемы бесплатной юридической помощи в странах Восточной и Центральной Европы (стр. 552-565). <https://www.pilnet.org/wp-content/uploads/2020/04/Problems-of-Legal-Aid-in-CEE-1.pdf/> (accesat la 10.05.2021).

19. Шепелева О. С. (2010). Организация программ субсидируемой юридической помощи: международный опыт. Доступ к правосудию и субсидируемая юридическая помощь: анализ международного и российского опыта. Сборник материалов. (стр. 156-184), Москва: ООО «Вариант», 2010, 289 с.

20. Шереметова Г. С. Право на бесплатную юридическую помощь в гражданском процессе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Екатеринбург, 2014, 186 с.

Представлено: 8 августа 2021.

E-mail: vadim_suhov@yahoo.com.

RECENZII

UN STUDIU ACTUAL PRIVIND COOPERAREA TRANSFRONTALIERĂ

Ludmila ROȘCA, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

Monografia: Cooperarea transfrontalieră a Ucrainei cu țările UE: provocări și posibilități actuale./„Institutul de Cercetare Regională „M. I. DOLISHNYI” al Academiei de Științe al Ucrainei. Editor - Khrystyna Prytula. Livov, 2019, 220 p.

Monografia este publicată cu suportul financiar oferit de Comisia Europeană, în cadrul proiectului: „Boosting Local Economic Growth in Border Regions in the Process of EU Integration: Best Practices of Eastern Partnership (EaP) Countries” (Nr 599948-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-SUPPA) implemented under Jean Monnet - Support to Associations - ERASMUS+ Programme. Project duration: 01-09-2018 – 28-02-2022.

Actualitatea temei investigate este justificată de ponderea cooperării transfrontaliere ca componentă a Politicii Europene de Coeziune și a Politicii Europene de Vecinătate, care prevăd realizarea mai multor programe de cooperare economică pentru dezvoltarea diferitor regiuni, situate la frontierele interne și externe ale Uniunii Europene. Politica Europeană de Coeziune este orientată către reducerea decalajelor dintre statele membre dezvoltate și cele mai puțin dezvoltate, iar obiectivele Politicii Europene de Vecinătate diversifică formele de cooperare ale Uniunii Europene cu vecinii. Ucraina și alte state ex-socialiste, ex-sovietice beneficiază de programele Politicii Europene de Vecinătate. Conform Tratatului privind Uniunea Europeană: „Uniunea dezvoltă relații privilegiate cu țările învecinate, în vederea stabilirii unui spațiu de prosperitate și de bună vecinătate, întemeiat pe valorile Uniunii și caracterizat prin relații strânse și pașnice, bazate pe cooperare” (art. 8, alin. (1)).

Ponderea cooperării transfrontaliere este în continuă creștere, deoarece stă la baza politicii de coeziune economică și socială. Dezvoltarea cooperării teritoriale este susținută de natura în schimbare a frontierelor și de interesul părților interesate. Componenta cooperării transfrontaliere ocupă un loc specific în dezvoltarea cooperării teritoriale. Aceasta își propune să dezvolte zonele de frontieră, să exploateze potențialul lor de creștere și să abordeze provocările comune identificate în comun.

Procesele de integrare și extindere a Uniunii Europene la frontierele ucrainene au asigurat crearea condițiilor necesare pentru cooperarea acestora cu țările membre ale Europei unite, diverse instituții europene și participarea la inițiativele de politică de cooperare teritorială, în primul rând, Crucea UE, programe de cooperare la frontieră. Țara a primit oportunitatea de a-și folosi locația geografică benefică și de a face pași importanți către realizarea aspirațiilor sale de integrare în Uniunea Europeană. Procesele de integrare europeană din Ucraina aduc în prim-plan dezvoltarea regiunilor de frontieră care au fost întotdeauna mai puțin dezvoltate în comparație cu regiunile centrale datorită amplasării lor periferice. În astfel de condiții, acestea trebuie să-și crească nivelul de competitivitate pentru a putea concura cu regiunile europene.

Este vorba despre susținerea mai activă a cooperării transfrontaliere cu țările vecine mai dezvoltate ale UE. Aceasta va contribui la convergența teritoriilor transfrontaliere, la activarea dezvoltării inovatoare a regiunilor, la deschiderea lor către introducerea de noi tehnologii și mecanisme de management.

Dezvoltarea și îmbunătățirea mecanismului de cooperare transfrontalieră și conturarea direcțiilor sale prioritare în sistemul general de dezvoltare a regiunilor de frontieră se numără printre direcțiile majore ale transformărilor socio-economice actuale din Ucraina. În astfel de condiții, cercetarea teoriei și practicii dezvoltării și reglementării cooperării transfrontaliere are o valoare științifică din ce în ce mai mare. Monografia „Cooperarea transfrontalieră a Ucrainei cu țările UE: provocări și posibilități actuale” răspunde acestor cerințe. Structura monografiei este constituită din patru capitole care dezvăluie complet și cuprinzător subiectul cercetării.

În primul capitol: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF INTERACTION MECHANISMS BETWEEN ECONOMIC ENTITIES IN THE EU-UKRAINE CROSS-BORDER SPAC, sunt expuse bazele teoretice și metodologice ale dezvoltării mecanismelor de interacțiune între entitățile economice din spațiul transfrontalier UE-Ucraina. Sunt analizate în detaliu cadrele instituționale și juridice pentru dezvoltarea CBC în Ucraina și arată locul pe care îl deține cooperarea euroregională în sistemul de cooperare transfrontalieră. O atenție deosebită este acordată mecanismelor de interacțiune dintre entitățile economice din spațiul transfrontalier pe baza clasificării acestora în: entități de interacțiune, piețe, tip de interacțiune, direcție de interacțiune, timp de acțiune, tip de impact etc. În acest capitol sunt descrise cele mai bune practici de interacțiune între entitățile economice în spațiul transfrontalier în Europa. De asemenea, este elucidată natura transformării mediului economic în regiunile de frontieră în procesul de extindere a UE, precum și prevederile politicii UE în domeniu.

Capitolul II: PECULIARITIES OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER REGIONS WITH UKRAINIAN PARTICIPATION, valorifică specificul regiunilor transfrontaliere ucrainene de-a lungul graniței cu UE. În special, capitolul furnizează cadrele juridice și instituționale ale dezvoltării CBC în fiecare regiune, modalitățile de desfășurare a CBC de către entitățile de cooperare și caracteristicile socio-economice bazate pe o comparație a dinamicii GRP pe cap de locuitor, salariile medii lunare, raportul mediu lunar al pensiilor și investiția de capital pe cap de locuitor.

Intensificarea proceselor de integrare, legate de semnarea Acordul de Asociere UE-Ucraina, funcționarea „temporară” a Deep and Comprehensive Zona de Liber Schimb (ZLSAC) de la 1 ianuarie 2016 accelerează aderarea la frontieră a zonei în spațiul economic european. Prin urmare, al treilea capitol: CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BORDER OBLASTS, arată și rezultatele sondajului de experți în rândul reprezentanților orașelor republicii și regiunilor menționate (reprezentanți ai consiliilor municipale) și angajații autorităților publice raionale, administrațiile a șase regiuni de frontieră, în special Volânia, Livov, Transcarpatia, Regiunile Ivano-Frankivsk, Chernăuți și Odesa. Sondajul a acoperit 288 de experți - reprezentanți ai 113 administrații locale. Obiectivele sondajului: evaluarea stării actuale a dezvoltării zonelor de frontieră; cercetarea impactului Asociației UE-Ucraina - Acord privind dezvoltarea unui teritoriu în contextul pozitiv și negativ; aprecierea consecințelor intensificării proceselor de integrare europeană; definirea direcțiilor de perspectivă ale dezvoltării teritoriilor aflate în cercetare.

Monografia evaluează, de asemenea, nivelul economiei tenebre în zonele de frontieră bazate pe abordări directe și indirecte. În special, în cadrul indirect sau abordarea indicatorului autorii au folosit metodele aplicabile la nivel regional: „cheltuielile populației – cifra de afaceri cu amănuntul”. Abordarea directă, macroeconomică, bazată pe chestionare bine elaborate și eșantioane, care prevedeau răspunsuri voluntare, angajații „Institutului Regional „M.I. DOLISHNYI” o aplică și în sondajul reprezentanților autorităților locale. Aceasta a contribuit la evaluarea și evidențierea principalelor motive, care duc la practicarea economiei tenebre și a tipurilor de activități economice, în care activitatea economică „în umbră” este cea mai mare. Astfel de activități economice creează în timp condiții pentru destabilizarea sectoarelor economiei naționale, pentru plecarea tinerilor în străinătate, reduce considerabil atractivitatea investițiilor ucrainene în spațiile de frontieră. Impactul negativ al comerțului la frontieră este consolidat prin formarea dependenței substanțiale de importul anumitor tipuri de mărfuri, descurajând dezvoltarea producției interne; prin evitarea plății impozitelor și deci – deficitul de venituri la bugetele locale etc. Prin urmare, capitolul trei examinează problema dezvoltării comerțului de frontieră în regiunea transfrontalieră ucraineano-polonă. Este justificată concluzia: nu trebuie ignorate tendințele existente în zonele de frontieră ucraineano-polonă în condițiile de „subinvestire” a regiunilor, capacitatea slabă a pieței interne și reducerea oportunităților de angajare. Trebuie actualizate problemele urgente în formarea politicii regionale în zonele de frontieră.

Al patrulea capitol: DIRECTIONS TO INTENSIFY CROSS-BORDER COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND EU MEMBER STATES, furnizează instrumentele de stimulare regională, dezvoltate în statele membre UE. În special, punerea în aplicare a politicii de cluster, caracteristice politicii industriale. Revitalizarea regiunilor este unul dintre scopurile politicii industriale declarate de Comisia Europeană, care poate fi realizat prin dezvoltarea de clustere și platforme de specializare inteligentă. Clusterele asigură 38% din locurile de muncă din UE, susțin participarea întreprinderilor mici și mijlocii și astfel asigură dezvoltarea inovațiilor și creșterea economiei generale. Există peste 2000 de clustere în Europa, dintre care 150 sunt considerate a fi cele mai importante în termeni de angajare, volume, direcții și specializare. Capitolul prezintă principalele prevederi teoretice și metodologice ale cooperării euroregionale, care este considerată cooperare în cadrul activității de structuri instituționalizate (Euroregiuni, Grupări Euroregionale de Cooperare (ECG), Grupări Europene de Cooperare Teritorială (GECT) și altele) din cooperarea transfrontalieră care vizează aprofundarea proceselor de integrare europeană și realizarea anumitor scopuri și obiective. Este descris specificul structurii euroregionale care funcționează în UE (Euroregiune, Comunitate de lucru, GECT, ECG, Eurodistrict, Eurocity), dar și direcțiile de activare a cooperării transfrontaliere în spațiul UE-Ucraina.

În Concluzii, autorii susțin că monitorizarea parametrilor socio-economici majori ai regiunilor de frontieră; creșterea economică în perioada 2000-2018 arată o întârziere semnificativă a dezvoltării lor economice în raport cu restul regiunilor Ucrainei și a regiunilor învecinate ale statelor membre UE. Îmbunătățirea transparenței frontierelor și a atractivității forței de muncă străine, piețele educaționale sunt factorii care intensifică procesele de ieșire a forței de muncă și a tinerilor în regiunile de graniță ale țărilor vecine. Ei au, de asemenea, avantaje competitive suplimentare legate de oportunitățile deschise de cooperarea la frontieră, care se dorește a fi un instrument important de implementare a politicii regionale de stat în teritoriile de frontieră.

Monografia este dedicată cercetării fundamentelor teoretice, metodologice și practice ale dezvoltării cooperării transfrontaliere în spațiul UE-Ucraina. Sunt analizate tendințele de dezvoltare ale regiunilor transfrontaliere cu participare ucraineană; sunt identificate mecanismele de interacțiune a entităților economice în spațiul transfrontalier. Monografia prezintă rezultatele sondajului de experți a reprezentanților autorităților locale pe problemele dezvoltării cooperării transfrontaliere și dezvoltării socioeconomice a regiunilor de frontieră în condițiile Acordului de Asociere UE-Ucraina. Sunt analizați factorii și tendințele majore ale dezvoltării economiei tenebre în regiunile de frontieră învecinate cu statele membre UE. Sunt sugerate direcțiile de activare a cooperării transfrontaliere.

Prin rezultatele cercetării diverselor aspecte ale cooperării transfrontaliere în spațiul UE-Ucraina, monografia prezintă interes, are valoare practică pentru reprezentanții autorităților centrale și locale, savanți, entități antreprenoriale, reprezentanți ai organizațiilor neguvernamentale etc.

INTERNATIONAL POLITOLOGICAL DISCOURSE

CHARACTERISTICS OF THE FINNISH EDUCATION SYSTEM: IMPACT ON SOCIAL LIFE

Dasman EL-FANEL, PhD student, Academy of Public Administration, Israel,

Ludmila ROSCA, Doctor Habilitat in Philosophy, Associate Professor,
Academy of Public Administration

Summary

In this article, the authors highlight the achievements of the Finnish education system, the most successful at the moment, in all countries of the world. The practical significance of the research for the institutions responsible for education in the Republic of Moldova and Israel, about the activity the authors are informed, is significant. In both states we have fundamental problems with reforming the education system, developing and implementing new curricula. The authors emerge from the thesis about applying the principle of learning continuity, complete assimilation of information about the researched fields. Initially, this principle was realized in Finland.

In conclusion, the authors mention: the country with a high level of economic development, with an economy open to inclusion, is distinguished by a level of education, a higher technological level. In such a country, the population benefits from advanced infrastructures, a diversity of quality services, long life, and a low birth rate.

Keywords: education, education system, Finland, Israel, Republic of Moldova.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).15](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).15)

CZU: 371(480)

Introduction. In the contemporary world, the educational system is characterized by multiple transformations. Out of the need to develop, offer better living conditions and activity, society must acquire them and capitalize on them. The objectives of the studies stem from the need to strengthen the national security system, which is met by a dynamic political system. The dynamics of the political process in such states, such as the Republic of Moldova, is ensured by the cooperation of state power institutions, by the existence and continuous support of social dialogue. The democratic state, a model, followed by the political institutions and the civil society in the Republic of Moldova, is functional in the conditions of education/training of a responsible, active, involved citizen, aware of everything that happens in his social environment. In education, the professional training of such citizens is of interest to the educational system in Finland, attractive through the academic conditions, through the working conditions of the employees.

The applied methodology is based on the systemic, structural-functional approach of education, which allows the authors to highlight the achievements registered at each educational level and pursue the development of the qualities of pupils/students at the other levels of instruction and education. Scientists, politicians, and civil servants discuss the spirit of education in their country, its importance for social development, or its valuable care for human capital. In

modern society and especially in the contemporary one, the role of the human factor in realising sustainable development programs is essential. In this context we update the conclusion of scientists Adamali, A., Cffev, J. O. & Safdar, Z. on the typology of world states [23]. Placing the world's states on a continuous line, in an increase of indicators, Adamali, Cffev & Safdar mention: at one end is characterized a developed country, on the opposite side - an underdeveloped country. The analysis allows the authors to find: the country with a high level of economic development is distinguished by a level of education, a higher technological level. In such a country, the population benefits from advanced infrastructures, a diversity of quality services, long life and a low birth rate; an underdeveloped country has a low standard of living, education, technology. The level of infrastructure and services is low, the birth rate is high, population growth is rapid, and life expectancy is low. Totodată, în majoritatea țărilor, susțin Ball & Junemann [2] At the same time, in most countries, Ball & Junemann claim, the level of development is not uniform: in some areas, it is higher, while in others, it is less developed.

For this reason, it is advisable to apply the comparative study and the case study. In this article, we aim to analyze the situation in the Finnish education system. The study includes the socio-economic aspects: the comprehensive budget of education, its composition, the structure of expenditures, the investment/expenditure policy; expenditure as part of output - evolution over the years - economic index - GDP; the level of employment of teachers; labour market productivity and income factors to the state treasury from exports.

The results of the investigation. According to the global economic website macro trends, net, Finnish government spending on education (including the current budget, salary payments, and transfers to educational institutions) is part of total government spending in all sectors (including health, transport, environment, and other services). Shalberg P. argues that the budget is usually transferred by authorized factors, controlled and distributed through districts, local authorities or directly to the educational institution. [16]. According to the administration instructions, the budget composition in the Finnish Ministry of Education (according to the administration instructions) is divided into age classes. There is a clear presentation of easily quantifiable budget levels in percentages/amounts, the government division's Finnish education budget table (1).

Table 1. National expenditure on education by type of expenses in Finland, 2000 - 2019.

Type of expenses	Years						
	2010	2012	2014	2016	2018	2019	The difference 2018-2019 with%
	E U R mln	E U R mln	E U R mln	E U R mln	E U R mln	E U R mln	
Pre-primary education	312	342	352	361	362	372	+2.6%
Comprehensive school education	4,120	4,363	4,538	4,691	4,847	5,081	+4.8%
General upper secondary education	695	727	738	730	728	753	+3.4%

Vocational education	1,935	2,069	2,035	1,891	1,800	1,819	+1%
University of Applied Sciences in Education	896	928	874	916	926	961	+3.7%
University education and research	2,162	2,340	2,320	2,284	2,261	2,287	+1.2%
Another education	442	478	481	474	473	479	+1.3%
Financial aid for students	871	837	852	866	510	518	+1.6%
TOTAL	11,434	12,084	12,190	12,213	11,908	12,269	+3%

Source: made by the researcher [AHO et al; OSF].

Researchers learn from Table (1) that no significant values show a constant development of specific sections of budget data over the years. The data show an increase in the budget in monetary terms, but since 2000 there has been no significant increase in the budget share of gross domestic product. It is interesting to note that the state excels in vocational education. We note that 2018 was the year in which the Finnish government decided to cut the budget insignificantly. Stahle presents the view of the Finnish government and says that there is no reduction in the budget in primary and pre-school education and that we can see a minor increase every year [21]. Finns do not give up education per school and see it as a critical starting point in the educational process. Takayama emphasizes that such an approach is also correct for high school education [22, p. 427]. The pragmatic vision of Finland, applied in education policy on the importance of the link between employment and education, is also expressed in the support section of universities teaching knowledge economy professions. The Finnish education system gives priority to vocational and vocational education. According to scientist Saloviita, almost half (46% in 2019) of young Finns have chosen a vocational training course in their high school years [20]. Therefore, there is the most significant 4.8% increase in the budget in 2018-2019 and 3.8% of budget support in higher education institutions that encourage the learning of advanced scientific fields and technological disciplines.

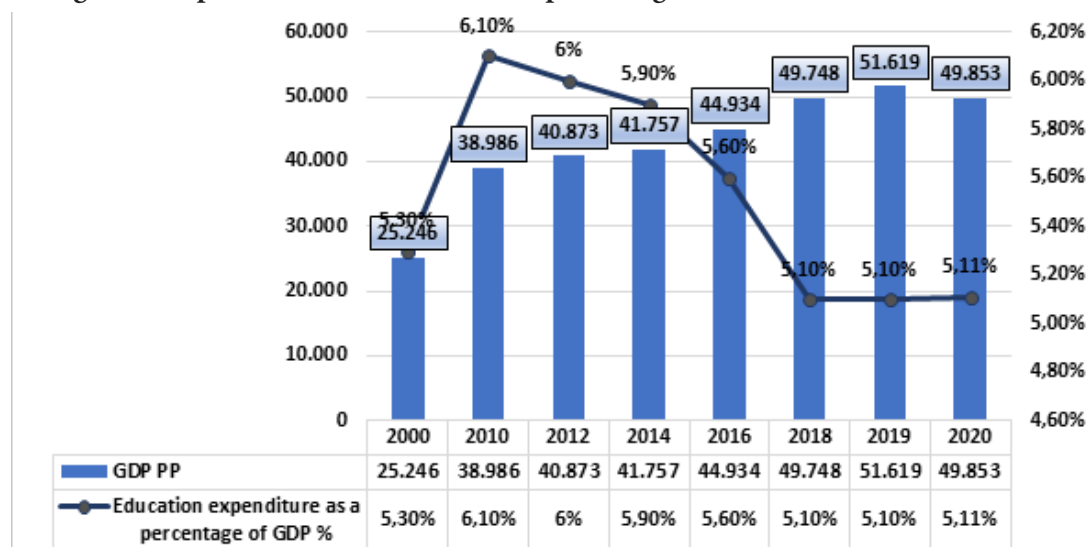
Finland - private expenditure on education. According to OECD data, private household expenditure on education services in Finland includes a „package” of financial expenditure to support learners’ needs. Leijola explains that the expenses include all the study ages of the students, from kindergarten to university age [8, p. 9]. Some expenses are directly related to students, and others are for everyone in the household - students and non-students. To calculate students’ expenses for educational services, an estimate was constructed that summarizes the expenses recorded directly for the student with the household expenses for each student[12]. Finland acts through a uniform policy line aimed at enforcing the law on compulsory education for all citizens. Informal education is also free and funded by local authorities who get the government budget to fund it. Therefore, the family does not have to worry about the family budget and private, except for the minimum expenses, there will be no cost. According to the economic-statistical site <https://www.ceicdata.com/>, private ex-

penditure represents 0.4% of global education expenditure over the last 20 years (including tertiary education - studies in higher education institutions).

Finland - national expenditure on education compared to gross domestic product.

Finland is essentially a free, industrialized market economy with a GDP per capita as in the United Kingdom, France, Germany and Italy. Its central economic sector is wood, metals, engineering, communications, industrial and electronic factories [10]. According to Lindberg, the business system is primarily based on barter. Due to its climatic characteristics, exports account for almost 2/5 of gross domestic product. Finland excels in the export of high technology, mobile phones, for example. Except for wood and other minerals, Finland depends on importing raw materials, energy and some components for manufactured products. Due to its climate, the development of agriculture is limited to maintaining the local supply of essential products. Forestry, an important export sector, offers the rural population a secondary profession [15]. To compare this research topic, the authors decided to present the data on investment in education as part of the gross domestic product and examine a correlation between the two.

Figure 1. Expenditure on education as a percentage of GDP% in Finland 2000-2019.

Source: conducted by researcher from [OECD- data; OSF].

Related analysis: Expenditure on education - Gross domestic product allows us to conclude: (1) Finland's gross domestic product has doubled in the last 20 years (until the 2020 COVID-19 crisis). We see steady annual growth. At the same time, part of government investment and support in institutional education (public and private) shows an annual decrease since 2010 [3]. The authors, in their article, discuss the issue of the educational budget, expressing their resentments and speaking out against the decrease of school products. For example, Elomaki claims that in 2012 Finland entered a recession that continued until 2014, after the collapse of the domestic factory Nokia, which contributed about 4% of the state's gross domestic product each year.

Due to poor results, the Prime Minister resigned and was replaced in June 2014. It was

immediately decided to carry out several reforms, including raising the retirement age, raising taxes, opening the gates of Finland to increase immigration and minimizing the welfare system. In 2014, Finland's credit rating went from perfect (AAA) to „almost perfect” (AA+), mainly due to high public debt. The economic horizon of the state has been raised from «negative» to „stable”. Here came the best moment of vocational education that directly contributed to local industrial development, and today Finland is one of the wealthiest and most advanced countries in the world. Its standard of living is high, and the capital - Helsinki, has been rated for years as one of the best cities for living. The human development index is 0.926, 12th in the world [OECD data].

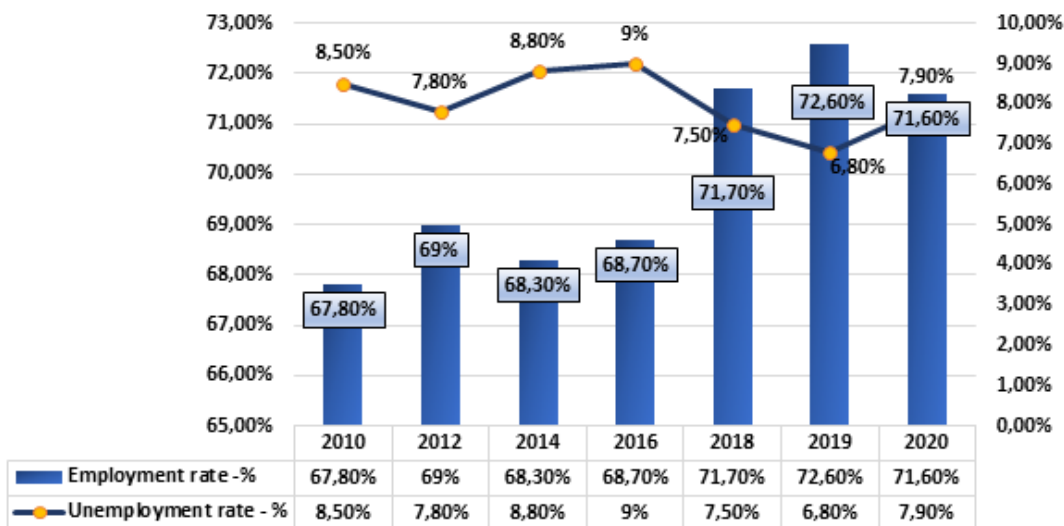
Vocational and secondary education in Finland is conducted on a two-level track: (a) comprehensive/primary education, which includes all pupils aged between 7 and 15, under the responsibility of the Ministry of Education and Culture. State responsibility and intervention are in terms of regulation, funding and training. (b) 3 years of secondary education at the age of 16-18. Education is dual in two courses. The first is a theoretical high school course - which directs students to higher education in universities or technological institutes. The second is a professional course that integrates theoretical and practical qualification studies. According to the National Agency for Education of Finland (EDUFI) [oph.fi/en], graduates of this course can enroll in higher education institutions: universities or technological institutes, enter the labor market and continue their training and professional experience, and obtain the professional classification. Diploma in their field, while the highest dam is the certificate of artist. There are 53 professional qualification certificates in this course based on 119 study programs of different professions.

Finland - percentage of employees. Until the twentieth century, Finland was one of the poorest and most backward countries in Europe. Although the industry was established in the mid-nineteenth century, most of Finland's inhabitants were engaged in agriculture, it continued until World War II [6, p. 245]. After the war, Finnish industry developed rapidly. In 20 years, the electricity, petrochemical, car and shipbuilding industries have developed. Lewis notes that the rapid growth of the Finnish economy is also linked to the fact that trade with the Eastern Bloc was interrupted with the disintegration of the Soviet Union in 1991 [9, pp. 181-192]. During the economic crisis, gross domestic product fell by 13% and the unemployment rate rose from 3.4% in 1990 to 18.4% in 1994 [5]. The crisis has brought about extreme changes in the Finnish economy: many companies have been privatized to stabilize the national budget. At the same time, the government has begun to invest heavily in technological higher education and the electronics industry run by Nokia.

Finland joined the European Union in 1995, which strengthened its economic stability. Changes in the economy led to a significant decrease in the unemployment rate, reaching a low of 6.4% in 2008. In 2020, the unemployment rate was 7.9% - slightly above the European Union average. According to the OECD 2019 report, Finland's labour market is the least flexible of the Nordic countries. Finland increased labour market regulation in the 1970s to provide stability to producers. Unlike neighbouring countries (Denmark, Sweden), Finland has allowed trade unions (about 80% of unified employees) to block more distributed contracts. Contracts that set conditions of employment such as seniority, holiday entitlements and salary levels have been legally recognized in many professions, usually as part of a comprehensive income policy agreement. Lindberg, like other researchers, argues that those who prefer a less centralized labour market policy see these bureaucratic, inflexible agreements

with tax rates as the main contributors to unemployment and distorted prices [10, pp. 442-445]. Centralized agreements can disrupt structural change, as there are fewer incentives for better skills. However, according to the World Bank, Finland already enjoys one of the highest levels of qualification in the world due to its education and training system. Figure 2 shows the percentage of employees and unemployed in Finland in the last decade 2010-2020.

Figure 2. Unemployment rate in Finland 2010-2020.

Source: Researcher [OECD; WB- date].

The statistical data analysis allows the authors to observe: figure (2) shows the percentage of employees (from 68.3% in 2014 to 71.6% in 2020) in the Finnish economy. Raikkonen explains the trend of increasing the percentage of employees due to the integration of hundreds of thousands of immigrants arriving from Muslim countries in Finland and the country's accession to the European bloc [15]. According to the Education Agency [Finnish National Agency for Education - EDUFI], vocational education and training for the popular occupational career in Finland attract many people of different ages to study [4]. By international standards, education and training are attractive options among local young people or immigrants. Young people who have graduated from high school and are studying B.A. and adults interested in updating and developing their skills to meet the requirements of vocational activity enrol in vocational secondary education to improve their chances of integrating into the labour market [19].

In 2021, 72% of all high school students in Finland (ISCED 3) study in vocational education institutions, while parallel data in OECD countries are 42%. The high data from Finland are explained by the number of students in adult education. In many countries, vocational education includes training young people for the labour market, and therefore the age of students is naturally low [7]. Kozma, a well-known researcher in employment and education, adds that the official qualification offered, which entitles him to further education in the future, is the factor that strengthens the status of education and training in Finland. Although vocational education paves the way for professional life and further education in many coun-

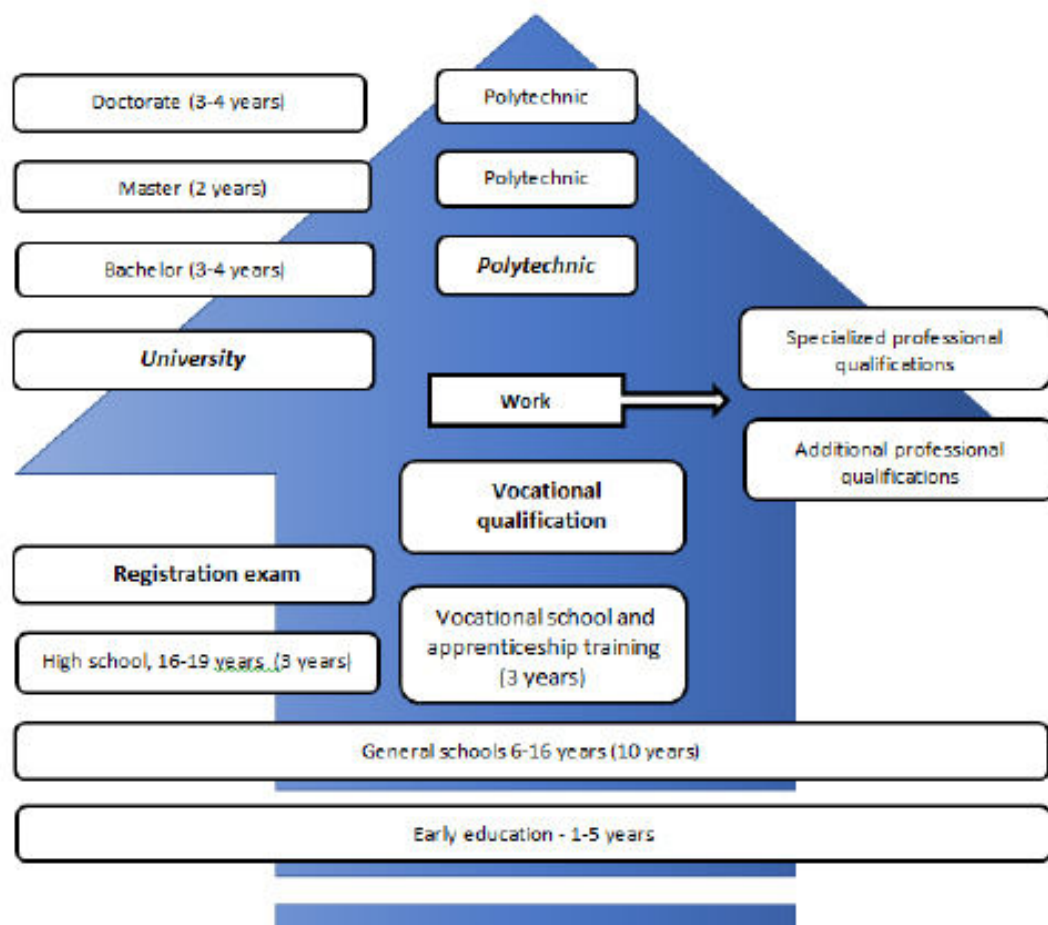
tries, in Finland, it is part of the „credo” government system. Technology - as a learning discipline is popular, it is a priority in education and training. According to Merilainen, Isacson and Olson, technology is the most extraordinary discipline in education and training [11]. On average, 33% of vocational secondary school students in OECD countries graduate in technology. However, its share is lower (24%) than the OECD average, and the number of students studying for certification in health and well-being is almost the same (22%).

An interesting issue is presented by O'Donnell, the scientist who claims that most secondary school students in both OECD and European Union countries are men [13]. In Finland, the number of men and women in vocational education is almost the same, while all students are included in the comparison, not just the age group of those who have completed full education.

The Finnish National Council for Education (FNBE) sets out the requirements for the certification of educational institutions at the national level, determines each certification's focus and content, prepares core programs in partnership with employers' unions, trade unions, teachers, and students and other experts. The curricula correspond to the national and European certification framework. Vocational education providers establish their curricula based on the national vocational education program. The directions of the service providers approve the local programs. Each student has a personal education and training plan; in the end, he acquires basic professional skills. The authors highlight the effectiveness of the vocational training model in Finland, which in particular strengthens an educational paradigm of lifelong learning. The Finnish model is pyramidally structured and educates young people about the need to challenge integration in the world of employment, which leads to a high production capacity (GDP) and contributes to the advantage of the education system in international tests. Figure 1 shows the model and its parts.

Analyzing the model in Figure 3 and studying the relevant works of the literature, the authors argue that providing all citizens with equal opportunities for quality education and training is a long-term goal of Finnish education policy that directly links the educational space with the economic one. The keywords in Finnish education policy are the quality of teaching which leads to the quality of professional training of employees; the efficiency of teaching processes that leads to the efficiency and productivity of work in the occupational field; creating human capital with occupational skills; open approach to international influences. According to this program, the fundamental right to education and culture is a state law. The educational-social-economic-occupational policy is built on the principles of lifelong learning and free education. Education is perceived as a decisive factor for competitiveness and economic well-being.

The vocational education and training (VET) model is designed for young people without high school skills and adults already in work. The program was developed to support the continuous and logical transition between the stages of vocational training, vocational for employment needs. Vocational education offers students the ability to integrate quickly and up-to-date in the local occupation, focusing on relevant professions in the labour market. An additional principle is the development of continuous skills throughout the „working life” [1]. The Finnish vocational education model is highly valued: 90% of Finns believe it offers quality learning and 40% enrol in vocational education after primary education. Reasons for success and evaluation include certified and qualified teaching, communication skills, self-management, time management and management skills. The tools that increase the chances of

Figure 3. Finland's educational model (since 2012).

Source: by the researcher at the [Council for Creative Education].

professional integration are also highlighted [14]. The flexibility of the VET program is one of the greatest strengths of the Finnish education system. Students learn only what they do not know yet; the more I know, the shorter their studies. Practical engineering studies can start at any time, according to the preliminary coordination with potential employers. Paksuniemi & Kekitalo adds that the ongoing process and the link between education and training and the world of employment can be described and can explain the relatively low unemployment rate compared to neighbouring European countries. The Finnish government's flagship program in the educational and socio-economic context has made Finland one of the wealthiest countries in Europe, despite the objective difficulties it has encountered due to the continued immigration of high human capital and the significant economic downturn once with the fall of NOKIA [14].

Comparative study of the achievements of the Finnish educational system to that of Israel.

1. The education system in Finland is considered one of the best in the world. Not coincidentally, Finland is one of the world leaders in comparative education tests and technological innovation. Finland is also considered one of the best societies and economies globally, along with other Nordic countries.

Compared to other education systems, the Finnish education system is distinguished by: few study hours, little homework, a strong emphasis on student-teacher interaction, trust in students and all elements of the system, long-term relationship of teachers with students. The education system starts at an early age and is compulsory until the end of primary education, which ends at 15. At the age of 16-18, students can choose to attend a vocational or theoretical school. The education system is free from kindergarten to university.

The OECD conducts PISA tests, which measure the performance of 15-year-olds in 57 countries. They are evaluated according to the average score of students in science, mathematics and reading comprehension. In 2007, Finland ranked first (for comparison - Israel came in 39th place). In 2011, Finns ranked first in math, science and reading comprehension. On the other hand, the Israeli student ranks 41st, 41st and 36th, respectively. Finland ranks first and four other countries (Denmark, New Zealand, Australia and Cuba) in the United Nations Education Index, published in 2009, with 0.993. Israel ranks 37th with a score of 0.947, down two places from 2008.

Despite the high scores, the Finnish education system is not based on success in international tests. It focuses on a deep understanding of the material, innovation and independence of students and teachers, students' 'doubt and curiosity, students' genuine desire to come to school. Moreover, teachers to teach other aspects. Educational values emphasize equality, independence, and mutual assistance, not necessarily competitiveness and the effort to come first.

2. Pleasant learning environment: Finns are assisted by up-to-date research in education and an extensive database and improve teaching accordingly. For example, studies show that the number of students per teacher at an early age and the number of students per class is an important figure, but at an older age, this is less important. Consequently, the preschool classes are small and are completed - 15 students per teacher. The size of the classrooms can also be changed according to the needs of the school. Finns have seen declining student achievement in rigid schools and are trying to update schools so that they are attractive to students. Consequently, the attitude of teachers is not necessarily formal; the emphasis is on relaxation and a pleasant environment, much time is dedicated to outdoor games.

3. Less workload for further study: comparing the hours of fourth graders with those of Israeli students at a school in Haifa, we see that students in Finland study the same hours for basic subjects, 25 hours a week, but students in Israel study additionally: the Bible, the homeland, music, and more. They study for 32 hours. Finns teach students fewer hours and fewer subjects, but they teach these subjects in the best possible way, learning in an exciting and stimulating way, to provide a good foundation.

4. Involvement of students: Finns place great emphasis on involving students in learning. In basic subjects such as reading comprehension, writing or mathematics to be taught, the teacher teaches only half the time in frontal teaching and often assists individually to a single student. The rest of the students continue to study at the same time. This is in contrast to Israel, where teachers are concerned with frontal teaching 85% of the time. Studies show that active learning of students is more effective.

5. Higher grades provide students with life skills and learning skills. Teaching through projects and experience, such as building a robot together, and students develop the skills needed to adapt to living conditions, to be able to work in a team, social skills. There are also many things that students learn from other students; this saves the teaching powers of the

school, but also trains students in essential learning skills and challenges them to be active in school and then in the community.

6. One of the basic ideas of the Finnish education system is the complete social concern for children. There is a consensus that children who come to school from different socio-economic situations should not suffer from it and therefore receive health insurance during school, for a hot meal, and at the birth of a child, parents receive a kit of equipment necessary for its development. On the one hand, the Finnish education system cares about equality in children's conditions in different schools.

At the same time, the thesis about the individuality of each child is recognized, but on the other hand, I do not see students as equal in all their characteristics, so I allow them to choose the curriculum that suits them best, monitor their studies and help, adapting classes for each child in the class and their needs.

7. Special education and personal treatment. Kindergarten education focuses on ensuring self-confidence and the development of social skills and not necessarily on school preparation. The system tries to identify problems and gaps in students and supports them already at an early stage of the problem. Teaching with 2 or 3 teachers in small classes is real support. There is no social stigma, as half of the students go through such a „special education” program, and outstanding students are also directed to reinforcement groups. Finland's unique teaching methods have been developed to help students overcome social or academic difficulties. In the more advanced classes, the emphasis is not on running the material but on everyone's understanding of the material, which gives confidence, which is very important for students.

8. How to treat students who have difficulty studying is not a simple question. Finland has chosen an exciting approach, and almost 50% of graduates of the Finnish education system have attended a class or school for students with difficulties at some point in their studies. The Finnish education system does not see a student having difficulties as something extraordinary; on the contrary, at some point, a large part of the students may show that they did not understand the material and accumulate a gap. The goal is to reduce the gap between students as quickly as possible and get it back on track.

9. Responsibility and mutual assistance instead of competition. Education in Western countries is built on the concept of competition. In Finland, there is no competition between students or between schools. There is no measurement of teachers and schools. The first meeting with a contest is at the entrance to high school. The central competitiveness is between the student and himself. The emphasis is on helping everyone and not on the values of competition.

10. An educational system based on trust and independence. Teachers in Finland are among the best people in the labour market has created a reality that made it possible to take another critical step in the 1990s. Due to the economic crisis in the country, the government had to reduce the education budget. to convince the unionized teachers was to give them more autonomy, less supervision from the Ministry of Education and the abolition of the central curriculum that everyone has to teach.

This movement, combined with very high-quality teachers, has created a reality in which each school tries its teaching methods. This makes it possible to identify the best teaching methods and implement successes throughout the country while adapting to the needs of specific students in each city.

Contrary to what one might imagine, the method has resulted in each teacher being given enough freedom to adapt their studies to the needs of their students, but the teacher also takes full responsibility for his or her failures, enlisting the help of other teachers adapting when needed. Apart from the models made in the sixth and ninth grade, the education system does not supervise the teachers from above and does not check the level of students' abilities; school principals and teachers themselves are the ones who supervise each other and provide regular feedback on new ideas, technologies and innovative teaching methods.

As far as students are concerned, the system trusts them. Finnish and Japanese students gain a great deal of independence from an early age in using bicycles or public transport on arrival at school, and parents do not follow students' homework and projects day and night. Instead of focusing on students, they explain the importance of real-life studies and their impact on the future. There is nothing more substantial than the fact that students want to learn and understand the importance of school in their lives.

During their studies, students make up their curriculum, and in high school, they use an academic course that prepares them for university or a professional course that prepares them for the labour market as soon as they finish school. You can combine the tracks and be admitted to the university through the professional track. The percentage of students who choose the professional course is 42 per cent and is not considered of lower quality than the academic course.

11. Trust and responsibility. The Finnish system places great emphasis on trust as a tool for creating accountability and streamlining the system. Students trust teachers, parents trust children, teachers and the education system, and the education system trusts teachers and principals. As for the students, most of the self-practice is done in class. There is no pressure to do homework, and their performance can be delayed by a few months. The pedagogical idea is to trust the student, to teach him to take responsibility for his success. The teacher asks the students if they did their homework but does not check if they did it; the idea is to build trust between the student and the teacher. Not even parents check the lessons because they trust the education system.

There are no tests in primary schools because the most crucial thing in schools is trust; everyone must trust each other. There are other assessment methods to check if students have understood the material without tests. Finnish knowledge exams are a poor assessment method because the student learns to pass the exam but not to know and understand. The examination of the student's understanding of the problems is done through the teachers' involvement and the students' involvement in what happens in the classroom, and the participation in action teams.

12. Vocational education. At the age of 16, Finns go to high school. 40% of primary school graduates go to vocational schools. The system prepares students so that they can pass university exams and allows them to choose to study a profession. Studying in vocational schools is professional and equips employees with high work skills and professional knowledge. Students can learn electrical engineering, for example, and can practice assembling a stove or installing an electrical system at home. There is a broad professional and human emphasis, so anyone who wants to be a firefighter, for example, should „earn points” in studies in other fields, such as kindergarten education and health care. These studies can be continued if you want to study at university. In Finland, the enrollment rate is 85%, compared to 45% in Israel.

One of the things that helps Finland's vocational education is the lack of pressure from

parents and the system to choose academic subjects. This is also helped by high and progressive taxation, a culture of value that emphasizes voluntary simplicity and a lack of status symbols. There are no significant differences in the standard of living of a doctor or firefighter. Moreover, there is job security for all social groups. Public services offered to the entire population such as public transport, public education and public medicine also help choose a profession according to personal inclination and talent and not according to the desire to earn much money.

13. The status and attributions of teachers. Unlike Israel, where most teachers come from the lower third of university graduates, Finland has much competition for teaching subjects, and teachers are considered prestigious. The professors come from the upper decile of university graduates, and most have a master's degree. Emphasis is placed on the teacher's academic achievements, communication skills and desire to teach. In Israel, for comparison, a study was conducted that found that a quarter of teachers are sorry that they chose such a profession. The selection of teachers is strict, and their professional training is long and focuses on teaching skills. In Finland, teacher training combines practical experience with theoretical learning. Teachers enjoy a fair salary and a high social status.

14. Confidence in teachers and freedom of action. Unlike Israel, the Finnish Ministry of Education sets only the objectives, the responsibility for teaching methods, and the path lies with the teacher. Principals and teachers solve teamwork problems without the exact dictation of the Ministry of Education. The pedagogical system does not dictate teaching methods but offers teachers already in the training phase different teaching methods and encourages them to use them or develop new teaching methods. There are no inspectors from the Ministry of Education; no competition between teachers or schools is encouraged. Due to the relatively high level of equality and economic security, parents trust the education system and do not exert high pressures on performance and competitiveness.

It should be noted that investments in education in Finland represent 6.5% of GDP, compared to Israel, which invests 8% of GDP. On the other hand, the number of children per family is lower; the average Finn gives birth to 1.8 children during his lifetime, compared to 2.8 children in Israel. Thus, in total, Finns invest more in the education of each child. The Finnish system is more economical - there are no education supervisors in Finland, and there is less administration, fewer teaching hours and fewer subjects that require more investment in each student.

Conclusions. By developing and then implementing step by step the National Project: Strengthening the national security system through knowledge and communication, 20.80009.0807.28 134-PS, State Program (2020-2023), we aimed to promote performance in education, to contribute to the formation of an active, responsible citizen, aware of everything that happens around him.

Assimilating the successes of the Finnish education system convinces us that the goal of the National Project is achievable; it is strategically oriented. Also, we highlighted several characteristics, which we recommend to all those involved in the management/regulation of the activity of the institutions of the educational system in the Republic of Moldova. It is precious, in our opinion, to understand the matter. In this sense, I have a positive personal experience, which allows me to justify the thesis: the matter acquired through understanding is a spiritual treasure of individuality, updated whenever needed; it is an indispensable condition for successful professional activity in any field of social-useful activity.

Bibliography

1. Anderson, J., & Van Weert, T. . Information and communication technology in education: a curriculum for schools and program of teacher development. Paris: UNESCO129538F, 2002, 9-14 p. <http://direct.ory.um.m.ac.id/Perpustakaan%20Pak%20Onno/english/education/129538e.pdf>
2. Ball, S. J., & Junemann, C. Networks, New Governance and Education. Bristol: University of Bristol and Policy Press, 2012, 4-46 p. ISBN 978-1847429797.
3. Elomaki, A., Ylostalo, A. Gender budgeting in the crossroad of gender policy and public financial management: The Finnish case, Public Money & Management, 2021.
4. Flood, A. Finland ranked world's most literate nation Guardian. 2016. <https://www.theguardian.com/books/2016/mar/11/finland-ranked-worlds-most-literate-nation> (Economic News Paper).
5. Hansen, V. The Year 1000: When Explorers Connected the World and Globalization Began. London: Scribner, 2020, 132, 156-159 p. ISBN-13:978-1501194108.
6. Hogan, A. J., Sellar, S., & Lingard, B. & Lingard, B. Commercializing Comparison: Pearson Puts the TLC in Soft Capitalism. Journal of Education Policy, Vol 31 (3): 2006, 243-258 p. <https://doi.org/10.1080/02680939.2015.1112922>
7. Kozma, R. B. Comparative analysis of policies for ICT in education. J. Voogt, & G. Knezek (Eds.), International handbook of information technology in primary and secondary education. Berlin Heidelberg New York: Springer, 2008.
8. Leijola, L. The education system in Finland: Development and equality. ETLA Discussion Papers, No. 909. The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Helsinki, 2014, 7-19 p. <https://www.econstor.eu/handle/10419/63630>
9. Lewis, R. Finland, cultural lone wolf. Yarmouth, ME: intercultural Press, 2005, 181-192 p. ISBN-13:978-1931930185.
10. Lindberg, M., Nygard, M., Nygvist, F., & Lammi- Taskula, J. Economic strain and parental coping – evidence from Finland. European Journal of Social Work, Vol 24 (3), 2021, 442-455 p.
11. Merilainen, R., Isacson, A., & Olson, S. Secondary Vocational Education in Finland. Workforce Education Forum (WEF), Vol 39 (1), 2019, 43-51 p. ISSN 2378-1904 (Print).
12. Morgan, H. Review of Research: The Education System in Finland: A Success Story Other Countries Can Emulate. Childhood Education, Vol 90 (6), 2014, 453-457 p. <https://doi.org/10.1080/00094056.2014.983013>
13. O'Donnell, N. S. What we can't learn from Finland Schools: Apples, oranges, and denial. Huffington Post, 2017. http://www.huffingtonpost.com/nicole-stellonodonnell/we-cant-learn-from-finlands-schools_b_9513544.html
14. Raddy, E. A. Five ways Finland gets vocational and technical education right. Education Weekly. Global Learning Blog, education news-paper, 2016. <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-five-ways-finland-gets-vocational-and-technical-education-right/2016/11>
15. Roikonen, P. Income inequality in Finland, 1865–2019. Scandinavian Economic History Review, 2021. <http://doi.org/10.1080/03585522.2021.1901774>.
16. Sahlberg, P.(a) A short history of educational reform in Finland, 2009, 12-31 p. <https://www.disal.it/Resource/Finland-Sahlberg.pdf>
17. Sahlberg, P.(b) Becoming a teacher in Finland: Traditions, reforms and policies. A. Lieberman & L. Darling-Hammond (Eds.), High quality teaching and learning: International perspectives on teacher. New York: Routledge, 2010.

18. Sahlberg, P.(c) Education policies for raising student learning: the Finnish approach. Journal of Education Policy, Vol 22 (2), 2007, 147-171 p. <https://pasisahlberg.com/wp-content/uploads/2013/01/Education-policies-for-raising-learning-JEP.pdf>

19. Sahlberg, P.(d) Finnish Lessons 2.0 What can the world learn from educational change in Finland? (2nd Ed.) New York: Teachers College Press, 2015, 203-212 p. ISBN-13:978-0807755853.

20. Saloviita, T. Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland. Scandinavian Journal of Educational Research, 64:2, 2020, 270-282 p. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1541819>

21. Stahle, P. Five steps for Finland's future. Helsinki: TEKES, 2007, 30-35 p. ISBN: 978-952-457-359-7.

22. Takayama, K. A nation at risk crosses the Pacific: Transnational borrowing of the US crisis discourse in the debate on education reform in Japan. Comparative Education Review, vol 51(4), 2007, 423-446 p. <https://doi.org/10.1086/520864>

23. Trends in national e-strategies: A review of 40 countries In the International Bank for Reconstruction and Development (Eds). Information and communication for development: Global trends and policies, 2006, p. 87-124. Wash.

Presented: 24 November 2021.

E-mail: dasumi28@gmail.com

roscaldmila@mail.ru

MODERN VALENCES OF PARTICIPATORY DEMOCRACY

Gabriela CHIRIAC, PhD student, Academy of Public Administration

Silvia DULSCHI, PhD in History, Associate Professor, Academy of Public Administration

Summary

The concept that encompasses to a significant extent and at multiple levels the participation of citizens is that of participatory democracy.

This requires people, communities or different social groups to be involved in decision-making and resource management. Participatory democracy is a continuous process, with risks, requiring organization, collaboration, identification of common goals in a group.

Keywords: *participatory democracy, decision-making process, local public administration.*

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).16](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).16)

CZU: 321.7

The evolution and permanent democratization of the society condition a set of socio-economic transformations of the institutions and relations in the society both in terms of quantity and quality. In this context, there are changes not only in the content and functions of political institutions, but also in the relations of these institutions with the elements of civil society.

Of particular interest are the societies in transition, in which democratization is achieved through a deep process of maturation of the political system and its elements, including the revival of civil society and a wider involvement of citizens in the political-administrative sphere.

Human societies in their development have always needed and relied in fact on people, on the population, on their activity in various fields of life.

With the acceleration of the historical process, citizen activism has become more pronounced. Western, democratic societies have largely asserted themselves on the basis of solidarity, cooperation, citizen participation, joint actions to solve problems of public interest, especially at the local level, which are in fact the basis of what we call today. community voltage [2, p. 58].

Democracy ensures the right of citizens to participate in the process of influencing the power of government. As Robert Dahl noted in his work, „effective citizen participation must mean that they have adequate and equal opportunities to express their preferences, to ask questions that are on the political agenda of public authorities, and to formulate their own concerns” or reasons for which they will support or not the political competitors” [7, p. 25]. The distribution of existing resources through the authorities closest to the citizens is only more effective when citizens can make conclusive decisions on existing priorities and measures to be taken to improve their lives.

Another result of citizen participation is that by exercising this possibility, the capacity for self-government of citizens and, in particular, of local leaders increases. Politically active citizens are much more aware of the functioning of political structures and the political

process, which allows them to judge the deeds and words of public authorities and holders of public authorities in particular. Through direct participation, citizens learn how democracy works. Democracy and participation are often considered to be the core values of modern civilization, providing a framework conducive to the articulation and expression of human rights and in which individual freedoms and access to social justice coexist through publicly accepted instruments.

A concept that encompasses to a significant extent and at multiple levels the participation of citizens is that of participatory democracy. This requires people, communities or different social groups to be involved in decision-making and resource management. Citizens are the leading actors in political development, in projects or programs. Participatory democracy is a process in continuous construction, involving a continuous risk, requiring organization, collaboration, identification of common goals in a group. This process is not easy given the multitude of interests and causes, some being described as fairer and more comprehensive than others, and their representation is becoming increasingly difficult and increasingly questionable.

An assessment of democracy must take into account the existence and functioning of the democratic institutions of the system but, above all, political and civil pluralism, individual and group freedoms, so that opposing interests and values are expressed and in competition through -a continuous process of representation beyond the moments of periodic elections. This complex situation can be regulated through the mechanisms of participatory democracy.

Participatory democracy involves mechanisms through which decisions on community issues are made through the involvement of citizens. Citizens' suggestions and complaints must be taken into account by the policy maker, whether or not he agrees with them. Participatory democracy includes on three levels: citizen participation in the public decision-making process, citizen participation in the administration of public money and public consultation of civil society. The efficiency of participatory democracy presupposes the simultaneous and obligatory observance of the principles of information, consultation and transparency of decision-making.

The concept of citizen participation is based on the need to consult citizens and express their views on decisions that are taken at different levels and from which they may be directly or indirectly affected. The importance of citizen participation in the activities and decisions of the local public administration derives from the fact that it gives quality to the government, implicitly being stimulated the attraction of resources at local level and their efficient use and in the long run boosting local economic development [3].

A general meaning of participation is offered by Giovanni Sartori, highlighting the need for involvement on a more than formal level: „Correctly understood, participation is taking part personally, in a deliberate, self-activated way. Participation does not mean, therefore, only „being part of” (the mere fact of being involved in a certain circumstance) and even less an involuntary state of „being part of” [9].

Considering this general definition of participation and an inventory of definitions of citizen participation, we can say that, in terms of the topic, citizen participation is a voluntary, unpaid activity, aimed at directly or indirectly influencing local or national elected representatives and decisions. exerting pressure to generate feedback from the system, as well as articulating and promoting the activities, interests and decisions of the individual or group to which the individual adheres [4].

Influencing means both the influence prior to the adoption of a public law or policy and the subsequent challenge and amendment of an existing law or policy that no longer represents the interests of those affected.

Starting from the typology of Russel J. Dalton, considered the most elaborate, we will consider the division of voluntary participation of citizens into three categories [4]: conventional participation, protest participation and unconventional participation.

Conventional participation means those forms of involvement considered consistent with the democratic nature of the political regime, protest participation includes those forms of direct participation, under conditions defined by the public and respecting the legal and institutional framework and unconventional participation is manifested by those forms of participation who do not respect the laws, who violate the rights and freedoms of others or who threaten the stability of the governmental system. Conventional citizen participation in decision-making in a traditional democracy is a process that involves going through certain stages and at least two levels of participation [6].

The first level of participation is information, which requires efforts from both citizens and local government. The local public administration is obliged to issue information to the citizens regarding its activity and plans so that they can understand the priority directions of the administrative policy of the local elected officials.

The second level refers to the consultation of citizens, this being the action of the authorities to identify the needs of citizens, to assess the priorities of actions or to collect ideas and suggestions on a particular issue.

Citizen participation presupposes the existence of premises: the local administration is open to the involvement of citizens in the complex activity of the governing process, information of local interest is permanently transferred from the administration to citizens, there are efficient ways for the administration to collect information from citizens and informed citizens. honors the obligation to participate as equal partners in the activities of the administration, because they understand the problems. Citizen participation is the combination of these premises related to information, communication and involvement in the relationship between the administration and citizens, and the activities of the administration are developed and supported in such a way as to correspond as much as possible to the needs and desires of citizens. Beyond the local/national approach, there is also an emphasis at European level on the role of citizen participation in the elaboration of regulations and policies at European level.

Thus, the Communication from the European Commission Smart Regulation in the European Union [1] of October 2010 proposes extending the public consultation period to provide the necessary space for citizens to express their views and reviewing the Commission's consultation policy using new tools and streamlining existing ones.

Subsequently, in February 2011, Regulation 211/2011 on the citizens' initiative [8] is published, which establishes the legislative framework necessary for the manifestation of the citizens' legislative initiatives at the level of the European Union. In order for the European Union to function effectively and for the political legitimacy of its institutions to be maintained, it is important to involve citizens directly and to a greater extent in the decision-making process on public policies that will affect them. More than by participating in the vote and electing political representatives, citizens have the opportunity to be consulted on public policies at local, national and community level.

For the Republic of Moldova, the participation of the population both in discussing the existing problems in the localities, making decisions regarding their solution, and in the direct development activities have a special importance, because we cannot integrate in the world, participate in globalization processes, without effective local development. The public administration in our republic is involved in an extensive process of reform and modernization. Over the last two decades, a number of documents essential to the further development of public administration have been adopted and implemented. These normative acts have generated certain modifications and improvements of the administration system, have established a series of new principles in order to increase its efficiency and bring it closer to the concrete needs of the citizens.

The public administration is inseparable from the direct participation of the citizen because it operates on the basis of public money, coming from taxes and duties, on the guarantees granted by a free vote. Improving the quality of public administration involves establishing and improving mechanisms for public consultation and participation. Citizen participation must be a global development strategy, focused on the key role that people must play in all areas of public life.

One of the priorities of the activity of the public authorities of the Republic of Moldova is the integration in the European community. The successful realization of this vector is impossible without reaching certain European standards in the organization and functioning of political and social institutions, without bringing the political and social system in line with those systems in other European countries. At the same time, there is a need to implement and ensure compliance within the public administration of generally accepted principles such as: decisional transparency, ensuring access to information of civil society, ensuring public control over administrative activity and creating more ways of interaction between the administration, public and state citizens. Moreover, the experience gained by European states in the field of ensuring cooperation between state authorities and citizens, is a valuable source for the Republic of Moldova.

Studying this experience and collaborating internationally can contribute to a more active involvement of the population in decision-making activity and, respectively, to a faster European integration of our state.

Bibliography

1. COM(2010) 543 final, Reglementarea inteligentă în Uniunea Europeană, Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, Bruxelles, 8.10.2010. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0543:FIN:RO:PDF>
2. Drăghici B. Efectele integrării europene în administrația publică din România. Administrarea publică în statele aflate în tranziție în contextul proceselor de globalizare și integrare. Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 5 aprilie 2005, Chișinău, 2005.
3. Murgescu D., Dumitrică C., Participarea cetățenească – mijloc de implicare a cetățeanului în procesul decizional, în „Sfera Politicii”, nr. 136/2009.
4. Nicolescu C. Participarea cetățenilor în România. Implicarea factorilor economici, Ed. Lumen, Iași, 2006.

5. Ibidem, p. 20-23.

6. Participarea cetățenească. <http://www.ancic.ro/>

7. Pînzaru T. Instrumentele implicării cetățenilor în procesul decizional. Правовые ре-формы в постсоветских странах: достижения и проблемы. Международная научно-практическая конференция, Кишинев, 28-29 марта 2014 г. Кишинев, 2014.

8. Regulamentul (UE) nr. 211/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 februarie 2011 privind inițiativa cetățenească, publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 65/1 din 11.3.2011. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>

9. Sartori G. Teoria democrației reinterpretată, Ed. Polirom, Iași, 1999.

Presented: 2 September 2021.

E-mail: silvia_moldovan@mail.ru

KEY ASPECTS OF MOLDO - ROMANIAN RELATIONS

Cristina PAUNESCU, PhD student, State University of Moldova,
master, Academy of Public Administration,

Svetlana CEBOTARI, Doctor Habilitat of Political Sciences, Associate Professor,
State University of Moldova, Academy of Public Administration

Summary

At an interval of approximately three decades from the establishment of diplomatic relations between Romania and the Republic of Moldova, the subject of Moldovan-Romanian relations remains a topical one both in the discourse of politicians and in the research of representatives of the academic community. Romania was the first state to recognize the independent Republic of Moldova.

In the context of the analysis of the Moldovan-Romanian relations, this article is focused on the research of the specifics of the collaboration of the Republic of Moldova with Romania on the economic dimension. Therefore, are highlighted the main aspects of the Moldovan-Romanian political, commercial-economic and social relations from 2009-2021.

Keywords: diplomatic relations, trade and economic relations, Romania, Republic of Moldova, collaboration, foreign policy etc.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).17](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).17)

CZU: 327(478+498)

Introduction. The relations between the Republic of Moldova and Romania, two sovereign and independent states, have a privileged, special character, deriving from the community of nation, culture, language and national history. „Romania pragmatically approaches the relationship with the Republic of Moldova, starting from the legitimate interest of seeing the Republic of Moldova registered in the European Community, able to ensure a zone of stability and security at the eastern border of Romania, which is also the border of EU and NATO” [1]. The basis of this relationship is established by drawing common points deriving from the Declaration on the establishment of a strategic partnership between Romania and the Republic of Moldova for the European integration of the Republic of Moldova (signed in Bucharest, on April 27, 2010) [2]. Thus, Romania is the ally of the Republic of Moldova in achieving the European course. Although there were some topics that caused identity-linguistic and historical tensions, Moldovan-Romanian relations focused on a prodigious collaboration in several fields.

An important step that strengthened the Moldovan-Romanian bilateral relations was the establishment of the Strategic Partnership in 2010. The main objective of the Moldovan-Romanian Partnership is to strengthen relations between the two states in order to accelerate the process of European integration of the Republic of Moldova. The new dynamics of Moldovan-Romanian relations - focused on the political, economic and cultural dimension - found its expression in the numerous visits at the highest level, the signing of several bilateral agreements and the permanent support provided by Romania to the Republic of Moldova [3].

Moldovan-Romanian relations in the period 2009-2021. Therefore, analyzing the Moldovan-Romanian relations, it is worth mentioning that the main directions of cooperation are set out in the two basic documents: The Concept of Foreign Policy of the Republic of Moldova in 1995 and the Program „Foreign Policy and Promoting the Real Image of Romania”. If we examine the first document, we find that one of the main directions of the concept of foreign policy of the Republic of Moldova is multilateral cooperation with Romania [4]. Analyzing the second document, namely: The Program „Foreign Policy and the Promotion of the Real Image of Romania”, we can say that Chapter 11.2.4 „Intensification of bilateral relations” stipulates that the Romanian Government will give priority to the development of dynamism and pragmatism of Romania’s special and privileged relations with the Republic of Moldova, based on the identity of language, culture and history, by developing areas of economic complementarity, supporting investment flows in the Republic of Moldova, continuing direct economic support, assistance for diversification of energy resources available to Moldova to increase the country’s degree of energy independence, to support the Republic of Moldova’s admission to the Stability Pact in South-Eastern Europe, to support European regional and subregional cooperation projects in which the Republic of Moldova will be able to participate [5].

Making a comparison of these two documents, we can say that the Romanian Program, unlike the „Concept” of the Republic of Moldova, in terms of Moldovan-Romanian relations seems to be broader, the relations between the two states being more developed, indicating the main directions of collaboration. Given that the border of the largest military alliance known to mankind - NATO, which has geostrategic interests in the Ponto-Baltic Isthmus and the Caucasus, reached the borders of Moldova, with Romania’s accession to it and in the conditions when the borders of the European Union extended to the Prut, we can observe an increase of Romania’s importance and its position in the future regional security architecture. Therefore, we consider that the Concept, both in general and in particular, is outdated and it is necessary to re-examine the priorities of Moldova’s foreign policy in relation to Romania [6].

If we were to characterize the political relations between Romania and the Republic of Moldova, over time, from 1991 to the present, they can be characterized as ambiguous [7]. Although, both behind the scenes and in the media in both states, there is talk about Romania’s support for the Republic of Moldova in the process of integration into the European Union, including a possible union of Romania with Moldova, neither of the two objectives it has a well-defined ending at the moment.

Regarding the Moldovan-Romanian relations, it is worth mentioning that, lately, there are clearer and more encouraging developments in the direction of Romania’s approach to the Republic of Moldova, these being registered in the field of investments and Romania’s presence in the Moldovan economy. Thus, in the context of the analysis of trade and economic relations between the Republic of Moldova and Romania, it should be mentioned that they are based on a well-defined legal framework that creates premises for the development and diversification of bilateral relations. Thus, the main agreements signed are [8]:

- Agreement between the Government of Romania and the Government of the Republic of Moldova on economic, industrial and technical-scientific cooperation;
- Agreement between the Government of Romania and the Government of the Republic of Moldova on the establishment of the Joint Intergovernmental Commission for Economic Cooperation and European Integration;

- Agreement between the Government of Romania and the Government of the Republic of Moldova on the avoidance of double taxation;
- Agreement between the Government of Romania and the Government of the Republic of Moldova on the mutual promotion and protection of investments.

Romania is the first commercial partner of the Republic of Moldova, ahead of Russia and Ukraine. According to the data of the National Bureau of Statistics in 2020, the main countries of destination of exports of goods were: Romania (28.4% of total exports), Germany (9.1%), Russian Federation (8.7%), Italy (8.6%), Turkey (6.9%), Poland (4.4%), Czech Republic (3.2%), Ukraine (2.8%), Belarus (2.7%), Switzerland (2.5%), Bulgaria (2.3%), Netherlands (2.2%), United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (1.7%), Spain (1.4%), France (1.2%), Hungary (1.1%) [9].

In the context of the analysis of the Moldovan-Romanian economic relations, it is worth mentioning that Romania, from the point of view of the number of companies in which it invested (1690) is placed on the first place in the top of economic partners investing in the Republic of Moldova and 5th in the top countries that have invested in the share capital of companies from the east of the Prut. Thus, according to the data provided by the Romanian Embassy in Chisinau, the capital invested by Romania in the Republic of Moldova amounts to 42 million USD (May 2018). Currently, Romania is considered to be the first commercial partner of the Republic of Moldova, having a significant presence in key sectors of the state economy [10].

Studying the specifics of the Moldovan-Romanian relations during the years 2009-2021, it is worth mentioning that the relations between the Republic of Moldova and Romania focused on two major aspects [11]:

- the European dimension of bilateral cooperation, based on the strategic objective of Moldova's integration into the EU;
- highlighting the special character of the Moldovan-Romanian relations, based on the common linguistic identity, history and culture.

Paying attention to the specifics of the Moldovan-Romanian relations from 2009-2021, it is worth mentioning that in the relations between the two states the pragmatic side predominated, determined by the strategic objective of the Republic of Moldova to integrate into the EU. Romania's assistance to the Republic of Moldova has contributed to the creation of an irreversible path in the country's foreign policy, the one oriented towards European integration, as well as the creation of a zone of stability and security at its eastern border. In this context, Romania has met various requests from the Republic of Moldova, offering concrete assistance, in the form of economic aid, both non-reimbursable and in the form of loans on particularly advantageous terms (long-term, interest-free, with a period of warranty).

Romania also provides support to the Republic of Moldova through both reimbursable and non-reimbursable financial support. The non-reimbursable financing agreement worth 100 million Euros was signed on April 27, 2010, in Iasi. For a decade, Romania has financially supported several projects aimed at modernizing 1,000 schools, as well as the construction of the Iasi-Chisinau gas pipeline. It should be noted that as of March 28, 2021, the agreement between the Government of Romania and the Government of the Republic of Moldova on non-reimbursable financial aid amounting to 100 million euros ceases to be valid. So far, about 40 million of the money granted by Romania to the Republic of Moldova have been used, of which 60 million have remained unspent. At the same time, the Bucharest authorities express their readiness to conclude a new partnership [12].

Investments, commercial relations, the increasingly visible presence in the financing of social projects, reimbursable and non-reimbursable financial assistance - all these represent concrete and visible ways of Romania's beneficial involvement in the Republic of Moldova. This fact also indicates the signing for a period of five years in Chisinau, on October 7, 2015 of the Agreement on reimbursable financial assistance between the Republic of Moldova and Romania in the amount of EUR 150 million [13]. Investments in the economy and project financing present for Moldova a direct support provided by Romania - job creation, improving the quality of life of the population, as well as signing commercial contracts for Moldovan companies.

Romania's support has as a priority the interests of the citizens of the Republic of Moldova and the realization of strategic bilateral projects, being closely linked to the continuation of the essential reforms for the democratic development of the Republic of Moldova and the advancement of its European path. Thus, in accordance with the Joint Declaration of April 2010, in order to implement the relevant economic policies, the two states agreed to develop the legal framework for bilateral economic relations. For the institutional consolidation of the economic cooperation between Moldova and Romania, the states agreed on the extension of the activity of the joint intergovernmental commissions, through which the economic projects and programs between the two states were coordinated. The Joint Commission for Economic Cooperation is the institutionalized mechanism for bilateral cooperation at the economic level, coordinated by the economy ministers of the two states.

Moldova and Romania have agreed to act in order to interconnect infrastructures and integrate them into the transport and telecommunications networks in the European space, taking into account the commitments to the European Union. In the future, the Parties have established the implementation of the following bilateral projects [14]:

- realization of the electric power interconnection project by launching the Isaccea-Vulcănești and Suceava-Bălți power lines;
- construction of the 1435 MM European gauge railway line from Ungheni station to Chisinau station;
- construction of road bridges over the Prut River near the localities of Iași-Ungheni and Bumbăta-Leova;
- implementation of international roaming at national tariffs between the Republic of Moldova and Romania.

Among these projects, the topic of roaming was discussed extensively, which has not been done yet due to high costs (in the Republic of Moldova they are about 20 times higher than in Romania). The realization of the electric power interconnection of the Republic of Moldova in Romania is only at the design phase of the Isaccea-Vulcănești power line. On the rest of the strategic projects of the Moldovan-Romanian relations, against the background of some optimistic promises, the authorities of this two states did not undertake concrete actions.

In the context of the Moldovan-Romanian cooperation in the energy sector, we can see that the Transgaz Company, owned by the Romanian state, through its subsidiary in the Republic of Moldova, „EuroTransgaz”, on March 28, 2018 signed the privatization contract of the company „Vestmoldtransgaz” (privatized by the Government To the Republic of Moldova, at a price of 180 million Moldovan lei, about 8.8 million Euros, a condition being the investment of 93 million euros in the next two years).

Another important moment regarding the Moldovan-Romanian relations on the energy

dimension is the construction of the Ungheni-Chisinau pipeline on the territory of Moldova. The project aims to increase the level of interconnection between the two countries in terms of natural gas transmission infrastructure and of course to reduce Moldova's dependence on Russian gas. In July 2020, the construction of the Ungheni-Chisinau gas pipeline was completed, which has the capacity to cover most of the natural gas consumption in Moldova and Transnistria and is thus an alternative to gas imported from Russia. However, the gas pipeline was not used in the winter season 2020-2021 because Moldova concluded a contract for this period with „Gazprom” from the Russian Federation [18]. At present, Moldova is almost 100% dependent on energy imports, with its own production capacity being reduced. Part of the necessary energy is produced by the Cuciurgan plant, but located in Transnistria and operated by Russia's Inter Rao, the rest is imports from Ukraine. In December 2017, the Republic of Moldova signed a cooperation agreement with Romania on the energy dimension, which, once completed, will significantly reduce the degree of energy dependence on the East and will practically unite the Republic of Moldova with Romania and the European Union [19].

In order to reduce Moldova's energy dependence on the Russian Federation, the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), the European Union (EU), the European Investment Bank (EIB) and the World Bank have signed an agreement on a financing package in amount of 270 million euros, in order to ensure the permanent interconnection between the electricity networks in Moldova and Romania. „Moldelectrica” is to build by 2022 a new 400 kV high voltage power line between Vulcanesti (southern Moldova, near the border with Romania) and the capital Chisinau. The project involves the construction of a back-to-back power station with a capacity of 600 MW in Vulcanesti - necessary to standardize the voltage differences between the Romanian and Moldovan systems, as well as the modernization of the transformer station in Chisinau. Basically, after the project is completed, part of Moldova's high voltage network will operate at a capacity of 400 kV, similar to that of Romania and Central and Western Europe, Moldova having the possibility of electricity supply from the Romanian network [20].

Following the „Transgaz” model, „Transelectrica” could become the majority shareholder of „Moldelectrica”. However, the future of such transactions may be affected by the policy of the Romanian state; the „confiscation” by the state of 90% of the profits obtained by public sector companies in the form of dividends jeopardizes the source of financing for potential investment projects. In the distribution of fuels on the territory of the Republic of Moldova, the priority is held by two Romanian gas station networks: „Romp petrol” with 93 stations, respectively „OMV Petrom” - with 80 stations, out of a total of 650 gas stations (of which 500 network gas stations network, rest being independent distributors) [21].

However, this market is practically controlled by Romanian companies; „Romp petrol” is the first fuel supplier in the Republic of Moldova (retail + wholesale), selling fuels to other distributors, „Petrom” supplies its own gas stations, and „Lukoil” stations are supplied by the „Petrotel” refinery in Romania. There is no refinery in the Republic of Moldova.

If we review the banking sector, we notice that the Romanian presence on the banking market of the Republic of Moldova has increased significantly. According to the data, the banks controlled by Romanian entities held together about a third of the total banking assets in the Republic of Moldova: „Victoriabank” (BT + EBRD) - 18.3%; „Mobiasbanca” (BRD-Groupe Societe Generale) - 12.7%; Romanian Commercial Bank Chisinau (BCR - Erste Group) - 1.7% [22].

In the Republic of Moldova, Romanian investments were also made in the food industry, IT and online trade (market with great potential in the Republic of Moldova, but threatened by the emigration of human resources), consulting services, retail, DIY, PVC carpentry and others. Also, Romania financed in the Republic of Moldova repair works of some social-cultural institutions, kindergartens, acquisition of school minibuses, the activity of the SMURD emergency service and others.

The cooperation in the cultural-educational field is a very important for these two states, Romania providing a great assistance to the Republic of Moldova in this field. The Joint Declaration of 2010 provides for the extension of Moldovan-Romanian relations in the field of culture, science and education based on European standards. The basis of cooperation with the Republic of Moldova is the Agreement on cooperation in the fields of science, education and culture between the Government of Romania and the Government of the Republic of Moldova, signed in Chisinau on May 19, 1992, in force since December 27, 1993 [23].

Romania annually allocates scholarships to the Republic of Moldova in pre-university, university and post-university education. The details regarding the schooling methodology and the submission of the files are published annually on the website of the Romanian Ministry of Education and Research.

In 2010, the Romanian Cultural Institute opened a branch in Chisinau - the Romanian Cultural Institute „Mihai Eminescu”.

The cooperation protocol between the Romanian Ministry of Culture and National Identity and the Ministry of Education, Culture and Research of the Republic of Moldova, signed during the joint Government meeting of November 22, 2018, strengthens the bilateral legal framework in the field.

The relations in the field of culture between the two states experienced an institutional development after 2009. At the informational level, many of the Romanian projects and programs realized by Romania in the Republic of Moldova were not related in the public space at their true value. In the Joint Declaration from the April 2010, the media sector was to be expanded into cooperation between the two states [24].

The Moldovan-Romanian political dialogue is an efficient one at the level of governments, based on economic pragmatism, the ideological and political divergences passing on a secondary level.

Conclusions. Carrying out the analysis of the Moldovan-Romanian relations, it is worth mentioning that they develop on all dimensions: political, commercial-economic, and, socio-cultural. Thus, trade and economic cooperation gradually became a fundamental one for the Moldovan-Romanian bilateral relations, changing the emphasis of the institutional dialogue between the two states. Romania has become the number one trading partner of the Republic of Moldova. The cultural-historical component of the Moldovan-Romanian relations continues to play an important role, determining a special character through the numerous programs and projects.

At present, it is important for the parties to show symmetry in actions and solidarity in maintaining regional and international security. It is necessary to strengthen the development of trade, economic and cultural cooperation, exploring new directions and opportunities for bilateral cooperation.

To ensure a prosperous future for citizens, it is necessary to use the European experience of the neighboring state, Romania, by unifying efforts and implementing promising new

joint projects in the field of developing economic potential, transport strategies, infrastructure and communications. This will improve the economic development of states, increase their exports to international markets, including EU markets, facilitate their integration into European transport corridors, meet the needs of the business environment in high-quality transport services, and in the time will increase labor mobility, will revitalize industrial and business activity.

Bibliography

1. Concepția politicii externe a Republicii Moldova (direcții principale de activitate) din 8 februarie 1995. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 368-XVI. martie, nr. 4, 1995.
2. Constituția Republicii Moldova. Direcția de Stat pentru Asigurarea Informațională Moldpress, Chișinău, 1994.
3. Politica externă și promovarea imaginii reale a României. <http://www.mae.ro/index.php?cat=2&id=4988&idlnk=0&unde=doc>
4. Serebrian, O. Politică și Geopolitică, Chișinău, Cartier, 2004, 160 p.
5. Serebrian, O. Un deceniu de relații moldo-române. Democrația, nr. 9, 29 ianuarie, 2002. p. 10.
6. Declarația privind instituirea unui parteneriat strategic între România și Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. <https://mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf>
7. Ciucu A. Relațiile economice dintre România și Republica Moldova: investiții, schimburi comerciale și alte lucruri bine de știut. Centrul român de politici europene. Fundația Soros, România, Policy Memo, 2010, nr. 24.
8. Cebotari S., Căldare Gh., Politica externă a Republicii Moldova, Chișinău 2018, CEP USM, 369 p. ISBN 978-9975-142-08-3. Sintează analitică privind evoluția politicii externe a Republicii Moldova în perioada 2009-2019. APE, 2019. <https://mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf> Sinteza-privind-evolutia-politicii-externe-a-Republicii-Moldova-2009-2019.pdf (ape.md)
9. România și Republica Moldova - de la romantismul podului de flori la pragmatism de ultimă oră. <http://www.evzmd.md/special/302-special/71864-romania-si-republica-moldova-de-la-romantismul-podului-de-flori-la-pragmatism-de-ultima-ora.html>
10. Borș V. Politica externă și relațiile internaționale. Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”. Chișinău: CEP USM, 2000, 129 p.
11. Cebotari S., Căldare Gh., Politica externă a Republicii Moldova, Chișinău 2018, CEP USM, 369 p. ISBN 978-9975-142-08-3
12. România și Republica Moldova - de la romantismul podului de flori la pragmatism de ultimă oră. <http://www.evzmd.md/special/302-special/71864-romania-si-republica-moldova-de-la-romantismul-podului-de-flori-la-pragmatism-de-ultima-ora.html>
13. Dragos Filipescu „Unionism” pragmatic: relațiile economice dintre Romania si Republica Moldova.? <http://www.contributors.ro/economie/%E2%80%9CUnionism%E2%80%9D-pragmatic-relatiile-economice-dintre-romania-si-republica-moldova/>
14. Biroul Național de Statistică. Comerțul internațional cu mărfuri al Republicii Moldova în ianuarie- noiembrie 2020. <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=6884&idc=168>
15. Railean V. „A fost semnat Acordul privind asistența financiară rambursabilă între România și Republica Moldova.” <https://diez.md/2015/10/07/a-fost-semnat-acordul-privind-asistenta-financiara-rambursabila-intre-romania-si-republica-moldova/>

16. Cojocaru, Gh. *Politica Externă a Republicii Moldova*, Chișinău, Civitas, 2001.
17. Ciucu Ciprian (coord.), Chivrigă Viorel, Toderiță Alexandra, Tornea Ion, *Consecințele unei Zone de Liber Schimb Aprofundate și Cuprinzătoare asupra economiei Republicii Moldova*, Institutul European din România, București, 2011, 23p. ISBN 978-606-8202-13-6.
18. Transgaz a cumpărat Vestmoldtransgaz? http://www.bursa.ro/transgaz-a-cumparat-vestmoldtransgaz-343731&s=companii_afaceri&articol=343731.html
19. Cojocaru, Gh. *Atitudinea României față de declararea independenței Republicii Moldova*. *Caiete de Istorie*, An. I, nr. 1, noiembrie 2001, p. 25-27.
20. Top zece state în care R. Moldova exportă cele mai multe mărfuri. România, pe primul loc. <https://www.caleaeuropeana.ro/top-zece-state-in-care-r-moldova-exporta-cele-mai-multe-marfuri-romania-pe-primul-loc>
21. Cea mai mare fabrică de medicamente din Europa de Est. Investiții românești peste Prut. <https://newsweek.ro/sanatate/cea-mai-mare-fabrica-de-medicamente-din-europa-de-est-investitii-romanesti-pest-prut>
22. Acordul de asistență financiară nerambursabilă în valoare de 100 de milioane de euro, dintre România și R. Moldova, semnat acum zece ani, s-a încheiat. <https://tv8.md/2021/03/28/acordul-de-asistenta-financiara-nerambursabila-in-valoare-de-100-de-milioane-de-euro-dintre-romania-si-r-moldova-semnat-acum-zece-ani-s-a-incheiat/>
23. Comisia Europeană „ENP Country Progress Report 2009 – Republic of Moldova”, Brussels, SEC(2010) 523, 12 mai 2010.
24. Ciucu A. *Relațiile economice dintre România și Republica Moldova: investiții, schimburi comerciale și alte lucruri bine de știut*. Centrul român de politici europene. Fundația Soros, România, Policy Memo, 2010, nr. 24.
25. Cașu, I. *Politica etno-culturală în Moldova Sovietică, (1944-1989)*. *Caiete de Istorie*, Fundația Forumului European pentru Istorie și Cultură, An II, nr. 1(5) decembrie 2002, 3. Cojocaru, Gh. *Politica Externă a Republicii Moldova*, Chișinău, Civitas, 2001.

Prezentat: 30 November 2021.

E-mail: cristina.paunescu@mail.ru
svetlana.cebotari@mail.ru

MANAGEMENT OF THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM UNDER THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Noha ALVAKILI, PhD student, Academy of Public Administration,
Kaye College, Israeli Ministry of Education,

Ludmila ROSCA, Doctor Habilitat in Philosophy, Associate Professor,
Academy of Public Administration

Summary

The internationalization of education is a requirement for the survival and adaptation of higher education institutions to the conditions of globalization. The internationalization of educational programs involves attracting and training students from outside the borders of nation states; elaboration and implementation of academic mobility programs for teachers and students; organization of scientific and academic events, where the exchange of good practices takes place - characterizes the training opportunities for students and graduates of higher education institutions who could work in conditions of professional mobility and labor migration. The authors in this study aim to describe some educational policies, practiced by developed countries have international higher education systems, based on innovative models.

Keywords: internationalization, globalization, higher education system, academic mobility.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).18](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).18)

CZU: [371+005]:339.9

Introduction. The topicality of the topic, approached in this study for the Republic of Moldova, is of a special significance. The reform of the local educational system includes not only the accreditation of study programs, services provided to citizens by higher education institutions, but also the organization of academic mobility of students and teachers. The internationalization of university studies is achieved through various forms, models, which must be assimilated, especially since this process in developed countries has a history of half a century, and we are at the beginning of the path.

The internationalization of education is a complex process, which includes: modifying educational programs, by attracting and training foreign students, exchange programs, multicultural eugenics and adapting curricula to the requirements of the globalized world. The structure of internationalization characterizes the training opportunities for students and graduates of higher education institutions who could work in conditions of professional mobility and labor migration. Practice shows that the most popular forms of internationalization of education are: (1) Individual mobility; (2) Internalization of study plans; and 3. Transnational education [13].

The topic is current in that it responds to the needs of social practice, which the education system must meet. Concerned with the promotion of their own regional and global image, the realization of sustainable development programs, developed countries provide financial support to all forms of collaboration in the field of education. For example, the Erasmus + Program offers great opportunities for young people to learn about the teaching, training and

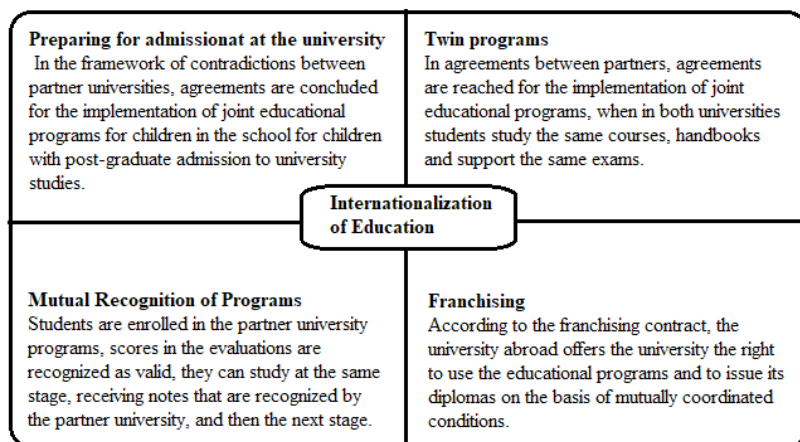
knowledge assimilation models practiced by other universities in European countries.

The methodology of investigating complex social phenomena is based on the systemic and structural-functional approach. The systemic approach allows us to elucidate the relationships that are established between all the elements of the educational system. In „Structural Anthropology,” Klod Levi-Stros describes the system as the set of interacting elements that are connected in such a way that changes in one element lead to changes in the other elements and to the level of the object as an integrity [14, p. 103]. The fact that the system variables interact should not be perceived as an internal harmony. Some interactions of the elements of the system can be characterized by contradictions, by antagonisms, which are the basis of some conflicts. Under favorable conditions such a system can return to equilibrium, under other conditions it can go through instability or chaos.

The systemic approach emerges from the perception of reality, of its various aspects as a system, as a set of structurally and functionally related elements. Namely the structure gives the analysis a systemic character, because at this level of interaction, each change at element level (subsystem) leads to changes at element level (other subsystems) and at object level. The system is characterized by the program of self-organization. It takes into account not only its current state, but also its possible tailings. These are systems characterized by complexity. The development and operation of the system in the form of a change of state is also analyzed as a process. It is in the interaction with the environment that the behavior of the system, in our case, of the educational system can be followed. We highlight various manifestations of the system: reactive, the dominant factor is the social environment; adaptive, the system restructures its reactions to environmental changes; active, the system focuses its efforts on changes in the social environment; The operation of the system is not accidental, it is defined by the internal characteristics and the character of the relations between its elements.

Models of internationalization of education can be developed in several variants (Fig.1.). Based on the use of tools adapted to the specific conditions of the educational institution, for example programs to support the international mobility of teachers, researchers and students, as well as ensuring favorable conditions for the activity of partner educational institutions, international programs and teachers.

Figure 1. The model of the internationalization of education

Source: elaborated by the author based on [6].

The most well-known form of internationalization of higher education is student mobility [10], which refers to an increase in the number of students studying abroad. Of course, sending students to study in other countries is not a new phenomenon, and some regions have been facing this for a long time. Most European countries have a steady influx of students from their former colonies. A significant proportion of young people in Latin American countries are seeking a degree at universities in the United States and Canada. During the Cold War, higher education institutions in the Soviet Union and Eastern Europe attracted students from countries with a similar ideology. Over the last 40 years, the growth rate of these student flows has outpaced the pace of the spread of higher education. According to UNESCO, the level of international student mobility has increased by 300% in the last 25 years [1]. According to experts, by 2010 the number of students studying abroad was - 2.8 million, and by 2025 it will amount to 4.9 million [12].

Student mobility is stimulated by various state and regional programs. Many countries are concluding bilateral and multilateral agreements in this area. The best known European programs are Erasmus +, since 1995 - the Socrates Program. The Erasmus program, launched in 1987 to promote the creation of a common market in Europe and associated mobility schemes such as Comet, Lingua, etc., aimed to create a European model of higher education. Student exchange is seen as a powerful means of developing a common European market for professionals and skilled workers. The Erasmus + program currently has a special “Erasmus Mundus” project, which involves the inclusion in the mobility process of students and teachers of so-called “third parties”, ie candidate countries for integration into the structures of the European Union.

In addition to the more or less organized schemes of student mobility, there is also a spontaneous movement of students outside the programs. This spontaneous mobility is the result of an interaction of factors arising from „push” and „pull” strategies. On the one hand, universities are striving to increase the supply of programs, to actively promote them in foreign markets. They open foreign branches and campuses in other countries, enter into cooperation agreements with local educational institutions, use distance learning technologies, etc., ie push their educational services and products through the distribution channel until they reach the target consumer. On the other hand, national differences in access to education, quantitative restrictions on the recruitment of students for certain specialties make students in these countries look for educational opportunities abroad. Linguistic and cultural considerations attract students to educational programs in the UK, France and the USA. The predominance of English as the main language in modern science and as the second most frequently studied language was conditioned by the fact that along with the United States and the United Kingdom, Canada and Australia were included in the list of countries receiving the largest number of foreign students. The demand for educational programs of higher education institutions in these countries that has emerged in a number of countries attracts educational services through the distribution channel: specialized agencies and consulting companies, both national and international, appear as intermediaries and consultants for to respond to this request.

Student mobility in international programs is not only an intercontinental phenomenon, but also a regional one [8]. The process of integrating regional economies stimulates student mobility, and international agreements such as NAFTA, ASEAN or APEC have played an important role in this. The special program created “Nord plus” - the student exchange program

between the countries of northern Europe - is based on the attractive principle of funding: „money overwhelms the student”.

Gradually, the influx of foreign students began to be perceived by most host countries as trade rather than aid, as in many cases foreign students pay the full cost of vocational training. In many educational institutions that host students, especially in English-speaking countries, the income received from the full payment of tuition by foreign students is a significant increase in the budgets of universities, which are declining annually. Without such additional income, many higher education institutions simply could not exist.

Thus, the reason for the increase in the number of students studying abroad is influenced by market economy processes, not by government policies or aid programs. The international market for educational services is becoming a sector of the economy in sustainable development, whose central elements are the international marketing of educational institutions and the targeted recruitment of foreign students. The example of Australia shows that the active marketing policy of university programs and the direct search and recruitment of foreign students has proven to be productive, at least from an economic point of view.

Although teacher mobility is not as much explored as student mobility, it can be considered the second most important form of internationalization of higher education [5]. Traditionally, the international mobility of the faculty is due to research and scientific activity, but in a number of regions and in certain areas of education, such as management and business administration, there are special regional and international training schemes for young researchers and specialists.

As with student mobility, there are strong geographical differences in flows. At the other end of the spectrum are countries with high levels of scientific immigration due to the direct involvement of scientific staff in expanding the higher education system (for example, as it was in Hong Kong), and on the other hand, the countries with a low level of internationalization of the faculty are positioned. The latter mainly include countries with a high level of national homogeneity, using only their mother tongue in teaching, which is why it is difficult to find specialists who speak foreign languages. The United States and the United Kingdom are the largest exporters of scientific work resources, but at the same time, their university departments are very attractive to foreign specialists. This can be seen if we pay attention to the composition of their highly qualified scientific staff, including many representatives of foreign countries.

Student mobility programs have contributed to the emergence of regional mobility programs for teachers, such as the Fulbright program. The mobility programs for students and teachers have been developed in order to stimulate the internationalization of the curriculum, ie the implementation of changes in the curriculum of cooperating universities and faculties. As even in a united Europe there is a huge variety of national higher education systems, the desire to denationalize the curriculum and bring common European elements into it could only be realized through mobility projects. The Erasmus Mundus program, announced in 2003, aims to establish „Evromes master's programs”.

These changes have met with resistance from individual universities. Woodrow Wilson, president of Princeton University, said that „it is easier to move cemeteries than to change training programs”. The strongest incentive for the internationalization of vocational training programs is the growing influence of international vocational associations. The rapid growth of international trade in professional services has led many professionals to organize their

activities internationally. These professional associations have seriously addressed issues such as quality assurance, minimum standard requirements, professionalism criteria, accreditation, etc. Architects, psychologists, accountants and many others are trying to develop international standards that could lead to greater coherence of the curriculum and quality criteria. Often, such professional standards are implemented by international organizations. For example, the European Union is considering minimum standard requirements for education in relation to labor mobility. Free trade agreements, for example, NAFTA and ASEAN, which contain provisions on the mutual recognition of licensing and certification procedures for professional services. In this regard, many universities are revising their curricula in accordance with similar directives.

Many universities located in the centers of the academic world are not satisfied with the number of students who come to them for training. They are trying to combine a set of foreign students with the expansion of their offer of educational services in promising markets, organizing foreign branches and subsidiaries that are fully subordinated to the main educational institution. This trend shows a change in the process of internationalization from demand to supply. If the country where the branch is located legally recognizes a foreign degree, then students can study in a foreign institution's program from start to finish. In some cases, these branches are considered by local educational institutions as interfering with the national higher education system and national policy, because it offers programs developed in a foreign language on materials from another market and designed primarily for wealthy students. This form of internationalization of the curriculum is particularly characteristic of developing countries, but examples of this can be found in Europe.

Many schools enter into co-operation agreements that deal with various aspects of teaching and learning. Very often these agreements are related to the exchange of students and / or teachers. In some cases, these links turn into consortia and university networks. As a rule, such associations of educational institutions have very limited rights. They are more likely to be considered as voluntary associations of higher education institutions for the realization of specific educational projects. But the work done by participants in consortia and university networks to harmonize educational requirements and standards undoubtedly contributes to the idea of internationalizing higher education.

The structure of an internationalized educational model consists of 4 elements [2]:

- disciplines that can be considered competitive and that comply with the requirements of international or national standards of partner institutions abroad;
- disciplines, which require additional implementation costs in foreign institutions;
- subjects that require English to study;
- disciplines and skills, which are developed by the partner institution and require student mobility.

Internationalization models. Warner has proposed the presence of a liberal model of internationalization of higher education that strengthens aspects of the two competing frameworks of globalization [13]. From a liberal perspective, globalization is seen as an improvement in self-development, human relations and citizenship. The internationalization of universities is seen as vital in moving behaviors and diminishing cliché views. That is, contact with others will diminish ethnocentrism and build the capacity to function more successfully in a multiethnic and interdependent system of nations. What remains undisputed is the ideological inconsistency between the models of neoliberal and social transformation. Perhaps

what is needed is a model for the internationalization of higher education that is approved through debates on both neoliberal models and the social dimension of globalization.

Mcmaster's approach to internationalization. The first defenders of internationalization emphasized the promotion of global cooperation and interdependence in an era characterized by the insecurities of the Cold War. This model focused on developing skills leading to global citizenship and on the foundation of joint universal efforts to support academic excellence. At the moment, it continues to serve as the basis for every methodology of the academy [12]. Along with this model, a market-oriented approach has been developed, adapted to the requirements of internationalization, surrounded by a high rivalry for assets, impact and recognition. It is important to see the different levels of government that promote and structure the post-secondary internationalization agenda as market opportunities.

McMaster College is characterized by a full-time staff of 64 nations. The largest representation of nations is: Canada, USA, Great Britain, China, India. International students represent 7.5% of the student population and 87 countries (2012). International graduate students represent 17.2% of the body of graduate students (2013). More than 9,800 active graduates live outside of Canada, representing 140 nations (2013) [3]. McMaster's global stature and the pursuit of concentrated universal research and project grants are profitable and key segments of internationalization [3].

The integration of the models presented above offers a value-added perspective of internationalization techniques. Distinguishing the inspiration and the main impulses of the partners is essential and can be characterized for McMaster as follows [3]:

1. Cooperation for peaceful coexistence and common benefit;
2. International application for the University's skills in research and education;
3. „Civic Mission” of the University.

Qian [98] distinguishes several approaches to internationalization:

The approach of the activity, which advances exercises, for example, educational modules, student/faculty exchange, technical assistance and international students. This approach is characteristic of the period in which the overall measurement of certain exercises or programs has been described. The approach of the activity was adequate with the term of international education in the years 1970-1980. On the other hand, taking a look at the international dimension as the years progress, they are inclined to be considered distinct programs in terms of their functioning. This often leads to a rather divided and uncoordinated approach to dealing with internationalization, whereby the relationship, affect and benefits between and between activities are not analyzed [8].

Competency approach, which highlights the progress of knowledge and attitudes among students, teachers and staff. The fundamental issue for this approach is how it was and the exchange of knowledge creates the capacity of staff in the higher education institution to be more competent globally and to have intercultural skills. In this sense, in this approach, the development of internationalized programs and programs is not an end in itself, but rather a means of building good skills for students and faculty. Although there is a growing enthusiasm for addressing competencies due to the expansion of labor market requirements and concerns, there is a serious requirement to identify further applied research to recognize those competencies that help students to be effective national and universal residents. and to add nearby and global jobs [7].

The ethos approach, which emphasizes the creation of a culture or climate, which capital-

izes on and supports international/intercultural views and initiatives. This approach is more about organizational development theories that focus on shaping a culture or climate within an organization to support a specific set of principles and goals. In this regard, it is recognized that the international dimension is key to defining a university or other higher education institution and is confident that without a strong framework of belief and a culture of support, the international dimension of a foundation will never be realized. [5].

The procedural approach focuses on integrating or infusing an international dimension of teaching, a wide variety of exercises, strategies and techniques. A worthy concern is the affordability of the international dimension. In this way, the emphasis is on program aspects and organizational elements [7].

According to Kouzes and Posner [6], a conscious impulse to coordinate and implement global measurements in the ethos and outcomes of post-secondary education, internationalization requires more than the selection of students globally, the sending of several students to another country or the regular sorting of international culture. Everyone involved in student education needs to work to assemble a learning environment that prepares students for a globalized society. To achieve this goal, administrative teams need to focus on their campuses in order to give them a greater degree of global visibility and engage in dynamic change. Two of the most important parts of effective leadership in any situation are for leaders to „shape the path” and create a „common vision” [6].

The book, entitled *The Leadership Challenge*, serves as an asset to any leader, whether he is a president of a student organization or an executive director. Originally distributed in 1987, Kouzes and Posner's book is structured in chapters that clarify and shed light, proposing „Five Best Leadership Practices”. Thus, it provides leaders with assistance in engaging in these good practices, taking into account the ultimate goal of strengthening their leadership skills and abilities [6]. The most imperative individual quality that a leader seeks and appreciates is personal credibility. Leaders should defend their beliefs, so they would be advised to have beliefs to support. Leaders need to be confident in their management principles. They should find their own voices. However, leaders cannot force their values on others. They need to connect with others in common aspirations, starting with individual values.

The inspiration for a shared vision, according to Kouzes and Posner [6], has an impact when individuals present their best leadership experiences, recounting moments when they imagined an energizing and deeply attractive future for the association. their. For example, author Alan envisioned an organization of people from diverse backgrounds to deliver new creative projects; author Lindsay imagined another association between employees and their customers. He suggests that leaders are guided by their clear picture of probability through the vision of the future and the enlistment of others in a common vision.

Internationalization strategies in the world. The term „internationalization” is associated with the work of Altbach & Knight [1] who established that term. Knight portrays the internationalization of higher education as a procedure for integrating the international dimension into reason, function, or secondary education. This definition contains several key concepts, such as: the idea of internationalization being a dynamic process rather than a series of activities that add to the sustainability of international measurement. Finally, this definition alludes to the essential and universal elements of an organization of higher education institutions.

Author Van der Wende [11] argues that some scholars argue that this definition does not indicate any other purpose of the internationalization process, which might suggest that internationalization is an end in itself, while in many countries its establishment is seen as a way to achieve a broader goal, for example, improving the quality, rebuilding and modernizing higher education staff and administrations [11]. According to him, they try to include in the definition „any systematic, sustained efforts, meant to make a higher education receptive to the requirements and challenges identified with the globalization of societies, economy and labor markets” [11, p. 19]. It can be said that such internationalization is not just a goal in itself, but a significant resource in advancing higher education towards a system aligned with international standards and then one that is open and receptive to its global environment [11].

The process of internationalization of higher education is gaining new ground in the 21st century and is undergoing change. Such changes include:

- Changing the reasons for internationalization;
- Development of the competitive international market for educational services;
- The process of economic globalization influences higher education;
- The government plays an important role in regulating higher education;
- There are changes in the profile and age of students;
- All these changes have led to the need for international measures to strengthen the competitiveness of higher education not only in individual countries but also in entire regions.

The most well-known national organizations recognized on the international education market are:

1. Quality Assurance Agency - conducts regular evaluations of all English universities and accredits all international programs in which English universities participate, if their diplomas and degrees are awarded;

2. Accredited MBA programs - Master, accredited in business administration - evaluates master's programs in business administration from English and foreign universities. It is the most prestigious accreditation system in the world for MBA programs.

3. The Dutch Organization for Cooperation in International Education - developed in 1995 the main guidelines for evaluating the quality of international higher education programs, called „Quality of Internationalization”. This document includes a series of procedures that allow the analysis of the quality of the components of educational programs (curriculum and materials, self-assessment process, training and certification of teachers, etc.). The document is mandatory for all Dutch universities that have international cooperation programs with foreign educational organizations;

4. The Global Transnational Education Alliance certifies the quality of transnational education programs, the programs of universities in one country that are offered on the market of other countries;

5. Accreditation for ISO-9000 quality standards is carried out by several organizations, including Lloyds in the UK, Tyf-Sert in Germany, etc. Because ISO standards were originally developed for enterprises with automated document management systems, it is very difficult for a university to prepare all documents for audit and, most importantly, to maintain the required workflow. Some universities that promoted such accreditation then abandoned the idea of renewing it.

6. The European Council for Business Education in Switzerland is a subsidiary of the

International Federation of Business Education in the United States and offers a system of accreditation of business schools.

7. The Advance Collegiate Schools of Business Association (USA) is engaged in quality control and certification of economic and business programs, as well as in accounting. MBA programs are also accredited. All major American universities are members of this organization and are seeking accreditation. In recent years, AACSB has strived to become an international organization, attracting European universities and business schools to its accreditation programs. AACSB has received accreditation from several top business schools in Europe. After that, this accreditation system is becoming more and more popular.

8. Founded in 1971, the European Association for the Development of Management brings together 400 members from 40 countries. Its members include large companies and consulting firms, renowned European business schools and retraining centers, small business support centers, chambers of commerce and industry, and employers' associations. Since 1997, the EFMD has been offering a „European Quality Improvement System”, an international system of strategic audit and accreditation for the evaluation of national educational institutions. Similar accreditation has been held by over 25 universities in Europe and North America. The accreditation program is comprehensive and includes the management structure of the university, the analysis of university resources, teaching staff, students, research and scientific publications, the external relations of the university and the internationalization of its educational programs.

It is believed that it is impossible to achieve the full equivalence of programs, academic diplomas or qualifications in the field of education and culture. The concept of recognition allows for the existence of different higher education institutions, but countries have confidence in the effectiveness of quality management systems.

International accreditation is interpreted as the recognition by an authorized international organization that a particular institution meets the quality requirements of a particular organization. Recognition is the result of an approved procedure, which includes both self-examination of the business institution and audit of the university by independent experts. International accreditation makes the qualifications of various universities comparable, unifies university requirements, makes the process of student mobility possible. At the same time, international accreditation does not lead to a leveling of national and academic characteristics.

One of the most acute problems of internationalization is the recognition of the period of study abroad and the evaluations received there. Differences in the structure of education between different higher education systems in different countries are an incentive for mobility and cooperation and, at the same time, a natural barrier to further development. The problem is that there is no “transparency” in higher education and clear rules for its regulation, both at national and institutional level, and at the level of the faculties themselves. As a result, students who have studied abroad and return home have difficulty recognizing their grades and preparation time. Students have to take exams again, which they have already passed, studying abroad, spending their time and consuming their nerves. Under the European Erasmus + / Socrates program, a system has been developed to address this issue. For students studying abroad, the European Credit Transfer System (ECTS) has become a model for translating and recognizing grades. ECTS does not aim to address issues of equivalence of courses or assessments in terms of content or quality of training. Rather, it is a model

by which the universities participating in the program agree to automatically recognize the previously agreed learning components and thus facilitate the recognition of estimates in different countries.

Globalization is both a threat and an opportunity for national higher education systems. The intensification of competition between traditional universities, the emergence of a threat from new educational service providers (training companies, telecommunications companies offering distance learning programs, corporate universities) are forcing universities to develop new forms of international cooperation. Many universities are already trying to unite and create regional and international organizations that carry out quality assessment and accreditation of educational programs and universities. Each national university faces the task of making its qualifications understood and recognized not only by students and employers in their country, but also attractive to foreign citizens and organizations, because the export of education has become an extremely kind of business. profitable. This goal can only be achieved through targeted actions for the internationalization of higher education, including student and faculty mobility, internationalization of curricula and curricula, creation of international university networks and cooperation agreements, use of international quality control and accreditation systems [9].

Conclusions. The internationalization of university studies is a way of survival and continuous development of higher education institutions in all contemporary states, it is a way to increase the competitiveness of graduates and different categories of specialists in the international, regional and even national labor market. Responding to the demands of globalization, an important feature of the contemporary world, the internationalization of studies must be arranged in the list of priorities for reforming the education system in the states of the world, regardless of their level of development. This conclusion, indisputably, also refers to the situation of the local educational system. For this reason, the aspects of internationalization of university education, addressed, described in this article will have a direct impact on the results of the ongoing reforms.

Bibliography

1. Altbach, P. G. Knight, J. The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of studies in international education*, vol. 11, 2007, 290-305 p.
2. Bamberger, A., Morris, P., Yemini, M. Neoliberalism, internationalisation and higher education: connections, contradictions and alternatives. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol 40 (2), 2017, 203-216 p. <https://doi.org/10.1080/01596306.2019.1569879>
3. Baumann, A., Costa, M., Grasselli, M., Kanagaretnam, G., King, J., Mascher, P., Zhai, M. Forward with Integrity. *Internationalisation Task Force Position Paper*, 2012, p. 1-17.
4. Bennett, R., & Kottasz, R. Strategic, competitive, and cooperative approaches to internationalisation in European business schools. *Journal of Marketing Management*, Vol 27 (11-12), 2011, 1087-1116 p. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2011.609131>
5. Huang, I. Y., Raimo, V., & Humfrey, C. Power and control: Managing agents for international student recruitment in higher education. *Studies in Higher Education*, vol .41(8), 2016, 1333-1354 p.
6. Kouzes, J. M., Posner, B. Z. *The Leadership challenge*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2007.
7. Qian, Z. Internationalization of Higher Education towards a Conceptual Framework. *Policy Futures in Education*, vol. 1, 2003, 248-270 p.

8. Restuccia, D., Urrutia, C. Intergenerational Persistence of Earnings: The Role of Early and College Education. *American Economic Review*, vol. 94, 2004, 1354-1378 p.
9. Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 1956, 65-94 p.
10. Teichler, U. Internationalization of higher education: European experiences. *Asia Pacific Education Review*, vol. 10, 2009, 93-106 p.
11. Van der W. Missing links: The relationship between national policies for internationalization and those for higher education in general. National policies for the internationalization of higher education in Europe. Stockholm: National Agency for Higher Education, 1997.
12. Volansky, A. Academia in a changing environment: Israel's policy of higher education, 1952–2004. Tel Aviv: Kibbutz Ha-Me'uchad and the Shmuel Nee-Man Institute, 2005. (Hebrew)
13. Warner, G. Internationalization Models and the Role of the University. *International Education Magazine*, vol. 8, 1992, 21-24 p.
14. Мельвилъ А. Ю. Политология. Учебник. МГИМО (У), М.: ТК Велби, Издат. Проспект, 2007, 618 с. ISBN-10 5-482-01301-4.

Prezentat: 6 December 2021.

E-mail: roscaludmila@mail.ru

INTERGRATION PROCESSES AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

BORDERS IN THE CONTEXT OF HISTORICAL EVOLUTION: CONCEPTUAL, PHILOSOPHICAL AND PRACTICAL DISCOURSE

Vasilii SACOVICI, Doctor Habilitat in Political Sciences, Associate Professor,
Academy of Public Administration

Corneliu RADU, PhD student, Academy of Public Administration

This article explores several aspects of the Border Phenomenon, such as philosophical, gno-seological, cultural, historical, and practical. Border aspects are treated in the historical civilization and evolutionary aspects. Based on the border analysis in the historical aspect, the authors came to the conclusion that Border, having undergone a long evolutionary way from the borders of tribal society to those of the modern national state, played an important role in ensuring safe functioning of the society, human life, activity of the state, international community development. In the situation of the present-time globalization process, innovative and digital revolution and formation of a new world order the Border is under pressure of new challenges and threats. In its turn, this requires that the state of develop modern forms and methods of border functioning.

Keywords: border, phenomenon, history, dialectics, evolution, challenges and threats, concept of functioning

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).19](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).19)

CZU: 341.222:94

1. Border as scientific research subject. The border phenomenon has been an object of ancient thinkers and philosophers, researchers, goal of statesman's practical actions. This is understandable as Border in terms of philosophical understanding is "the limit concept explaining world order" [25, page 54], from the point of view of the state system – it is not just a significant attribute of the state, but also an important component of its safe functioning, and in terms of its value for personal feelings, such as feeling of belonging to respective nations, Border is a symbol of personal security contributing to the development of civil identity. The Border impacts the living conditions set-up, reflects the existent changes, impacts the process of interaction and recognition the new things based on the principle: what the outwards reality on the other side of the Border is, beyond its limits. Borders change familiar phenomena: the age-old mixes up with the new reality, there appear new entities and cultures, new traditions and customs, iconic archetype archetypes that hold for centuries and affect the new context of modernity[13].

The importance of Border, exceeds the feeling of mundane everyday style;therefore some

nations, for example Romans it was protected by a special god identified in ancient times with Jupiter.¹ Moreover Border generates a „subject - object splitting of reality...” [27, page 3-12], while „instability of Border makes it possible to change the contents of the real world...” [27, p. 3-13].

In the personalized aspect, the notion of border is relevant for each generation as it affects various aspects of human life – physical, mental, social and cultural; therefore it is considered in the context of different sciences [25, page 38]. From birth to death, each person sees him/herself being surrounded by different limiting lines: boundaries of „his/her” land – camping-grounds or plots, territory boundaries – tribal, patrimonial, communal or state community, world borders – known or imaginary. Nowadays we keep on outlining or, on the contrary, crossing the limits of public norms, our own internal barriers, contrast relations with perceptions. Representatives of different cultures and nations have different perceptions of borders depending on the traditions, personal or public historical experiences and scientific knowledge; however, Border plays an important role in the life of all nations.

Therefore, the issue of Borders was relevant at all times and the concept of border originates from antiquity since the time of Herodotus [8, page 64]. The concept of borders is reflected in the Old Testament and in Artkhashastra² (Chapter 19 of the second part of the book), is well as in Ancient Greek eposes.

2. Historical and philosophical context of Border concept. In ancient philosophy, the issue of Border is reflected in reasonings with regard to measure, limit, the middle, final and infinite, etc., in theories of dynamism of things (Anaksimandr, Heraclitus), numbers (Pythagoreans), etc. Protagor and Gorgy, in their philosophical reflections, concentrated on the issues of human borderline state of health. Gippy and Antifont described the antithetic nature of borders. Socrates sought to define the boundaries of human objective reality. Platon and Aristotle defined the border as the middle, the limit connecting and separating the opposites [9].

In the Middle Ages the concept of „border” was used both for understanding spiritual entities and that of the world of things. In medieval age philosophy, the Border is examined when considering numerous aspects related to human beings: souls, death, immortality (Philo, Tatian, Teofil). Origen and Thomas Aquinas use the concept of „Border” for understanding the main points of things. Augustine addresses this category in his consideration of ratio between good and evil and dialectics of the „two towns”. I. Edging, I. G. Fichte, T. V. Y. Schelling, V. F. Hegel, L. Feuerbach considerably expanded the issue of the topical field of borders. I. Examining the antecedent synthetic judgments, dialectic opposites Kant fills these concepts with new contents. He defines the boundaries of pure and practical reason, as well as the ways to identify these boundaries [9].

The boundary concept – is one of the most important categories in the philosophy of religion. „The diversity world of the world as such arises only due to the various boundaries, in which the positive is functioning” (F. Schelling). Some thinkers (for example, Parmenid) consider the world essentially closed, others (for example, Mélissee) – endless. According to

¹ Jupiter had the second name of Limes. Limes was also the name of the stone column which designated boundaries considered as sacred just because it was under the patronage of gods.

² Artkhashastra is the fullest set of applied knowledge on policy, encyclopedia of the Indian political art. The major issue of Artkhashastra is consideration of Dharma of the tsar, domestic and foreign policy centering on the concept of public benefit, advantage (artkha).

Jaspers, in certain (boundary) situations an individual particularly acutely feels an extremity and non-authenticity of its existence being clearly aware of cruelty and hostility of the outside world [26].

Thus, already in ancient philosophy and in subsequent periods of time, there were undertaken important attempts of philosophical interpretation of those diverse processes and links that are specifically characteristic of the overall reality associated with boundary and borderline status of spiritual entities and physical reality, in relation to the boundary both at the beginning and the end of physical existence. The philosophical perception was a result of mainly customary observation within spontaneous dialectics that subsequently developed into conscious dialectics that at the theoretical level explained the nature of the paradoxical character of boundary [26]:

- separating things, at the same time it unites them, becoming a basis of their communication;
- the boundary, as the potential extremity of quality is also characterized by potential infinity, as long as passing through it the given quality becomes something different;
- being an external something, each qualitative definiteness, at the same time, comprises a set of internal determinancies, verges becoming a unity of many characteristics.

Apparently, the paradoxical nature of uncertainty predetermines the dialectic duality of boundary, which is the very something characterizing the certainty of the borderline objective reality. Reflecting on the phenomenon of paradoxicality of any border and on identification in it of any „own” and „some other”, existence and non-existence, order and chaos, etc., the classics of philosophy enriched the conceptual basis of analysis and formation of absolute reality of borders. At the same time, the understanding of border in the philosophical knowledge is transformed within the context of changing idea of the state, its functions, organization of social order within borders of the state which forms a basis to stability and safety of society and the state.

Thus, philosophical and „metaphysical” reflections on border base on the age-long history. It was at the very beginning of formulation of the philosophical view of the world, the border as a limit of measure became an object of reflection. Over time, the border acquired the status of not only the marginal idea concept explaining the world order, but also of a certain conceptual idea, around which basic ideas of a number philosophical and scientific schools and movements... were formed [11] whose researches served as a basis for the doctrines and sciences on the real border of territorial formations and national states.

Naturally, ideas related to borders and the world around were formed not only at the level of philosophers and thinkers, their philosophical reflections and researches, but already since ancient times border was an important element of real life of individuals, tribes, family lines, small groups of people and their communities and subsequently of the existence of states (in any of their forms) and civilizations.

As to the tribal societies in the context of consideration of the phenomenon of border, it should be noted that it played an important role in their life, contributing to their steady survival. This mainly resulted in the arrangements between tribes and family lines that came into being with regard to fixing concrete lands within their borders as belonging to specific family lines. Thus, the boundaries delimiting ownerships and rights to them were established by the Pacific tribes based on acorn possession, by the Californian tribes based on the formulated order of passing by „foreign” hunters of their tribal lands (their border) based on the fixed in-kind payment) [2, p. 34-35], etc. Steppe nomads, living by hunting for buffaloes practiced

the institute of tribal police . She strictly monitored the observance of tribal hunting rules (including borders) and cruelly punished any individual arbitrariness in this regard. Thus, the black-legged formed for this purpose unions of hunters, while with dakots this role was performed by the akichit or the akatsit (guard) [37, p. 10-11].

Specific attention should be paid to the historical and cultural experience of Iroquoian tribes – setting up of special peacekeeping institutions and formation of tribal unions. Tribes in the East of the USA had to constantly use for hunting adjacent or even remote territories, which often led to inter-tribal confrontations. A special institute which was called the Council Fire was set up for settlement of such controversial territorial issues. It was aimed to settle issues of intra-tribal nature and to render, whenever necessary, a stronger influence aimed at avoiding bloody outcomes, including the settlement of territorial disputes related to the violation of hunting land borders [2, p. 36-37].

The tribal organizational stability ensured the internal cohesion of society. North American Indians solved this kind of problems by sacralization of the patrimonial land that was delineated with respective borders. By means of myths the community members “became attached” to the area where they were born. Thereby they had indisputable rights for the territories adjacent to the place of their origin. The borders of the world i.e. the territory where they lived within certain borders ensured a precise individual self-localization in the objective reality framework, helped to resolve the issue of individuals’ identity (which is equally important nowadays) and gave tribespeople the feeling of safety and strong health [2, p. 36-39]. In general, all tribal relations both within the family line, and in the relationships with other tribes were aimed at cement relationship with their territory within certain borders and strict observance of local behavioral norms within these borders.

During this period, Turkic tribes designated the boundaries of their territory with stones – Tamgaly-tas [33, p. 65], when this territory was crossed by aliens, special people – Tarkhany collected a certain fee – tamga. Genghis Khan and Tamerlan sub inherited the Tarkhany and Tamga system.

Thus, the idea of border began to form as a definition of individual’s life, its traditions and behavioral culture at the level of ordinary consciousness in ancient – tribal times. And, starting with ancient times and onward, border not only divides the adjacent (adjoining) territories – but also outlines (limits) object contour its boundaries and limits [25, p. 49]. Right in those times the foundation was laid that scientists later formulated that „border is an event, co-mentality, co-understanding, co-authorship. In other words, border becomes the open space („between”) where different horizons of sense meet. Border is the beginning and end of any given social being; the boundary separating things; the place of direct contact, a unification and inter-penetration of neighboring entities [17, page 144-147]. At the same time, border unites, rather than divides the miscellaneous objects, forming a special „world on the border”. The frontier area is a very contradictory zone connecting, apparently unlinkable objects where „reason and unreason are infinitely interchangeable, sometimes dangerously reversible” (M. Foucault, French philosopher) ...” [29].

Thus, modern scientific understandings and interpretations of border laid down as far as the ancient times at the level of ordinary intuitive awareness and understanding of safe existence in tribal society and in the world around.

Based on this kind of understanding of border, initial concepts of space, territory, place, external and internal, immanent and transcendental, metempiric, discontinuous and contin-

uous, final and infinite began to be formulated subdividing borders into spatial, temporary, external and internal, quantitative and qualitative, etc. [17]

The notion of border as a limit line outlining some fragment of space (laid intuitively in the past), easily (both in the past and at present time) began to be extrapolated onto any spheres of human life, both spiritual and material. At the same time, as the Russian scientist D. V. Pivovarov notes, „by its nature, border is paradoxical: separating things it, at the same time, unites them becoming a basis for their interlink...” [18]. The specific feature of border is the emergence from the term „border” of the foreground locative components near-border and border-line.

3. On importance of border in the historical retrospective of evolution of the state.

In terms of understanding of border as one of the main characteristics of the state (the area that should be necessarily delineated by this or that type of border), and other elements of the state organizational system in a long historical retrospective of evolution of the state „five ideal types of polity which are differently combining division based on spatial and organizational characteristics ..., these are city-state,³ empire, ancestral lands, absolutist monarchy and national state” [15, p. 9] with their features of functioning of borders. At the same time, the concept of „border” of the culture of nations was generally perceived as means of spatial deiksis, structuring and marking the physical and metaphysical spaces mastered by people [25, p. 65-66].

According to this classification of types of the state, we will consider role, functions, types of organization and methods of functioning of borders in the historical flashback.

The first type of the state – city-state is an epichorial state with direct control occupying of a small territory called by convention call policy. Thus, for example, in Ancient Greece natural barriers predetermined emergence of numerous, rather small-sized city-states isolated from each other - policies, which represented the closed-type microstate that based on one or several neighboring communities. Each policy had natural borders, which, in case of a break-up or military activities were strategically important. Policy formed within city borders as central territory with neighboring rural community. As a rule, borders of the city-state were built within areas complicating the possibility of their entrapment and seizure, they were surrounded by physical ramparts, ditches, gigantic stones or brick designating borders of the state that safely protected the state in its constant fight against neighbors and other conquerors. The concept of „border” of a city-state represented by the city walls consists not only in the protection against enemy attacks (though this was its major function), but also „fencing off new community from the old feudal one, city from fields, townspeople from the villagers” [16, p. 55]. At the same time, the etymological association of Greek city-states with their fortifications had no ideological component, while being specifically explained by the Ancient Greece environment. Therefore, despite huge influence of the Greek policy on the European idea of the state with its borders it did not impart the image of fencing, walls or rigid borders to the western vision of the state.

Examples of city-states can be found in policies not only of antique Greece, but also in the community-cities of Italy of the 12-15th centuries in the nomovy states of ancient Egypt.

The second type of the states is empires, which can be divided into universalist and re-

³ Policy (city-state) is a special form of social and economic and political organization of society, as a group of free citizens (people) resisting to slaves and other categories of dependent population and strangers – metekas.

gionalist. Universalist empires are those that apply for center position and individual domination in all the known space. For example, Chinese Empire. The Chinese civilization is the most ancient of the nowadays existent, having survived up to now. Different kinds of borders were always specifically important for the Chinese culture – they were formed in the conditions of almost complete isolation from other agricultural civilizations; for centuries residents of the Median state were sure that they are the only civilized nation surrounded from all directions with barbarians. The great Chinese historian Sima Qian⁴ formulated an idea that China is surrounded with barbaric periphery which it, as a civilized nation had to „civilize” or, at least, move it farther away as in the north and the northwest it posed at that time a direct threat to China [24]. Therefore, during this period China sought to extend influence of its culture on the peoples of Central and East Asia and fought for expansion of its territory. Besides, China had to fight off continuous attacks of Huns on the northern borders of the country. Constant fight against nomads set for China problems similar to those resolved by Ancient Greece and Rome in their confrontations with barbarians. This technical strengthening of borders (the Great Wall), formation of special troops for constant protection of the set up boundaries, gaining new lands for the purpose of moving borders to safer distance, populating these lands. In this regard, this stage should also be considered as origin of the idea of frontier as a mobile border between barbarity and civilization. None of the nations left us such an impressive symbol of border as the Great Wall, which tightly fenced them from barbarians (by the way, Chinese did not look upon it as anything „great”). The wall can be explained by the Chinese habit to tightly strengthen the borders, especially on the North and North West, against foes as it was noted by Sima Qian.

Scientists single out two groups of Chinese lexemes characterizing border, on the one hand - those treating border as the dividing line, possibly even fortified; on the other hand - those describing border as something remote from the center. These two groups characterize difficult relationships between the Chinese and the surrounding territories, in relation to which they, at a certain stage of their development, had to put considerable efforts in order to fence off from the hostile „barbarians” as safely as possible, and at the other stages – to expand their borders as far as possible attaching to the any state limitrophe areas and buffer zones in order to proceed to the defense stage [7, p. 72-80]. This kind of idea of Chinese regarding the state and their attitude towards border historically helped China to expand and retain the acquired territories and to somehow assimilate them with the central regions so that the new borders of China became as sacred as the old ones.

The Chinese experience is somewhat similar to that of Russia including the Russian lexicon related to borders border as the line, with the terms describing borders and areas with disputable or transitional administrative status. The words relating to the second group (border as something remote from the center) appeared at the time of fast expansion of Russia's borders when within a few centuries the eastern and southern boundaries could be characterized, in fact, as mobile frontiers and, therefore hardly named a well-shaped stable border line [14, p. 39-52].

At the same time, one cannot fail to notice existing differences in the understanding of border and the nuances connected with this term. Thus, in the Russian historical tradition,

⁴ Sima Qian – creator of „Shi Ji” – grandiose work describing the history of China from mythical ancestors to modern - Sima Qian - times (the overall period makes not less than two thousand years).

unlike the American frontier notion, the more characteristic concepts are „border and near-border lands, where the first one refers to ‘a line’, while the second one to the area” near the border [17]. The boundary divides, separates one area from the other.

So, in the dictionary by V. I. Dahl the term of „boundary” has several meanings: „Boundary (masc) is an incision, chop, mark or sign from a chopper or cutter; and as in old time all sides of boundaries were indicated with notches and tags on stubs and trees, as well as side-lands, a boundaries, limit, joint of two land areas, or possessions, boundary [6, page 108]. Thus, already Dahl treats boundary as something dividing dissociate objects one from another. This concept has a completely physical and in no way symbolical meaning.

S. I. Ozhegov, „Boundary - The same as the hat border (in 1 meaning) Natural boundary. Abroad) To go abroad. (To go overseas) To protect homeland boundaries vigilantly. At the turn of two epochs 2. Area or strip land fit for conducting combat operations. Defense perimeter. At the line of fortifications To reach new milestones” [12, p. 143, 685].

Comparing the two dictionaries, we can note that Ojegov proposes expressly military meaning, while at Dahl’s emphasis is on delimitation, separation but not through conquering. This shows that in its long history Russia had different attitude to border and its functions, but it has always been a physical, dissociative, defensive divide.

And this is not surprising, since, historically, Russia always had to protect its boundaries, first of all, from nomads who created many problems for Ancient Russia. Therefore, Russia was forced to make on the border with the steppe protective constructions – earthworks and fortresses, as well as to set up border services, military settlements.

The second, more widespread type of empire is regionalistic empire; in its political practice it strove to conquer maximum space. Empire is the state occupying extensive territory isolated by border. Border could be more or less equipped, open or locked; but for most of the people, it united into the population of the imperial state with the border existing rather symbolically than physically – in the form of the line on the map [15, p. 10-11]. This is, generally, the result of the fact that empires agglomerated within their borders in a rather artificial way – mainly by conquering, often as a result of transcontinental aggressive campaigns (Alexander of Macedon and Genghis Khan’s empire). In this case, the main objective was not the infrastructure development of the borders, but imposing tribute on the people within the conquered territories. Thus, Alexander of Macedon paid more attention not to the management of the extensive lands, arrangement of borders, but the dreams of the new stunning glory. In all the territories, he imposed military occupation regime, only financial management was centralized - the officials were engaged only in taxation.

The empire can grow based on the city-state, gradually gaining a political shape adequate to its political arrangement; the brightest example is Ancient Rome. In 115 AD, the overland borders of the Roman Empire made more than 10 thousand kilometers and stretched from Sahara to the North Sea, from the Northern part of Ireland to Iran. One cannot speak, in this case, about arrangement of the border and the way it should be functioning in the functional state regime. It existed in the imaginary way.

Thus, regionalist empires as the states acquiring extensive spaces which forming a conglomerate of the conquered territories with different cultures and traditions of the nations existed in the form of spongy kingdoms (despite their despotic nature of governing). The main objective of these empires was not provision of amenities for the people in the territo-

ries within certain borders, but taxation, collection of taxes, etc. From the point of view of the state system, border was not an attribute of the empire as an important component of its safe functioning, and did not give the citizens the feeling of belonging to this or that nation, the feelings of their security. And certainly, such empires were historically doomed to disappearance, as it happened to them in the historical past.

The third type of the state is absolutist monarchy. The ideas of the absolutist monarchy develop at the turn of the Middle Ages and Modern times. Despite fair criticism of this type of ruling, in terms of functioning of the borders it should be noted that during the origin and functioning of absolute monarchies (in different territories and different periods of time) there takes place a territorial consolidation with formation of the territory of the states and establishment of borders as one of the attributes of the state. Before this period, the borders of society were regarded not as state borders, but as geographical or administrative ones, which were projected on the society. Monarchs began to set up state units, formed nations, established stable state borders, while equipping fortification structures. For example, development of absolutism in the 16th century was progressive for France as the royalty promoted completion of territorial reunification of France, establishment of uniform borders, formation of the uniform French nation, faster development of industry and trade, rationalization of the administrative management system. In Russia, absolutism promoted uniting of the state and protection it from external threats, while despotic power actively worked on consolidation of borders, formation of military near-the-border communities-settlements to fight against external aggressions. In the absolute centralized despotism with effective bureaucracy (Tang China) border, as we have already noted, functioned in the tough regime.

The fourth type of the state – the ancestral lands. The Russian scientist S.A. Panarin, as opposed the standard term of ancestral lands,⁵ included this concept into political science as one of the forms of local statehood of direct control [15, p. 10]. In terms of the state system, according to the scientist, the ancestral lands „are the lifelong or hereditary possession spaces of non-shared power, trial and judgment with the administrative center in the form of the castle, monastery, the Kremlin, a Khan headquarters, house of communal council, etc.” [15, p. 10]. As to the size, it can vary from ordinary episcopacy in the Sacred Roman Empire, almost comparable by the area with the city-state or small principality stretching for tens or even hundreds of kilometers – as, for example, the Serpukhov principality in Northeast Russia or the Ardebilsky Sheikdom of Sefevis in Caspian Sea region. Before the emergence of modern national state, power of the political center did not cover all the population and all the territories under its supervision, and was limited by the ruler’s possession (prince, king, monarch). As to borders, their role, main purpose and fortification were practically as those of the city-states (being sometimes physically less fortified, being of formal value) and, as a rule, they were made based on the natural elements and actually there was no general territorial border: there existed boundaries between possessions of princes, kings, etc. which, were known to locals, but did not have any state value.

Thus, during this period development of policies, empires, absolute monarchies and ancestral lands treated border mainly as „military facilities or walls” [19, p. 204]. We can mention in this respect the construction of „a long wall” from Athens to the port of Piraeus,

⁴ Ancestral land is a form of the Old Russian land tenure that appeared in the 10th century on the Kiev Rus territory. Ancestral land is the property of a specific person, who could exchange, sell, rent or divide it, but only with consent of his/her relatives.

banking of earth embankments by Roman legionaries along Danube for protection against barbarians, construction of the Great Wall for protection against aggressive nomads, setting up a defense line – system of fortresses, earth ramparts, wood blockages for protection of the Moscow state in the 16th century against Tatars. And, all these borders unlike modern ones, did not represent a clear and dependable boundary of the states, and were established based on the sword-law, which, as we know, is changeable. However, anyway these artificial fortified borders show a picture of the world of that period, a common ground of cultures, lines of rent demonstrating the collision of civilizations. For example, the Roman and Chinese empires treated border with as a barrier of symbolical value separating the world of civilization from the world of barbarians.

The fifth type of state system is national state. In the classical understanding, national state developed in Europe throughout XVII-XIX centuries after the Westphalian peace (1648) which summed up the results of the Thirty years' war and Reformation and enshrined international legal provisions regarding the new world order in the European treaties. As Charles Tillie, American political scientist and historian, noted „Westphalian peace (1648) at the end of the thirty years' war for the first time made it clear that the whole Europe was to divide into well-defined sovereign states whose borders were prescribed in the interstate agreements” [4]. Starting with the second half of the 17th century centralized national states began to come to the foreground of the international all-European life being guided rather by the national or nation-wide interests rather than by dynastic interests or those of the ruling houses. Therefore, borders during Modern times began to play an important role in the establishment of the West Europe-centered world. Only after establishment of the conventional borders it became possible to ensure independence and sovereignty of governments in the states' territories, independence in the international communication, ensuring integrity and inviolability of the territory. While the sovereignty of each single state was being established, there was going on a process of formation of the interstate system. From this point of view, the emphasis was on the ability of the states to control national borders, to ensure and increase military power and thus control the situation within the country and relationships with the outside world.

There appeared in the world space the states that could be defined as sovereign under Article 1 of the Convention Montevideo[36]: „State is an object of international law which has to possess the following characteristics qualifying : the resident population, the outlined territory, the government and ability to deal with other states”. In other words, formation of the state sovereignty made part of the process of mutual recognition of each other as states, i.e. each state undertook not to interfere with the jurisdiction of another state. This was possible only as a result of recognition of borders. For the first time in the world history there were drawn and what is no less important, recognized borders of the states in Western Europe within international law, which corresponded to the Westphalian peace treaty and did not change throughout the whole century are recognized. At this stage, there first takes place nationalization of borders and establishment by the state of military control over them, further on, the border gets plays also the role of an instrument of economic, primarily, fiscal control.

It is obvious that the political map of Europe acquired an absolutely different shape due to the subsequent process of formation of large national states through their absorption of a number of small political formations and actual fixing of their borders. Best of all it was shown in feverish occupation of colonies by the leading European powers in the 19th cen-

ture. Gradually by 20th century, the state border in Europe played a multipurpose character and began to be used for regulation of political, economic, social, cultural and other contacts. Moreover, starting with the second half of the 20th century the integration processes changed the European space: the integration policy of unity undertaken by the European Union and creation by the EU of the new territoriality, which, in turn, impacts the condition of national borders, making them more transparent. At the same time, delegating powers to the subnational level, including the function of the external borders management and making internal borders transparent for EU member states, the states of the European Union receive in exchange a considerable opportunity to get included in the global economic space and strengthening of their positions in the world economy, global and regional policy [32, p. 203]. Promotion by the European Union of the theory and practice of sustainable development, expansion of the neighborhood policy by creation of advantages through visa-free regime and preferential access of goods and services to the European markets shows that the EU through management of borders and boundary cooperation expands the political space and stimulates economic, political and social reforms on the European content by creation in the region of stable and safe environment for all states of the continent.

Thus, it should be noted that formulation of the idea of border and its concepts during the eras of Antiquity, Renaissance, Modern and Latest times, up to the present time took place in the context of development of socio-political and geopolitical theories and practices whose central link is theories of the state and, its nature as well as specifics of territorial functioning, political space and its features of expansion, compression and formation of extraterritorial borders.

4. Modern forms of the states in the context of characteristics of the border functioning.

Nowadays, with apparently uniformity of all states of the world there are three of their versions: pre-modern, modern, and post-modern [15, p. 20] with their specifics in the functioning of borders.

The pre-modern states include incoherent (by their internal cohesion) or failed states. They are not capable or partially capable of ensuring sovereignty and independence, national security; as a rule, they lack internal unity and they are under external management, control or patronage. Borders are completely uncontrolled, especially, in respect of their economic, scientific and technical and information security, as well as migration policy. Poor functioning of the borders and the fact that in these states, as a rule, border officials are very corrupted complicates the situation.

Modern states have a lot in common with those of the Westphalian type: inviolability of sovereignty, kind of closed nature of society from the outside world, strong or aspiring to strong control of the territory and society. The state ensures all this by more rigid mode of functioning of borders, special attention to national security.

Certainly, in modern states, despite the aspiration to impermeability of borders in practice there can be various combinations in the arrangement of border. Thus, for example for Russia, the European border looks like a well-functioning, well-structured and impenetrable border, while in the east the border still remains indistinct and permeable. Such „porous” border, first of all, is connected with a peculiar uncertainty of the Russian border in the Central Asian region. Along with the fortified border, there have appeared very conditional and permeable borders of Russia with the CIS countries [13, page 15-41].

In the post-modern states the main significant characteristics of a Westphalian state, such

as closed nature, idolization of sovereignty are over. Democracy, freedoms, respect of human rights, sharing security by the state and civil society give an additional chance for internal unity in these states, make them stronger, more effective, well-consolidated. The arrangement and functioning of borders in the conditions of openness of the post-modern states (the EU states) are generally aimed to create most comfortable conditions for movement of citizens and businesses. Within the regional associations the State Parties enjoy favorable conditions for the movement of their people, goods, services and finance.

From the aforesaid it follows that border in different types of states can „look” differently and have qualities differing from each other; nevertheless during evolution of science and knowledge two lexemes of the concept of „border” having two practical shades (unlike those of the ancient philosophy) gradually came to the fore. The first one, means „conditional line dividing adjacent areas, possessions, sites, being a border line of some territory; the separation line” [23]. The second one means „conditional line dividing territories or waters of the adjacent states, boundary” [31, p. 268]. This academic understanding of these terms was included into the state documents in the following wording: „Border represents the line (and the vertical surface crossing this line) defining borders of the territory of the state (terrain, waters, subsoil and airspace) and, respectively, limits of effect of the state sovereignty [5]. In the Law of the Republic of Belarus border is designated as „the line and the vertical surface passing across this line, the definition of borders of the territory of the Republic of Belarus includes (terrain, waters, subsoil and airspace)”. Similar interpretations of border are also formulated by other states. In all the states border performs certain functions, including: restrictions or abandonment of entrance of undesirable persons, disallowing of contacts between residents of the neighboring states, detentions of criminals, smugglers, collection of duties on the imported or exported goods, control of imported goods quotas, movement of currency, flights, health, etc.

5. New approaches to the understanding of border in the context of modern geopolitical processes. Gradually, since the end of the 19th century, starting with the formulation of the new theory of „geopolitics” there began to be formed scientific approaches and concepts to the functioning of borders. Border was defined as the line fixing the state territory. Scientists and researchers began to include such synonymic number of concepts in the concept of border as an obstacle, transition, barrier, boundary, side-land, frontier, buffer, joint, dialogue, limit, line and others.

Within the context of geopolitical approaches to the international relations, the largest theorist of the American policy Nicholas John Spaykmen („father” of atlanticism policy) formulated the concept of „border control” [35, p. 437], the idea of „anaconda” – control and suffocation of coastal territories, the principle of „integrated control over the territory”, which has to be carried out by America for prevention of strengthening of geopolitical competitors worldwide.

In the 70th of the 20th century, there appeared a political approach to border, which was generally applied in the resolution of international and border conflicts. Important category of geopolitics is the concept of political space, which is outlined by borders. Political space is one of the main characteristics of the state. This is ensured by the borders serving as a factor of its safety and spatial relations between the states. The geopolitical problem of borders arises every time when there starts a fight for control, accession and assimilation of the political space. Even between the friendliest states, Border is always a political and strategic line of division of their interests.

This specific feature was noted at the end of the 19th century by the German scientist Friedrich Ratzel, one of founders of geopolitics as a science. [34, p. 97-107]. Thus, he insisted that all the states are doomed to developing through cycles of merges and absorption, expansions and contractions. Such is the relentless law of political space. Border is a peripheral body of the state (interpreted as an organism) and it serves per se as the evidence of its growth, strength and weakness, as well as changes in this organism. Thus, his interpretation of the state as a live organism presupposes rejection of the concept of „inviolability of borders”. These are the principles of „political geography” F Ratzel became a starting point for all further geopolitical ideas concerning the state and its borders. Another German scientist Karl Haushofer [30] cultivated with the German people not only geopolitical feeling, but also the „feelings of borders”. He also noted that it is impossible to consider borders as something forever given, they are the live bodies extending and contracting like skin and other protective members of the body.

Moreover, during the modern period, political space is one of the main signs of the state, and in spatial relations between states a very important role is played by the borders acting as a factor of their security. Notably, no geopolitical school provides for the constancy of borders in the modern period, and on the contrary, it is claimed that if there is no expansion of political space (methods of expansion), then there is a geopolitical contraction, i.e. loss of space (physical, geographical, economic, informational, ideological). Presently, there is effective one most important law of geopolitics on the role of strengthening of the space factor in human history: the bigger is the extent of control over space ensured by this or that civilization, the more dynamic becomes its development and the bigger are the powers of authority and capacity it enjoys.

Therefore, an important role in the stability of the state and maintenance of its sovereignty is played by the national borders.

Getting on to the main point of our research – functioning of borders during the modern period it should be noted that in modern geopolitics the issue of political spaces and borders outlining them – are one of the main topics of scientific research, political and diplomatic practice. The general motivational background for researching the border issue now is, undoubtedly, deep global system crisis experienced by the international community. The most essential to any of its forms is the need for understanding and conceptualization of the notion of borders in the situation when a lot of things that once seemed extremely clear and understandable has now become problematic and subject to questioning.

The globalization processes are becoming of major importance resulting in openness of borders in the field of economy, finance and, specifically, information, which significantly affects the internal unity of society and institutes of public administration and, respectively, the ensuring of national security. New information technologies, modern processes of innovative and digital development, change of information and communicative processes, increase of interactive capacity of electronic and digital means of communication and their integration on the global scale bring along appearance of information communities that are not connected with the national framework and frontiers. These communities as global modern practice shows, create new transnational territoriality, wash away national borders and promote formation of the post-national world with international borders, which affects ethnic and civil identity of the national states. On the other hand, lack of international consensus on the development of information and communication cooperation gradually leads to the emergence

of the digital state borders that become an obstacle for the flows of different information, create new barriers in the field of cross-cultural interaction for the dialog of cultures and openness of society [22, p. 262]. Besides, innovative and digital revolution revealed one more trend: formation of division boundaries, isolation of a small number of developed countries of the post-industrial world, i.e. formation of the „elite club”, parallel with the growing degradation of the majority of less developed countries which can remain in the preindustrial era for many years [21, p. 21].

An important factor impacting modern development and, in a decisive way, future, is obvious weakening of the states, „washing out” of national sovereignties and national borders in the process of the gaining strength processes of globalization [20, p. 69]. Political space with existing effective government and its accountability in the geographical framework does not any longer coincide, as a rule, with the political territory having established borders – in certain ways there takes place a gradual dissociation of the national border from its national territory. The states, to a lesser extent, are fighting for the territories outlined by certain borders as the territory no longer serves as a basis for the production of public wealth and increasingly competes for market shares in the world economy within global borders. Therefore, modern forms of political globalization lead to gradual replacement of territorial boundaries from the concept of political power. The substance of the „state” as a concept replaces that of the national borders. The state historically based on the political regime, functioning of the actual borders on the basis of which the legal and economic system was formed. For the state to become strong and able to protect itself and its national interests in the world economy within the situation of globalization, its institutional, legal and administration system has to base not so much on the political state regime within the national borders as on the financial one [10] functioning within global borders. Political regimes pursuing policy of isolation of their states from the world economic system lose to the countries focused on achievement of the economic and financial targets through inclusion of national economies in the world global economy and access to the global revenue sharing [22, p. 147].

A Big problem for many national states is actual impossibility to ensure real equivalence of two identities – national, localizable within the state’s official border and the ethnic one, too often not coinciding by its area with this border [15, p. 19] – representatives of the ethnos appear on different sides of the border. This situation and self-determination of the new nations appears to be a challenge for such states in respect of potential disputing of the international legitimacy of the state. A big pressure upon the states and their borders is in the challenges related to the of cross-border migration processes or provoking of separatist sentiments and movements from abroad.

There is taking place formation of a new world order, presumably along with formation of autonomous centers of the multi-polar or polycentric world, to their own military formations, arsenals of nuclear weapon, having their own economic, information systems and distinctly formulated culture. It is supposed that each of the centers will have its own interciviliation borders and spheres of influence. This is a presumed option close to classical type of balance of forces [28], but with interciviliation borders.

But the most important point for the development of the concept of the borders functioning in the modern period, according to our opinion, consists in the following: now „the states are threatened by risks and dangers, but not enemies” [3, p. 35] and border becomes a „place” of origin and updating of all modern challenges and problems: problems of border

crossing, change of conditions in the functioning of borders in the globalization situation when national states seek to fit into the world economic and financial space, which presupposes opening of national borders; innovative and digital revolution which breaks the stereotype of closure of borders, especially for information; structures of the newly formed world order with the coming of intercivilization of borders; problems of cross boundary dialogue between different cultures, traditions, in the context of Huntington's concept of „collision of civilizations”; issues of *raison d'être*, understanding, dialogue and many other issues standing behind the „border zone” of different cultures and traditions, national specifics, different principles of the state government functional bodies and their link with the border. The need of for the borders to function in the new situation of „inter” becomes actually questionable versus the arising new problematization with regard to border as a specific reality where, in modern conditions, there appears a different mechanism of its meaning-making, especially with emergence and functioning of innovative digital, political, ethnic and intercivilization borders.

6. Conclusion. Based on the stated above, we can draw some conclusions:

- firstly: border underwent a long evolutionary way from the the times of tribal society to those of modern states. Borders were repeatedly „redrawn” on the world map, they changed undergoing an evolutionary way from more compact, impenetrable, closed to more transparent and open;

- secondly, various factors had an impact on their functioning and semantic value (territory, political space, neighboring states, states-allies, forms of governance, civilization specifics, culturally isolated traditions affecting political consciousness, scientific approaches to „vital space” of the state and cycles of its life activity, to the ontologic reality of any political area, such as to leave, to stretch, to expand, to be narrowed, etc.);

- thirdly, over the entire period of its existence mankind and its communities (starting with tribal to the state with different stages of its historical development) there took place a transformation of functions of borders, therefore the nature of the borders was steadily changing – from purely military and defensive towards social and economic regulation, cross-cultural dialogue and legal support of cooperation;

- fourthly, there have appeared and are functioning geographical borders with their functions (natural or artificial) including: state ones, administrative, national, ethnic, imaginary or mental, symbolical, cultural, those in the state of formation innovative and digital, political, ethnic and intercivilization;

- fifthly, at the level of commonplace sense the idea of border is widespread everywhere since ancient times. Moreover, as a product of scientific knowledge and political consciousness both the term of „border”, and its conceptual understanding appeared for the first time at the time of origin of geopolitics as sciences, i.e. the end of the 19th century.

Throughout millennia, borders outlined territories and spaces; they became places of direct contact, unification and interpenetration; since ancient times from the level of intuitive understanding and to the modern understanding it disciplined in respect of safe existence; disconnected and connected differing notions, forming, at the same time, specific „piece on the border”, created the area of border zone, connecting seemingly unlinkable; limiting territories and areas of the states it became an open space („between”), where different horizons of sense connected and, at last, became a universal key to the most different national, regional and international problems.

In modern situation, fundamental changes in the world result in the emergence of modern challenges of transnational, civilizational, cultural and identificational, innovative and digital natures. They pose before each country the need to estimate the now forming international situation, global and regional processes in a complex and comprehensive way. In this regard, it is necessary to develop a new modern concept of the functioning of borders that would take into account two important key parameters: on the one hand, the border has to be most open for cooperation with the international and regional community, and on the other – it, still, has to ensure unconditional protection of national interests and national security.

It is obvious that no state will be able to hide from changes, as well as it will not be able to avoid the need to react to modern challenges related to the functioning of the national state within the national borders. Each sovereign state will have to independently resolve this dilemma. And the quicker the national state will resolve the issue of border functioning in the modern conditions, the more successfully and effectively it will be developing being able to give an appropriate response to the new challenges and threats to the state and the international community.

Bibliography

1. Адрианова Т. В. Геополитические теории XX в. Социально-философское исследование, М., 1996, с. 63.
2. Ващенко А. В. Способы обеспечения безопасности в традиционных культурах родового строя (на примере индейцев Северной Америки). Безопасность на Западе, Востоке и в России: представления, концепции, ситуации. Материалы международной конференции. Москва, 15–16 октября 2012 г. Иваново. Изд-во «Ивановский государственный университет», 2013, с. 34–35.
3. Гиденс Э. Указ. соч., с. 35.
4. Государство как политический институт, функции государства и разновидности государственности. https://go.mail.ru/search_images?fm=1&q=границы%20Вестфальского%20государства&frm=web#urlhash=6458937907127363626
5. Граница: понятия и термины. 2002. Отечественные записки 6 (7). <http://www.strana-oz.ru/2002/6/granica-ponyatie-i-terminy>.
6. Даль В. 1882. Толковый словарь живого великорусского языка, т. 4. СПб., М.: Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, с. 108.
7. Дмитриев С. Китай великая стена и другие способы обозначения границы (краткий обзор). Трансграничные вызовы национальному государству, Санкт-Петербург, 2015, с.72–80.
8. Дюно, Ж.-Ф., Ариньон, Ж.-П. 1982. Понятие «граница» у Прокопия Кесарийского и Константина Багрянородного. Византийский временник, т. 43, с. 64. <http://www.hist.msu.ru/Byzantine/BV%2043%20%281982%29/ BV%2043%20%281982%29%2064.pdf>
9. Колесникова И. В. Проблема границы и пограничные особенности человеческого бытия. Диссертация кандидата философских наук. Магнитогорск, 2009. <https://www.dissercat.com/content/problema-granitsy-i-pogranichnye-osobennosti-chelovecheskogo-bytiya>
10. Кочетов Э. Г. Глобалистика, М.: НОРМА, 2002.
11. Куликова Т. В. Философия границы: феноменологический и эпистемологический

подходы: автореф. дисс. докт. философских наук. 09.00.01 – Онтология и теория познания, Нижний Новгород, 2011, 334 с. <https://www.dissercat.com/content/filosofiya-granitsy>

12. Ожегов С. И., Шведова, Н. Ю. 1999. Толковый словарь русского языка, М.: Азбуковник, с. 685, 143.

13. Панарин Д. С. Граница и фронтир как фактор развития региона и/или страны. История и современность. Выпуск № 1 (25), 2015 г.

14. Панарин Д. С. Мифы и образы сибирского фронта. Культурная и гуманитарная география, 2013, т. 2, № 1, с. 39–52.

15. Панарин С. А. Национальное государство перед вызовом трансграничных воздействий: предисловие. Трансграничные вызовы национальному государству, Санкт-Петербург, 2015, с. 9.

16. Перси Уго. Граница в итальянском языке и культуре. Трансграничные вызовы национальному государству. Санкт-Петербург, 2015, с. 55.

17. Пивоваров Д. В. Граница. Современный философский словарь. 4-е изд., М., 2015, с. 144–147.

18. Пивоваров Д. В. Указ. соч., с. 213.

19. Рибер А. Меняющиеся концепции и конструкции фронта: сравнительно-исторический подход, 2004, с. 204.

20. Сакович В. А. Антиглобализм: причины, сущность, основные формы. Кишинэу, 2004, с. 69.

21. Сакович В. А. Диалектика формирования стратегии национальной безопасности Республики Молдова в современных условиях глобальной и региональной нестабильности: концептуально-методологический аспект. Национальные интересы Молдовы в дискурсе исторических и современных вызовов: к 70-летию профессора В. А. Саковича. Коллективная монография, IRIM, Кишинев, 2019, с. 27.

22. Сакович В. А. Основы глобалистики. Курс лекций, ИРИМ, 2009, с. 262

23. Словарь русского языка в 4 т. Изд. 3-е, стер. т. 1., гл. ред А. П. Евгеньева. Ин-т русского языка АН СССР. М.: Русский язык, 1985, с. 343.

24. Сыма Цянь. 2002. Исторические записки, т. VIII, глава 110, М.: Вост. лит-ра.

25. Ташлыкова М. Граница: от понятия к слову – или наоборот? Трансграничные вызовы национальному государствуб Санкт-Петербург, 2015, с. 54.

26. Трансцендентальное и граница. https://studme.org/234873/filosofiya/transtsendentalnoe_granitsa

27. Тхостов А. Ш. Топология субъекта. Опыт феноменологического исследования, Вестник МГУ, сер. 14, Психология, 1994, № 2, с. 3–13, № 3, с. 3–12. <https://www.psychology-online.net/articles/doc-1099.html>

28. Уткин А.И. Геоструктура грядущего века. Свободная мысль, 2000, № 1.

29. Фуко М. Археология знаний. https://royallib.com/book/fuko_mishel/arheologiya_znaniya.html

30. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет, М.: Мысль, 2001, 426 с.

31. Яковлева У. С. Указ. соч., с. 268.

32. Буданова И. А. Европейская стратегия безопасности: подход постнационального актора? Безопасность на Западе, Востоке и в России: представления, концепции, ситуации. Материалы международной конференции. Москва, 15–16 октября 2012 г. Иваново. Изд-во «Ивановский государственный университет», 2013, с. 203.

33. Кисловский Ю. Г. История таможенного дела и таможенной политики России, Москва, РУСИНА-ПРЕСС, 2004, с. 65.

34. Ratzel F. Die Gesetze des raumlichen Wachstums der Staaten. Ein Beitrag zur wissenschaftlichen politischen Geographie. Petermanns Geographische Mitteilungen 1886, Jg. 42, с. 97-107.

35. Spykman N. J. Frontiers, Security and International Organization. Geogr. Rev, 1942, № 32, p. 437.

36. Wikisource. org. https://en.wikisource.org/wiki/Montevideo_Convention

37. Wissler C. Societies of the Plains Indians. Anthropological Papers of the American Museum of Natural History, vol. 11. New York: published by order of the Trustees American Museum of Natural History, 1916, p. 10–11.

Presented: 27 August 2021.

E-mail: 113vs@mail.ru

BUSINESS DIPLOMACY AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE FOREIGN ECONOMIC INTERESTS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Lyudmila GOLOVATAYA, PhD of Economics, Associate Professor,
Academy of Public Administration

Summary

The problems of developing the export of Moldovan goods and services, as well as improving international competitiveness, are very relevant today. Strengthening the position of the Republic of Moldova in the world economy is a necessary and inevitable task. However, foreign policy and foreign economic factors, such as pressure from multinational corporations, create difficulties for Moldovan companies to defend and promote their interests in foreign markets. The underdevelopment of the domestic export promotion system, the complexity of the international political and economic environment, numerous risks actualize the need to analyze and consider the concept of business diplomacy within the framework of economic diplomacy as a promising mechanism for ensuring the interests of industry and individual companies in foreign countries. Being a subspecies of economic diplomacy, business diplomacy is characterized as a more applied form of realization of economic interests, including methods of lobbying and communication with the state. Such a form of promotion of economic interests at the international level, based on diplomatic structures and trade missions, can promote closer cooperation of domestic companies, both with foreign state bodies and with Moldovan departments in order to realize commercial interests abroad. The article shows the real situation in the field of economic diplomacy in the Republic of Moldova and gives some recommendations for its improvement.

Keywords: Business diplomacy, international relations, foreign economy, export.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).20](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).20)

CZU: 339.9+341.76(478)

Introduction. The modern world economy is characterized by serious changes in the international division of labor and production chains. This actualizes the problem of strategic choice for countries: „either to get involved in global economic processes, while protecting national trade and economic interests or to doom themselves to inevitable lag and stagnation” [1, p. 84].

Currently, the Republic of Moldova is tasked with increasing its international presence in the global economy, increasing the competitiveness of domestic products on world markets. International cooperation and export is one of the priority national directions. In 2018, the Government of the Republic of Moldova adopted an Action Plan for 2018-2020 for the implementation of the SME Development Strategy for 2012-2020. The Ministry of Economy and Infrastructure has requested assistance from the OECD in implementing the Action Plan, especially in the context of measures aimed at integrating Moldovan SMEs into global production and supply chains. This assistance was provided in the context of the EU4Busi-

ness: From Policies to Action international project, implemented by the OECD in the Eastern Partnership countries with the financial support of the European Union as part of the EU-4Business Entrepreneurship Initiative. The overall objective of the work was to strengthen and develop the capacity of Moldovan authorities and organizations necessary for the implementation and monitoring of the SME Development Strategy for 2012-2020 and the Action Plan for 2018-2020. In this regard, the project is focused on the following tasks: assisting the Government in implementing policy measures aimed at internationalizing SMEs working in the food industry by (1) stimulating the development of links between local food industry enterprises and retailers (supermarkets) and (2) expanding the possibility of direct access of SMEs to foreign markets; strengthening the dialogue between the State and the private sector by holding regular meetings of the Working Group, including international experts, local stakeholders and the OECD, under the auspices of the Advisory Council on SME Development.

Nevertheless, unfavorable factors in the international economic and political plane, such as political risks, pressure from foreign competitors, make it difficult to conduct commercial activities in foreign markets, despite the desire and willingness of domestic companies to develop international business.

Main text. Due to the underdevelopment of the state export policy, companies are often unable to enter foreign markets. Due to the belated strategic reorientation to foreign trade and the long-term priority of the „political” agenda in foreign policy over the „economic”, Moldovan institutions for export promotion and ensuring foreign economic interests (primarily trade missions and partly embassies) cannot fully provide concrete support to Moldovan companies and require, in fact, rethinking their role in the Moldovan industrial export system. The peculiarities of international trade, including WTO rules, country trade and economic barriers, political lobbying of national competitors and global TNCs, on the one hand, actualize for Moldovan companies the need for cooperation with national government bodies to ensure corporate participation in the development of practical measures to promote products for export. On the other hand, the need to understand the specifics of government decision-making in foreign political systems and the possibilities of access to international regulators actualize for domestic business the need for specialist services, relations with government agencies and effective support from Moldovan trade missions and embassies. In this regard, the concept of business diplomacy (hereinafter –BD) can potentially combine these two needs and act as a tool to promote the development of domestic exports. This form of diplomacy is a subspecies of economic diplomacy, however, it focuses not on the macroeconomic aspects of developing and defending a national position in solving problems related to the integration of the country’s economy into the world economy, but on microeconomic aspects focused on supporting individual industries and specific business entities. In a globalizing economy, companies entering or already operating in foreign markets often face geopolitical, international commercial and non-commercial risks [2, p. 303]. To protect their income, they have to manage risks both at home and abroad. At the same time, their activities are associated with pressure from foreign governments and regulators, international organizations and public groups that seek to force companies to follow international codes, to ensure transparent and ethical activities [3]. Interaction with numerous state and non-state stakeholders requires qualitative improvement of corporate functions for public relations (public affairs) and the state (government relations) with an eye to an international audience. In fact, today exporting companies should be able to act in a multi-vector and multi-format manner, which involves managing internal

and external business processes, the ability to anticipate numerous risks, influence and interaction with states and NGOs, while taking into account the different socio-cultural context and regulatory requirements of individual country regimes [4].

In this regard, the development of business diplomacy competencies and skills by companies is seen as a promising direction, i.e. an area that is still in the process of formation and based on a combination of business practices and diplomatic behavior. At the moment, there is no consensus in the expert community regarding the definition of this category. Ruel G. and Walters T. define business diplomacy as the ability of a firm to establish and maintain favorable relations with various stakeholders, including national and foreign governments, partner companies, competitors and non-profit stakeholders, in order to ensure its legitimacy and social significance for the opportunity to conduct international activities [5]. R. Seiner and L. Yui believe that BD is an activity for managing the interaction between a corporation and its numerous non-profit partners [6].

According to M. London, „BD is a tool for coordinating interests with various stakeholders in order to achieve the goals of the organization” [7, p. 172]. Business diplomacy is based on taking into account the complexity of the world market, understanding country rules and principles (formal and informal) of doing business, the ability to adapt (mimic) to the requirements of foreign government agencies, which allows employees of the exporting company (including management and operational management) to successfully communicate with representatives of foreign governments and non-state stakeholders, economic and non-economic, to achieve and maintain a favorable corporate image and reputation in a foreign business environment. Accordingly, the theoretical and methodological basis of the BD is, to one extent or another, the provisions of neo-institutionalism, based on the concept of legitimacy and conformity to the external environment for the survival of the organization (sociological neo-institutionalism); the theory of political and managerial networks, analyzing the mechanisms of formal and informal interaction with stakeholders surrounding the company; the concept of corporate political activity, which describes a set of forms and methods of the company's influence on the state authorities of the country of origin and host countries.

According to J. Small, a specific feature of the database is the linking of „the changeable commercial interests of the company with the national interests of the country of origin” [8, p. 379]. In this regard, Ruel notes that DB focuses on working with foreign governments and non-state actors providing market access, as well as on achieving constructive commercial relations while maintaining legitimacy at home and abroad [5]. At the same time, enterprises realize foreign economic interests in the broader context of the development of exports of the country as a whole, involving the implementation of state policy measures to increase the foreign economic activity of the firm or industry. Consequently, exporters find themselves embedded in the state system of promoting goods and services abroad, the key elements of which are trade missions and embassies, since they are the ones „locally” called upon to promote national products. Unlike similar terms such as public relations (PR), corporate citizenship (corporate citizenship) or government relations (GR), business diplomacy focuses, firstly, on the need for close cooperation with national government agencies (relying on foreign economic structures) to promote and protect the interests of exporting companies; secondly, taking into account the political risks and regulatory (legislative) requirements caused by the political and state environment of those countries with which or on the territory of which the company can work (risks of nationalization, default, protectionism, socio-political crisis, etc.).

Thus, a characteristic feature of business diplomacy that distinguishes it from the term closest in essence – microeconomic (commercial) diplomacy - is that the initiator of interaction with a foreign state is a business whose interests are embedded in the trade and economic agenda of the country of origin and are implemented through foreign economic structures that are an instrument for the realization of commercial interests. Commercial diplomacy, being an integral part of the BD, still focuses on the work of diplomatic and trade missions to support the interests of the commercial sector in the host country. The heads of embassies and trade missions and the diplomatic staff contribute to the development of economic relations by implementing a set of measures to promote products, find partners and sell products.

In such a model, companies are carriers of economic interest, while „commercial diplomats” act as „implementers” of these interests. The functions of microeconomic diplomacy include: search for market information, organizational support for novice exporters in the country of presence and image maintenance, networking and partner search, conflict resolution, support for delegations from their country and assistance in conducting business missions, solving strategic issues, for example, with regard to the conclusion of large infrastructure contracts with a foreign state or international agreements between governments. Companies are aware of the benefits of commercial diplomacy and strive to use it. A. Rose’s research proves the existence of a positive correlation between the work of diplomatic missions and the growth of export indicators: bilateral trade between countries increases by approximately 6-10% per unit of additional foreign trade representation [9]. Business diplomacy, without diminishing the role of foreign policy structures, shifts the emphasis from the diplomatic aspect to the commercial component. Companies, in addition to maintaining the status of „initiator” of foreign economic relations, become a „customer” of services for trade representations. The development of DB competencies within companies leads to the emergence of new specific functions for working with consular and trade structures (like international Government Relations), which, in turn, become a continuation of the implementation of corporate strategy in foreign markets. In such a relationship model, companies provide their knowledge, analytics and product information, while missions overseas provide deep country expertise and assist in the development of applied steps to implement corporate initiatives. Within the framework of synergy, business practices, a project approach (one company = one project) and a system for organizing processes of the „kanban”⁴ type are being introduced into the work of foreign economic structures for effective integration with the exporter’s strategy. Diplomatic missions are becoming client-oriented, developing a complex of performance indicators (KPIs), on the basis of which it becomes possible to create performance ratings. This creates a demand for the services of trade missions from the business side, companies begin to build their foreign economic strategies taking into account the resources and competencies of trade missions. As a result, the BD leads to the complementarity of the activities of exporters and foreign economic structures: the former borrow diplomatic know-how, while foreign missions become more flexible in their work. It is worth emphasizing that this approach does not involve reforming the system of foreign representative offices located in the department of the relevant state bodies.

However, business diplomacy somewhat modifies the logic of the „company – diplomatic mission” relationship, activating the role of the latter. Embassies and trade missions do not begin to act reactively, but are involved in the permanent solution of the business problem

⁴ „Kanban” is a system of production and supply organization that allows implementing the principle of „on time”.

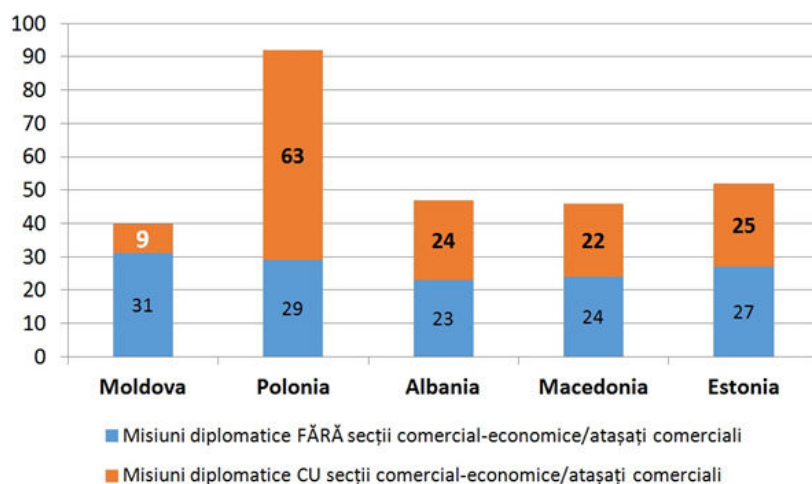
in the foreign market until a specific result is achieved (for example, product registration or winning a tender).

Business diplomacy in the Republic of Moldova. In the Republic of Moldova, the main strategic program documents in the field of export promotion were the National Strategy for Attracting Investments and Promoting Exports for 2016-2020 and the Action Plan for its Implementation. This Strategy aimed at creating a favorable investment environment for attracting investments into the economy of the Republic of Moldova and ensuring the promotion of exports of domestic goods and services.

To implement the relevant policy, 7 priority sectors have been identified, one of which is the food industry and agriculture sector. This recognizes its promising potential for attracting investment, creating new jobs and promoting exports over the next 4-5 years. However, this Strategy did not provide for sufficiently clear measures for the effective promotion of agri-food products in foreign markets and any specific actions that take into account the specifics of the agricultural sector. Since this document is rather general in nature, it does not contain information on priority agricultural products and export directions from the point of view of export.

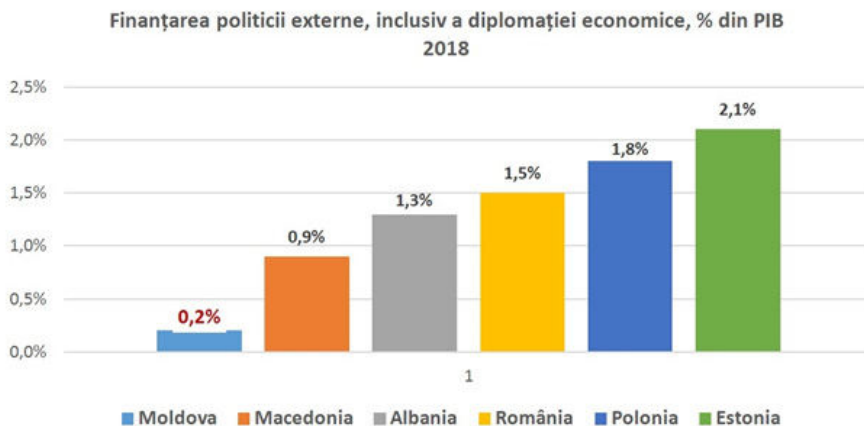
In general, at the moment, the promotion of agricultural exports is a secondary goal and is inferior in priority to the development of production activities with an emphasis on high-value agricultural products, improvement of post-harvest infrastructure, etc. The National Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas for 2014-2020 also did not provide for measures to promote exports, mentioning only the need to intensify cooperation between agricultural producers and representatives of agribusiness in order to ensure access of Moldovan agricultural products to national and international markets.

Mold-street com analyzed how 41 diplomatic missions of the Republic of Moldova (31 embassies, 4 international representations and 6 regional consulates) perform one of the key functions for which they exist and which the Ministry of Foreign Affairs mentions – the economic promotion of the state they represent, including by attracting investment and supporting exports. The economic promotion of the state is carried out by the trade and economic departments of embassies. Of the 41 diplomatic missions, only 9 have such departments or trade attaches (in Russia, Ukraine, Romania, Poland, Belarus, China, Germany, France, Italy), i.e. less than a third of the total number. In comparison with other states in the region, where the share of economic divisions is close to or exceeds 50%, in the case of the Republic of Moldova it is only 28% (Fig. 1).

According to the international center for Diplomacy „Lowy Institute”, the minimum indicator that allows the diplomatic missions of the state to ensure the effective promotion of the economic interests of the country is 60%. Countries such as Albania, Macedonia or Estonia, with populations comparable to those in the Republic of Moldova, face similar economic problems in many ways. And the number of diplomatic missions they have is comparable to Moldovan ones. However, the number of trade and economic departments in the Embassies of Moldova is at least two times lower than in the mentioned countries. And the reason for this situation lies in two main problems - insufficient funding and a shortage of qualified personnel.

In fact, the shortage of well-trained personnel should be addressed first. Most of the diplomatic staff of the Republic of Moldova has no economic training, with the exception of employees of some embassies in a number of CIS countries, Romania, Poland, China and Germany. Currently, the personnel policy in the field of economic diplomacy is mainly solved by borrowing specialists from the Ministry of Economy and Infrastructure, the Organization for Attracting Investments and Promoting Exports from Moldova (MIEPO) and other departments for the needs of the Ministry of Foreign Affairs. For example, the former Moldovan ambassador to China, Denis Zhelimalai (2018-2020), is a former director of MIEPO, and the former Ambassador of Moldova to Estonia, Inga Ionesi, previously headed one of the departments of the Ministry of Economy. Conceived and created as structures to promote the political and economic interests of the state, today the diplomatic missions of the Republic of Moldova – from an economic point of view - are mainly engaged in begging money from international donors, rather than providing real support to domestic business [10]. Currently, the budget of the Ministry of Foreign Affairs, including the one that is sent to diplomatic missions and representative offices, is quite tight compared to the funds allocated to foreign policy structures in some countries of the region. Thus, the budget of the Ministry of Foreign Affairs for 2018 did not exceed 0.9% of the total expenditures of the state budget, which is 0.2% of GDP or 375 million lei.

Source: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/country_rank.html

Even despite the fact that increased attention has been paid to domestic diplomacy recently, at least at the declarative level, too little is being done in this direction at the practical level, or with great delays. „Embassies and consulates of Moldova abroad should

become a kind of operational headquarters that would promptly inform Moldovan producers about what goods are expected in a particular country. Domestic entrepreneurs, receiving subventions from the state, will be able to build their business correctly, getting their products „on target”. The study of the main factors hindering the development of the country’s exports shows: 1) unfavorable conditions for crediting export operations; 2) high risks of financial losses of exporters during export operations; 3) high risks of financial losses. The latter is largely the orientation of Moldovan industrial products for sale in new emerging markets. In some cases, these are the markets of states with unstable economies and socio-political situation, which predetermines the increased risks of export operations. Another constraint is the presence of less attractive conditions for crediting export operations by Moldovan banks (for example, high interest rates and short loan terms) compared to most foreign exporters. Mechanisms for solving some of the problematic issues could be, for example, the creation of a system of state guarantees of political and long-term commercial risks during export operations; the expansion of long-term export lending; the creation of a mechanism for reimbursing part of the interest rates on loans for Moldovan credit institutions.

The peculiarity of modern, including research, approaches is that support measures and their effectiveness are mainly considered in relation to the industry aspect. In addition, it is necessary to make a reference to the dynamics of economic processes, which in some cases have a certain unpredictability. Therefore, constant and high-quality monitoring of existing processes plays an important role. Also, the current number of industry exhibitions and business missions is not enough to actively promote products abroad

A great idea is the branding of products produced in the country. For example, if we take „made in USA” or „made in China” for comparison, then this is a recognizable and understandable product to the consumer, which, thanks to advertising technology, will be a success. As for the brand „made in Moldova” - measures to promote it have not been carried out in sufficient volume, since the ground has not been prepared for proper perception. The next question concerns the involvement of embassies and trade missions in export development activities. Representatives of government agencies and experts are ambivalent about this type of assistance, noting that there are significant differences in the effectiveness of trade missions around the world.

As a result, it can be stated that due to the weak PR campaign of measures to support Moldovan producers wishing to enter foreign markets, and in some cases the absence of a campaign as such, businesses are forced to look for ways out on their own, which requires increased time and material costs.

Conclusion. Using aspects of business diplomacy allows us to look at traditional economic diplomacy from a more applied point of view, to offer specific tools for interaction between industry business and the state, with minimal need for reforming the entire export support system. The business diplomacy is aimed at introducing into the work of government agencies a clearer understanding of what steps are required for enterprises to successfully enter foreign markets. Business diplomacy can expand the area of interaction between business and the state, bringing it to the international plane. Taking into account the current lack of serious state experience in supporting non-primary exports, the use of the database can enhance the participation of companies in the discussion and development of export policy.

Bibliography

1. Дегтерев Д. А. Дипломат, а также «экономист, коммивояжер, рекламный агент». *Международная жизнь*, 2009, № 2-3, с. 84-95.
2. Kesteleyn J., Riordan S., Ruël H. Introduction: Business Diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2014, № 9 (4), p. 303-309.
3. Saner R., Yiu L. Swiss executives as business diplomats in the new Europe: Evidence from Swiss pharmaceutical and agro-industrial companies. *Organizational Dynamics*, 2005, № 34 (3), p. 298-312.
4. Wartick S.L., Wood D. J. *International Business and Society*. Wiley Publ., 1997, 264 p.
5. Ruël H., Wolters T. Business diplomacy in multinational corporations (MNCs). An exploratory study, Istanbul, 2013.
6. Saner R., Yui L. Business diplomacy competences: a requirement for implementing the OECD's guidelines for multinational enterprises. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2014, № 9(4), p. 311-333.
7. London M. Principled leadership and business diplomacy: A practical, values-based direction for management development. *Journal of Management Development*, 1999, № 18 (2), p. 170-192.
8. Small J. Business diplomacy in practice: advancing interest in crisis situations. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2014, № 9 (4), p. 374-392.
9. Rose A. The Foreign Service and Foreign Trade: Embassies as Export Promotion. <http://faculty.haas.berkeley.edu/arose/RevBureauc.pdf>
10. Экономическая дипломатия – все еще слабое звено молдавской внешней политики. <https://www.mold-street.com/?go=news&n=7743>
11. Betlem F. Business Diplomacy in international firms. An extensive review and results from a survey. University of Twente, 2012, 81 p.
12. Naray O. Commercial Diplomacy: A conceptual overview. 7th World Conference of TPOs. The Hague, 2008.
13. Riordan S. Business Diplomacy Shaping the firm's geopolitical risk environment. Netherlands Institute of International Relations. <https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Shاون%20Riordan%20-%20Business%20Diplomacy%20-%20October%202014.pdf>

Presented: 5 October 2021.

E-mail: golovataya4@gmail.com

ILLEGAL MIGRATION IN AZERBAIJAN. THREATS AND CONSEQUENCES.

Simuzer ASKEROVA, PhD student, Academy of Public Administration

Summary

The article discusses the concept of illegal migration, the problems of studying migration processes. The most important causes of illegal migration are listed. In addition, the article analyzes the possible threats and consequences of this process for the Republic of Azerbaijan. The article also reviews the laws governing migration policy in Azerbaijan.

Keywords: migration, illegal migration, migration policy, migration processes.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).21](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).21)

CZU: 314.74(479.24)

Migration is a phenomenon that has long been known to mankind. The scale of migration processes in modern society causes the close attention of representatives of many fields of scientific knowledge to it. Illegal migration attracts particular attention.

Illegal international migration is a complex social phenomenon. Like migration in general, illegal migration is caused by a number of reasons, among which researchers name economic, political, demographic, social, environmental, military, etc. These causes, as a rule, act in a complex combination with each other. It should be understood that the process of illegal migration has been and remains a natural phenomenon in the world. The main reason for the existence of illegal migration is the desire of a migrant to cross the border due to the existing inequality in the economic development of the state. In 90% of cases, it is economic instability that causes human migration.

Thus, the economic reasons for illegal migration are as follows:

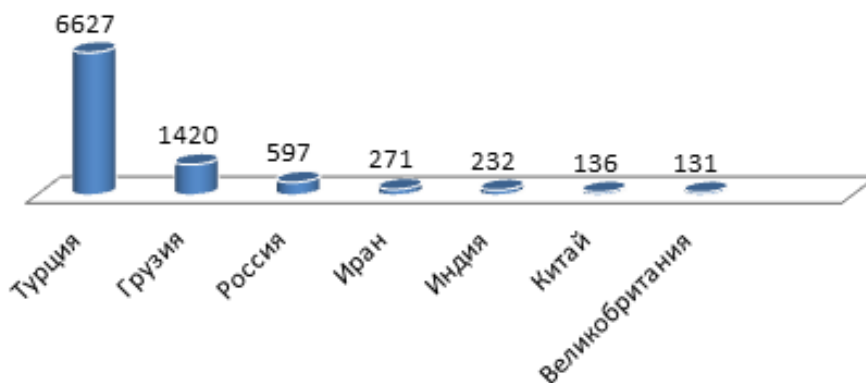
1. unstable economic situation in the country;
2. the decline in the standard of living of the population, which is accompanied by unemployment, non-payment (long delay) of wages, deprivation of social benefits, forms the social basis for the determination of crimes related to the satisfaction of the natural vital needs of the population;
3. insufficient financial support of state bodies and institutions engaged in illegal migration;

The next reason that can be singled out is the implementation by States of a restrictive migration policy in one or another measure. Migration movement can have an ambiguous impact on the socio-economic situation in the State of origin, the transit State and the recipient State, and that is why countries pursue a diverse migration policy towards migrants - from the creation of an open door regime to the use of strict restrictive measures.

Not only the political stability and territorial integrity of the country, but also social and economic development, the standard of living of the population, the realization of national and geopolitical interests, participation in the global division of labor and, ultimately, the rational integration of countries into the world economy depend on how migration processes will develop, what kind of vector they will take.

There are a number of problems that arise due to the illegal movement of migrants in a

Figure 1. Number of foreign migrants in Azerbaijan 2019 (people)

Source: Author's development based on <https://www.trend.az/other/analysis/1912888.html>

particular country. And these problems exist not only in Azerbaijan, but also in any state that is attractive to migrant workers.

Illegal population movement leads to excessive migration pressure on certain regions, aggravation of social tension, including in connection with the displacement of citizens from certain sectors of the economy due to wage dumping, the growth of the shadow economy, criminalization of economic relations, as well as corruption and not only in the distribution of quotas for attracting foreign labor.

Illegal use of foreign labor entails financial losses to the state in the form of lost income for the use of foreign workers, non-payment of taxes and payments to social extra-budgetary funds, contribute to the export of capital from the country and, accordingly, its withdrawal from total domestic demand. At the same time, shadow turnover is formed in significant volumes.

The massive phenomenon of illegal migration contributes to the growth of offenses among immigrants. Without a clear legal status, access to full-fledged medical care, and seeking to avoid contact with law enforcement agencies, illegal migrants find themselves in the position of marginals and become victims of violence and extortion [7].

Illegal migration in Azerbaijan is the act of foreigners entering Azerbaijan without the permission of the government and in violation of this law on citizenship or staying after the expiration of the visa, which is also a violation of the law [1].

During the first nine months of 2019, 542 thousand foreigners and stateless persons were registered at their place of residence in Azerbaijan. For comparison: during the same period of 2018, 635 thousand such appeals were received. This shows a decrease in the number of migrants by about 15%.

Citizens from 92 countries of the world work in Azerbaijan. In just six months of this year, according to the State Social Protection Fund of Azerbaijan (GFSZ), the number of foreigners registered under the individual social insurance registration system in Azerbaijan increased by 12.8 percent and reached 11,409 people, since the beginning of the year 1,297 foreigners have been registered under this system. However, according to experts, the number of illegal labor migrants is several times higher than these numbers [6].

The system of individual registration includes citizens from 92 countries of the world,

among which the majority are citizens of Turkey - 6627 people, Georgia - 1420 people, Russia - 597 people. 378 employees from Iran, 271 - India, 232 - China, 136 - Great Britain and Northern Ireland, 131 - Uzbekistan, 97 - Pakistan, 91 - Germany, 90 - Ukraine, 80 - Malaysia, 72 - Turkmenistan, 66 - Kazakhstan, 61 - USA and other countries are also registered.[6]

The first law regulating the movement of migrants on the territory of the Republic of Azerbaijan is the law «On Individual Registration in the State Social Insurance System». It was signed by the President of Azerbaijan in December 2001, but the process of registration under the individual accounting system in the country was started on January 1, 2006. Individual accounting is the organization and maintenance of records of information about each insured person to ensure, in accordance with the legislation of the country, pension and other social protection rights.

Regulation of migration processes is a special, specific area of social policy of the state, regulated through a complex of administrative - legal, organizational - economic, informational and other measures [5]

Today, state migration programs aimed at creating a modern migration system in Azerbaijan have been created and implemented in Azerbaijan. Seminars on «labor migration and its development based on human rights» and «implementation of migration policy in Azerbaijan: achievements and prospects» are given in the republic

In order to preserve migration security and regulate migration processes in the country, Azerbaijan improves the qualifications of migration officials by implementing a number of successful projects with migration authorities of different countries, as well as with international organizations, and work in this direction continues continuously.

For example, the Cabinet of Ministers of Azerbaijan amended the rules of temporary stay of migrant workers in the country, thus foreign migrants are allowed to get a job for three months without a special permit. This decision was made due to the fact that over the past year there has been a large influx of foreign labor in the state.

Today, Azerbaijan is not in such dire need of migrant workers, since the country has enough of its own labor resources. However, with the changes that are currently taking place in the country, the Karabakh war, the returned territory and the post-war period indicate that in the near future we will need migrant workers, ranging from handymen to high-class specialists. Therefore, today Azerbaijan is fighting with the existing illegal labor migrants in a legal way, and Azerbaijan does not use tougher measures followed by the EU and the United States.

Bibliography

1. Migration Code of the Republic of Azerbaijan.
2. Nazarov M. V. „Migration security: concept, essence and principles” Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia, No. 8, 2016, pp. 32-36.
3. Rzaev Mirza Agha-RZA Ogly. „Regulation of International Labor Migration in Azerbaijan” Science, Technology and Education, No. 11 (52), 2018, pp. 88-91.
4. Magomedov Magomedzagid Anvarovich. „Regulation of migration processes at the present stage” Issues of structuring the economy, No. 3, 2014, pp. 52-54. 4. <https://report.az/ru/finansy/vidershit-li-ekonomika-azerbaydzhana-massoviy-pritok-migrantov-mneniya/>

5. <http://zhukovsk.mo.sudrf.ru/modules>
6. <https://www.trend.az/other/analysis/1912888.html>
7. <https://nauchkor.ru/uploads/documents/5a4031b37966e104c6a3e7f6.pdf> - Ryadikova Ya. „Illegal migration of the population: causes, current state, consequences”, 2016.

Presented: 4 October 2021.

E-mail: simi.93@mail.ru

VULNERABILITY OF FOREIGN TRADE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA ANALYZED ON THE BASIS OF THE GRAVITY MODEL

Mircea DIAVOR, PhD student, Academy of Economic Studies of Moldova

Summary

The article examines the vulnerability of foreign trade of the Republic of Moldova, based on the development and analysis of a gravity model, in order to determine and quantify the factors affecting foreign trade. The distance and economic size of the trading partners underlie the gravity model, and the model created by the author confirms these assumptions. Another factor analyzed on the basis of the elaborated model, using the GDP difference per capita between the Republic of Moldova and trading partners as an independent variable, confirms the relevance of Ricardo's model. The analysis shows that free trade agreements have a positive effect on foreign trade, and the „Brussels effect” has a positive and significant impact on Republic of Moldova's foreign trade. In the research we analyzed the gravity model for the Republic of Moldova with 20 trading partners by the econometric method of the regression panel data.

Keywords: *foreign trade, gravity model, panel data regression, Brussels effect, free trade agreements.*

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).22](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).22)

CZU: 339.5.01(478)

Introduction. It is known from the content of the fundamental works of Jan Tinbergen „Shaping the world economy: suggestions for an international economic policy” (1962) that the size of bilateral trade can be calculated according to the gravity model, the name of which comes from an analogy with Newton's law of gravity: just as the gravitational pull between two bodies is proportional to the product of their masses and decreases with distance, trade between two countries increases in proportion to the economic size of the trading partners and inversely proportional to the distance between them. [16]

The gravity model is one of the few economic models that is visible in practice in the real world. For example, 2009 was the last year when the UK exported more to Ireland than to Brazil, Russia, India, China and South Africa (BRICS). Currently, UK exports to EU countries are comparable in value to US exports to the same destination, even though US GDP (\$ 20,936 trillion) is about 8 times higher than UK GDP (\$ 2,707 trillion). World Bank. This is explained by the geographical proximity of the United Kingdom and the EU [18].

Literature analysis. The gravity model of bilateral trade is a successful tool for estimating trade flows. A large number of studies have been conducted to estimate the gravity model, below we will review some of the most important research in this field.

The first major attempt to provide a theoretical basis for gravity model was developed by Anderson (1979). The paper provided a theoretical basis for the gravity model by differentiating the goods according to the country of origin. At the same time, consumers have precise preferences over all differentiated products, which implies the constant elasticity of

their substitution. Trade costs increase with the elasticity of the substitution of goods exported by these countries and specific to these countries. [1].

Bergstrand (1989) developed a gravity model based on monopolistic competition, in which identical countries sell differentiated goods, because consumers have a preference for variety. This study was based on monopolistic competition developed by Paul Krugman [5].

Deardorff (1998) developed a gravity model based on the Heckscher-Ohlin model. The author demonstrated that the volume of bilateral exports is influenced not only by the absolute distance between the two economies, but also by their geographical position in relation to all other countries. The analysis is also applicable to „any perfectly competitive trade model with homogeneous products, including a Ricardian model, a specific-factors model, a model with arbitrary differences in technology, and so forth” [8].

Eaton and Kortum (2002) developed a gravity model based on Ricardian theory that incorporates a role for geographical barriers. The authors concluded that the comparative advantage can bring gains from trade, but the extent to which these gains are realized depends on the resistance imposed by geographical barriers. According to the Ricardian Model, „countries will export goods that their labor produces relatively efficiently and will import goods that their labor produces relatively inefficiently. In other words, a country’s production pattern is determined by comparative advantage”. [10, 13].

Anderson and van Wincoop (2003) demonstrated that increasing trade barriers lead to increased trade costs and introduced the term „multilateral resistance”, which is an approximation of the average relative bilateral trade costs between a state and all its trading partners. This term is used in gravity models to establish the existence of barriers to trade. The inclusion of a variable to take into account multilateral resistance is essential for the gravity model and the use of fixed effects in the model specification is recommended [2].

Pârțachi and Gonța (2010), analyzing the gravity model in trade, concluded that „The theoretical development of the gravity model has preoccupied economists since the 1960s, but even today there can be no question of convergence of opinions” [14].

Anghelache, Anghelache, Anghel, Dumbravă and Sima (2019) totaled methods for calculating variables to create the gravity econometric model [3].

Taking into account the results of the research mentioned above, in our model we will test and assess on the one hand the effects of free trade agreements (FTA) between the Republic of Moldova and its trading partners, and the „Brussels effect”, on the other.

Due to the size and importance of the market, the relatively strict standards and the regulatory capacity of the European Union, companies trading worldwide may conclude that maintaining lower standards in non-EU markets is not economically, legally or technically feasible. Non-EU companies selling internationally could benefit from adopting EU standards: the „Brussels Effect”. This is a globalized unilateral regulatory process created by the European Union which, de facto, externalizes its rules through internal market regulation processes, outside its borders. Professor Anu Bradford of Columbia coined the term „Brussels effect” in 2012 and named it after an impact comparable to the „California effect” that can be seen in the United States [7].

The Republic of Moldova signed, in 2012, the Agreement on the Free Trade Area within the Commonwealth of Independent States (CIS), in 2014 the agreement on the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) was signed between the Republic of Moldova

and the European Union (EU). In 2016, the Free Trade Agreement was signed between the Republic of Moldova and the Republic of Turkey [15].

The gravity model that we will develop includes factors such as the distance between the Republic of Moldova and trading partners, the importance of trading partners in the development of foreign trade and the vulnerability caused by these variables. This model also makes it possible to establish ways to reduce the country's vulnerability to foreign trade.

Data and methodology

In this study we will use the panel data regression, which has the advantage of improving discrepancies generated by heterogeneity between countries. The model will be created in Eviews version 10, data is taken from the IMF Direction of Trade Statistics and the World Bank database, the distance between capitals from Google Maps. The dependent variable will be the total trade of the Republic of Moldova with 20 states: Romania, Germany, Russia, Italy, Turkey, Poland, Switzerland, Belarus, Ukraine, Czech Republic, Bulgaria, Austria, France, United Kingdom, USA, Spain, Netherlands, China, Greece and Hungary. The independent variables will be:

- Rem – this variable was selected to analyze the multilateral resistance terms. It is calculated as the distance between the capital of the Republic of Moldova and the capital of the trading partner divided by the GDP of the trading partner relative to the global GDP [19];

- d_PIB – this variable is usually included in gravity models. The theoretical foundations for its inclusion and interpretation are debatable. When it is negative it is associated with the Linder effect. According to Linder's hypothesis, bilateral trade will be higher when the per capita GDPs of trading countries are more similar. This method was proposed by Bohman and Nilsson (2006). When the given variable is positively assessed, the differences between the Republic of Moldova and the trading partner either in technologies or in relative endowments such as labor wages, as demonstrated by Tsang and Yip (2007). According to de Groot, Linders and Rietveld (2005), when this variable is positive, it could reflect that «rich countries trade more with poor countries, because of comparative cost differences». When this variable is calculated as the difference in GDP per capita between the 2 states (the method used in this model) would explain trade by the fact that countries have comparative advantages or preferences for certain goods. Thus, the variable d_PIB can be associated with the comparative advantage (Ricardo's theory) or with the factor endowments (Heckscher-Ohlin theory). Since Heckscher-Ohlin theory can be tested separately, by calculating variables for differences in factor endowments Anghelache et al. (2019), in this model we will consider that, if the variable is positive, it reflects that trade between the Republic of Moldova and its partners is influenced by the comparative advantage. It is calculated as the difference between GDP per capita in the Republic of Moldova and in the partner country in foreign trade [3, 6, 9, 17];

- Scale – captures market size or consumer number. It is calculated that the product between the population of Republic of Moldova and the population of the partner;

- variable dummy RM_ALS – which has a value of one for trading partners with which the Republic of Moldova has concluded a free trade agreements (FTA) since the year in which they were signed, and value 0 if there are no free trade agreements;

- variable dummy Brussels_effect - which has a value of one for European Union members, since the year they became EU members, in order to assess the „Brussels effect”, and zero when they are not part of the EU.

Results and discussions. We will run the panel data regression with fixed effects and the Cross-section SUR setting. The SUR Cross-section setting allows the contemporary correlation between fixed cross-section effects. Also, due to a lack of statistical data and in order not to be influenced by the pandemic effect, we will take the sample between 1996 and 2019. The result of the model is presented in the figure1.1.

Figure 1.1. Result of the gravity econometric model.

Dependent Variable: LCOMERT_TOTAL

Method: Panel EGLS (Cross-section SUR)

Date: 10/21/21 Time: 15:45

Sample: 1996 2019

Periods included: 24

Cross-sections included: 20

Total panel (balanced) observations: 480

Linear estimation after one-step weighting matrix

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-156.2904	4.109676	-38.02986	0.0000
LREM	0.885180	0.031164	28.40425	0.0000
LD_PIB	1.413229	0.021595	65.44260	0.0000
LSCALE	9.761189	0.288881	33.78962	0.0000
RM_ALS	0.397728	0.020488	19.41243	0.0000
EFFECTUL_BRUSSELS	0.528340	0.017530	30.13917	0.0000

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)

Weighted Statistics			
R-squared	0.986300	Mean dependent var	17.98256
Adjusted R-squared	0.985578	S.D. dependent var	36.84939
S.E. of regression	1.023492	Sum squared resid	476.6292
F-statistic	1364.887	Durbin-Watson stat	1.919528
Prob(F-statistic)	0.000000		

Source: developed by the author in Eviews.

The variable lrem is used to control for the multilateral resistance terms and in accordance with the examined bibliography, the estimates of the variable are positive and significant. The farther a pair of countries are from the other trading partners, the more transactions they will make between them. It is shown that distance and therefore trade costs have a rather severe impact on the values of exports and imports of goods. This fact confirms that distance counts

for the foreign trade of the Republic of Moldova and represents a factor that cannot be changed, it is a source of dependence and vulnerability that cannot be overcome. The importance of relative trade costs in determining trade flows is also demonstrated.

The second independent variable is ld_pib and, since it is positive, we associate it with Ricardo's theory of comparative advantages. A very high T-statistic confirms that the trade of the Republic of Moldova is strongly influenced by the comparative advantage, exporting goods that can be produced cheaper and importing goods that cannot be produced. For a developing state like the Republic of Moldova, Ricardo's theory remains valid. According to the Ricardian model, the Republic of Moldova should focus on the production and export of those goods to which it has a relative comparative advantage, thus diminishing its trade vulnerability.

The $lscale$ variable is positive and has the highest coefficient, clear proof that the number of consumers and the size of the market have the greatest impact on trade relations. Changes to this variable do not depend on the actions taken by the Republic of Moldova and represents the vulnerability of the Republic of Moldova to trading partners. This can be changed by diversifying foreign trade partners, however that would be difficult when taking into account the effect of the variable $lrem$.

Variable RM_ALS is positive and significant. Even if the free trade agreements that the Republic of Moldova has signed are recent, they have had a positive impact on the development of trade. Free trade agreements are a way of reducing the vulnerability of foreign trade by creating predictable long-term relationships with clear and enforceable rules for all members of the agreement.

The variable of the $Brussels_effect$ is also positive and significant, confirming that the „Brussels effect” affects the Trade of the Republic of Moldova. Although the global power of this effect could diminish, since in the future the EU economy will have a smaller share of the world economy, at regional level the power of this effect will increase. We believe that the Republic of Moldova will be even more strongly influenced by this effect in the future, but it should not be approached as a vulnerability, but on the contrary. Since other states are equally influenced by the „Brussels effect”, the adoption of EU rules and regulations can facilitate and increase the exports of the Republic of Moldova to existing trading partners, such as new markets, which have also adopted EU rules and regulations, thus reducing the vulnerability of the Republic of Moldova's external trade.

Conclusions:

Based on the model we can conclude:

- the gravity model predicts very well the trade relations of the Republic of Moldova and helps us to identify the sources of vulnerability of the foreign trade of the Republic of Moldova;
- the variable $lrem$ confirms that distance has a negative effect on trade in the Republic of Moldova and has a source of vulnerability that cannot be overcome;
- the variable ld_pib suggests Ricardo's theory of comparative advantage and that the Republic of Moldova could reduce its vulnerability, focusing on the production and export of products in areas where it has a comparative advantage;
- variable RM_ALS confirms the positive effect of free trade agreements for the Republic of Moldova, and suggests a direction to reduce the vulnerability;
- variable „ $Brussels_effect$ ” confirms that the total trade of the Republic of Moldova is influenced by the „Brussels effect”. The adoption of EU rules and regulations can facilitate or increase the exports of the Republic of Moldova to existing markets, as well as to new markets

that are also influenced by the „Brussels effect”, thus the Republic of Moldova can diminish its vulnerabilities to external trade;

- exporters from the Republic of Moldova should focus on developing trade relations with countries located at relatively short distances, with which the Republic of Moldova has already signed free trade agreements.

Therefore, some vulnerabilities of the foreign trade of the Republic of Moldova cannot be overcome, but only diminished.

As a direction for future research, the model could be tested with a larger number of variables, such as borders, exchange rate, common language, Heckscher-Ohlin theory, etc.

Bibliography

1. Anderson, J.E. (1979). A Theoretical Foundation for the Gravity Equation. *American Economic Review*, 69, p. 106-116.
2. Anderson, J.E., și van Wincoop, E. (2003). Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle. *American Economic Review*, 93, p. 170-192.
3. Anghelache, C., Anghelache, G. V., Anghel, M. G., Dumbravă, G. Ș., și Sima, O. A. M. (2019). Modelul gravitațional folosit în analizele economice. *Revista Română de Statistică - Supliment nr. 5/2019*, p3-20.
4. Baier, S., Standaert, S. (2020). *Gravity Models and Empirical Trade*. Oxford: Oxford University Press. Oxford: Oxford University Press, 2020, 48p. ISBN: 9780190625979.
5. Bergstrand, J. H. (1989). The Generalized Gravity Equation, Monopolistic Competition and The Factor-Proportions Theory in International Trade. MIT Press, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 71, No. 1, p. 143-153.
6. Bohman, H., și Nilsson, D. (2006). Introducing income distribution to the Linder hypothesis. *The European Trade Study Group*, p 17.
7. Bradford, A. (2020). *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. Oxford University Press, p. 424.
8. Deardorff, A. V. (1998). Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?. In Frankel, J. A. (ed.). *The Regionalization of the World Economy*. University of Chicago for NBER: Chicago, p 7-22.
9. de Groot, H. L. F., Linders, G-J. M., și Rietveld, P. (2005). Institutions, governance and international trade: opening the black box of OECD and GDP per capita effects in gravity equations. *IATSS Research*, Vol 29, Issue 2, 2005, p. 22-29.
10. Eaton, J., și Kortum, S. (2002). *Technology, Geography, and Trade*. Cleveland: The Econometric Society, p. 1741-1779.
11. Google Maps folosit pentru a măsura distanța dintre capitale. <https://www.google.com/maps>
12. IMF Direction of Trade Statistics database. <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>
13. Krugman, P., Obstfeld, M., și Melitz, M. J. (2018), *International Trade: Theory and Policy*. Pearson, p. 803.
14. Pârțachi, I., și Gonța, E. (2010). Modelul de Gravitație: Cîteva Repere Teoretice. *Economica nr.2 (72)*, p. 126-135.
15. Rules of origin facilitator. <https://findrulesoforigin.org>

16. Tinbergen, J. (1962). Shaping the world economy: suggestions for an international economic policy. New York: Twentieth century fund, p. 330.

17. Tsang, E. W. K., și Yip, P. S. L. (2007). Economic Distance and Survival of Foreign Direct Investments; Academy of Management Journal, 50(5), p. 1156–1168.

18. World Bank database. <https://databank.worldbank.org/>

19. World Trade Organization, Trade Policy Analysis. <https://vi.unctad.org/>

Presented: 28 October 2021.

E-mail: mirceadiavor@gmail.com

MECHANISMS FOR ATTRACTING HUMAN RESOURCES IN ORGANIZATIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Igor GUSEINOV, PhD student, Academy of Economic Studies of Moldova

Summary

The article examines the main challenges in attracting human resources to achieve goals in the organizations of the Republic of Moldova. The results of the study, as well as proposals for improving the mechanisms for attracting human resources are provided.

Keywords: human resources, attracting, outsourcing, teleworking.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).23](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).23)

CZU: 331.5:331.101.262(478)

Introduction. Human resources are a key strategic factor in the successful development of an organization and the socio-economic development of the state. Human resources are the elements of a very complex system, which makes all the processes of society. Over the past 25 years the demographic situation in the Republic of Moldova is characterized by a decrease in the active part of the population.

The outflow of population generates the problem of deficit of human resources, which has taken a negative trend line. Attracting both qualified and unqualified personnel is a pressing challenge for managers of domestic organizations. The changes occurring at the macro level are reflected in the intra-organizational approach of management. Managers face a difficult task in finding new and effective mechanisms to help in solving the staffing problem, applying a systematic and multi-level approach to management, taking into account external and internal factors.

Scientific works of scientists and researchers in the field of management, economics and sociology, which paid special attention to the importance of strategic management of human resources, were used in writing the article.

The system of attracting human resources in the context of strategic management of human resources at the present stage in the Republic of Moldova was studied using various research methods, including: empirical, analytical, comparative method and a questionnaire. The research has envisaged questionnaires and interviews among managers and employees, employed by 16 enterprises from ATU Gagauzia (a representative sample of 138 persons).

Practical aspects and results of the research

The classical approaches and methods of human resources management are losing their relevance and have certain difficulties in applying them under the conditions of migration and labor force shortage. These factors are decisive in the formation of a relevant model of strategic human resource management for our state.

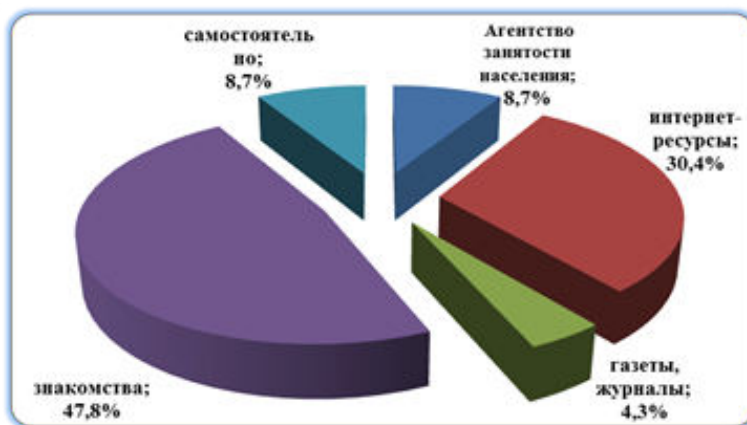
The system of attracting human resources is the primary and determining stage of new employees in the organization to perform certain tasks.

The deficit of labor force in the labor market leads to a change in the qualitative characteristics of human resources, which makes it difficult to attract highly qualified, competent workers. From the total number of surveyed managers, 62.5% of the respondents reported

that they face difficulties in hiring qualified specialists. This circumstance leads to higher financial and time costs for attraction and remuneration of personnel, to a decrease in labor productivity, as well as to a decrease in the overall financial results of the organization.

Social networking is quite an effective tool in the job search and employment process. According to the survey regarding employment channels, 47.8% of respondents prefer to search for a job through acquaintances (Fig.1). The peculiarity of employment through acquaintances is characteristic for small organizations and towns in Moldova, especially those that operate in rural areas.

Fig.1. Distribution of answers to the question: „How do you prefer to find a job?”

The modern management of organizations needs to improve the mechanisms of recruitment and hiring.

A distinctive feature of the local approach to attracting human resources from employers in developed Western countries is that the majority of local employers are not interested in investing in employee development, but prefer to get a competent professional employee at the recruitment stage.

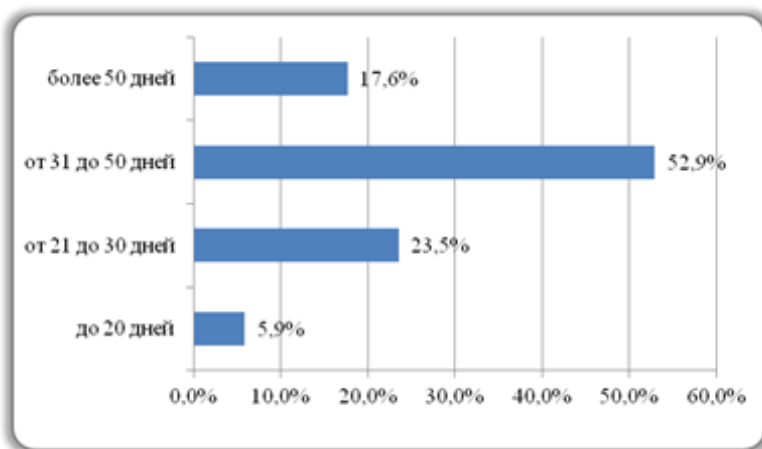
It is generally accepted that the normal average time to close a job varies between 20 and 30 days. However, this figure is in direct correlation with labor shortages in the region and the country. This is also evidenced by the results of the survey, in which 52.9% said the average time to close a job was between 31 and 50 days, and 17.6% said it was more than 50 days (Fig. 2). The average lost income incurred ranged from 150.0 to 500.0 lei per vacancy per day.

It is important to consider the quality of the closed position, not the speed of filling it. Higher qualifications require more time for recruitment.

To solve the problem of the lack of human resources necessary to achieve the goals, there is a need to apply new approaches and methods. Based on the results of the study, it is proposed to use innovative tools, such as outsourcing and remote work, in the management activities of the organization, including public sector institutions.

Outsourcing in the literal translation from the English language means „the use of external sources of expertise or external resources”. Reasoned and skillful use of external professional resources and expertise is an important tool to improve the competitiveness of enterprises and organizations in the global economy in a fierce struggle to reduce costs and improve production efficiency [4, p. 18].

Figure 2. Average time it takes to close a job, according to surveys.

Outsourcing in the activities of organizations, including public administration, is a way to optimize the activities of subjects in which part of the basic or auxiliary functions and processes are transferred to third-party organizations, including public organizations, on the basis of a contract [5].

Outsourcing mechanism is actively used in foreign countries: UK, Germany, Sweden, Slovakia, Romania, Poland, Russian Federation, USA, East Asian countries, etc.

The prerequisites for the application of outsourcing in organizations are:

- scarcity of human resources;
- the need to reduce costs;
- increase in the efficiency of business processes;
- the desire for greater flexibility in addressing issues, the implementation of tasks;
- orientation towards the use of qualified specialists with professional skills and relevant competencies in certain areas of activity;
- introduction of new management technologies.

Also, one of the solutions to mitigate the problem of labor force deficit can be the use of the method of remote employment of workers. The Labor Code of the Republic of Moldova provides the following definition of this method: „Distance work is a form of work organization in the labor sphere, through which the employee performs the functions inherent to his occupation, position or profession outside the workplace organized by the employer, including the use of information and communication technologies” [1].

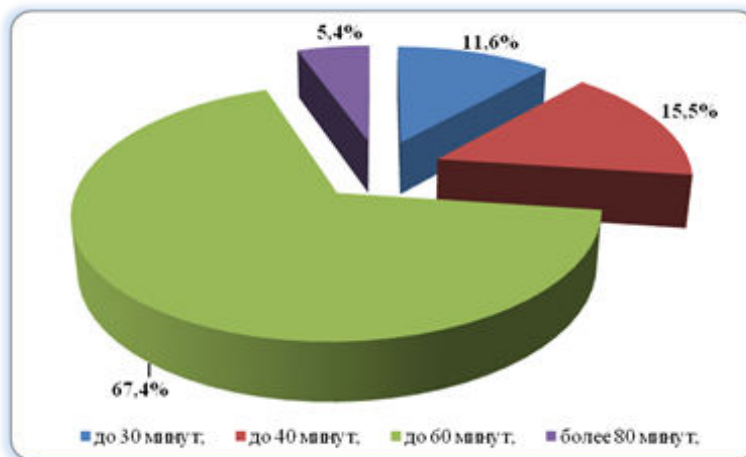
Use of remote form of employment of workers became the most actual in the conditions of pandemic caused by coronavirus infection. The organization of the remote format of work is not affected by the index of „sedentarization”. Thus, a worker can be attracted from other localities, and perhaps even from other states. The boundary of attraction and performance of work becomes extended. The peculiarity of the remote format of work is the erasure of territorial boundaries in attracting labor and carrying out labor activities. The format used by organizations fits into the present conditions of globalization, becoming more flexible and operative.

The remote format of work will allow the employer to attract human resources with higher quality characteristics that the organization needs, to save on the organization of the workplace, which will ultimately have a positive impact on the financial results. In turn, the em-

ployee becomes more flexible in employment, saves time to travel to and from the place of work, moderately autonomous in the organization of the workplace and the allocation of time to perform assigned tasks.

According to surveys, the average time spent on the way to and from work is about 60 minutes (Fig. 3).

Fig.3. Average time spent traveling to and from work.

It is obvious that the remote format is not suitable for all work and for all professionals. Conducted audit of the organization of the workplace, working conditions and the process of performing the established tasks by an employee, will help to identify the feasibility of the introduction of the proposed format.

Conclusions. With the demographic crisis in the country, managers of organizations are faced with an acute shortage of human resources.

Given the inestimable importance of human resources necessary to achieve the goals of organizations, current conditions have a negative impact on the activities of organizations and the socio-economic development of the state.

To overcome the shortage of human resources, there is a need to improve approaches and mechanisms to attract them. Outsourcing and remote work are one of the tools that allow to eliminate human resource deficit. The use of new tools and mechanisms will optimize the intra-organizational processes and functions of organizations.

The use of a multilevel approach and tools in attracting human resources makes it possible to create an effective mechanism in management.

Bibliography

1. Labor Code of the Republic of Moldova No. 154 of 28.03.2003. Monitorul Oficial, 2003, no. 159-162, art. no. 648.
2. Guseinov I. C. Formation of human resources of the Republic of Moldova in the context of European integration. Collection of scientific papers of the International Scientific Conference „Competitiveness and Innovation in the Knowledge Economy”, Chisinau, 2019, e-ISBN 978-9975-75-968-7.

3. Kocetkov V. V. Psychology of intercultural differences, Moscow: Per SE, 2001, ISBN 5-9292-0032-7.
4. Makedonsky S., Efrosini Y., Shusterova L., Brusentsev M. Outsourcing in the strategy of modern business. Best Practices of Successful Outsourcing. SPb, ISBN 978-5-4461-1368-2.
5. <https://www.halktoplushu.md/index.php/zakonodatelstvo-ato/proekty-zakonov/3220-o-mekhanizme-autsorsinga-v-deyatelnosti-organov-publichnogo-upravleniya-i-publichnykh-uchrezhdenij-ato-gagauziya>

NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW: PRACTICAL DIMENSION

TRANSPPOSITION OF THE ACQUIS COMMUNAUTAIRE ON INFORMATION AND CONSULTATION OF EMPLOYEES INTO THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Teodorina GORIUC, PhD student, Moldova State University

Summary

*Informing and consulting employees, either on the general situation of the community within the work unit, or on the particular requirements and circumstances of the execution of work by the individual is an indispensable guarantee of the proper realization of the right to work. The normative changes made in recent years, following the signing of the Association Agreement and the establishment of harmonization priorities in the *acquis communautaire*, serve indispensable to create a formal and procedural climate sufficient for the proper exercise of the fundamental right to work and association in labor interests. Considerably the normative gaps capable of limiting their exercise.*

Keywords: labor relations, employee, information, consultation, social dialogue, employment relationship.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).24](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).24)

CZU: 349.22(478):061.1EU

Based on shared core values to support a people centered agenda, the European project has built on the key values of democracy, transparency and well-being, together with open markets and competition, underpinned by solidarity and convergence, protecting people's rights and facilitating free movement, including of people, goods and services across the country, which are all shared values. [11] The fundamental commitment of the Member States of the Union is to promote and ensure the realization of human rights, democracy and the rule of law, aiming at greater unity among its members in order to safeguard their ideals and principles and to facilitate their economic and social progress. [5, p. 36]

In this regard, European Union policies approved over the last decade actively promote transparency and security of employment relations and the need to establish appropriate regulatory safeguards to ensure unrestricted access by employees to any information concerning individual and collective employment relations within the organization. From the perspective of the European regulatory framework, employee information and consultation can be approached in two ways:

- informing employees, viewed collectively, on issues of major interest to the employer (undertaking or establishment) and employees. This form is usually carried out within the

framework of the bipartite social partnership established between the employer and the primary trade union organizations or designated employee representatives;

- informing the worker, viewed individually, of the specifics of the employment relationship he or she has with the employer.

If we are to analyse the rigours of European regulations relating to the information and consultation of employees, as part of the social dialogue existing within the establishment, we would like to mention the provisions of Directive 2002/14/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 2002 establishing a general framework for informing and consulting employees in the European Community, which plays a key role in promoting social dialogue.

It lays down minimum principles, definitions and arrangements for informing and consulting employees at undertaking level in each country. Given the range of industrial relations practices in the Member States, they have substantial flexibility in applying the key concepts of the Directive (employee representatives, employer, employees, etc.) and implementing the arrangements for information and consultation. Management and labour play a key role in deciding on these arrangements [13].

In the spirit of the above-mentioned EU Directive, it is necessary to strengthen social dialogue and promote mutual trust within companies in order to foster risk anticipation, to make work organisation more flexible and to facilitate workers' access to in-house training while maintaining security, to raise employees' awareness of adaptation needs, to increase employees' willingness to initiate measures and actions that increase their employability, to promote employee involvement in the running and future of the company and to increase its competitiveness [4].

Social dialogue is both a means to achieve social and economic goals and a goal in itself, as it gives people a voice and a stake in their societies and workplaces. It can be bipartite, between workers and employers, or tripartite, including government. Social dialogue can improve the design of policy measures; it can contribute to their effective implementation and improve the quality of outcomes [9, p. 12]. The positive impact of social partnership can also be demonstrated by the fact that, from the moment economic and social policies are formulated, the mechanism of social partnership is to contribute to the formulation of such policies in such a way as to promote not only economic growth but also to ensure social justice at the same time, in a democratic society both objectives being closely interdependent [1, p. 33].

Thus, according to EU Directive 2002/14, information and consultation of employees or their representatives are required on:

- the recent and probable development of the activities and economic situation of the undertaking or establishment
- the situation, structure and probable development of employment within the undertaking or establishment and any anticipatory measures envisaged, in particular where there is a threat to employment;
- decisions likely to lead to substantial changes in work organization or contractual relations [4].

In order to avoid undue burdens on small and medium-sized enterprises, the Directive applies only to undertakings employing at least 50 employees or to establishments employing at least 20 employees, depending on the choice made by the Member State.

Timely information and consultation are essential to meet the challenge of globalization by developing new forms of work organization [13].

Involving employees (assigned to non-managerial staff) in the decision-making process through the use of participatory systems of organization and management would be a key way of increasing industrial democracy. According to the British Institute of Management, the main advantages of increased employee participation in decision-making are: a) it encourages their identification with the success of the organization through the creation of improved working relationships; b) it responds to employees' aspirations to be able to express their views on events affecting their work, while contributing to increased job satisfaction [2, p. 39].

By ratifying the Association Agreement with the European Union in 2014, the Republic of Moldova assumed responsibility for creating and maintaining a regulatory framework adjusted to the *acquis communautaire*, including the obligation to transpose into national law and practice the European directives in the field of labour relations. In order to ensure the alignment of the regulatory framework with the above-mentioned EU requirements, as well as to implement the National Action Plan for the implementation of the Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union for the period 2017-2019 [6], in 2017 the Parliament of the Republic of Moldova adopted Law No. 155 of 20 July 2017 amending and supplementing the Labour Code of the Republic of Moldova, which, among other provisions, introduces new requirements and mandatory mechanisms for informing and consulting employees in the establishment.

Thus, according to the new provisions, in order to ensure the right of employees to manage the establishment, the employer is obliged to inform and consult them on relevant issues in relation to their work in the establishment, including on:

- a) the recent and probable development of the activities and economic situation of the establishment;
- b) the situation, structure and probable development of employment within the unit and any anticipatory measures envisaged, in particular where there is a threat to jobs;
- c) decisions likely to lead to significant changes in work organization or contractual relations, including those relating to mass redundancies or change of ownership of the establishment;
- d) the occupational safety and health situation at the establishment, and any measures likely to affect their provision, including the planning and introduction of new technologies, the choice of work and protective equipment, the training of employees in occupational safety and health, etc. [8].

Information shall be provided by sending relevant, complete and truthful data on the subjects listed, in written form, to the employees' representatives in good time to enable the employees' representatives to prepare, if necessary, for consultation.

Where certain measures are envisaged in respect of employees, information shall be given at least 30 calendar days before the implementation of the measures. In the event of liquidation of the establishment or reduction in the number or status of staff, employees shall be informed at least 30 calendar days before the procedures laid down by law are initiated.

If there is neither a trade union nor elected representatives in the establishment, employees shall be informed by a public notice on a notice board with general access to the establishment's premises (including each of its branches or representative offices) and, where appropriate, via the website or e-mail. [8]

Consultation of employees, involves the exchange of views and the establishment of a dialogue between employee representatives and the employer [4], and takes place:

a) in meetings with employer representatives at the level relevant to the subject under discussion;

b) on the basis of information submitted in accordance with paragraph (3) of Article 48 of the Labour Code and the opinion that the employee representatives are entitled to formulate in this context;

c) with a view to reaching a consensus on the subjects referred to in paragraph (2) b) to d) which fall within the competence of the employer.

In the process of consultation, employees' representatives shall have the right to meet the employer and to obtain a reasoned response to any opinion they may formulate. Where certain measures are envisaged in respect of employees, consultation shall be carried out in such a way as to give the employees' representatives the opportunity to negotiate and reach a consensus with the employer before the envisaged measures are implemented.

Employee representatives and any experts assisting them shall not disclose to employees or third parties information which, in the legitimate interests of the establishment, has been provided to them in confidence following the signing of a written undertaking. This restriction shall apply wherever such representatives or third parties may be, even after the expiry of their mandate. In turn, employees will not disclose confidential information received in the same way from their employer. Failure to respect confidentiality entails an obligation for the guilty parties to make good the damage caused.

At the same time, the employer is not obliged to disclose information or undertake consultations if such actions may result in the disclosure of a state or trade secret [8].

In modern society, solving important social problems and improving the social climate as a whole requires the combined efforts of the state, business and citizens, which means developing social partnership. Although in the Republic of Moldova the social partnership is at an early stage of development, this process has already involved a wide variety of actors, various forms of partnership are being realized, and there is a minimum legal framework, [12, p. 72] which is in the active process of harmonization with the minimum standards set by the *acquis communautaire*. All these processes of amending and supplementing the national regulatory framework will inevitably contribute to promoting and strengthening collective participation in the management of the establishment and creating an environment conducive to efficiency in the workplace.

Since it is necessary to establish at Community level a general obligation for every employee to be provided with a document containing information on the essential elements of his employment contract or employment relationship, the Community *acquis*, by Council Directive 91/533/EEC of 14 October 1991, has regulated the obligation to inform the employee of the terms and conditions applicable to his employment contract or employment relationship [3].

The above-mentioned Directive stipulates that the employer is obliged to inform the employee of the essential elements of the contract or employment relationship, which relate at least to the following elements:

a) the identity of the parties;

b) the place of work; if the place of work is not fixed or if there is no basic place of work, it shall state that the worker has different places of work and the registered office of the undertaking or, where appropriate, the employer's domicile;

c) the title, grade, nature or category of the work for which the worker is employed or a brief characterization or description of the work;

- d) the date from which the contract or employment relationship takes effect;
- e) in the case of a fixed-term contract or employment relationship, the estimated duration of the contract or relationship;
- f) the duration of the paid leave to which the worker is entitled or the procedure for granting and determining it, if the duration cannot be communicated at the time the information is given;
- g) the length of the period of notice to be observed by the employer and the worker in the event of termination of the contract or employment relationship or the method of determining such period of notice, if this cannot be indicated when the information is provided;
- h) the initial basic amount, the other components and the frequency of payment of the remuneration to which the worker is entitled;
- i) the duration of a normal working day or week of the worker;
- j) where applicable: the collective agreements or collective agreements governing the terms and conditions of employment of the employee; or in the case of collective agreements concluded outside the undertaking by special joint bodies or institutions, the name of the competent body or joint institution under which the contracts were concluded [3].

In order to comply with European best practices, the above-mentioned provisions were transposed into the Labour Code, through the amendments made by Law no. 52 of 01.04.2016 [7]. In this context we would like to mention that the Labour Code already provides for both the employee's right to information on the conditions of employment [10], but the existing provisions are not fully in line with the applicable EU directives and need to be adjusted and supplemented accordingly.

Thus, Article 48 has also undergone some changes as regards the terminology used. The phrase „terms of the individual employment contract” has been replaced by the phrase „terms and conditions of employment” in order to make the rule applicable to the public service [10].

Moldova's adherence to European values and its commitment to the path of European integration served as a determining factor in bringing national labour legislation into line with the minimum EU requirements established by the applicable EU regulatory framework. The regulatory changes made in recent years, following the signing of the Association Agreement and the establishment of priorities for harmonization with the *acquis communautaire*, are indispensable for the creation of a formal and procedural climate sufficient for the proper exercise of the fundamental right to work and association in the interests of work, considerably reducing the regulatory gaps that could limit their exercise.

To sum up, we would point out that informing and consulting employees, either on the general situation of the collective within the work unit or on the particular requirements and circumstances of the individual's work, is an indispensable guarantee of the proper realization of the right to work. Both the *acquis communautaire* and the national legislation of the Republic of Moldova give a special role to this category of employees' rights, promoting the rigorous and uniform regulation of the procedures applicable to this category of rights.

Bibliography

1. Boisteanu E., Some legal reflections on the elucidation of the concept of „forms of social partnership” in the labour legislation of the Republic of Moldova. *National Law Review*, 2015, no. 2(172), pp. 33-36. ISSN 1811-0770.

2. Boisteanu E., General considerations on the right of employees to the management of the unit from the perspective of labour law and organizational management . National Journal of Law. 2015, no. 3(173), pp. 38-40. ISSN 1811-0770.
3. Council Directive 91/533/EEC of 14 October 1991 on an employer's obligation to inform employees of the conditions applicable to the contract or employment relationship. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:31991L0533&from=RO> (accessed on 11.11.2020).
4. Directive 2002/14/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 2002 establishing a general framework for informing and consulting employees in the European Community. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02002L0014-20151009&from=RO> (accessed on 11.11.2020).
5. Fuerea A., Community Business Law, Bucharest, 2006, p. 36.
6. Government Decision No. 1472 of 30.12.2016 on the approval of the National Action Plan for the implementation of the Republic of Moldova-European Union Association Agreement for the period 2017-2019. Official Gazette No. 103-108, art. 271.
7. Law No. 52 of 01-04-2016 on amending and supplementing the Labour Code of the Republic of Moldova No. 154-XV of 28 March 2003. Official Monitor No. 106-113, art. 209.
8. Law No. 155 of 20-07-2017 on modification and completion of the Labour Code of the Republic of Moldova No. 154/2003. Official Gazette No. 316-321, art. 548.
9. National tripartite social dialogue: an ILO guide for improved governance. International Labour Office, Social Dialogue and Tripartism Unit, Governance and Tripartism Department - Geneva: ILO, 2013 ISBN: 978-92-2-127996-9. http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_231193.pdf (accessed on 11.11.2020).
10. Information note to the draft Law on the modification and completion of the Labour Code (Law No. 52 of 01.04.2016 on the modification and completion of the Labour Code of the Republic of Moldova No. 154-XV of 28 March 2003). <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3041/language/ro-RO/Default.aspx> (accessed on 11.11.2020).
11. The European Union: a people-centered agenda, May, 2019. <http://www.oecd.org/eu/The-European-Union-a-people-centred-agenda.pdf> (accessed on 10.11.2020).
12. Vinogradova, Natalia. Forms of social partnership in social dialogue in the Republic of Moldova. Annals of the National Institute of Economic Research. 2013, no. 1, pp. 72-74. ISSN 1857-3630.
13. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=707&intPageId=210&langId=en> (accessed on 10.11.2020).

Presented: 15 November 2021.

E-mail: teo.goriuc@gmail.com

ECtHR JURISPRUDENCE ON THE MATTER COLLECTION OF PERSONAL DATA

Alexandru ȚĂRNĂ, PhD student, Moldova State University

Summary

The protection and storage of personal data are clearly related to the right to respect for privacy, as guaranteed by art. 8 of the European Convention on Human Rights. The latter provision protects a whole range of rights, namely the right to respect for private and family life, home and correspondence. The principle is that art. 8 protects personal information in respect of which an individual can legitimately hope that it will not be published or used without his or her consent.

The study aims to break into the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the main objective being to identify decisions that have a fundamental impact on the doctrine and practice of personal data collection.

We are aware that multiple regulations in the field of personal data collection can be deduced from the practice of the Court of Justice of the European Union (CJEU). However, given the direct impact of ECtHR decisions on the Republic of Moldova, we found it appropriate to summarize only this aspect. However, in subsequent studies we will address the issue of personal data protection by the Court of Justice of the European Union.

The basic idea, derived from that study, is that the Moldovan authorities should adjust their legislation and practices to the standards set out by the ECtHR and thus avoid possible convictions by the European Court.

Keywords: *personal data; European Convention on Human Rights; European Court of Human Rights; Article 8 of the Convention; data collection.*

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).25](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).25)

CZU: 341.231.14:342.72

The protection and retention of personal data is clearly part of the right to respect for private life as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights. The latter provision protects a whole range of rights, namely the right to respect for private and family life, home and correspondence.

The principle is that Article 8 protects personal information which an individual can legitimately expect not to be published or used without his or her consent.

It follows from the content of Article 8 ECHR that „Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence [26]”.

At the same time, interference by a public authority with the exercise of this right is not permitted unless such interference is provided for by law and constitutes a measure which, in a democratic society, is necessary for national security, public safety, the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others [26, art. 8, paragraph 2].

Although Article 8 is primarily concerned with the protection of the individual against arbitrary interference by public authorities, positive obligations inherent in effective respect for private or family life can be added to it.

These obligations may involve the adoption by the State of measures designed to ensure respect for privacy even in the sphere of relations between individuals, e.g. an Internet user and persons providing access to a particular website. In other words, the state has a positive obligation to take measures to effectively prevent acts that seriously harm data relating to an individual, sometimes through effective criminal law provisions.

With regard to the Internet, state liability can undoubtedly be incurred by third parties storing data of individuals.

The protection of personal data has been widely enshrined in the case law of the European Court of Human Rights. Conventionally, for purely scientific reasons, we could classify the case law of the ECtHR on the protection of personal data into 3 main areas. We have in mind:

1. ECtHR decisions on the collection of personal data;
2. ECtHR decisions on the storage and use of personal data;
3. ECtHR decisions in relation to deletion or destruction of personal data.

In the present study we intend to analyse judicial practice exclusively on the dimension of the collection of personal data. Other aspects such as storage, use, deletion and destruction of personal data will be addressed in the scientific research that follows.

With regard to the ECtHR decisions with reference to the collection of personal data, it should be noted from the outset that the process of collecting personal data has undergone a huge development in recent times. The diversity of data collected is impressive: DNA and fingerprint information; G.P.S. data; medical data; interception of communications, telephone calls and covert surveillance; monitoring of computer use by employees; voice samples; video surveillance.

As is only natural, the ECtHR decisions have covered many of these issues.

With reference to DNA and fingerprint information, the ECtHR has clarified as follows: „The mere recording of data relating to the private life of an individual constitutes interference within the meaning of Art. 8 [of the European Convention on Human Rights, which guarantees the right to respect for private and family life, home and correspondence]... In this respect, it is easy to note that Article 8 of the European Convention on Human Rights expressly states: „Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence”. The subsequent use of the stored information has no impact on this finding [...]. However, in determining whether personal information retained by the authorities involves any [aspect] [...] of privacy [...], the Court will take due account of the specific context in which the information in question was recorded and retained, the nature of the records, the way in which those records are used and processed and the results that may be obtained [...] [20, paragraph 67]”.

With regard to the GPS data, the ECtHR specified that the applicant, suspected of involvement in bomb attacks committed by a left-wing extremist movement, complained in particular that his GPS surveillance and the use of the data thus obtained in the criminal proceedings against him violated his right to privacy. The Court ruled that there had been no violation of Article 8 of the Convention. The GPS surveillance and the processing and use of the data thus obtained did indeed constitute an interference with the applicant's right to respect for his private life. However, the Court observed, it pursued the legitimate aims of protecting national security, public safety and victims' rights, and preventing the commission of criminal offences. It was also proportionate: the GPS surveillance was ordered only after less intrusive investigative methods had proved insufficient was conducted over a relatively short period (of about

three months) and affected the applicant only when he was travelling in his accomplice's car. The applicant could not therefore claim that he was subject to total and exhaustive surveillance. Given that the investigation concerned very serious offences, GPS surveillance of the applicant was thus necessary in a democratic society [23].

A similar approach was taken in the case of *Mohamed Ben Faiza v. France*, brought on 22 May 2012. The applicant in that case complained, in particular, of interference with his privacy following the installation of a GPS tracking device in his vehicle in order to monitor his movements in the course of an investigation into drug trafficking. The Court communicated the application to the French Government and addressed questions to the parties under Article 8 (right to respect for private life) of the Convention [27].

The issue of collection of medical data has been confirmed in the case against Latvia. The applicant claimed, in particular, that the collection of her personal medical data by a state agency - in this case, the Health and Work Capacity Quality Control Inspectorate („MADEKKI”) - without her consent violated her right to respect for her private life. In this judgment, the Court recalled the importance of the protection of medical data in order for a person to enjoy the right to respect for his or her private life. It ruled that Article 8 of the Convention had been violated in the applicant's case, finding that the applicable legislation did not indicate with sufficient clarity the extent of the margin of discretion conferred on the competent authorities and the manner in which it should be exercised. The Court noted, in particular, that Latvian law did not limit in any way the scope of the private data that could be collected by MADEKKI, which resulted in the collection of the applicant's medical data for a period of 7 years without distinction and without any prior assessment of whether such data could possibly be decisive, relevant or important for the fulfillment of any purpose that the research in question would have pursued [12].

With regard to the interception of communications, telephone conversations and secret surveillance, the ECtHR has been prodigiously active and several relevant decisions have been recorded. We mention the most relevant ones:

The case of *Klass and others v Germany*. In this case, the applicants, five German lawyers, complained in particular about German legislation which allowed the authorities to monitor their correspondence and telephone communications without requiring the authorities to inform them afterwards of the measures taken against them. The Court held that there had been no violation of Article 8 of the Convention, finding that the German legislature was justified in regarding the interference resulting from the contested legislation with the exercise of the right guaranteed by Article 8, paragraph 1 as necessary in a democratic society in the interests of national security and in order to prevent disorder or criminal offences (Article 8, paragraph 2). The Court observed, in particular, that these powers to carry out secret surveillance of citizens, which are characteristic of a police State, are tolerable under the Convention only to the extent strictly necessary to protect democratic institutions. Noting, however, that democratic societies today are threatened by highly sophisticated forms of espionage and terrorism, which requires that the State must be able, in order to counter such threats effectively, to supervise in secret subversive elements operating within its jurisdiction, the Court held that the existence of certain legislation granting the power to supervise in secret correspondence, postal communications and telecommunications is, in exceptional circumstances, necessary in a democratic society in the interests of national security and/or to prevent disorder or criminal offences [8].

Malone v United Kingdom. Charged with a series of offences relating to concealing stolen property, the complainant complained in particular about the interception of his telephone and postal communications by or on behalf of the police and the „counting” of his telephone calls (a process involving the use of a device which records the numbers called from a particular telephone and the time and duration of each call). The Court ruled that there had been a violation of Article 8 of the Convention, both in relation to the interception of communications and the sending of records of the numbers dialled to the police, because they were not required by law [13].

Kruslin v France. This case concerned the wiretapping ordered by the investigating judge in a murder case. The Court ruled that there had been a violation of Article 8 of the Convention, finding that French law did not indicate with sufficient clarity the extent and manner of exercise of the authorities’ discretion in this area. This was all the more evident at the time of the facts, so that the Court held that the applicant did not enjoy the minimum degree of protection afforded to citizens under the rule of law in a democratic society [11].

Such an approach has been consistently maintained by the Court in subsequent decisions. For example, *Huvig v France* [6]; *Halford v UK* [5]; *Kopp v Slovenia* [10]. In the latter case, the wiretapping of the telephone lines of the applicant’s law firm by order of the Federal Public Prosecutor is concerned. The Court held that there had been a violation of Article 8 of the Convention, finding that Swiss law did not indicate with sufficient clarity the extent and manner of exercise of the authorities’ discretion in this area. The Court therefore held that the applicant, in his capacity as a lawyer, did not enjoy the minimum degree of protection required by the rule of law in a democratic society [10].

Amann v. Switzerland. The case concerns the telephone call received by the applicant from the embassy of the former Soviet Union - to order a depilatory device which he was advertising - intercepted by the public prosecutor’s office, which asked the intelligence service to draw up a file on the applicant. The Court held that Article 8 of the Convention had been breached in the present case because the telephone call had been recorded, and that the same Article had been breached because the file had been created and kept, finding that such interference with the applicant’s right to respect for his private life was not provided for by law, since Swiss law was unclear as to the discretionary power of the authorities in this area.

Taylor-Sabori v United Kingdom. This case concerned the interception by the police, as part of a covert surveillance operation, of messages sent to the applicant’s pager. The Court ruled that Article 8 of the Convention had been violated in this case. Noting in particular that, at the time of the facts in question, there was no legal system governing the interception of pager messages transmitted via a private telecommunications system, it found, as the United Kingdom Government conceded, that the interference was not provided for by law [22].

Wisse v France. In this case, two applicants were arrested on suspicion of armed robbery and remanded in custody. Pursuant to an arrest warrant issued by the investigating judge, telephone conversations between them and their relatives to the speaker were recorded. The applicants’ request that the proceedings relating to the recording of their conversations be declared null and void was rejected. They argued that the recording of the conversations at the speaker constituted an interference with their right to respect for private and family life. The Court held that there had been a violation of Article 8 of the Convention in the present case, finding that French law did not indicate with sufficient clarity how and to what extent there was

a possibility of interference by the authorities in the private lives of detainees, nor the extent and manner of exercise of their discretion in the area in question. Consequently, the applicants did not enjoy the minimum degree of protection required by the rule of law in a democratic society. The Court observed, in particular, that the systematic recording of conversations with the speaker for purposes other than prison security deprived the speakers of their sole *raison d'être*, namely to enable persons deprived of their liberty to preserve to a certain degree their privacy, including the private nature of discussions with their families [25].

Kennedy v United Kingdom. Convicted of murder - in a controversial case because of missing and conflicting evidence - and released from prison in 1996, the claimant, suspecting that the police were intercepting his communications after he started a small business, complained to the Investigatory Powers Tribunal (IPT). He was finally informed in 2005 that no finding had been made in his favour in respect of the complaints made. This meant that his communications had not been intercepted or that the IPT considered any interception to be lawful. The IPT did not provide any further information. The complainant complained about the alleged interception of his communications. The Court held that there had been no violation of Article 8 of the Convention, finding that UK law on the interception of domestic communications, in conjunction with clarifications provided by the publication of a code of conduct, indicated with sufficient clarity the procedures for authorising and processing interception warrants, as well as the processing, communication and destruction of the data collected. In addition, there was no evidence of significant deficiencies in the application and functioning of the surveillance regime. Therefore, and in view of the safeguards against abuse in the proceedings, as well as the more general safeguards afforded by the Commissioner's control and the IPT's examination, the surveillance measures complained of, in so far as they could have been applied to the applicant, were justified under Article 8, paragraph 2 of the Convention [7].

Dragojevic v Croatia. This case mainly concerned secret surveillance of telephone conversations of a suspected drug trafficker. The applicant argued, in particular, that the investigating judge did not follow the procedure required by Croatian law to effectively assess whether the use of secret surveillance was necessary and justified in his particular situation. The Court held that Article 8 of the Convention had been breached in the present case. It found, in particular, that Croatian law, as interpreted by the national courts, did not provide reasonable clarity as to the discretionary powers of the authorities to order surveillance measures and did not in practice - as in the applicant's case - provide sufficient safeguards against possible abuse [3]. A similar approach can be found in two other decisions of Croatian origin: *Basic v Croatia* [2] and *Matanovic v Croatia* [14].

The case of *R.E. v. United Kingdom*. The applicant, who was arrested and detained in Northern Ireland on three occasions in connection with the murder of a police officer, complained in particular about the regime of secret surveillance of consultations between prisoners and their lawyers and between vulnerable prisoners (mentally disordered persons) and „appropriate adults” (relative, guardian, or person with experience in dealing with mentally disordered persons). This case was examined in the light of the principles developed by the Court in the field of interception of telephone conversations between lawyer and client, which require stringent safeguards. The Court found that these principles must be applied to the secret surveillance of consultations between lawyer and client in a police station. In the present case, the Court ruled that Article 8 of the Convention had been violated with regard to the secret surveillance of legal consultations. It noted, in particular, that the guidelines providing for the safe handling,

storage and destruction of material evidence obtained under secret surveillance had been in place since 22 June 2010. However, at the time of the applicant's detention in May 2010, those guidelines were not yet in force. The Court was therefore not convinced that the domestic law provisions in force at the time of the facts provided sufficient safeguards to protect the applicant's consultations with his lawyer obtained under secret surveillance. The Court also held that there had been no breach of Article 8 in relation to the secret surveillance of consultations between persons deprived of their liberty and „appropriate adults”, finding in particular that they were not subject to professional secrecy and therefore a person deprived of liberty could not have the same expectation of privacy as in the case of a legal consultation. In addition, the Court was satisfied that the relevant domestic provisions, insofar as they related to the possible supervision of consultations between detainees and „appropriate adults”, were accompanied by adequate safeguards against abuse[18].

Roman Zakharov v. Russia, a case concerning the secret interception of mobile phone communications in Russia. The complainant, the editor-in-chief of a publishing house, complained in particular that mobile phone network operators in Russia were obliged by law to install equipment enabling law enforcement agencies to carry out operational investigative measures and that, without sufficient safeguards under Russian law, this allowed widespread interception of communications. The Court held that Article 8 of the Convention had been violated in the present case, finding that the Russian legal provisions governing the interception of communications did not provide adequate and effective safeguards against the arbitrariness and risks of abuse inherent in any system of covert surveillance, which was extremely high in a system such as that in Russia, where the secret services and the police had direct access, by technical means, to all mobile phone communications. In particular, the Court found shortcomings in the legal framework in the following areas: the circumstances under which public authorities in Russia are entitled to use secret surveillance measures; the duration of such measures, in particular the circumstances in which they should cease; the procedures for authorising interception, and the storage and destruction of intercepted data; the control of interception. In addition, the effectiveness of the remedies available to challenge the interception of communications was affected by the fact that they were only available to persons who could prove the interception and that obtaining such evidence was impossible in the absence of a system of notification or the possibility of having access to interception information [19].

Szabo and Vissy v Hungary. That case concerned Hungarian legislation on secret anti-terrorist surveillance, introduced in 2011. The applicants complained, in particular, that there was a possibility of being subject to unjustified and disproportionately intrusive measures in the Hungarian legal framework of secret surveillance for national security purposes [i.e. „Article 7/E (3) on surveillance”]. In particular, the applicants argued that this legal framework was prone to abuse, especially in the absence of judicial review. In the present case, the Court held that there had been a violation of Article 8 of the Convention. It accepted that it was a natural consequence of today's forms of terrorism for governments to resort to state-of-the-art technology, including massive communications monitoring, to anticipate imminent incidents. However, the Court was not convinced that the legislation in question offered sufficient safeguards to prevent abuse. In particular, the scope of the measures could have included virtually anyone in Hungary, given the new technologies that allow the government to intercept large volumes of data even on persons outside the original scope

of the operation. On the other hand, such measures were ordered entirely by the executive, without any assessment of whether the interception of communications was strictly necessary and without any effective corrective measures, even judicial ones, being implemented. The Court further held that there had been no violation of Article 13 (right to an effective remedy) of the Convention in conjunction with Article 8 in the present case, reiterating that Article 13 cannot be interpreted as imposing a remedy against the state of domestic law [21].

Mustafa Sezgin Tanrikulu v. Turkey. The applicant complained about a domestic court's decision in 2005 to allow the interception of communications of any person in Turkey, including his own, for about one and a half months. He claimed, in particular, that the interception measures constituted an abuse of the national law in force at the time. He also stated that he had no effective remedy because the national authorities refused to investigate his complaints about the interception of his communications. The Court ruled that there had been a violation of Article 8 of the Convention, finding that the interception order in this case was not provided for by law. The Court also found a violation of Article 13 (right to an effective remedy) of the Convention [15].

With reference to the monitoring of computer use by employees, the ECtHR has issued two major judgments, one against Romania and one against France. In the case of *Bărbulescu v. Romania*, a private company's decision to dismiss an employee - the applicant - after monitoring his electronic communications and their content is concerned. The applicant complained that his employer's decision was based on a violation of his privacy and that the national courts had failed to protect his right to respect for his privacy and correspondence. The Grand Chamber of the Court ruled that there had been a violation of Article 8 of the Convention, finding that the Romanian authorities had failed to adequately protect the applicant's right to respect for his private life and correspondence. Consequently, they had failed to strike a fair balance between the interests at stake. In particular, the domestic courts failed to establish whether the applicant had received prior notice from his employer of the possibility that his communications might be monitored; they also failed to take into account the fact that the applicant had not been informed of the nature or extent of the monitoring, or of the extent of the monitoring of his privacy and correspondence. In addition, the national courts failed to establish, first, the specific reasons justifying the introduction of monitoring measures; second, whether the employer could have used fewer measures involving intrusion into the applicant's privacy and correspondence; third, whether those communications could have been accessed without the applicant's knowledge [1].

In the second case - *Eric Libert v France* - the applicant complains, in particular, of a breach of his right to respect for his private life resulting from the fact that his employer (the French national railway company, SNCF) opened files on the partition of his work computer's hard drive called „D:/personal data” without him being present. He was subsequently dismissed because of the contents of the files in question.

The Court communicated the application to the French Government and addressed questions to the parties under Article 8 (right to respect for private life) of the Convention [4].

With reference to voice samples, the ECtHR issues two important judgments.

First, we consider the case of *P. G. and J. H. v. the United Kingdom*, which concerns the recording of the applicants' voices in a police station following their arrest on suspicion of having committed a robbery. The Court held that there had been a breach of Article 8 of the Convention in the present case in relation to the use of secret listening devices in the police

station. Noting in particular that, at the time of the facts, there was no formal system regulating the use of secret listening devices by the police at the police station, the Court found that the interference with the applicants' right to privacy was not provided for by law. In this case, the Court also found that there had been a violation of Article 8 in view of the use of a secret listening device in an apartment and that there had been no violation of Article 8 in relation to obtaining information about the use of a telephone [17].

And secondly, in *Vetter v France*, following the discovery of the body of a person with gunshot wounds, the police, suspecting that the applicant had committed the murder, installed listening devices in an apartment he regularly visited. The Court held that there had been a violation of Article 8 of the Convention, finding that French law did not indicate with sufficient clarity the extent and manner of exercise of the authorities' discretion in relation to the listening devices [24].

With reference to video surveillance, the ECtHR has concerned two cases originating in the UK and Germany. These are the case of *Peck v UK* [16] and the case of *Kopke v Germany* [9]. In the latter case, the applicant, a cashier in a supermarket, was dismissed without notice for theft following a covert video surveillance operation carried out by her employer with the assistance of a private detective agency. She unsuccessfully challenged the dismissal before the employment tribunals. Her complaint on constitutionality grounds was also rejected. The Court rejected the applicant's complaint under Article 8 of the Convention as inadmissible (manifestly ill-founded). It concluded that the domestic authorities had maintained a fair balance between the employee's right to respect for private life and her employer's interest in protecting her property rights and the public interest in the proper administration of justice. The Court noted, however, that the competing interests involved might be given different weight in the future, given the extent to which intrusions into privacy have become possible thanks to new and increasingly sophisticated technologies [9].

In conclusion of the above, we come up with the following findings and recommendations for lawmakers and legal practitioners in the Republic of Moldova.

1. The basic idea, drawn from the study, is that the Moldovan authorities should adjust their legislation and practices to the standards set by the ECtHR and thus avoid possible condemnations by the European Court.

2. The study revealed the complexity of the cases handled by the European Court of Human Rights. The issue of personal data protection has been steadily gaining ground in judicial practice, especially in recent years.

3. Access to personal data remains the most vulnerable area for abuse by authorities or third parties. There is therefore a need for legal and institutional intervention to regulate data activity more effectively.

4. From the research carried out, we have concluded that a large part of the violations brought before the ECtHR are due to the defective application of national legislation by law enforcement bodies, especially the police. Therefore, we consider absolutely necessary a re-configuration of the whole architecture of operation with personal data by law enforcement institutions in the Republic of Moldova.

5. With the development of information technologies, the constant shift of social and legal relations from offline to online and the effective entry of the Internet into every home in the Republic of Moldova, there is a pressing need to reconceptualize the doctrine of human rights protection, extending it to the Internet.

Bibliography

1. Case of Barbulescu v. Romania. Application nr. 61496/08. Decision from 30.11.2016 – „Grand Chamber hearing concerning the monitoring of an employee's use of the Internet and his resulting dismissal”. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-5563699-7014511%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-5563699-7014511%22]) (accessed on 24.09.2021).
2. Case of Basic v. Croatia. Application nr.22251/13. Decision from 25 October 2016. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-167801%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-167801%22]) (accessed on 26.09.2021).
3. Case of Dragojevic v. Croatia - „Insufficient reasons given by Croatian courts when ordering telephone tapping of drug-trafficking suspect”. Application nr. 68955/11. Decision from 15.01.2015. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-4982444-6110006%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-4982444-6110006%22]) (accessed on 25.09.2021).
4. Case of Eric Libert v. France. Application nr.588/13. Decision from 30 March 2015. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-154050%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-154050%22]) (accessed on 25.09.2021).
5. Case of Halford v. The United Kingdom. Application nr. 20605/92. Decision from 25 June 1997. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58039%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58039%22]) (accessed on 27.09.2021).
6. Case of Huvig v. France. Application nr.11105/84. Decision from 24 April 1990. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57627%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57627%22]) (accessed on 27.09.2021).
7. Case of Kennedy v. The United Kingdom. Application nr.26839/05. Decision from 18.05.2010. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-3133083-3481117%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-3133083-3481117%22]) (accessed on 24.09.2021).
8. Case of Klass and Others v. Germany. Application nr.5029/71. Decision from 6 September 1978. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumber%22:\[%22695387%22\],%22itemid%22:\[%22001-57510%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22dmdocnumber%22:[%22695387%22],%22itemid%22:[%22001-57510%22]) (accessed on 24.09.2021).
9. Case of Kopke v. Germany. Application nr.420/07. Decision from 5 October 2010. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003002-782%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003002-782%22]) (accesat la 21.09.2021).
10. Case of Kopp v. Switzerland. Application nr.13/1997/797/1000. Decision from 25 March 1998. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58144%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58144%22]) (accessed on 27.09.2021).
11. Case of Kruslin v. France. Application nr.11801/85. Decision from 24 April 1990. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57626%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57626%22]) (accesat la 26.09.2021).
12. Case of L.H. v. Latvia nr.52019/07 from 29.04.2014. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22002-9365%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22002-9365%22]) (accessed on 23.09.2021).
13. Case of Malone v. The United Kingdom. Application nr.8691/79. Decision from 2 August 1984. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57533%22]) (accessed on 25.09.2021).
14. Case of Matanovic v. Croatia. Application nr.2742/12. Decision from 04 April 2017. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-5674799-7195198%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-5674799-7195198%22]) (accessed on 27.09.2021).
15. Case of Mustafa Sezgin Tanrikulu v. Turkey. Application nr.27473/06. Decision from 18 July 2017. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-175464%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-175464%22]) (accessed on 23.09.2021).
16. Case of Peck v. The United Kingdom. Application nr.44647/98. Decision from 28 January 2003. A se vedea: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-687182-694690%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-687182-694690%22]) (accessed on 20.09.2021).

17. Case of P. G. and J. H. v. The United Kingdom. Application nr.44787/98. Decision from 25.09.2001. A se vedea: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-419654-419935%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-419654-419935%22]}) (accessed on 26.09.2021).

18. Case of R. E. v. the United Kingdom. Application nr.62498/11. Decision from 27.10.2015. A se vedea: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-5209726-6454540%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-5209726-6454540%22]}) (accessed on 20.09.2021).

19. Case of Roman Zakharov v. Russia. Application nr.47143/06. Decision from 04.12.2015. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-5246347-6510358%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-5246347-6510358%22]}) (accessed on 21.09.2021).

20. Case of S. and Marper v. The United Kingdom. Application nr.30562/04 & 30566/04. Decision from 04 December 2008. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-90051%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-90051%22]}) (accessed on 22.09.2021).

21. Case of Szabo and Vissy v. Hungary. Application nr.37138/14. Decision from 12.01.2016. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-5268616-6546444%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-5268616-6546444%22]}) (accessed on 22.09.2021).

22. Case of Taylor-Sabori v. The United Kingdom. Application nr.47114/99. Decision from 22 October 2002. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-60696%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-60696%22]}) (accessed on 22.09.2021).

23. Case of Uzun v. Germany. Hotărârea preliminară a CtEDO din 02 septembrie 2010. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-3241790-3612154%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-3241790-3612154%22]}) (accessed on 21.09.2021).

24. Case of Vetter v. France. Application nr.59842/00. Decision from 31 May 2005. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003002-3861%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003002-3861%22]}) (accessed on 27.09.2021).

25. Case of Wisse v. France. Application nr.71611/01. Decision from 20 December 2005. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-71735%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-71735%22]}) (accessed on 23.09.2021).

26. Convenția Europeană a Drepturilor Omului din 4 noiembrie 1950. Intrată în vigoare la 3 septembrie 1953.

27. Requete nr. 31446/12 Mohamed BEN FAIZA contre la France introduite le 22 mai 2012. Cererea comunicată Guvernului Francez din 3 februarie 2015. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-152665%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-152665%22]}) (accessed on 22.09.2021).

Presented: 15 November 2021.

E-mail: tarna_alex@mail.ru

PROCEDURAL DIFFERENCES BETWEEN MUTUAL LEGAL ASSISTANCE AND INTERNATIONAL INFORMAL ASSISTANCE

Alesea SCORPAN, PhD student, Moldova State University

Countries around the world face legal impediments when dealing with the recovery of criminal assets - especially developing countries that do not have the resources to deal with the skills and creativity of criminals. The scale of the problem is growing and shows us that a more effective approach is needed to recover stolen funds.

There is a perception that „international cooperation” in an investigation and recovery of assets refers to international legal assistance - the formal process of requesting assistance from a foreign jurisdiction. However, in practice, there is a step that should be earlier in the process, which is often ignored or forgotten and which is just as important, if not more so. This is mutual administrative assistance, often described only as „informal assistance”.

Almost all cases of corruption and embezzlement have a significant international dimension, whether it is foreign bank accounts and residences abroad or a chain of transactions circulating in several jurisdictions. To start informal international cooperation, all that is required is for an officer or prosecutor to pick up the phone or email his or her counterpart in another jurisdiction to request assistance in verifying the information to support a criminal investigation.

This informal cooperation helps the investigation team to develop a better and more complete picture of the case. It helps them to identify official evidence that may be required from abroad to successfully prosecute and, ultimately, to recover any criminal assets with limited resources at hand.

Keywords: legal assistance, recovery, confiscation, seizure, criminal assets, request for assistance, international cooperation.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).26](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).26)

CZU: 341.4:343.272

Introduction. As long as illicitly acquired funds can be quickly transferred abroad - often at the touch of a button on a laptop or mobile phone - it can take months or years for law enforcement and prosecutors to trace and recover assets. Successful tracing and recovery efforts often depend on assistance from foreign jurisdictions, a process that is slowed and complicated by differences in legal traditions, laws and procedures, languages, time zones and varying capabilities. In this context, international cooperation is essential to the successful recovery of assets hidden abroad, and practitioners could benefit from international cooperation efforts at every stage of a case.

Many practitioners immediately resort to drafting a request for international legal assistance when they determine that international cooperation is needed; however, some important information can be obtained more quickly through informal channels.

Informal assistance can lead to a quicker identification of assets, confirm the assistance needed and provide the appropriate basis for a request for international legal assistance.

Main research ideas. A request for international legal assistance is a formal process by

which jurisdictions seek and provide assistance in gathering information and evidence for investigations; implement provisional measures; and enforce foreign orders and judgments. An MLA request is usually submitted in writing and must comply with procedures, protocols and conditions specified in multilateral or bilateral agreements or domestic law. During the investigation, these requests generally concern evidence, provisional measures or the use of certain investigative techniques (such as freezing a bank account, the power to obtain search and seizure orders, to take formal statements from witnesses and to seize documents). Generally, a request for international legal assistance is required for the execution of confiscation orders [1, p. 19].

The formal channels of international cooperation in corruption and asset recovery cases are in fact the international Conventions that form the basis of a request for international legal assistance, the Conventions on Corruption and Transnational Organized Crime are about the importance and necessity of signatories to cooperate and offer each other „the widest measure of cooperation and assistance”. We can refer to the United Nations Convention against Corruption (UNCAC) [4] and the UN Convention against Transnational Organized Crime (UNTOC) [3].

In practice, officials are often faced with the difficult problem of how individual states interpret conventions. The differences may be fundamental, such as a civil law versus a common law system, or just distinctions in the interpretation of specific provisions. Differences in a country's laws are another barrier to the kind of cooperation envisaged by the conventions. For example, the lack of „double criminality” between the requesting and receiving state. In such cases, the elements of the offence may provide a solution between two parties and here informal channels of cooperation can provide the necessary building blocks to facilitate discussions. It should also not be forgotten that a jurisdiction may also refuse a request for assistance if it considers that the investigation or charges against the accused are politically motivated or likely to violate his or her fundamental human rights.

Informal assistance usually consists of any official support provided outside the context of international legal assistance requests. Although „informal assistance” compared to a request for international legal assistance, it still requires legal authorisation being offered by formal authorities.

Unlike international legal assistance requests, information collected through informal assistance is not admissible in court. This is basic information that can be used to assist the investigation and may lead to the preparation of an international legal assistance request. This process can take place by telephone between counterparts, through administrative cooperation or through face-to-face meetings with members of similar bodies in the other country. It may include non-coercive investigative measures, such as collecting public information and intelligence from law enforcement databases, conducting visual surveillance or obtaining information from financial intelligence units; it may extend to conducting joint investigations or requesting authorities in another jurisdiction to open a case. What can be requested through informal assistance versus what should be requested through the legal assistance request process may differ by jurisdiction and often information obtained informally should be confirmed and formalised through a formal request. [5, p.61]

The most common channels for informal assistance include practicing counterparts (in the case of the Republic of Moldova this would be the Criminal Asset Recovery Agency), financial intelligence units (in the case of the Republic of Moldova - the Service for the Pre-

vention and Combating of Money Laundering) and law enforcement authorities. Contact with these entities is often through direct personal contact or through networks of which the agencies are members. It should be noted that the Asset Recovery Agency of the Republic of Moldova has become an observer member of the CARIN (Camden Inter-institutional Asset Recovery Network) and BAMIN (Balkan Inter-institutional Asset Management Network) networks.

Information obtained through both channels. So from here we can answer the question - what kind of informal information can states provide us with through these networks?

1. Investigative assistance (non-coercive):

- suspicious transactions and activity reports;
- records from state databases or information from registers (of vehicles, companies, real estate);

- visual surveillance;

- interviewing witnesses.

2. Other:

- requesting to start an investigation abroad if the crime was committed in their jurisdiction;

- joint investigative inquiry;

- emergency provisional measures [2, p.127].

Thus, having accumulated the informal information, we can proceed to the phase of drafting a request for international legal assistance, based on the information acquired, namely:

1. Investigative (coercive) assistance and evidence for the court:

- certified documents;

- search or seizure warrant;

- order to monitor bank account;

- Interrogation of witnesses.

2. Provisional measures:

- direct execution of the foreign restraint or attachment order;

- indirect execution by domestic freezing or domestic attachment order.

3. Confiscation:

- direct execution of foreign confiscation order;

- indirect execution by domestic confiscation order [7, p. 4].

The difference between a request for international legal assistance and informal information. The difference is visible when we refer to its purpose. Informal information aims at obtaining information to support the investigation and for the application of emergency provisional measures in some jurisdictions. In the case of a request, we aim to obtain evidence for use in criminal prosecution and seizure or for the purpose of enforcing a detention order or seizure order [8, p. 8].

Another differentiation lies in the type of assistance. Informal information provides for assistance with non-coercive investigative measures; pro-active disclosure of information; joint investigation; initiation of a foreign investigation. A request provides for coercive investigative measures (such as search orders) and other forms of judicial assistance (such as enforcement of provisional measures or confiscation orders) [6, p. 10].

The process of contact also differs, in the case of informal intelligence we refer to direct contact between law enforcement, prosecutors or magistrates directly at the counterpart, between financial intelligence units, and banking authorities. Broadly speaking, a request in-

volves indirect contact of the central authorities in each jurisdiction with the specific contact point (law enforcement, magistrate, prosecutor or judge); letters rogatory through the Ministry of Foreign Affairs [7, p. 4].

The requirements also differ, for example in the case of non-formal information the requirement would be agency-agency contact; sometimes the basis being a memorandum of understanding and the information must be obtained according to the law in force in both states. In the case of the request, dual criminality would be required, ongoing criminal investigation or showing a link between the criminal property and the crime [7, p. 3].

Last but not least, the difference between advantages and limitations. Informal information has the advantage of obtaining information quickly; there is no need for the formality of a request (e.g. dual criminality), useful for verifying facts and obtaining general information to improve a request for international legal assistance. However, information cannot always be used as evidence; difficulty in determining individuals; few resources allocated to requests through networks, sometimes in a hurry and due to overload being unproductive; potential leaks. In the case of requests, the main advantage is the admissibility in court of evidence and allowing orders to be executed, while among the limitations we could list first of all the time consumed; then the resources consumed; many requirements that are often difficult to meet and the same potential leakages.

Conclusion. When a case involves multiple jurisdictions, it is important for practitioners to focus immediately on the international cooperation efforts that must be maintained throughout the case. Some authorities wait until confiscation orders or domestic convictions have been obtained before beginning the process of pursuing and securing criminal assets abroad - often with frustrating and negative results, such as when the delay gives the corrupt official ample opportunity to transfer funds to uncooperative jurisdictions. It is therefore imperative to involve authorities in other jurisdictions from the outset, at least through informal means.

Establishing pro-active contact early on can help practitioners understand the foreign legal system and potential challenges, obtain additional opportunities and develop a strategy. It also gives the foreign jurisdiction the opportunity to prepare for its role in providing quality cooperation.

Forming personal connections with foreign counterparts is the hallmark of successful criminal asset recovery cases. A phone call, email, video conference or face-to-face meeting with foreign counterparts will go a long way to expedite the case. It also helps counterparts build trusting relationships, evaluate strategies and learn about the requirements for filing international legal assistance requests so they are not rejected in the future.

Experience in asset recovery cases over the past 15 years has shown that it is more effective to focus on similarities rather than differences to unite two jurisdictions and facilitate cooperation between them. Beyond the broad legal framework of UN Conventions, jurisdictions may also choose to sign a bilateral agreement that formally sets out the terms of cooperation between two countries. There are many such examples. In addition to acting as a roadmap for cooperation between jurisdictions, these bilateral treaties represent something more fundamental, namely a recognition of compatibility, a meeting of minds between countries and a declaration of intent to reach a solution for the mutual benefit of states. It demonstrates a common interest in fighting crime and returning criminal assets to the respective jurisdictions of the victims.

Bibliografie

1. Brun Jean-Pierre, Sotiropoulou Anastasia, Gray Larissa, Scott Clive, Stephenson Kevin, Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners, 2020, 459 p.
2. Brun, J-P., L. Gray, C. Scott and K. Stephenson (2011). Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank. 286 p. https://star.worldbank.org/sites/star/files/asset_recovery_handbook_0.pdf
3. Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate din 15.11.2000 Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2006, volumul 35, pag. 333. Adoptată la New York la 15 noiembrie 2000, În vigoare pentru Republica Moldova din 16 octombrie 2005.
4. Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la New York la 31 octombrie 2003 și semnată de RM la 28 septembrie 2004.
5. Dunker Gabriele, Brun Jean Pierre, Gray Larissa Alanna, Panjer Melissa, Power Richard John, Stephenson Kevin Mark, Barriers to Asset Recovery: An Analysis of the Key Barriers and Recommendations for Action, 2011, 200 p.
6. Greenberg, Samuel, Grant and Gray, Stolen Asset Recovery: A Good Practices Guide for NCB Asset Forfeiture, 2009, 284 p. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2615>
7. International Partnerships on Asset Recovery Overview and Global Directory of Networks, Stolen Asset Recovery (StAR) Initiative, 2019, 19 p. <https://star.worldbank.org/sites/default/files/networks-16-reduced-maps.pdf>
8. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and the World Bank, Stolen Asset Recovery (StAR) Initiative: Challenges, Opportunities, and Action Plan (Washington, DC: World Bank 2007), 52 p. https://www.unodc.org/pdf/Star_Report.pdf

Presented: 2 august 2021.

E-mail: alesea.ivancova@mail.ru

SCIENTIFIC INTERPRETATIONS OF OFFENSES OF FALSIFICATION OF EVIDENCE AT INTERNATIONAL LEVEL AND IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW

Marian GHERMAN, PhD in Law, Associate Professor,
Academy „Ștefan cel Mare” of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova

Eugeniu PETERSCHI, PhD student, Academy „Ștefan cel Mare”
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova

Summary

Comparative law is an essential branch of the literature that aims to conduct a multi-faceted investigation of some types of illicit acts at the international level. The crime of falsifying evidence from the international normative perspective, offers us the opportunity to analyze, systematize and address a new typical way or an additional rule for the Criminal Law of the Republic of Moldova. Therefore, in the present scientific approach we propose as an essential desideratum, the analysis of the antisocial actions of falsification of evidence at international level for a good systematization and adjustment of the national legislation.

Keywords: prevention, illegal acts, international law, sanction, subject of law.

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).27](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).27)

CZU: [343.146:343.52]:341

Introduction. Prevention and combating of illegal acts - is a global problem, which can be solved by prosecuting perpetrators and applying criminal sanctions for committing illegal actions, only by combining efforts and coordinating court proceedings, including criminal prosecution, only at the level of humanity, world communities.

The local criminal doctrine denotes the multitude of aspects of scientific research of anti-social facts in general and crimes of falsification of evidence in particular. An analysis and an abundant scientific study of the illegal act of falsifying the evidence, is also represented by the investigation of the elements of comparative law of the targeted crime.

An important role in the process of preventing and combating the falsification of evidence worldwide is largely the responsibility of the law enforcement agencies of the states, which apply this sanctioning process in co-relation with the subject of law. The study and analysis of the typical variant of the crime of falsification of evidence established in the Criminal Code of the Republic of Moldova, would be practically impossible, without taking into account the international experience in this field.

Thus, we intend to continue in this scientific approach to draw more attention to the issue of criminalizing the crime of falsification of evidence in the criminal law of different states, for knowledge, approach, systematization and of course, in order to achieve comprehensive proposals and objectives of lege ferenda in co-relation with the reality of the judicial practice of the Republic of Moldova.

The degree of investigation of the problem at present, the purpose of the research. The

urgent need to develop this scientific approach arises from the author's intention to identify some innovative grounds, circumstances and conditions for the harmonization, completion and adjustment of national legislation to new types of actions aimed at falsifying evidence. Likewise, by studying the international laws of some states such as Canada, Slovakia, Iceland, ..., etc., the author aims with the title of proposal towards the end to identify and implement good practices in this field in the legislation of the Republic of Moldova. . The purpose of this scientific article is to inform the general public, including law students, lawyers, lawyers of all categories, notaries, those who administer justice and apply it in judicial practice, but also doctrinaires concerned with the "comparative law" section. about the legislative provisions of the crimes targeted in the international criminal arena.

Materials used and methods applied. In the process of elaborating the scientific article we used several and various methods of scientific research that made possible the proper investigation of the subject, among which we can list: analysis method, synthesis method, deduction method, systemic method, historical method, comparative method, as well as the empirical method.

The theoretical-legal basis of the scientific approach includes a series of normative modalities regarding the particularities of dislocation and criminalization of the crime of falsification of evidence in the laws of other states. At the same time, in the process of elaborating this study, the practice of international law bodies was taken into account in order to apply in practice the criminal law in sanctioning the subject of the crime of falsification of evidence, a methodology that is described for each state.

Basic content. In accordance with the legal framework of the Republic of Moldova, in the sense of the notion of the crime of falsification of evidence is understood the application of criminal liability for acts of falsification of evidence in civil proceedings by a participant in the trial or his representative, which applies a penalty in the form 500 to 800 conventional units or unpaid community service from 180 to 240 hours, in both cases with (or without) deprivation of the right to hold certain positions or to perform a particular activity on a term from 2 to 5 years.

At the same time, within art.310 paragraph (2) Criminal Code of the Republic of Moldova, it is established that, falsification of evidence in criminal proceedings by the person conducting the criminal investigation, prosecutor or by the defense counsel admitted in criminal proceedings is punishable by a fine of 500 to 1,000 conventional units or imprisonment for up to 3 years, in both cases with deprivation of the right to hold certain positions or to exercise a certain activity for a term of 2 to 5 years.¹

Thus, Canadian criminal law, within the limits of Part IV with the generic name Offenses against the administration of law and justice under the Criminal Code of Canada provides for the prosecution of criminals who intend to endanger the activity of a judicial process, by threatening the social relations that have the mine to ensure the proper conduct of a judicial process.

Art.137 of the aforementioned criminal law eloquently falsifying the evidence, incriminates the legal liability towards the person who, with the intention of misleading, fabricates anything with the intention of being used as evidence in a judicial procedure, existing or pro-

⁴ Criminal Code of the Republic of Moldova no.985 of 18.04.2002. Official Gazette no.128-129 of 13.09.2002, in force since 12.06.2003. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286230>, (accessed on 01.06.2020).

posed, with means other than perjury or instigation to perjury,² shall be guilty of an offense against which there is a term of imprisonment not exceeding fourteen years.³

It is also worth mentioning that, as evidence, according to the Criminal Code of Canada, in a judicial process are admitted the data obtained following the conduct of audio or video conferences.

In order to reiterate the forms of application of criminal sanctions for falsifying evidence as a result of audio or video conferences, at the early stage there is a need to explain and relate the given concept, what it means and how it takes place.

According to section 714.1 of the Canada Criminal Code, with the marginal name Audio-conference and videoconferencing - witness in Canada, it is understood that a court may order a witness in Canada to testify by audio or videoconference, if the court is of the opinion that it would be appropriate in view of all the circumstances, including:

- a) the location and personal circumstances of the witness;
- b) the costs that would be incurred if the witness were present in person;
- c) the nature of the anticipated evidence of the witness;
- d) the adequacy of the location from where the witness will submit evidence;
- e) the right of the accused to a public and fair hearing;
- f) the nature and gravity of the crime;

g) any potential damage to the parties caused by the fact that the witness would not have seen them, if the court had ordered that the evidence be offered / presented by audio conference.

It is also noteworthy that, in accordance with Article 714.2 entitled Videoconference – witness outside Canada, the court receives by videoconference the evidence given by a witness from outside the Canadian state, unless one of the parties satisfies the court that the receipt of such testimony would be contrary to the principles of fundamental justice, and within the limits of art.714.3 Audio-conference - witness outside Canada, it is presumed that the court may receive evidence given by a witness from outside Canada by audio conference, if it considers it appropriate account of all the circumstances, including those provided in art. 714.1 letters a) -g).

Therefore, anyone who intends or has already admitted to falsifying evidence obtained from audio or video conferencing, within the limits of Canadian criminal law, will be punished with a prison sentence of up to 14 years.⁴

Therefore, analyzing the normative forms of the crime of falsification of evidence in the respective states, we can deduce that, on the one hand, the criminal legislation of the Republic of Moldova is much more explicit in this regard, because the legislator expressly established two separate typical normative forms of wrongdoing, falsification of evidence. In the context of these provisions, it is worth mentioning that the Moldovan legislator was explicit and noted

² By this term is meant „perjury” as an act of perjury or „perjured” as a person who performed the act of perjury. Perjury means the violation of a legal norm and/or an oath taken and the presentation of false evidence. At the same time, the phrase perjury also means the false oath presented (made) before the court.

³ Canada Criminal Code No. C-46 of 1985, as last amended and supplemented on 18.12.2019. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/> (accesad on 05.06.2020).

⁴ Canada Criminal Code No.C-46 of 1985, as last amended and supplemented on 18.12.2019. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/> (accesed on 05.06.2020).

separately the antisocial action of falsifying evidence both in a civil trial and in a criminal trial. Whereas, in the criminal law of Canada, a general institution is attested in art. 137, which includes in itself, the criminal liability for falsifying the evidence. In other words, it should be noted that the Canadian legislator, in addition to the general normative version of art. 137, also provided for criminal liability for offenses of falsification of evidence and in other additional dislocations, or may be called alternatives, those falsified evidence which is obtained as a result of the conduct of audio or video conferences.

Following the examined ones, we can conclude that, at least this is attested from the author's position, the normative variant of the crimes of falsification of evidence in the criminal legislation of the Republic of Moldova is more comprehensive and authentic, which can be applied without great impediments in judicial practice, in order to solve cases that directly refer to the illegal action of falsifying evidence in a judicial process.

The National Assembly of the Hungarian state did not expressly incriminate the antisocial deed called falsification of evidence in criminal law, but in Chapter XXVI highlighting Crimes against the judiciary, dislocated art.268 entitled False accusation, which in a legal measure, sanctions the subject which admits the falsification of evidence in a judicial process.

Thus, according to Article 268 of the Hungarian Criminal Code, a person who falsely accuses another person before an authority of committing an offense and/or transmits to the authority any falsified evidence against another is punishable by imprisonment for up to 3 years. persons relating to a crime.⁵

In Title V with the generic name Other forms of interference with the activities of public authorities within the Criminal Code of Slovakia, the criminal liability is expressly provided in art.344 entitled Obstruction of justice, for the facts of falsification of evidence.

Therefore, in accordance with the text of the law of art. 344 of the Slovak Republic, any person who before the court or in criminal proceedings presents as authentic evidence which he knows to be false or altered, including falsifies, alters or prevents the presentation of evidence authentic, shall be punished by imprisonment from one to six years.⁶

At the same time, in accordance with paragraph 2 of the same legal norm, a sanction in the form of deprivation of liberty of three to eight years may be applied, if the subject of law has committed in the objective reality the above facts and with the intention of obtaining substantial benefits for him or another person or to cause substantial damage or other particularly serious consequences.⁷

Based on the above, it is noteworthy that the criminal law of Hungary establishes in art. 268 in a comprehensive form the typical variant of crimes of falsification of evidence.

Whereas, in the structure of the Criminal Code of Slovakia, this crime is specified in a more developed form. At the same time, the criminal law of Slovakia attests to an aggravating normative variant of the crime of forgery, namely the falsification of evidence with the intention of obtaining substantial benefits for oneself or for another person or to cause substantial

⁵ The Hungarian Criminal Code of 01.07.2013, with the latest amendments and completions from 01.02.2020. https://www.legislationline.org/download/id/5619/file/HUngary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf (accessed on 04.06.2020).

⁶ Criminal Code of Slovakia no.300 of 20.05.2005, with the latest amendments and completions from 19.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf (accessed on 05.06.2020).

⁷ Criminal Code of Slovakia no.300 of 20.05.2005, with the latest amendments and completions from 19.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf (accessed on 05.06.2020).

damages or other consequences. serious, which is not highlighted in the Criminal Code of Hungary, including this fact with the criminalization of the aggravating factor is not found in the criminal law of the Republic of Moldova.

Likewise, another aspect of great importance that is to be studied is the sanctioning factor for the crime of falsifying evidence. In this respect, it should be noted that the Hungarian and Slovak legislators were in one way or another more brief and provided only for imprisonment for the subject of law who committed the unlawful act of falsifying evidence. While the Moldovan legislator reiterated a varied complex of sanctions that can be applied to the perpetrator whose antisocial act falls within the limits of Article 31 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

Under the conditions described, it should be noted that the detailed version of the incriminations of the types of penalties applicable to the subject of law for falsification of evidence, in accordance with the criminal law of the Republic of Moldova, is comprehensive and valuable, as it provides the law enforcement to vary within the limits and types of application of the punishment in strict accordance with the degree of harm caused as a result of the offense of falsifying evidence.

In the French Criminal Code, the crime of falsifying evidence is dislocated in the legal content of two normative modalities.

Thus, according to art. 434-4 of the French Criminal Code, falsification of evidence means the modification of the scene of a crime by falsification or the elimination of evidence that would have the quality of bearers of truthful information, including the removal or erroneous form of evidence. The punishment applicable for such an act is one of the type of imprisonment with the establishment of fixed deprivation of liberty - 3 years, including a fine of 45,000 euros. At the same time, such an exclusive punishment applies to the person who destroyed, hid or modified a document or a material carrier of evidence and subsequently presented it to the law enforcement bodies, the ability to apply criminal law in judicial practice.⁸

At the same time, at art. 434-4 paragraph (2) of the French Criminal Code is expressly established the normative modality that sanctions much more severely with a fine of 75,000 euros and 5 years of imprisonment, the person who due to his official position in the state, admitted in - somehow the illicit deeds of falsifying the evidence.

Art.441-1 of the Criminal Code of the French Republic provides in fact a plausible-aggravating variant of the crime of falsification of evidence, which consists in the basic act stated in art.434-4 but causing damage of any category. Such an illegitimate action admitted by the perpetrator in objective reality, results in the application of a prison sentence of 3 years and a fine of 45,000 euros.⁹

In the conditions described, it is worth specifying a controversial analysis for the scientific literature with reference to the normative modality of the crime of falsification of evidence dislocated in the criminal law of the Republic of Moldova and the French Republic.

Thus, as mentioned above, the Moldovan legislator was balanced in the process of draft-

⁸ French Criminal Code of 01.03.1994, with the latest amendments and completions from 01.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (accessed on 06.06.2020).

⁹ French Criminal Code of 01.03.1994, with the latest amendments and completions from 01.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (accessed on 06.06.2020).

ing and criminalizing the crime of falsifying evidence in the Special Part of the Criminal Code, both in terms of the provision and the sanction. In another legal order, it is observed that the French legislator, compared to the Moldovan one, provided in a „rigorous” way the component elements of the legal norm of falsification of evidence. Therefore, it was found that, in art. 434-4 paragraph (2) of the French Criminal Code, is included to criminal liability including the subject of law holding an official position in the state, while the legislative body of the Republic of Moldova did not paid attention to these categories of persons, in order to be expressly nominated in the normative version in the position of the subject of law.

At the same time, a typical innovative normative-normative category in the category of aggravating circumstances of the crime of falsification of evidence is expressly dislocated in art. 441-1 Criminal Code of the French Republic, a fact manifested by changing the scene of a crime the quality of bearers of truthful information, including the removal or misrepresentation of evidence which has caused certain injuries of any kind to persons participating in a trial, shall be punished by 3 years’ imprisonment, with the execution of a sentence in a closed penitentiary, and with the application of a fine in the amount of 45,000 euros, a normative method that cannot be identified in the Criminal Law of the Republic of Moldova.

In another legal context, it should be noted that the current French Criminal Code was drafted on the basis of Roman law and ordinary French law, which is why the vast majority of sanctions in the form of a fine imposed on perpetrators is a concept that can be called „extravagant”. Thus, the crime of falsifying evidence is not an exception in this regard, which is why the French legislator expressly dislocated the fine as a form of punishment applicable in the amount of 45,000 euros (cited art. 434-4 para.(1) and art. 441-1) and 75,000 euros, for the antisocial acts admitted in the objective reality booked at art. 434-4 paragraph (2) of the Criminal Code of the French Republic.

Therefore, analyzing the above, it appears as a scientific obligation to make a proposal for a law ferenda on modernization and/or completion of Article 31 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, in good practice with French criminal law and obviously the adaptation of the Moldovan legal norm to the reality of the judicial practice of the Republic of Moldova, in view of the good development of the process of substantial application of the criminal law in accordance with the illicit deed admitted by the perpetrator - scientific mechanism to be carried out at the end of this discussion.

In the territory between the North Atlantic and the Arctic Ocean (Iceland), as in other states, wrongdoing is legally sanctioned. Althing Icelandic, expressly established criminal, misdemeanor, civil and disciplinary liability for antisocial acts committed in objective reality. It should be noted at the outset that Althing is the official name of the Icelandic Parliament, literally meaning all things.

Thus, the Althing legislator substantially dislocated in Article 112 of Chapter XII, entitled Normative Offenses against the authorities of the Icelandic Criminal Code, the criminal liability for the crime of falsification of evidence.

Therefore, within the legal meaning of Article 122 of the Icelandic Penal Code, it is understood that any person assisting someone who is being prosecuted in connection with a crime to avoid arrest and / or punishment, by hiding him or her, by assisting to escape or presenting false evidence about the person, facts, events or even the whereabouts of the per-

petrator – will be penalized. Such an act is sanctioned with a fine of up to 5 average salaries per economy or with imprisonment for up to 1 year.¹⁰

Consistent with this, it is specified that the same reserved criminal sanction will be applied to the subject of law who will admit the obstruction of the investigation of a crime by destroying, modifying or removing the evidence that could have the quality of authentic evidence in a lawsuit. Likewise, the perpetrator in this legal order will be sanctioned for presenting false information in the process of carrying out the criminal investigation or in case the latter will manipulate the evidence of the crime.¹¹

At the same time, it should be noted that, in art.112 paragraph (3) of the Icelandic Criminal Code, a way of releasing criminal liability of the subject of law who falsified the evidence in a judicial process is expressly established. In order for such a provision to be applied, the person liable to criminal liability must legally fall within the normative limits of the following provision: the offense of falsification of evidence must be committed in order to evade the personal perpetrator from criminal liability or if prevented the conviction of a close relative, up to the third degree.¹²

It is noteworthy that, in Chapter XV with the generic name False Testimony and False Accusations in the Criminal Code of Iceland, finds its normative dislocation art.148, which in a legal way, also penalizes the subject of the law that falsifies the evidence.

Thus, in accordance with Article 148 of the Icelandic Penal Code, any person who conceals truthful evidence in various ways is punished and vice versa presents some falsified evidence that would prove the guilt of a third party in order to convict him from a criminal point of view. Such an act is punishable by a prison sentence of up to 10 years.¹³

Simultaneously with this criminal record, Chapter XVII entitled Counterfeiting and other offenses involving visible evidence of the same normative act, approved by the Icelandic Althing, expressly states that any person who has corrupted someone for the purpose of falsifying evidence and determined the competent bodies to receive a decision that does not correspond to the objective reality will be sanctioned. The punishment for an illegal act of this kind is one of a type of imprisonment of up to 2 years. At the same time, the person who destroyed and / or hid the truthful evidence will be punished with such a sanction, and instead he corrupted someone in order to falsify some inauthentic evidence.¹⁴

¹⁰ Icelandic Penal Code no.19 of 12.02.1940, with the latest amendments and completions from 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accessed on 10.07.2020).

¹¹ Icelandic Penal Code no.19 of 12.02.1940, with the latest amendments and completions from 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accessed on 10.07.2020).

¹² Icelandic Penal Code no.19 of 12.02.1940, with the latest amendments and completions from 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accessed on 10.07.2020).

¹³ Icelandic Penal Code no.19 of 12.02.1940, with the latest amendments and completions from 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accessed on 10.07.2020).

¹⁴ Icelandic Penal Code no.19 of 12.02.1940, with the latest amendments and completions from 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accessed on 10.07.2020).

Under the conditions described, it should be specified that the Criminal Code of Iceland legally-normatively dislocates in the content of several legal norms the criminal liability for antisocial acts admitted by the perpetrator in the objective reality, while in the Criminal Law of the Republic of Moldova, the sanction applicable to forgery is established in a single legal norm – art. 310 Criminal Code of the Republic of Moldova.

Under the conditions described, it should be specified that the Criminal Code of Iceland legally-normatively dislocates in the content of several legal norms the criminal liability for antisocial acts admitted by the perpetrator in the objective reality, while in the Criminal Law of the Republic of Moldova, the sanction applicable to forgery is established in a single legal norm - art. 310 Criminal Code of the Republic of Moldova.

From state to state, the dynamics and evolution of criminogenic facts of falsification of evidence is observed, and for a good application of the Criminal Law of the Republic of Moldova in judicial practice by the competent law enforcement bodies, including sanctioning all forms of falsification of evidence admitted in objective reality, it is proposed with the generic scientific title of *lege ferenda*, the completion of the Criminal Code of the Republic of Moldova with some normative modalities in the order that follows.

Article 310². Forgery of evidence by state dignitaries.

(1) Forgery of evidence in a criminal and/or civil trial by a state dignitary shall be punished by imprisonment from 10 to 15 years, deprivation of the right to hold certain positions or to exercise a certain activity for a term as long as he has been sentenced to deprivation of liberty and with the possibility of withdrawing all state distinctions.

(2) Falsification of evidence in a criminal and/or civil trial by a person who does not hold an official position in the state but who acted on the indication and/or order (verbal/written) of a state official is punishable by imprisonment from 4 to 6 years and a fine of 1,000 to 3,000 conventional units.

Article 310³. Serious or moderate injury as a result of falsification of evidence.

Forgery of evidence in criminal and/or civil proceedings by the subject of the offense which has caused serious or moderate injury to bodily integrity or health

shall be punished by imprisonment from 2 to 3 years or by a fine of from 300 to 500 conventional units in both cases with deprivation of the right to hold certain positions or to exercise a certain activity for a term of up to 5 years.

Article 310⁴. Misleading of law enforcement as a result of falsification of evidence.

Determining, instigating and/or providing support to a third party in order to falsify evidence in a judicial process, which has resulted in the obstruction of justice and the determination of the competent bodies to receive a decision inappropriate to the objective reality is punishable by a fine in the amount of 200 to 300 conventional units or unpaid community service from 180 to 240 hours, in both cases with (or without) deprivation of the right to hold certain positions or to exercise a certain activity for up to 2 years.

Bibliography

1. Criminal Code of the Republic of Moldova no.985 of 18.04.2002 // Official Gazette no.128-129 of 13.09.2002, in force since 12.06.2003. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286230> (accessed on 01.06.2020).

2. Criminal Code of the Canada No. C-46 of 1985, as last amended and supplemented on 12/18/2019. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/> (accessed on 05.06.2020).

3. Criminal Code of the Hungary from 01.07.2013, with the latest amendments and completions from 01.02.2020. It can be accessed at the following web address: https://www.legislationline.org/download/id/5619/file/Hungary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf (accessed on 04.06.2020).

4. Criminal Code of the Slovakia no.300 of 20.05.2005, with the latest amendments and completions from 19.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3763/file/Slovakia_CC_2005_en.pdf (accessed on 05.06.2020).

5. Criminal Code of the France of 01.03.1994, with the latest amendments and completions from 01.01.2020. https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (accessed on 06.06.2020).

6. Criminal Code of the Iceland no.19 of 12.02.1940, with the latest amendments and completions from 02.07.2020. <https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf> (accessed on 10.07.2020) .

Presented: 1 October 2021.

E-mail: piterschi1979@gamil.com

WORLD'S MODELS OF FREE LEGAL AID PROVISION

Vadim SUKHOV, PhD student, Moldova State University

Summary

The article is dedicated to the study and comparison of models of state-guaranteed legal aid, existing in the world, to find the most effective of them. It is concluded that the mixed model allows a more efficient use of resources for free legal aid and better services.

Keywords: *free legal aid, state-guaranteed legal aid, judicare model, public lawyer, ex officio, staff model, contract model.*

[https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2\(20\).28](https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).28)

CZU: 343.121.4+347.921.8(100)

Introduction. Whether access to state-guaranteed legal aid is sustainable and effective depends not only on the quality of administration and funding of the legal aid system, but also on the mechanisms through which legal services are provided. It is clear that state-guaranteed legal aid systems cannot function without the involvement of legal aid providers who are able to provide legal aid of an adequate quality [19].

The national systems of state-guaranteed legal aid around the world have developed independently, following their own specific paths of historical development. Therefore, there is a wide variety not only in the management of such systems but also in the options for the provision of legal services within these systems, which may depend on the resources and capacities available in the country as well as regional and national traditions. Despite these differences, however, there are also certain common trends that can be observed in different regions [4].

In calling upon states to adopt or strengthen measures in accordance with their national legal systems to ensure effective legal aid, the United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems recognise that justice systems have different characteristics in different countries. State-guaranteed legal aid systems develop within the justice systems of different States, depending on the resources and needs available. Therefore, the adoption of a particular model of state-guaranteed legal aid depends on a number of factors, including the number of lawyers available and their availability, the demand for legal services and the number of potential beneficiaries of free legal aid, and the available financial resources [8].

The purpose of this study is to find the most effective model of state-guaranteed legal aid.

In the process of research, comparative legal, formal-legal, formal-logical methods of scientific research, as well as the method of generalization were used.

Staff model. The staff lawyer model involves the establishment of a separate public service which is independent, semi-independent or dependent on the body administering the state-guaranteed legal aid system to provide legal services to low-income people. In essence, it is a public law firm which provides free legal aid to eligible persons in accordance with the law. It is publicly funded and staffed with lawyers and other support and technical staff, working on a full-time basis at a set salary, independent of the amount of work done.

An example of this model can be found in Georgia, where the Legal Aid Service, an independent public body administering a state-guaranteed legal aid system, operates territorial legal aid offices and advisory centres staffed by public lawyers, consultants and administrative staff. These provide statutory legal services to persons entitled to state-guaranteed legal aid [11].

A similar model exists in Israel. Here there is a Public Defender's Office within the Ministry of Justice, which employs full-time public defenders who are civil servants. They provide state-guaranteed legal assistance in criminal cases [18].

The public defender model is widely used in all Latin American countries. They have established public defence offices, most often with functional and financial autonomy, which, through public defenders, provide state-guaranteed legal aid [4].

The contract model (judicare model). The contract model entails the conclusion of contracts by the governing body of the state-guaranteed legal aid system with legal service providers (law firms, private practitioners, non-profit organizations, paralegals), whereby these providers undertake to provide contractually defined legal services to certain beneficiaries in certain locations or before certain public authorities and courts for a certain fee, which depends on a certain number of factors.

This model is applied, for example, in Ukraine, where free secondary legal aid (defence, representation in courts and other state bodies, drafting of procedural documents) is provided by private lawyers upon appointment by regional and local centres for rendering free secondary legal aid, with which the centres sign contracts after including them in a special register [12]. The services provided by lawyers are paid for by the centres in accordance with the procedure and methodology established by the Cabinet of Ministers of Ukraine [17].

In England and Wales, where the state guaranteed legal aid system is administered by the Legal Aid Commission, free legal services are provided mainly by private lawyers (criminal defence and representation in civil cases) and non-governmental organisations (legal advice), based on contracts concluded with them by the Commission [13].

The contractual model of state-guaranteed legal aid is also applied in the Netherlands [2].

The model of appointed lawyers (ex officio). This model involves the provision of state-guaranteed legal assistance by private lawyers appointed directly by the courts and prosecuting authorities of their own choice, without regard to any formal lists, rotation methods and qualification criteria. Payment for services rendered shall be determined by the appointing authority according to the time worked or services rendered. In some jurisdictions, the appointment of lawyers to provide legal aid at the request of the courts and the police is made by professional bar associations. In these cases, lists of lawyers willing to participate in the provision of free legal aid are most common.

In Poland [9] and the Czech Republic [6], for example, if a person cannot conclude a legal-aid contract, a legal counsel is appointed by the court.

In Estonia, the decision to provide a person with state-guaranteed legal aid is made by a court, prosecutor's office or investigative body. On the basis of that decision, the Bar appoints a private practitioner to provide legal services to the person. Payment for the services rendered is also made by the Bar on the basis of a decision made by the court, prosecutor's office or investigative body depending on the number of services rendered from the funds allocated from the state budget [5].

Pros and cons. The above models of state-guaranteed legal aid have both positive and negative sides.

For example, the model of providing legal aid by public defenders ensures that the staff working in these institutions are specially trained and appropriately qualified. Designated staff and their own allocated budget allow for an effective system of information collection and quality control of the services provided, to take effective and timely measures to propose improvements in justice systems to improve access to justice. Public defender institutions often have their own management staff who undertake logistical planning and co-ordination, including quality control of services provided and ongoing skills training. Public defenders usually work in teams, which allows for a higher spirit and regular exchange of information and experience, and mentoring. Public defender offices can employ detectives, social workers, experts to assist lawyers.

The organisation of work in a public defender's office allows the principle of vertical defence to be respected. The defence counsel works with the client as much as possible from the moment the case comes to the office until its conclusion, including the appellate court hearing of the case. The fact that lawyers do not change from stage to stage has a significant impact on the quality of legal assistance. The salaries of staff in public defender's offices are generally lower than those of their colleagues in private practice. But they are attracted by a stable salary, no need to spend effort and time looking for clients, better health and pension insurance conditions, the length of paid leave and other factors. Often, young lawyers work in public defenders' offices in order to gain experience before entering private practice. Many researchers argue that the public defender's office not only provides higher quality assistance, but it is also cheaper (per case) than contract lawyers because public defenders can participate in several cases during one visit to court, the offices can be located close to the court, administrative costs are lower and costs are more predictable [16 p. 9].

The model of public advocates is generally suitable for situations where routine and predictable cases prevail. They fit more easily into bureaucratic organisations. This model is less costly for the state than the contract model and provides a service that is not limited to case work in the courts. According to a study conducted in England in the framework of a pilot project of the Legal Services Commission, the quality of in-house lawyers was higher than that of private practitioners [3].

However, it is considered that the advantages of this model can easily turn into disadvantages when, for example, due to insufficient funding, routine workload and low fees, the quality of legal services provided by in-house lawyers may suffer, leading to a low reputation of the profession. And unrestricted control within the team may lead to a restriction of lawyers' independence and deprive them of the opportunity to defend their clients freely and effectively [4].

The model of public defenders is not prestigious in the professional community and rarely attracts venerable legal representation specialists, as the latter prefer to work outside the state and thus bureaucratic organisations. The problem of actual access of citizens to legal assistance from in-house lawyers is not unimportant either: busy telephone lines, use of answering machines, long waiting times for appointments, etc. In addition, it is difficult to stimulate the speed and efficiency of in-house lawyers [3].

The contract model of state-guaranteed legal aid allows the best providers of legal aid from among private practitioners, without burdening the state with the need to maintain the state defence system. The main disadvantage of this model is that if it is underpaid and overbur-

dened, the lawyer may experience problems with motivation and sense of professional dignity, which again will cause problems with the quality of services provided [1 p. 36].

In addition, researchers consider the contract model to be insufficiently effective in resolving cases specific to the poor, which is facilitated in no small part by the fact that legal services firms tend not to locate their offices in poor areas or in rural areas where residents are particularly in need of such assistance [10 p. 147]. Private practitioners are therefore often inexperienced in dealing with the problems faced by the poor. In addition, the budget of the contract model is difficult to plan and control. Private lawyers may not be able to cope with a rapidly increasing caseload as they are also involved in the provision of services on a commercial basis [20 p. 89-90].

The model of appointed lawyers is convenient for ensuring the procedural rights of detainees and the protection of socially vulnerable persons. It is supported by the courts as it allows for efficient court proceedings. However, it is not effective when it is necessary to provide legal assistance at the pre-trial stage in non-criminal cases. And based on the European experience there is a general consensus that the *ex officio* model is not able to ensure effective resolution of all issues during the representation of the client [19 p. 167]. The exception is the jurisdictions where the appointment of lawyers to provide legal assistance guaranteed by the state, according to the decisions of courts and criminal prosecution bodies is carried out by professional associations of lawyers, which take into account the professional specialization of a lawyer and control the quality of services provided [7].

The disadvantages of this model are the appointment of lawyers by law enforcement agencies without taking into account their professional training and experience in the absence of a coordinating body responsible for the distribution of cases among lawyers, as well as the change of lawyers at each stage of the process, which prevents the implementation of the so-called “vertical protection”, when a lawyer represents the client from the receipt of the case until its consideration by the appeal court. Researchers also identify the risk of „convenient” lawyers being engaged to provide free legal assistance in the absence of coordinating bodies or schedules establishing a strict order of attorneys by appointment as a disadvantage of the *ex officio* model. Another disadvantage of this model, according to experts, is that with a significant difference in remuneration of lawyers by appointment and by agreement defence by appointment is perceived as a burden, and lawyers openly neglect their duties, leaving the client essentially without defence [16 p. 97].

Mixed model. In practice, most existing systems of public legal services combine two or three of these models. The use of different state-guaranteed legal aid mechanisms not only makes it possible to compare the effectiveness of different models but also to make a cost-effective choice of legal service providers in different situations. Mixed models of state-guaranteed legal aid are becoming increasingly popular as a means of maximising the strengths and minimising the weaknesses of the old traditional models. Mixed models offer an optimal level of flexibility, allowing governments to choose the best way to provide legal aid in different parts of the country, taking advantage of all available potential legal service providers [4].

In Israel, for example, the public defence bureau contracts with private practitioners and engages them to provide state-guaranteed legal aid (Hacohen, 2020). Contracts for legal services with private practitioners are also concluded by territorial legal aid offices in Georgia [11]. And in England and Wales, in addition to private practitioners, state-guaranteed legal

aid is provided by several specially created bureaux of public defenders [2]. A mixed model in which free legal aid is provided by private lawyers and lawyers working in free legal aid and advice centres is successfully used in the Netherlands [14].

Mixed models of state-guaranteed legal aid help to avoid monopoly in the market of legal services, allow for specialization of providers of these services, allow to react flexibly to the changing circumstances and have many other advantages. At the same time, a number of disadvantages are inherent to hybrid models. Complex administration and a high administrative burden. Potential conflicts between the legal profession and the legal aid service can arise. Nevertheless, experts believe that there are more advantages than disadvantages in using a mixed model [19 p. 170].

Conclusion. The question of which model of state-guaranteed legal aid is preferable is not correct without taking into account the national context of each country, which includes the legal culture, financial capacity, number of legal practitioners, national, social and age composition of the population and its geographical density. The models discussed above may be suitable in some contexts but not in others. Researchers of free legal aid systems identify a number of factors that determine the applicability of a particular model or their combinations [16 p. 100-107].

In creating a model of free legal aid, as well as in improving it, the experience of the countries where these systems are most successful is very useful. Experience shows that no developed legal aid system can be based on any single model [15 p. 109].

Most states with state-guaranteed legal aid systems have chosen a mixed model of provision of free legal services, involving the complex use of elements of different models. This allows policy makers to compare and evaluate the costs and make more efficient use of the resources available for the provision of public services while ensuring maximum quality.

The mixed model of state-guaranteed legal aid is also successfully implemented in the Republic of Moldova.

Bibliography

Burmitskaya E. Words models of legal aid for criminal cases: What can Russia borrow? <https://www.pilnet.org/wp-content/uploads/2020/04/Legal-Aid-Russia-Book.pdf/> (accessed on 08.08.2021).

2. Mihailov-Moraru V. Anexa X. Methods of providing state-guaranteed legal aid in other states. V. Mihailov-Moraru, N. Molossag, M. Lupu, & V. Zaharia, Study on new methods of providing qualified state-guaranteed legal aid. http://justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/pilon3/anexa_1_experienta_altor_state.pdf/ (accessed on 08.08.2021).

3. Moorhead R. Quality and Cost: Final Report of the Contracting o Civil Non-Family Advice and Assistance Pilot, London, 2011.

4. Office on Drugs and Crime. Global Study on Legal Aid Global Report. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Global-Study-on-Legal-Aid_Report01.pdf/ (accessed on 10.05.2021).

5. Riigi õigusabi seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12212202004/> (accessed on 12.05.2021).

6. Šandala V. Právo na bezplatnou právní pomoc jako součást práva na spravedlivé řízení dle čl. 6 Úmluvy ochraně lidských práv a základních svobod. Diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita, 2016.

7. Spangenberg R., Beeman M. (1995). Indigent Defense Systems in the United States. Law and Contemporary Problems, 1995, pp. 31-49. <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4264&context=lcp/> (accessed on 17.05.2021).
8. United Nations Office on Drugs and Crime. Model Law on Legal Aid in Criminal Justice Systems with Commentaries. Vienna: United Nations. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf/ (accessed on 20.12.2021).
9. Boyarski L. Access to Free Legal Aid in Poland. Monitoring report. Warsaw: Helsinki Foundation for Human Rights, 2003, 188 c.
10. Theory, legal aspects and practice of rendering free legal aid to citizens by the lawyers. D. thesis for the degree of Candidate of Juridical Sciences, Moscow, 2010, 251 c.
11. Law of Georgia on Legal Aid. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/21604?publication=24/> (accessed on 04.01.2021).
12. Law of Ukraine on Free Legal Aid No. 3460. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text/> (accessed on 11.05.2021).
13. Quality Legal Aid. Methodology of the assessment and control. Moscow: Institute of Public Interests, 2008, 183 c.
14. Concept for Improvement of the System of State-Guaranteed Legal Aid in the Republic of Lithuania. State Guaranteed Legal Aid Concept. https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/03/Kontsepsiya_redaktsiya1.doc/ (accessed on 06.08.2021).
15. Krivonosova O. Constitutional right to free legal aid in the Russian Federation. Dissertation for the degree of Candidate of Juridical Sciences, Moscow, 2007, 227 c.
16. Pleten, A. S. (2008). Constitutional right to free legal aid and mechanism of its realization in modern Russia. Dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Law, Khabarovsk, 2008, 175 c.
17. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 465 of June 17, 2014. The issue of payment for services and reimbursement of costs of lawyers who provide free secondary legal assistance. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF#Text/> (accessed on 11.05.2021).
18. Hacoen M. (2020). Israeli Public Defender's Office: Lessons from the past, plans for the future. V. L. Reznichenko (Ed.), Access to Justice. Problems of free legal aid in Eastern and Central Europe (pp. 552-565). <https://www.pilnet.org/wp-content/uploads/2020/04/Problems-of-Legal-Aid-in-CEE-1.pdf/> ((accessed on 10.05.2021).
19. Shepeleva O. C. (2010). Organization of subsidized legal aid programs: international experience. Access to Justice and Subsidized Legal Aid: An Analysis of International and Russian Experience. Proceedings. (pp. 156-184), Moscow: Variant Ltd, 2010, 289 c.

Presented: 8 August 2021.

E-mail: vadim_suhov@yahoo.com.

REVIEW

A CURRENT STUDY ON CROSS-BORDER COOPERATION

Ludmila ROSCA, Doctor Habilitat in Philosophy, Associate Professor,
Academy of Public Administration

Cross-Border Cooperation of Ukraine with the EU countries: Current Challenges and Possibilities: monograph/NAS of Ukraine. SI „Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of NASU”; edited by Khrystyna Prytula. Lviv, 2019, 220 p.

The monograph is published with the financial support provided by the European Commission, within the project: „Boosting Local Economic Growth in Border Regions in the Process of EU Integration: Best Practices of Eastern Partnership (EaP) Countries” (№ 599948-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-SUPPA) implemented under Jean Monnet - Support to Associations - ERASMUS+ Programme. Project duration: 01-09-2018 – 28-02-2022.

The share of cross-border cooperation justifies the topicality of the investigated topic as a component of European Cohesion Policy and European Neighborhood Policy, which provide the implementation of several economic cooperation programs for the development of different regions located at internal and external borders the European Union. European Cohesion Policy aims at reducing the gaps between developed and least the developed Member States, and the objectives of the European Neighborhood Policy diversify the European Union's forms of cooperation with its neighbors. Ukraine and other ex-socialist, ex-Soviet states benefit from European Neighborhood Policy programs. According to the Treaty on European Union: “The Union shall develop privileged relations with neighboring countries to establish an area of prosperity and good neighborliness, based on the values of the Union and characterized by close and peaceful relations based on cooperation.” (art. 8 para.(1)).

The share of cross-border cooperation is constantly growing as it underlies the policy of economic and social cohesion. The development of territorial collaboration supports by the changing nature of borders and the interest of stakeholders. The cross-border cooperation component occupies a specific place in the development of territorial cooperation. It aims to develop border areas, exploit their growth potential and address the common challenges identified in common.

The processes of integration and enlargement of the European Union at the Ukrainian borders have ensured the creation of the necessary conditions for its cooperation with the Member States of United Europe, various European institutions, and participation in territorial cooperation policy initiatives, first and foremost the EU Cross; Border cooperation programs. The country has been allowed to use its beneficial geographical location and take essential steps towards achieving its aspirations for integration into the European Union. The European integration processes in Ukraine bring to the fore the development of the border regions, which have always been less developed than the central regions due to their peripheral location. Under such conditions, they need to increase their level of competitiveness to compete with European regions. It is about more actively supporting cross-border cooperation with the EU's more developed neigh-

bors. It will contribute to the convergence of cross-border territories, activating the innovative development of regions and their openness to introducing new technologies and management mechanisms.

The development and improvement of the cross-border cooperation mechanism and the outlining of its priority directions in the general development system of the border regions are among the essential principles of the current socio-economic transformations in Ukraine. In such conditions, the theory and practice research of the development and regulation of cross-border cooperation has an increasing scientific value. The monograph: „Ukraine’s cross-border cooperation with EU countries: current challenges and opportunities” meets these requirements. The monograph structure consists of four chapters that completely and comprehensively reveal the subject of the research.

Chapter I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF INTERACTION MECHANISMS BETWEEN ECONOMIC ENTITIES IN THE EU-UKRAINE CROSS-BORDER SPAC, the theoretical and methodological bases of developing the interaction mechanisms between the economic entities from the EU-Ukraine cross-border area are exposed. The institutional and legal frameworks for CBC development in Ukraine are analyzed in detail and show the place of Euro regional cooperation in the cross-border cooperation system. Particular attention is paid to the interaction mechanisms between economic entities in the cross-border area based on their classification into interaction entities, markets, type of interaction, the direction of exchange, time of action, type of impact, etc. This chapter describes best practices for interaction between economic entities in the cross-border area in Europe. It also clarifies the nature of the transformation of the economic environment in border regions in the process of EU enlargement and the provisions of EU policy in this area.

Chapter II. PECULIARITIES OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER REGIONS WITH UKRAINIAN PARTICIPATION, capitalizes on the specifics of the Ukrainian cross-border regions along the border with the EU. In particular, the chapter provides the legal and institutional frameworks of CBC development in each area. How CBCs carry out cooperation, and socio-economic characteristics based on a comparison of GRP dynamics per citizen average monthly salaries, the average monthly ratio of pensions, and capital investment per citizen.

The intensification of the integration processes, related to the signing of the EU-Ukraine Association Agreement, the „temporary” operation of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) from 1 January 2016 accelerates the border accession of the area in the European Economic Area. Therefore, the third chapter: CROSS-BORDER COOPERATION IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BORDER OBLASTS, It also shows the survey results of experts among the representatives of the republic’s cities and the mentioned regions (representatives of municipal councils) and employees of district public authorities, administrations of six border regions, especially Volania, Lviv, Transcarpathia, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, and Odesa. The survey covered 288 experts - representatives of 113 local governments. The objectives of the study: assessment of the current state of development of border areas; research on the impact of the EU-Ukraine Association - Agreement on the development of the territory in a positive and negative context; appreciation of the consequences of intensifying the European integration processes; defining the perspective directions of the development of the research territories.

The monograph also assesses the level of the shadow economy in border areas based on direct and indirect approaches. In particular, in the indirect framework or direction of the indicator, the authors used the methods applicable at the regional level: „population expenditure - retail turnover”. The direct, macroeconomic policy, based on well-developed questionnaires and samples, which provided for voluntary answers, the employees of the „Regional Institute” M. I. DOLISHNYJ” which lead to the practice of the shadow economy and the types of economic activities in which the „shadow” economic activity is the greatest. Such economic activities create in time preconditions for destabilizing sectors of the national economy, for the departure of young people abroad, significantly reducing the attractiveness of Ukrainian investments in border areas. The negative impact of border trade strengths by the formation of substantial dependence on importing certain types of goods, discouraging the development of domestic production; by avoiding the payment of taxes and, therefore, the deficit of revenues to the local budgets, etc. Thus, Chapter Three examines the issue of the development of border trade in the Ukrainian-Polish cross-border region. it also applies it in the survey of representatives of local authorities. This has contributed to the evaluation and highlighting of the main reasons; The conclusion is justified: trends in the Ukrainian-Polish border areas should not be ignored in the conditions of “underinvestment” of the regions, the weak capacity of the internal market, and the reduction of employment opportunities. Urgent issues in regional policy-making in border areas need to be updated.

Chapter IV: DIRECTIONS TO INTENSIFY CROSS-BORDER COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND EU MEMBER STATES provides regional incentive tools developed in the EU Member States. In particular, the implementation of cluster policy, characteristic of industrial policy. The revitalization of the regions is one of the aims of the industrial policy declared by the European Commission, which can be achieved through the development of clusters and innovative specialization platforms. Sets provide 38% of jobs in the EU, support the participation of small and medium-sized enterprises and thus ensure the development of innovation and the growth of the general economy. There are over 2000 clusters in Europe, of which 150 are considered the most important in terms of employment, volumes, directions, and specialization. The chapter presents the main theoretical and methodological provisions of Euro regional Cooperation, which is considered cooperation within the activity of institutionalized structures (Euroregions, Euro regional Cooperation Groups (ECG), European Territorial Cooperation Groups (EGTCs), and others) of cross-border cooperation aimed at deepening processes. European integration and the achievement of certain goals and objectives. It describes the specifics of the Euro regional structure operating in the EU (Euroregion, Working Community, EGTC, ECG, Eurodistrict, Eurocity) and the directions for activating cross-border cooperation in the EU-Ukraine area.

In Conclusions, the authors argue that monitoring the major socio-economic parameters of border regions, economic growth in 2000-2018 shows a significant delay in their economic development compared to the rest of Ukraine and neighboring areas of EU Member States. Improving the transparency of borders and the attractiveness of the foreign workforce, education markets are the factors that intensify the exit processes of the workforce and young people in the border regions of neighboring countries. They also have additional competitive advantages related to the opportunities opened up by border cooperation, which is an essential tool for implementing regional state policy in border territories.

The monograph is dedicated to researching the theoretical, methodological, and practi-

cal foundations of the development of cross-border cooperation in the EU-Ukraine area. The development trends of the cross-border regions with Ukrainian participation are analyzed; the interaction mechanisms of economic entities in the cross-border place are identified. The monograph presents the results of the expert survey of representatives of local authorities on the issues of developing cross-border cooperation and socio-economic development of border regions under the terms of the EU-Ukraine Association Agreement. Significant factors and trends in the development of the shadow economy in the border regions bordering the EU Member States are analyzed. Directions for activating cross-border cooperation are suggested.

Through the results of research on various aspects of cross-border cooperation in the EU-Ukraine, the monograph is of interest, has practical value for representatives of central and local authorities, scientists, business entities, representatives of non-governmental organizations, etc.

*Materialele publicate în revista „Relații Internaționale Plus”
nu reflectă neapărat punctul de vedere al redacției.
Responsabilitatea asupra conținutului articolelor
revine în exclusivitate autorilor.
Drepturile de autor asupra articolelor publicate aparțin autorilor.*

*Tirajul – 100 de exemplare.
Periodicitatea – bianuală (trianuală).
Versiunea online: <http://www.aap.gov.md/ro/article/revista-relatii-internationale-plus>*

ADRESA REDACȚIEI:

**mun. Chișinău, str. Ialoveni, 100,
telefon: 022-28-40-78
e-mail: aap.editura@yahoo.com
Tipografia „Print-CARO”**

*The materials published in the journal „International Relations Plus”
do not necessarily reflect the editorial point of view.
The responsibility for the content of the articles rests
exclusively with the authors.
The copyright on published articles belongs to the authors.*

*Circulation - 100 copies.
Periodicity - biannual (triannual).
Online version: <http://www.aap.gov.md/ro/article/revista-relatii-internationale-plus>*

EDITORIAL ADDRESS:

**mun. Chisinau, str. Ialoveni, 100,
phone: 022-28-40-78
e-mail: aap.editura@yahoo.com
Publishing house „Print-CARO”**